МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЗАПОРУКА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПРАВОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 30-річчю прийняття Конституції України

(м. Дніпро, 24 червня 2026 року)

Дніпро
2026

УДК 340:341:342
К 64

Схвалено Науково-методичною радою Дніпровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 10 від 23 червня 2026 р.)

Т 30 Конституція України як запорука національної стійкості та правова основа розвитку демократичної держави і громадянського суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 30-річчю прийняття Конституції України (м. Дніпро, 24 черв. 2026 р.) / уклад. : д-р юрид. наук, проф. В. О. Боняк, канд. юрид. наук, доц. І. А. Сердюк. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. 339 с.

ISBN 978-617-560-140-2

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю прийняття Конституції України, в роботі якої взяли участь науково-педагогічні працівники Дніпровського державного університету внутрішніх справ та інших закладів вищої освіти України, представники органів публічної влади, правозахисних організацій Дніпропетровської області, а також здобувачі вищої освіти регіону.

Тематика тез охоплює широке коло питань, що торкаються юридичної природи конституції, конституціоналізму і демократії, прав і свобод людини та їх забезпечення органами публічної влади в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану. Розглянуті аспекти є актуальними для сучасного етапу розвитку основних напрямів діяльності нашої держави, функцій окремої думки судді Конституційного Суду України, еволюції верховенства права як найважливішої конституційної засади тощо.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі й освітньому процесі закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості, правоохоронній та правозахисній діяльності.

Матеріали представлено в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за зміст та автентичність поданих матеріалів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

д.ю.н., доц. **С. В. Обшалов** *(голова)*; д-р юрид. наук, проф. **В. О. Боняк** *(заст. голови)*; к.ю.н., доц. **А. В. Самотуга**; к.ю.н. **І. В. Дзюба;** к.ю.н., доц. **І. А. Сердюк**.

ISBN 978-617-560-140-2

©ДДУВС, 2026
©Автори, 2026

З М І С Т

Магдаліна І.
Напрями адаптації освітньої діяльності в Україні до освітнього простору Європейського Союзу 12

Антонів М., Миронюк С.
Діяльність міжнародних волонтерських організацій як запорука національної безпеки України 16

Серьогін В.
Конституційний захист нейроправ: чилійський досвід для України 21

Боняк В.
Конституційний процес в Україні у 1996–2026 роках 24

Волобуєв А.
Проблеми дотримання конституційних прав людини у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану 29

Пасічник Н., Ріжняк Р.
Право на приватність і захист персональних даних в умовах цифровізації державної безпеки під час воєнного стану 34

Сироїд Т.
Механізм цивільного захисту Європейського Союзу як невід'ємна складова забезпечення безпеки населення в ситуаціях ризику 38

Царьова І.
Мовний вимір Конституції України: від правового статусу до дискурсу національної стійкості 41

Кучук А.
Практика ЄСПЛ і конституційна юрисдикція в Україні: межі обов'язковості міжнародних стандартів для Конституційного Суду України 44

Миронюк Р.
Реабілітація та соціалізація військовослужбовців України: стан адміністративно-правового забезпечення 48

Піскун І., Ступак А.
Основоположні принципи обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах війни 51

Скиба Е.
Філософське обґрунтування концепції прав людини 55

Стецюк Н., Сова А.
Роль Конституції України у забезпеченні прав і свобод людини в умовах воєнного стану 58

Девяткіна Н.
Міжнародні стандарти в організаційно-правовому регулюванні охорони здоров'я в Україні 60

Мудрицевська Л.
Обмеження прав людини: філософський і правовий дискурс 65

Дзюба І., Рашед З.
30 років Конституції України: вплив на розвиток адміністративно-правової сфери та утвердження принципу верховенства права 68

Білик В.
Конституційні засади діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану: адміністративно-правовий аспект 70

Бухун І.
Конституція України в історичному та сучасному вимірах 73

Карпенко Р.
Ensuring of human and citizens' rights and freedoms in Ukraine under the conditions of martial law 77

Коба М., Коваленко Д.
Соціальний захист поранених військовослужбовців: проблеми статусу «поза штатом» 79

Крамаренко Ю.
Співвідношення Конституції України та міжнародних актів в контексті дотримання прав і свобод у кримінальному провадженні 83

Кучер В, Семків М.
Принцип дотримання прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України 86

Максимова А.
Мовна політика України в умовах воєнного стану: конституційно-правовий аспект 89

Морквін Д., Чала Ю.
Забезпечення конституційного права військовослужбовців на житло 92

Пахомова І.
Відкритість як принцип європейського врядування 94

Петрина В.
Вимоги щодо публікацій у виданнях, індексованих у Scopus та Web of Science, крізь призму конституційних принципів правової держави 98

Саксонов В.
Трансформація юридичних основ правового режиму майна у сфері господарювання на сучасному етапі розвитку законодавства України 102

Чалик В.
Конституційне право на житло як елемент соціальної інтеграції ВПО в Україні 105

Салманов О.
Конституційне право на свободу та особисту недоторканність і особливості його обмеження під час застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану 107

Самбор М.
Конституція України: 30 років дії, тлумачення, статичності, динаміки та формування вектора розвитку 110

Самотуга А.
Конституційні засади гармонізації законодавства України та ЄС 113

Сердюк І.
Чи стала наша держава правовою за 30 років дії Конституції України? 117

Чепік-Трегубенко О.
Конституційні гарантії незалежності судової влади в Україні крізь призму практики ЄСПЛ: трансформація підходів до тимчасових заходів Rule 39 122

Тінін Д.
Правовий статус поліцейських спеціальних підрозділів Національної поліції України як комбатантів: теоретико-практичні аспекти та законодавчі прогалини 126

Войтюк М.
Зарубіжний досвід соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей: перспективи адаптації до українських реалій 129

Майстро Д.
Гарантії депутатської діяльності в системі місцевого самоврядування як елемент конституційного механізму народовладдя: проблеми відповідальності за перешкоджання здійсненню депутатських повноважень 134

Сабодаш А.
Конституція України як правова основа розвитку законодавства з питань застосування кінологічних підрозділів НГУ 136

Турчин А.
Конституція України як юридична гарантія суверенітету та територіальної цілісності держави 138

Цалко С.
Руйнівна роль корупції для конституційних прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного стану 141

Рашед Ю.
Конституційні гарантії прав особи при притягненні до адміністративної відповідальності 143

Приходько О.
Посилення захисту професії адвоката 145

Андрусик Я.
Конституційні засади протидії наркозлочинності в умовах цифрової трансформації 147

Антонова С.
Особливості здійснення публічної влади на деокупованих територіях: конституційно-правовий аспект 151

Бабій М.
Конституційний обов'язок захисту Вітчизни в умовах воєнного стану 154

Білик І., Братель С.
Забезпечення Національною поліцією України конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану 157

Бондар Т.
Механізм правового регулювання протидії торгівлі людьми в умовах воєнного стану крізь призму реалізації конституційних прав і свобод людини 161

Ващишина О.
Конституційно-правові засади обмеження права збиратися мирно під час воєнного стану в Україні 164

Веренжак О.
Воєнний стан як фактор трансформації реалізації прав і свобод людини 167

Гаполова Е.
Особливості застосування криміналістичної техніки при розслідуванні злочинів проти національної безпеки в умовах воєнного стану 170

Говтва М.
Правові основи обмеження прав людини у період дії правового режиму воєнного стану в Україні 173

Голобородько Д.
Роль Конституції України у забезпеченні верховенства права 176

Гребенюк М.
Співробітництво України з Інтерполом у сфері розшуку активів, одержаних транснаціональними злочинними угрупованнями 178

Грінчук Н.
Порядок формування урядів в Україні та окремих європейських державах: порівняльно-правовий аспект 182

Гук Т.
Вплив глобалізації на суверенітет сучасних держав 185

Гуменнік І.
Забезпечення конституційних прав людини в умовах дії правового режиму воєнного стану: виклики та перспективи 188

Гунько У.
Конституційні засади захисту соціально-трудових прав працівників в Україні: проблеми ефективності та шляхи вдосконалення 191

Дзюбенко Н.
Принцип верховенства права як основа європейських цінностей та конституційного розвитку України 195

Зеленська М.
Права людини, закріплені в Конституції України, та їх міжнародний захист 198

Іщик А.
Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні 201

Йолкін Д.
Значення Конституції України для формування громадянського суспільства 203

Казнаховський В.
Конституційна стійкість України в умовах воєнного стану: між захистом держави та гарантіями прав людини 206

Карпенко О.
Актуальні проблеми конституціоналізму, обумовлені дією в Україні режиму воєнного стану 209

Клименко А.
Конституційне право на інформацію в умовах воєнного стану: теоретико-правові аспекти 212

Кліндухова Л.
Конституційні засади реалізації права на працю під час виконання трудових обов'язків за сумісництвом чи суміщенням професій в умовах воєнного стану 216

Коваль Ю.
Проблематика застосування режиму робочого часу в умовах воєнного стану 219

Козін В.
Проблематика концептуалізму основних засад забезпечення державної безпеки в умовах повномасштабної збройної агресії проти України 224

Кузнєцова С.
Конституція України в історичному та сучасному вимірах 227

Кучеренко М.
Деформація суспільного договору в умовах кризи та конституційні обмеження прав і свобод людини 231

Лазарєв Н.
Обставини та підстави застосування примусу стосовно військовополонених 233

Лазарян А.
Актуальні проблеми переведень і переміщень працівників під час воєнного стану 237

Лук'янчук І.
Конституційні гарантії державної цілісності та єдності системи державної влади 241

Вітвіцька К., Пасічник О.
Блокування інтернет-ресурсів та використання месенджерів (наприклад, телеграм) під час війни: кібербезпека чи порушення свободи слова? 245

Маслов М.
Конституція як фундамент розвитку правової держави у кризових умовах та умовах євроінтеграції України 249

Маслов М.
Актуальні проблеми адміністративного судочинства 253

Медвідь К.
Проблемні питання реалізації конституційних прав у сфері сімейних відносин внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах воєнного стану в Україні 257

Мишко К.
Верховенство права в Україні: між конституційною моделлю та практикою реалізації 260

Мільчевський М.
Легітимність Конституції України під час дії правового режиму воєнного стану 263

Мільчевський М.
Конституційно-правові аспекти реалізації доктрини «Вашингтонського Консенсусу»: досвід Аргентинської Республіки 266

Овчарук О.
Конституційні засади діяльності Федеральної поліції у США 270

Пашалик В.
Теоретико-правові засади обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану 272

Пермяков Д.
OSINT у розслідуванні злочинів: правові межі використання 276

Пліхтяк Р.
Співвідношення конституційних прав та обов'язків громадянина в умовах воєнного стану 279

Проць Б.
Засади правомірності застосування поліцейських заходів примусу 282

Процькова Х.
Народний суверенітет як основа конституційного ладу України 284

Рудик В.
Гідність людини як конституційна цінність та її захист на національному, міжнародному та європейському рівнях 289

Свідер Х.
Правова природа deepfake-контенту: теоретико-правові аспекти 292

Сорокін В.
Удосконалення правової основи забезпечення національної безпеки України в умовах сучасних гібридних загроз 296

Стецков О.
Правове регулювання захисту критичної інфраструктури держави в умовах сучасних кіберзагроз як гібридних елементів повномасштабної війни 300

Тараненко А.
Баланс між національною безпекою та забезпеченням прав людини в умовах воєнного стану 304

Тараненко А.
Захист соціально-трудових прав працівників в умовах цифровізації трудових відносин: конституційно-правовий вимір 308

Таранов В.
Роль Конституції України у захисті прав і свобод людини 313

Ткаченко Д.
Президентська республіка як ризик авторитаризму:
приклад США, Франції та країн Латинської Америки 315

Трипадуш П.
Конституція України як суспільний договір і правова основа
національного законодавства 318

Хорошун У.
Розвиток конституціоналізму в сучасних країнах
в умовах масових криз 321

Шахін Р.
Доктринальне розуміння війни та його відображення в конституціях
сучасних європейських держав 324

Шафєєва К.
Конституційні обмеження права на свободу пересування в умовах дії
правового режиму воєнного стану 327

Шкута Є.
Референдум у Шотландії та його роль у формуванні сучасного руху
за незалежність 330

Штін Б.
Конституційні права і свободи людини в умовах воєнного стану 334

Ясногор-Маслова В.
Європейський конституціоналізм як дороговказ реформування
правової системи України 336

Ігор МАГДАЛІНА
тимчасово виконуючий обов'язки
ректора Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат технічних наук, доцент,

НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Україна активно здійснює процес гармонізації освітньої системи з європейським освітнім простором. Наша держава перебуває в найбільшій освітній кризі за останнє століття, про що свідчать дослідження Світового банку. Одним із головних напрямів подолання освітньої кризи виступає адаптація та гармонізація освітнього процесу України з освітнім простором Європейського Союзу. Основними шляхами гармонізації освіти є: європейська інтеграція, мобільність учасників освітнього процесу, підвищення якості освіти. До переваг гармонізації освіти відносимо: міжнародне взаємне визнання дипломів (створення освітнього простору, в якому дипломи та кваліфікації визнаються на міжнародному рівні); розвиток наукових досліджень (співпраця між університетами та науковими інститутами); підготовку до викликів сучасності (адаптація освіти до потреб сучасного ринку праці). Гармонізація освіти вимагає: значних інвестицій у систему освіти щодо впровадження міжнародних стандартів якості та забезпечення доступу до сучасних освітніх матеріалів; перегляду та адаптації освітніх програм та планів до міжнародних стандартів, що, в свою чергу, потребує більше часу і зусиль із боку освітніх установ; зміни менталітету в освітній галузі та суспільстві загалом – необхідно створити сприятливу атмосферу для здійснення реформ у сфері освіти. Основним напрямом руху до європейського освітнього простору виступає гармонізація освітніх спеціальностей України зі спеціальностями європейських країн. Від гармонізації освітніх спеціальностей освітня система України отримає такі переваги: взаємне визнання дипломів та кваліфікацій, що дозволить випускникам отримати великий доступ до робочих місць, що сприятиме розвитку кар'єри; створення сприятливих умов для глобальної конкуренції, що стимулює розвиток кваліфікованих фахівців; модернізацію освітніх програм і методів навчання, що сприятиме інноваційному розвитку освіти.

На виконання завдань дослідження нижче доцільно визначити міжнародні нормативно-правові акти в галузі освіти, ратифіковані Україною, а також ті, на які зорієнтована державна політика України в галузі освіти, та виокремити програмні державні акти, в яких передбачені напрями та дедлайни адаптації державної політики у галузі освіти до стандартів ЄС. Правовим фундаментом відносин між Україною та Європейським Союзом

стала Угода про партнерство та співробітництво (Partnership and cooperation agreement between the European communities and their member states, and Ukraine) від 14 червня 1994 р. (набула чинності 01 березня 1998 р.) [1], що фіналізувалося підписанням Угоди про асоціацію у 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент 16 вересня 2014 р. синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. У 2017 р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності у повному обсязі [2]. У цьому документі, у Главі 23 «Освіта, навчання та молодь», зазначено про необхідність співробітництва у сфері формальної та неформальної освіти. Зокрема, у сфері середньої освіти, дистанційного навчання та освіти протягом життя. Відповідно до ст. 431 угоди сторони зобов'язуються активізувати співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема з метою: реформування та модернізації систем вищої освіти; сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в межах Болонського процесу; підвищення якості та важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва між вищими освітніми закладами; розширення можливостей вищих освітніх закладів; активізації мобільності студентів та викладачів. Увага приділятиметься співробітництву в галузі освіти з метою спрощення доступу до отримання вищої освіти. Стаття 432 угоди передбачає, що сторони здійснюють заходи, спрямовані на активізацію обміну інформацією, практикою та досвідом, для заохочення більш тісного співробітництва в галузі професійно-технічної освіти та навчання, зокрема з метою: а) розвитку систем професійно-технічної освіти та навчання, подальшого підвищення кваліфікації протягом трудової діяльності/життя, що відповідає реаліям у контексті змін на ринку праці; б) створення національних механізмів із метою покращення прозорості та визнання кваліфікацій та компетенцій, використовуючи, коли це можливо, досвід ЄС. Статтею 433 угоди узгоджено, що сторони вивчають можливості розвитку співробітництва в інших сферах, зокрема у сфері середньої освіти, дистанційного навчання та освіти протягом життя. Стаття 434 угоди закріплює, що сторони домовилися заохочувати поглиблення співробітництва та обмін досвідом у галузі молодіжної політики та неформальної освіти для молоді, що спрямовано на: а) сприяння інтеграції молоді в суспільство загалом із заохоченням її активної громадської позиції та ініціативності; б) сприяння молоді в отриманні знань, навичок та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема волонтерство, та визнання цінності такого досвіду; в) активізацію співробітництва з третіми країнами; г) розвиток співробітництва між молодіжними організаціями в Україні, ЄС та його державах-членах; д) просування здорового способу життя, з особливим акцентом на молоді [2].

Національна програма адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2026 р. № 438 [3], визначила напрями (кроки) адаптації законодавства України до права Європейського Союзу за окремими

сферами. Зокрема, сфері освіти присвячено Розділ 26 «Освіта та культура». Відповідно до цього документа на виконання плану приведення законодавства України до ЄС у сфері освіти в Україні було прийнято низку правових актів, зокрема: Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України на період до 2027 року, узгоджений з ключовими європейськими рамками, зокрема Європейським освітнім простором, Порядком денним ЄС щодо навичок і Болонським процесом; Стратегію реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року, затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 990; Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року, затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07 червня 2024 р. № 527; Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163; Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р [4].

На сьогодні адаптивне реформування галузі освіти до стандартів ЄС здійснюється за такими напрямами:

1. Триває системна імплементація реформи «Нова українська школа», що передбачає перехід до визначення компетентностей, продовження тривалості повної загальної середньої освіти до 12 років, підвищення якості педагогічної підготовки та розширення автономії шкіл. Розвиток інклюзивної освіти залишається також одним із пріоритетів державної політики – створено мережу інклюзивно-ресурсних центрів в усій країні;

2. 2 Одночасно з реформами Україна забезпечує цифрову трансформацію освітньої сфери. Запроваджуються електронні послуги, зокрема щодо формування е-документів про освіту, вступу, зарахування, переведення, відрахування із закладів освіти. Понад 95 відсотків закладів загальної середньої освіти забезпечені доступом до мережі Інтернет;

3. Участь України в програмі ЄС Еразмус+ дає змогу розширити можливості у сферах освіти, навчання, молоді та спорту. Особлива увага в цій програмі приділяється соціальній інтеграції, зеленому та цифровому переходу, а також сприянню участі молоді в демократичному житті;

4. Реформування системи професійної освіти узгоджується з європейськими тенденціями. Ухвалення нового Закону України «Про професійну освіту» сприяє подальшому узгодженню законодавства України зі стандартами, передбаченими Рекомендаціями Ради ЄС 2020 року у відповідній галузі. Наразі активно впроваджується дуальна освіта, проте модернізація матеріально-технічної бази закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти (VET) та залучення роботодавців до освітнього процесу потребують подальшого розвитку;

5. Україна також продовжує роботу над гармонізацією Національної рамки кваліфікацій із Європейською рамкою кваліфікацій, що сприятиме

визнанню кваліфікацій та мобільності робочої сили. У секторі освіти дорослих очікується ухвалення Закону України «Про освіту дорослих» із урахуванням підходів ЄС до навчання протягом життя та розвитку мікрокваліфікацій.

Програмними напрямами адаптивного реформування галузі освіти до стандартів ЄС є: 1) набуття Україною статусу асоційованого члена Програми Європейського Союзу з освіти, навчання, молоді та спорту Еразмус+; 2) забезпечення доступу дітей трудових мігрантів із держав ЄС до системи освіти України; 3) забезпечення цифрової трансформації освіти відповідно до Плану дій ЄС з цифрової освіти до 2027 року; 4) забезпечення доступності, покращення якості та інклюзивності дошкільної освіти шляхом оновлення її змісту та системного моніторингу функціонування закладів освіти відповідно до сучасних потреб; 5) забезпечення участі України в освітніх дослідженнях в Програмі міжнародного оцінювання учнів (PISA) і Міжнародному дослідженні «Навчати і навчатися» (TALIS+); 6) забезпечення якості, прозорості та доступності послуг професійного розвитку педагогів; 7) впровадження інституційної акредитації та процедури постакредитаційного моніторингу в систему зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, а також забезпечення членства в Європейській асоціації з забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та Європейському реєстрі агенцій із забезпечення якості вищої освіти (EQAR); 8) продовження роботи над автоматичним взаємним визнанням кваліфікацій та розширення участі у діяльності Групи Болонського процесу, включно з Тиранським та Римським комюніке, щодо соціального виміру вищої освіти та фундаментальних академічних цінностей; 9) імплементація Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/128 від 16 січня 2019 р. про створення Європейського центру розвитку професійної освіти (Cedefop); 10) забезпечення оптимізації системи професійної освіти та підвищення якості освітніх послуг відповідно до потреб ринку праці, розширення можливостей навчання протягом життя, зокрема для вразливих груп; 11) забезпечення доступу до навчання протягом життя [3].

---

1. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. Ліссабон, 11 квітня 1997 р. Ратифіковано Законом України від 03.12.1999. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ратифіковано із заявою Законом України від 16.09.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

3. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) : постанова Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2026 р. № 438. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-%D0%BF#Text.

4. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року : наказ МОН України від 07 березня 2024 р. № 276. URL : https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-strategichnogo-planu-diyalnosti-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-do-2027-roku.

Майкл (Майк) АНТОНІВ
валійський політик, правник,
депутат Національної асамблеї Уельсу
(Сполучене Королівство)

Станіслава МИРОНЮК
доцент кафедри тактико-спеціальної
підготовки Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ЗАПОРУКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Міжнародні волонтерські організації відіграють суттєву роль у подоланні наслідків військового конфлікту на території нашої держави, розв'язаного російською федерацією проти України 24 лютого 2022 р. Серед таких організацій слід відзначити не лише Організацію Об'єднаних Націй, але й такі, як Червоний Хрест, Médecins Sans Frontières та ін. Саме вони надають медичні послуги, іншу гуманітарну допомогу, притулок та підтримку населенню, що потерпає від війни, залучають зарубіжних спеціалістів, здійснюють фінансування такої допомоги, надають матеріальні ресурси та співпрацюють з територіальними громадами.

Вважаємо за необхідне виокремити основні напрями такої діяльності,:

1) надання медичної підтримки (робота мобільних клінік, допомога лікарням, психологічна допомога й ін.);

2) організація та надання гуманітарної допомоги (доставка засобів гігієни та медикаментів, продуктів у райони, що постраждали від військових дій);

3) соціальна робота (допомога внутрішнім переселенцям, вразливим категоріям населення – жінкам, дітям, людям похилого віку);

4) розмінування та безпека (проведення навчань з протидії ризикам, пов'язаним із вибухонебезпечними предметами; відбудова/відновлення житла та критичної інфраструктури й ін).

Слід акцентувати увагу на особливостях роботи міжнародних волонтерських організацій в Україні, як-от:

– врегулювання таких відносин (діяльність вищевказаних організацій ґрунтується на Законі України «Про волонтерську діяльність» та здійснюється на засадах законності, добровільності та неприбутковості);

– взаємодія міжнародних організацій із українськими громадськими організаціями, благодійними фондами та органами місцевого самоврядування;

– наявність викликів, серед яких робота в умовах високого ризику для життя і здоров'я волонтерів, їхні потреби у швидкій логістиці та координації з державними та недержавними інституціями тощо.

Крім цього, міжнародні волонтери забезпечують не лише матеріально-фінансову допомогу, але й обмін досвідом та підвищення спроможності місцевих ініціатив.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає національну безпеку як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1]. Однією із основних засад Стратегії національної безпеки України є стійкість – «здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей» [2]. Зауважимо, що зусилля волонтерських організацій, їхня діяльність в умовах війни спрямовані саме на забезпечення стійкості суспільства.

Основними практичними заходами зарубіжних волонтерів у сфері національної безпеки є: надання допомоги пораненим військовим, що перебувають на лікуванні у госпіталях і лікарнях; збір амуніції та ліків для воїнів, продуктів харчування, теплих речей та ін.; допомога у пошуку безвісти зниклих та в обміні військовополоненими; збір продуктів харчування, коштів та одягу для мирного населення тих територій, які знаходяться в зоні активних бойових дій, а також на деокупованих територіях; підготовка транспорту і маршрутів для вивезення людей із територій, наближених до зони бойових дій, доставка зібраної допомоги населенню; допомога внутрішньо переміщеним особам у пошуку роботи та житла, надання гуманітарної, юридичної, психологічної допомоги та забезпечення сприятливих умов для адаптації на нових місцях проживання та в соціумі в цілому; організація та проведення курсів з тактичної медицини, забезпечення військових медичними аптечками, які відповідають стандартам НАТО; надання гуманітарної, психологічної, матеріальної й інших видів допомоги сім'ям учасників бойових дій; технічна допомога із відновлення, ремонту бойових машин, а також їх бронювання.

Правовий статус міжнародних волонтерських організацій окреслено в Законі України «Про волонтерську діяльність» від 19 листопада 2011 р. (далі – Закон) [3], в якому під волонтерською діяльністю визначено добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Частиною 3 ст. 1 Закону визначено напрями, за якими може здійснюватися волонтерська діяльність, зокрема і у сфері національної безпеки: 1) надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення

національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України; 2) надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації; 3) утвердження української національної та громадянської ідентичності; 4) надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України; 5) надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України [3].

Вищевказаний законодавчий акт визначає, хто і за яких умов є та може стати волонтером, обсяг його прав та обов'язків; окреслює правовий статус осіб – отримувачів волонтерської допомоги (їхні права й обов'язки); загальні засади договорів про надання волонтерської допомоги й ін. Водночас зауважимо, що зміст Закону України «Про волонтерську діяльність» залишається таким, що потребує удосконалення, а саме: в ньому не знайшли відображення принципи волонтерської діяльності; не окреслено види волонтерських організацій, порядок та умови їх створення, не визначено гарантії діяльності таких організацій, включно і щодо їх державної підтримки. Аналізований нами законодавчий акт нерідко зазнає критики за надмірну бюрократизацію (наприклад, вимоги щодо письмових договорів), складність звітності та обмеження для здійснення індивідуального волонтерства. Основні «вади» такої діяльності полягають у невідповідності жорстких юридичних процедур реальному, часто стихійному характеру волонтерства. Не завжди нормативно-правове регулювання досліджуваної діяльності встигає за швидким розвитком волонтерського руху, який досить часто базується саме на дружніх чи сусідських зв'язках, а не на офіційних угодах. Тобто вказаний Закон практично не містить інформацію про діяльність міжнародних волонтерських організацій. Його приписами це питання урегульовано лише частково, зокрема в ст. 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» визначено, що «волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Іноземці та особи без громадянства здійснюють волонтерську діяльність через організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, інформація про які розміщена на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності. Волонтери надають волонтерську допомогу на базі організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів, на підставі

договору про провадження волонтерської діяльності, укладеного з такою організацією чи установою, або без такого договору» [3].

Більш докладно правовий статус міжнародних волонтерських організацій визначено Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05 липня 2012 р. [4], який визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності. Відповідно до цього закону суб'єктами благодійної діяльності є благодійні організації, які утворені та діють відповідно до цього закону, а також інші благодійники та бенефіціари. Метою благодійних організацій не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій. Визначено, що вищевказані організації набувають прав та обов'язків юридичної особи з моменту їх державної реєстрації. Таку реєстрацію благодійних організацій здійснюють за місцезнаходженням благодійних організацій державні реєстратори (згідно з вимогами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»). Разом з тим у цьому нормативно-правовому акті не визначено правовий статус міжнародних волонтерських організацій (або благодійних організацій) в Україні.

Така ситуація потребує покращення з огляду на той факт, що міжнародні волонтерські організації під час російсько-української війни відіграють ключову роль, надаючи медичне обладнання, забезпечуючи швидку гуманітарну допомогу, евакуацію й підтримку цивільного населення, допомогу Збройним Силам України. У такий спосіб вони мобілізують світові ресурси, сприяють зміцненню соціальної стійкості, компенсують навантаження на державні інституції та недержавні структури, фіксують воєнні злочини, в цілому сприяють міжнародній солідарності. Сьогодні саме ці організації надають гуманітарну допомогу із постачання медикаментів, продуктів харчування, засобів гігієни та одягу для людей, що перебувають у зонах бойових дій, та внутрішньо переміщених осіб; суттєвою є їхня медична підтримка, що забезпечує роботу мобільних шпиталів, постачання їм обладнання, а також професійна допомога волонтерів постраждалим із надання їм психологічної реабілітації. Відзначимо, що вагомою є діяльність міжнародних волонтерів із організації логістики та евакуації, а саме: організація ними транспортування людей у безпечні місця, так званих зелених коридорів, доставка допомоги населенню у важкодоступні райони. На окрему вагу заслуговує й фінансова та технічна допомога, для чого залучаються міжнародні донати для закупівлі військового й технічного обладнання для Збройних Сил України. Ще одним зі складників є забезпечення соціальної стабільності – міжнародні волонтерські організації проводять системну роботу зі зміцнення солідарності, згуртованості суспільства та підвищення морального духу населення. Сьогодні міжнародні волонтери – це важливий

компонент громадянського суспільства, що забезпечує ефективне реагування на виклики війни, і варто визнати, що досить часто воно є значно швидшим, ніж із боку державних інституцій.

На завершення доповіді резюмуємо, що серед найбільш назрілих проблем міжнародної волонтерської діяльності в Україні, які потребують свого вирішення, слід виділити: неналежний рівень комунікації між волонтерами та суспільством; недостатність контролю за долею майна, що передається волонтерами; емоційне вигорання волонтерів, зниження їхньої мотивації; потреба волонтерів у забезпеченні їхньої безпеки; спротив чиновників та прояви консерватизму з боку державних структур; випадки зловживань із боку вітчизняних волонтерів, діяльність псевдоволонтерів; потреба у налагодженні належної координації між волонтерами та ін. Отже, збільшення кількості волонтерських організацій в Україні та розширення волонтерських послуг, що ними надаються, наявність низки вищеперерахованих проблем волонтерської діяльності зумовлюють необхідність удосконалення державної політики з підтримки та розвитку волонтерства.

---

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

3. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 42. Ст. 435.

4. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05 липня 2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text.

Віталій СЕРЬОГІН
декан юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАХИСТ НЕЙРОПРАВ: ЧИЛІЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток нейротехнологій, систем інтерфейсу «мозок-комп'ютер», технологій декодування мозкової активності та штучного інтелекту актуалізував питання захисту внутрішнього психічного простору людини. Традиційні права людини, зокрема право на приватність, свободу думки та особисту недоторканність, дедалі частіше розглядаються як недостатні для реагування на нові виклики, пов'язані зі збором, обробкою та використанням нейронних даних.

У відповідь на ці виклики Чилі стала першою державою світу, яка запровадила конституційний захист нейроправ шляхом внесення змін до Конституції у 2021 р. Ця реформа стала важливим етапом розвитку міжнародного правового регулювання новітніх технологій та започаткувала дискусію щодо необхідності створення нової категорії прав людини.

Поняття «нейроправа» *(neurorights)* було запропоновано групою дослідників на чолі з Р. Юсте. До основних нейроправ належать право на ментальне прайвесі (ментальну приватність), право на когнітивну свободу, право на психічну цілісність, право на особистісну ідентичність та право на справедливий доступ до нейротехнологій [1]. Метою зазначених прав є забезпечення захисту особи від несанкціонованого доступу до інформації про мозкову діяльність, маніпулювання психічними процесами та дискримінаційного використання нейротехнологій.

У науковій літературі існують різні підходи до правової природи нейроправ. Частина дослідників вважає їх новим поколінням прав людини, тоді як інші стверджують, що традиційні конституційні права можуть забезпечити достатній рівень захисту без створення нових правових категорій [2].

14 жовтня 2021 р. в Чилі було прийнято Закон № 21.383 [3], який вніс зміни до статті 19 Конституції Республіки Чилі [4]. У результаті реформи було закріплено, що науково-технічний розвиток має здійснюватися з повагою до фізичної та психічної цілісності особи, а закон повинен особливо захищати мозкову діяльність і інформацію, що з неї походить [5].

Фактично конституційна норма встановила спеціальний режим захисту нейроданих як особливо чутливої інформації. Такий підхід є унікальним для сучасного конституційного права, оскільки вперше предметом прямого конституційного захисту стала не лише людина загалом, а й інформація про

функціонування її мозку.

Прийняття зазначених змін стало результатом тривалого законодавчого процесу, в якому активну участь брали сенатор Г. Джирарді та міжнародна спільнота нейроетиків і нейробіологів [6].

Подальший розвиток конституційного захисту нейроправ відбувся у практиці Верховного суду Чилі. Особливе значення має рішення від 09 серпня 2023 р. у справі щодо пристрою Emotiv Insight. Суд розглядав питання використання пристрою, який здійснює збір та аналіз електричної активності мозку користувача. У своєму рішенні Верховний суд визнав необхідність особливого захисту нейроданих та підтвердив, що інформація про мозкову активність належить до сфери ментальної приватності людини. Суд фактично розвинув конституційні положення Закону № 21.383 та сформував основу для подальшого регулювання нейротехнологій [7]. Це рішення стало одним із перших у світі судових актів, що безпосередньо застосували концепцію нейроправ у практичній площині.

Попри інноваційність чилійської реформи, вона зазнала критики з боку наукової спільноти. Зокрема, ставиться під сумнів необхідність створення окремих нейроправ за наявності вже існуючих конституційних гарантій приватності та свободи думки. Деякі автори вказують на ризик надмірної спеціалізації прав людини та можливість дублювання вже чинних правових механізмів захисту. Інші наголошують на складності практичного визначення меж понять «мозкова діяльність» та «нейродані». Зокрема, М. Корнейо-Плаза, Р. Кіппітані та В. Пасквіно звертають увагу на проблеми тлумачення конституційного поняття «мозкова діяльність» та похідної від неї інформації [7], тоді як В. Ботес і Т. Нейду наголошують на невизначеності меж зазначених категорій і складності їх подальшої нормативної конкретизації [8]. Аналогічно С. Лайтхарт та співавтори вказують на відсутність усталеного концептуального розуміння нейроданих та інших об’єктів захисту нейроправ [9].

Натомість прихильники реформи зазначають, що традиційні правові інструменти не враховують специфіку сучасних нейротехнологій, які потенційно здатні отримувати доступ до інформації про наміри, емоції та когнітивні процеси особи [10].

Викладене вище дозволяє дійти висновку, що конституційна реформа Чилі 2021 р. стала першим у світі прикладом нормативного закріплення захисту нейроправ на найвищому рівні правової системи. Закон № 21.383 започаткував новий напрям розвитку конституційного права, спрямований на захист людини від ризиків, пов’язаних із використанням нейротехнологій.

Чилійський досвід демонструє прагнення держави адаптувати систему прав людини до викликів цифрової епохи. Незважаючи на наявні дискусії щодо правової природи нейроправ та ефективності їх реалізації, конституційний захист мозкової діяльності та нейроданих уже став важливим міжнародним прецедентом. Подальший розвиток законодавства та судової

практики Чилі може стати орієнтиром для інших держав, у тому числі й України, у формуванні правових механізмів регулювання нейротехнологій.

1. Yuste R. et al. Four ethical priorities for neurotechnologies and AI. *Nature*. 2017. Vol. 551. P. 159–163.

2. Kellmeyer P. Neurorights. A Human Rights–Based Approach for Governing Neurotechnologies // The Cambridge Handbook of Responsible Artificial Intelligence: Interdisciplinary Perspectives. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. 500 p. P. 412–426. DOI : https://doi.org/10.1017/9781009207898.032.

3. Ley N° 21.383. Modifica la Carta Fundamental para establecer el desarrollo científico y tecnológico al servicio de las personas. *Diario Oficial de la República de Chile*. 14 octubre 2021.

4. Fija el texto refundido, coordinado y sistematizado de la Constitution Politica de la Republica de Chile. Ministerio Secretaria General de la Presidencia. URL : https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=242302&idParte=8563540.

5. Cornejo-Plaza M. I. Chilean neurorights legislation and its relevance for mental health: Criticisms and outlook. *Salud Mental.* 2023. Vol. 46. No. 5. P. 269–274. DOI: https://doi.org/10.17711/SM.0185-3325.2023.034.

6. Advocacy. Latin America. *NRF – Neurorights Foundation website*. URL : https://www.neurorightsfoundation.org/advocacy/latin-america.

7. Cornejo-Plaza M. I. , Cippitani R., Pasquino V. Chilean Supreme Court ruling on the protection of brain activity: neurorights, personal data protection, and neurodata. *Frontiers in Psychology.* 2024. Vol. 15. DOI : https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1330439.

8. Botes W. M., Naidoo T. Before the mind is touched: What Chile's neurorights mean for South Africa's legal and ethical framework. *South African Journal of Bioethics and Law.* 2026. Vol. 19. Issue 1. P. 25–32. DOI : https://doi.org/10.7196/SAJBL.2026.v19i1.4772.

9. Ligthart S. et al. Minding rights: Mapping ethical and legal foundations of neurorights. *AJOB Neuroscience.* 2024. Vol. 15. No. 1. P. 1–20. DOI : https://doi.org/10.1017/S0963180123000245.

10. Do B., Badillo M., Cantz R., Spivack J. Privacy and rise of «neurorights» in Latin America. *Future of Privacy Forum.* 2024. March 20. URL : https://fpf.org/blog/privacy-and-the-rise-of-neurorights-in-latin-america/?utm_source=chatgpt.com.

Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ У 1996–2026 РОКАХ

Визначено за мету окреслити основні віхи конституційного процесу в нашій державі за період від прийняття Конституції України – до сьогодення.

Методологічною основою дослідження послугували такі методи, як історичний, що забезпечив визначення етапів цього процесу у період незалежності України, а також спеціально-юридичний, що уможливив з'ясування особливостей конституційного процесу в нашій державі.

Здобуття Україною в 1991 р. незалежності вимагало кардинальної зміни як існуючого політичного ладу в цілому, так і організації державної влади зокрема. Це стало однією з могутніх рушійних сил конституційного процесу [1, с. 86].

Прийняттю нової Конституції Української держави передував доволі довгий підготовчий етап, що тривав понад п'ять років та завершився 28 червня 1996 р., коли переважною, кваліфікованою більшістю голосів народні депутати прийняли першу конституцію незалежної держави – Конституцію України (Основний Закон). 12 липня 1996 р. відбулося завершальне редагування апаратом Верховної Ради України тексту Основного Закону Української держави і суспільства, урочисте підписання його Президентом України й Головою Верховної Ради України та офіційне оприлюднення Конституції України 14 липня того року [2, с 31].

Відтоді конституційний процес в державі не припиняється. Підтвердженням цьому слугують зміни, внесені до Основного Закону у 2004, 2011, 2013, 2014, 2016 рр. та двічі – у 2019 р. (загалом 7 разів).

Виокремимо основні віхи конституційного процесу в нашій державі за період від прийняття Конституції України – до сьогодення.

1. Проведення у 2000 р. всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, що був викликаний нагальною необхідністю консолідації суспільства для вирішення найважливіших питань, які торкалися соціально-економічних проблем, забезпечення ефективного функціонування всього державного механізму в Україні, подолання багаторічного протистояння і конфронтації між різними політичними силами, органами законодавчої і виконавчої влади.

В Указі Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» Глава держави вказував на те, що означені чинники істотно гальмують здійснення економічних перетворень і ставлять під загрозу утвердження незалежної, демократичної, правової Української держави і тому необхідно з'ясувати позиції громадян України щодо низки актуальних питань, від своєчасного вирішення яких залежатиме майбутнє країни, а також планувалось у зв'язку з цим внести відповідні зміни до Конституції України [3].

І хоча всі питання під час проведення всеукраїнського референдуму були підтримані виборцями, однак його рішення щодо удосконалення організації державної влади, функціонування парламенту та реформування системи державного управління так і не були імплементовані Верховною Радою України [4, с. 125].

2. Наступний етап конституційного процесу в державі пов'язаний із конституційною реформою 2004 р., яка набула чинності на початку каденції Президента України В. Ющенка у 2005 р. Так, уже в період 2002–2004 рр. до Верховної Ради України було надано цілу низку законопроєктів, серед яких були й пропозиції другого Президента України Л. Кучми, що мали на меті внесення змін до Конституції України 1996 р. й передбачали трансформацію форми правління в Україні (від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської) [5, с. 9]. Діяльність Українського Парламенту у цьому напрямі завершилася 08 грудня 2004 р., коли так званим пакетним голосуванням, разом із Законом України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України при повторному голосуванні 26 грудня 2004 р.», суб'єктом законотворчості було прийнято і Закон України «Про внесення змін до Конституції України». Останнім було змінено розділи IV «Верховна Рада України», V «Президент України» та VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади», що засвідчило трансформацію конституційного статусу цих державних органів: установчі та контрольні повноваження Українського Парламенту стосовно Уряду було суттєво розширено (в результаті цих змін за формою правління наша держава з президентсько-парламентської перетворилася на парламентсько-президентську республіку, передбачалась конституційно-правова відповідальність Кабінету Міністрів України перед Верховною Радою України та ін.) [6].

Отже, вказана конституційна реформа засвідчила перехід Української держави від пострадянського конституціоналізму до модернізації конституційної системи. Було покладено початок новому етапу конституційного процесу, пов'язаному з формуванням сучасного конституціоналізму за зразком розвинутих європейських держав.

3. Період 2005–2009 рр. характеризувався перманентним політичним протистоянням між Президентом України В. Ющенком та урядами. Цей етап продемонстрував той факт, що внесені до Основного Закону Української

держави і суспільства зміни не поліпшили взаємовідносин між Президентом України, з одного боку, та парламентською коаліцією й Урядом – з іншого. У 2007 р. для усунення такого протистояння Главою держави В. Ющенком було ініційовано утворення Національної конституційної ради, завданням якої була підготовка концепції із системного оновлення конституційного регулювання суспільних відносин в Україні, та підготовлено проєкт нової редакції Конституції України [7], однак зареєстрований 31 березня 2009 р. у Верховній Раді України внесений Президентом України В. Ющенком проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» не отримав необхідної підтримки в Українському Парламенті.

4. У 2010–2014 рр. юридичні події стали свідченням намагань В. Януковича через орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України – узурпувати державну владу, відновивши дію норм Конституції України 1996 року. Однак події кінця 2013 – початку 2014 рр. у нашій державі, що дістали назву Революції гідності, та прийняття 21 лютого 2014 р. Верховною Радою України Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. мали наслідком відновлення дії окремих положень Конституції України зі змінами, внесеними законами України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV, від 1 лютого 2011 р. № 2952-VI, від 19 вересня 2013 р. № 586-VI [8].

Таким чином, повернення на початку 2014 р. нашої держави до редакції Конституції України 2004 р. стало однією з ключових умов подолання політичної кризи в державі, хоча й дотепер питання збалансованості повноважень Верховної Ради України та Президента України в механізмі поділу державної влади залишається відкритим.

5. Наступною віхою у конституційному процесі держави є прийняття суб'єктом законотворчості Закону України від 02.06.2016 «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [9]. Найбільш суттєвих змін зазнали розділи VIII «Правосуддя» та XII «Конституційний Суд України». Розділ VII «Прокуратура» був виключений із тексту Основного Закону Української держави і суспільства, хоча деякі його норми у зміненій редакції знайшли своє закріплення у ст. 131-1 Конституції України [10].

Задля розвитку вищевказаних конституційних змін суб'єктом законотворчості у тому самому році було ухвалено новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який «визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд [11].

Найбільш вагомими новелами Розділу VIII Конституції України, що має назву «Правосуддя», є:

– потенційна можливість визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду на умовах, що визначені Римським

статутом Міжнародного кримінального суду (ч. 6 ст. 124 Конституції України);

– припис про те, що утворення, реорганізація і ліквідація суду відбувається лише шляхом ухвалення закону (ч. 2 ст. 125);

– визнання Верховного Суду найвищим судом у системі судоустрою Української держави (ч. 3 ст. 125);

– закріплення положення про те, що при здійсненні правосуддя суддя керується верховенством права (ч. 1 ст. 119 Основного Закону) та ін. [10].

Значної новелізації зазнали і норми Розділу XII «Конституційний Суд України», зокрема ті, що торкаються:

– наділення органу конституційної юрисдикції повноваженнями зі здійснення офіційного тлумачення Конституції України (Конституційний Суд України було позбавлено повноважень щодо офіційного тлумачення законів України) (ч. 1 ст. 147 Основного Закону);

– підвищення кваліфікаційних вимог до кандидатів, що претендують на посаду судді Конституційного Суду України (ч. 4 ст. 148);

– віднесення до компетенції Конституційного Суду України вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України (у разі, коли особою вичерпано всі інші національні засоби юридичного захисту), та ін. (ст. 151-1) [10].

Зауважимо, що здійснена в державі реформа правосуддя хоча і вважається найбільш успішною за період конституційного процесу 1996–2026 рр., однак все ж залишається незавершеною з огляду на численні корупційні скандали, пов’язані з суддями, проблеми з перевіркою їх на доброчесність, дефіцит кадрів та, як наслідок, перевантаженість суддів, а також зважаючи на діючий у державі правовий режим воєнного стану та ін. При цьому наголосимо на тому, що саме завершення судової реформи є однією з головних умов вступу Української держави до Європейського Союзу.

6. Наступним етапом конституційного процесу в державі є прийняття суб’єктом законотворчості Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» [12]. Відповідно до вищевказаного законодавчого акта змін зазнали преамбула Основного Закону Української держави і суспільства та розділи IV–VI й XV. Ці зміни підтвердили європейську ідентичність українського народу й незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, а також створили умови для реалізації зазначеного курсу. Зауважимо, що, незважаючи на діючий правовий режим воєнного стану, у 2024 р. нашою державою розпочато процес офіційних переговорів щодо набуття повноправного членства України в ЄС, а з поточного року Україна переходить до повномасштабного обговорення вимог

та адаптації законодавства. Так, у червні 2026 р. Верховна Рада України підтримала проєкт Постанови про парламентську підтримку переговорного процесу про набуття Україною членства в Європейському Союзі, головною метою якого є імплементація законодавства ЄС, що охоплює шість переговорних кластерів.

Не можна оминути увагою і внесені законодавцем у вересні 2019 р. зміни до ст. 80 Основного Закону Української держави, якими було скасовано інститут депутатської недоторканності та положення про неможливість притягнення парламентаріїв до кримінальної відповідальності без згоди Верховної Ради України [13].

7. Сучасний етап конституційного процесу в Україні в умовах правового режиму воєнного стану (2022 р. – дотепер) має свої особливості й характеризується:

1) неможливістю внесення змін до Основного Закону держави і суспільства (відповідно до ч. 2 ст. 157 Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану) [10];

2) відсутністю підготовлених законопроєктів, що передбачають внесення змін до Конституції України.

На завершення своєї доповіді акцентуємо увагу і на питанні наукового забезпечення конституційного процесу в Україні. Це сучасні дослідження А. Колодія [14], І. Сердюка [15], Ю. Михієнко [16], Т. Кагановської й В. Серьогіна [17] та ін., які характеризуються підвищеною увагою до питань процедури внесення змін до Конституції України, а також приписів самого Основного Закону як правового акта вищої юридичної сили.

---

1. Боняк В. О. Особливості організації й функціонування органів охорони правопорядку в аспекті сучасної змішаної форми правління в Україні. *Право України*. 2014. № 8. С. 85–95.

2. Боняк В. О. та ін. Конституційне право України : навч. посібник. для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 293 с.

3. Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою: Указ Президента України від 15 січня 2000 р. № 65/2000. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2000#Text.

4. Любченко П. Проблемні аспекти адміністрування процесу всеукраїнського референдуму. *Право України*. 2020. № 8. С. 121–137.

5. Боняк В. О. Конституційна модель форми державного правління Української держави (1990–2021 рр.). *Теорія та практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матеріали Регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. 25-й річниці прийняття Конституції України* (м. Дніпро, 17 черв. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 7–12.

6. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 08 грудня 2004 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15#Text.

7. Про Національну конституційну раду : Указ Президента України від 07 грудня 2007 р. № 1294/2007. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1294/2007#Text.

8. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21 лютого 2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text.

9. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text.

10. Конституція України від 28.06.1996. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

11. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

12. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07 лютого 2019 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text.

13. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України) : Закон України від 03 вересня 2019 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#Text.

14. Колодій А., Тернавська В., Колодій О. Модернізація Конституції України – головний напрям правотворчої діяльності в умовах післявоєнного відновлення. *Нове українське право*. 2024. № 1. URL : https://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/565.

15. Сердюк І. Засади конституційного ладу України в контексті нової реальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. Спец. вип. № 2. С. 69–74.

16. Михиєнко Ю. Новелізація Конституції України (гносеологічний аспект). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. Т. 25 (1). С. 153–161. URL : https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1556/1548.

17. Кагановська Т. Є., Серьогін В. А. Багаторівневе управління: загальна теорія і шляхи реалізації в Україні в контексті євроінтеграції. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2025. Вип. 39. С. 10–33. DOI : https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-01.

Анатолій ВОЛОБУЄВ
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Закріплені в Конституції України права і свободи людини (статті 21-68) [1] знайшли своє деталізоване відтворення в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) у вигляді процесуальних приписів щодо прийняття рішень та здійснення процесуальних дій. Вони стосуються певних

обмежень конституційних прав, обумовлених вчиненням кримінального правопорушення та необхідністю встановлення його обставин в умовах протидії з боку осіб, незацікавлених у встановленні істини. Зокрема, це стосується процедури затримання підозрюваного, проведення обшуку, допиту.

У зв'язку з гібридною, а потім і широкомасштабною російською агресією в Україні було введено воєнний стан, а умови ведення бойових дій вимагали на певних територіях корекції у виконанні органами досудового розслідування і судами процесуальних приписів. Тож у 2021–2022 роках було прийнято низку законів, якими запроваджувався особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану (Розділ IX-1 КПК України). Але окремі нововведення, зокрема щодо затримання підозрюваного, сформульовані у ст. 615 КПК України, відразу викликали у науковців сумніви в їхній якості з погляду практичної реалізації і нині тримаються в полі зору [2; 3; 4].

Сутність особливого правового режиму полягає у допущенні відступу від загального процесуального порядку здійснення певних дій у ситуаціях щодо: початку досудового розслідування при відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань; залучення понятих при об'єктивній неможливості або наявності потенційної небезпеки для їхнього життя чи здоров'я; наділення керівника відповідного органу прокуратури повноваженнями слідчого судді при відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень; строку досудового розслідування при відсутності об'єктивної можливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду; затримання особи без ухвали слідчого судді, коли є обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності, та ін. (ст. 615 КПК України). Недоліком зазначених формулювань є те, що вони допускають розширене їх тлумачення, адже використання словосполучення «коли виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати…» надає можливість органу досудового розслідування діяти на свій розсуд, нехтуючи конституційними правами людей.

Досить поширене серед владних службовців і правоохоронців різного рівня міркування, що в умовах воєнного стану Конституція України має стати «на паузу», зумовлює кричущі правопорушення у кримінальних провадженнях та їхні тяжкі наслідки. Прикладом може слугувати трагедія, яка розігралася в селі Нехворощ на Черкащині 27 січня 2026 р. За матеріалами журналістського розслідування, її сутність полягала у тому, що під час намагання проведення обшуку у житлі ветерана війни Сергія Русінова, який, за словами поліцейських, підозрювався у замаху на вбивство депутата Корсунь-Шевченківської міської ради В. Сторожука, відбулася перестрілка. Їй передували перемовини між слідчо-оперативною групою, до складу якої

входили озброєні спецпризначенці, і представниками місцевої ветеранської спільноти, що прибули до подвір'я Русінова на його прохання. Побратими ветерана вмовляли поліцейських уникати застосування силових методів з демонстрацією зброї, посилаючись на психофізичний стан Сергія, який нещодавно повернувся з фронту, мав багаторічний досвід бойових дій і військову кваліфікацію сапера. Паралельно з цим виявилося, що відсутні поняті, присутність яких є обов'язковою при проведенні обшуку. Поліцейські вирішили за понятими їхати у сусіднє село, але при виїзді на дорогу їхній автомобіль був прицільно обстріляний Русіновим, який на той час покинув житло і знаходився в посадці біля дороги (мабуть, вирішив, що їдуть його затримувати). В результаті був убитий водій, а інший офіцер був поранений. На звуки стрільби виїхали поліцейські-спецпризначенці, що входили до складу слідчо-оперативної групи. В результаті розпочатого стрілецького бою загинули четверо поліцейських, був убитий і ветеран. Розлючені поліцейські на емоційній хвилі затримали і побили трьох присутніх представників ветеранської спільноти, доставили їх до відділку, де їх допитували без адвокатів. Було відкрито кримінальне провадження за ознаками нібито незаконного зберігання зброї (ч. 1 ст. 263 Кримінального кодексу України (далі – КК України)), хоча ніякої зброї не було виявлено ані при затриманні, ані під час проведення обшуків у житлі затриманих.

Звертає на себе увагу той факт, що ця трагедія сталася на тлі конфліктних відносин ветеранської спільноти з представниками місцевої ради, які довгий час відмовлялися приймати і задовольняти заяви ветеранів щодо законного виділення їм в оренду земельних ділянок. З активною підтримкою вимог ветеранів виступав депутат В. Сторожук, який посприяв виділенню врешті-решт 61 ветерану земельних ділянок (зокрема, С. Русінову). В подальшому гострий на язик депутат із залученням Русінова на сесії міськради апелював до совісті депутатів і вимагав збільшити видатки на фінансову допомогу родинам військових, що могло викликати напруження у його стосунках з окремими групами місцевих депутатів [5].

Все це свідчило про формування гострої соціально-політичної ситуації в регіоні у зв'язку із задоволенням законних вимог ветеранської спільноти, складовою частиною якої, на жаль, стала сумнівна діяльність поліції. Обшук у житлі Русінова поліція намагалася провести у межах кримінального провадження про замах на вбивство (ч. 2 ст. 15, п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України) депутата В. Сторожука шляхом підриву його автомобіля. У зв'язку з цим виникає низка запитань щодо дотримання процесуальних приписів під час досудового розслідування:

1) що саме було підставою для підозри С. Русінова у замаху на вбивство депутата (сам потерпілий Сторожук під час допиту показував, що він не підозрює Русінова, оскільки між ними не існувало конфлікту, а отже, був відсутній мотив);

2) чи було вручено повідомлення про підозру (з журналістських матеріалів випливає, що такої процесуальної дії здійснено не було);

3) чи проводився допит Русінова у справі про замах на вбивство;

4) що було підставою для проведення обшуку у житлі Русінова із залученням озброєних спецпризначенців;

5) чи була отримана ухвала слідчого судді на проведення обшуку у житлі Русінова і чи повідомлявся (роз'яснювався) її зміст.

Видається очевидним, що неухильне дотримання процесуальних приписів мало б бути основою для визначення оптимального порядку здійснення процесуальних дій зі врахуванням всіх особливостей конфліктної ситуації, яка склалася між ветеранською спільнотою і представниками місцевої влади. Проте навпаки, поліція діяла з акцентом на застосуванні брутального примусу і демонстрацією загрози застосування зброї, а з настанням трагічних наслідків правоохоронці вдалися до відвертих порушень конституційних і процесуальних прав очевидців події. Ситуація завершилася загибеллю п'ятьох громадян України, безпідставним затриманням і побиттям трьох місцевих мешканців та обшуками їхнього житла. Результатом стало нагнітання гострого протистояння підтримуваної населенням ветеранської спільноти і поліції, внаслідок чого кілька сотень ветеранів Черкащини прийшли під будівлю Головного управління Національної поліції в Черкаській області з вимогою про відставку його очільника і проведення незалежного розслідування подій у селі Нехворощ.

На перший погляд може здатися, що наведена подія є випадковою та унікальною, але це не так. Узагальнення Верховним Судом апеляційних і касаційних скарг на порушення прав підозрюваних свідчить, що проведення обшуків без ухвали слідчого судді або непред'явлення такої ухвали, їх проведення неуповноваженими особами, недопущення адвокатів до проведення обшуку є вельми поширеними [6]. Про порушення прав підозрюваних свідчать і численні рішення ЄСПЛ. Зокрема, у групі справ «Ігнатов проти України» ЄСПЛ констатується, що типовими є: відсутність правових підстав тимчасового позбавлення волі без попереднього рішення суду; нескладання або затримка зі складанням протоколу затримання; затримка зі звільненням особи з-під варти тощо [7]. У справі Bogay and others v. Ukraine ЄСПЛ ухвалив рішення, що стосувалося незаконності затримання у Львові як підозрюваних учасників мирного протесту проти використання тварин у циркових виставах та жорстокого поводження з ними [8].

Проблема полягає у тому, що у свідомості багатьох правоохоронців досить стійким залишається уявлення, що затримання особи, проведення обшуку та інших процесуальних дій із елементами примусу мають здійснюватися за правилами попереднього законодавства і практики його застосування. Очевидно, що це зумовлене некомпетентністю та безвідповідальністю правоохоронців-виконавців та їхніх керівників. Відповідно, виокремлюються два напрями вирішення проблеми – підвищення

якості юридичної підготовки і безумовне притягнення до юридичної відповідальності винних у брутальних порушеннях чинного законодавства.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Гаркуша А. Г. Особливості затримання в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 532–535. DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/130.

3. Шиян А. Деякі питання обмеження прав підозрюваного під час застосування запобіжного заходу в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) : у 2 ч. Ч. І. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С. 729–731. URL : https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16234.

4. Волобуєв А., Орлова Т. Імплементація європейських стандартів інституту затримання підозрюваного при реформуванні кримінальної юстиції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2025. № 4 (48). С. 42–50. DOI : https://doi.org/10.23939/law2025.48.042.

5. Величко Л. Смерть ветерана і чотирьох поліцейських. Репортаж із місця, де зламалося все. *TEXTY.ORG.UA.* URL : https://texty.org.ua/articles/116833/smert-veterana-i-chotyrokh-politsejskykh-reportazh-z-mistsja-de-zlamalosja-vse.

6. Узагальнення практики Верховного Суду щодо проблемних питань обшуку. Київ : Вища школа адвокатури, 2024. 45 с. URL : https://drive.google.com/file/d/10eTPpZKOSUlJGWkGiIp0aufatIO-zfLp/view.

7. Справа «Ігнатов проти України» (2016). Заява № 40583/15. URL : https://nsj.gov.ua/files/1516617378%D0%86%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf.

8. Case of Bogay and others v. Ukraine (2025). Application no. 38283/18. Strasbourg 3 April. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242529.

Наталя ПАСІЧНИК
заступник начальника відділу
організації наукової діяльності –
завідувач відділення організації
наукової роботи
Донецького державного університету
внутрішніх справ,
доктор історичних наук, професор

Ренат РІЖНЯК
завідувач кафедри загальноправових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор історичних наук, професор

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ І ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний розвиток інформаційного суспільства та стрімка цифровізація державного управління суттєво трансформують механізми забезпечення національної безпеки й реалізації конституційних прав людини. В умовах воєнного стану цифрові технології набувають особливого значення, оскільки використовуються для функціонування державних реєстрів, систем електронного урядування, інформаційного моніторингу, кіберзахисту, ідентифікації осіб та координації діяльності органів сектору безпеки і оборони. Водночас активне впровадження цифрових інструментів супроводжується розширенням практик збору, зберігання та обробки персональних даних, що актуалізує проблему забезпечення права людини на приватність в умовах сучасних безпекових викликів. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли потреби державної безпеки зумовлюють можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод. За таких умов виникає необхідність забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав людини, зокрема права на повагу до приватного життя, захист персональних даних та свободу інформаційної діяльності.

Право на приватність є однією з фундаментальних конституційних цінностей демократичної правової держави та важливою складовою системи прав і свобод людини. У сучасних умовах розвитку цифрового суспільства значення цього права суттєво зростає, оскільки процеси цифровізації державного управління, функціонування електронних реєстрів, інформаційних систем та цифрових сервісів супроводжуються постійним

збором, обробкою і зберіганням персональних даних громадян. Конституційні гарантії права на приватність в Україні закріплені, насамперед, у Конституції України. Відповідно до ст. 32 Основного Закону ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [1]. Основний Закон гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу допускається лише за її згодою або у випадках, визначених законом.

У системі прав людини особливе місце посідає право на захист персональних даних, яке в умовах цифровізації фактично стало самостійним видом цифрових прав людини. В Україні правові засади захисту персональних даних визначені Законом України «Про захист персональних даних» [2]. Водночас в умовах воєнного стану виникають додаткові ризики, пов'язані з функціонуванням державних електронних реєстрів, використанням цифрових платформ та посиленням інформаційного моніторингу. Це актуалізує проблему забезпечення балансу між інтересами державної безпеки та необхідністю дотримання конституційних гарантій приватності.

Важливу роль у забезпеченні права на приватність відіграють міжнародні стандарти захисту прав людини: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [3], практика Європейського суду з прав людини, Конвенція Ради Європи № 108+ про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [4].

Сучасні умови воєнного стану суттєво прискорили процес цифровізації сфери державної безпеки та сектору оборони України. Використання цифрових технологій стало важливим елементом забезпечення функціонування органів державної влади, координації діяльності сектору безпеки і оборони, захисту критичної інфраструктури та інформаційного простору держави. Цифрові інструменти застосовуються для оперативного управління, обміну інформацією, моніторингу безпекової ситуації, кіберзахисту та забезпечення взаємодії між державними органами. У сучасних умовах цифровізація виступає не лише складовою модернізації державного управління, а й важливим механізмом забезпечення національної безпеки [5].

Одним із ключових напрямів цифровізації у сфері безпеки та оборони є використання електронних реєстрів, систем цифрового моніторингу та відеоспостереження. Державні інформаційні системи забезпечують облік населення, військовозобов'язаних, внутрішньо переміщених осіб, гуманітарної допомоги та інших важливих даних. Водночас поширюється практика використання систем відеофіксації, автоматизованого розпізнавання облич, геолокаційних сервісів і цифрового контролю за переміщенням осіб. Такі технології сприяють підвищенню ефективності правоохоронної та оборонної діяльності, проте одночасно створюють ризики надмірного втручання у приватне життя особи та порушення права на захист персональних даних [6].

Особливого значення в умовах війни набуває проблема обробки персональних даних. Воєнний стан зумовлює необхідність оперативного використання значних обсягів інформації для забезпечення безпеки держави, функціонування оборонного сектору та реагування на надзвичайні ситуації. У таких умовах державні органи отримують ширші повноваження щодо збору, зберігання та передачі персональної інформації. Водночас надмірна концентрація цифрових даних, недостатній рівень кіберзахисту та ризики витоку інформації можуть створювати загрозу порушення конституційних прав людини. Особливо небезпечними є кібератаки на державні реєстри та інформаційні системи, які можуть призводити до незаконного поширення персональних даних громадян [7].

Міжнародні стандарти у сфері захисту персональних даних наголошують, що навіть в умовах надзвичайного або воєнного стану втручання у право на приватність повинно відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Саме тому цифровізація державної безпеки потребує належного нормативно-правового регулювання, ефективного контролю за обробкою персональних даних та забезпечення балансу між потребами національної безпеки і дотриманням фундаментальних прав людини.

У зв’язку з цим особливого значення набуває проблема забезпечення балансу між потребами національної безпеки та свободою людини. В умовах воєнного стану держава має право запроваджувати окремі обмеження прав і свобод, однак такі обмеження не можуть бути свавільними або непропорційними. Забезпечення державної безпеки повинно поєднуватися з ефективними механізмами захисту персональних даних, судовим контролем за діяльністю органів влади та дотриманням міжнародних стандартів прав людини. Саме баланс між безпекою та свободою є необхідною умовою збереження демократичного характеру держави в умовах сучасних цифрових і гібридних загроз.

Отже, сучасні процеси цифровізації державного управління та сектору безпеки суттєво трансформують механізми реалізації й захисту права людини на приватність. В умовах воєнного стану використання цифрових технологій, електронних реєстрів, систем моніторингу та засобів кібербезпеки стало необхідною складовою забезпечення обороноздатності держави та функціонування органів публічної влади. Водночас активне впровадження цифрових інструментів супроводжується появою нових ризиків для конституційних прав людини, зокрема загроз надмірного державного контролю, масового збору інформації, цифрового стеження, кібератак та витоків персональних даних. Це свідчить про необхідність удосконалення правових механізмів захисту приватності в умовах сучасних цифрових і гібридних загроз.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що право на приватність і захист персональних даних є невід’ємними складовими

конституційного статусу людини та важливими елементами демократичного правопорядку. Навіть в умовах воєнного стану втручання держави у сферу приватного життя повинно відповідати принципам законності, необхідності, пропорційності та верховенства права. Особливого значення у цьому контексті набувають міжнародні стандарти захисту прав людини, практика Європейського суду з прав людини та механізми міжнародного контролю за дотриманням цифрових прав.

Забезпечення ефективного балансу між потребами державної безпеки та правом людини на приватність є однією з ключових умов збереження демократичного характеру держави в умовах війни. Держава повинна мати достатні правові інструменти для протидії безпековим загрозам, однак реалізація таких повноважень не може призводити до свавільного обмеження прав людини або встановлення надмірного цифрового контролю над суспільством. Саме тому подальший розвиток законодавства у сфері захисту персональних даних, посилення кібербезпеки, удосконалення судового контролю та гармонізація національного права з міжнародними стандартами мають стати важливими напрямами розвитку конституційно-правового механізму захисту цифрових прав людини в Україні.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про захист персональних даних : Закон України від 01 червня 2010 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981. Ратифікована Законом України від 06.07.2010. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text.

5. Єфремова К. В., Шматков Д. І., Кохан В. П. та ін. Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення : монографія / за ред. К. В. Єфремової. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 180 с.

6. Світличний В. А. Захист персональних даних в умовах воєнного стану в Україні. *Право і безпека*. 2023. № 3 (90). С. 226–236. DOI : https://doi.org/10.32631/pb.2023.3.19.

7. Лунгол О. М. Кібербезпека в умовах гібридної війни: виклики та шляхи протидії. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення безпеки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 27 вер. 2024 р.). Вінниця : ТВОРИ, 2024. С. 120–123. URL : https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/4866.

Тетяна СИРОЇД
завідувач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

МЕХАНІЗМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ В СИТУАЦІЯХ РИЗИКУ

В останні роки Європейський Союз (далі – ЄС, Союз) пережив широкий спектр несприятливих подій, які спричинили руйнування людського життя, майна, довкілля та культурної спадщини. В ЄС з 1980 р. до 2022 р. стихійні лиха вплинули на мільйони людей і коштували державам-членам загалом 650 мільярдів євро. Очікується, що ЄС переживе ще більше надзвичайних подій та матиме підвищену вразливість до стихійних лих. Наприклад, зміна клімату призводить до більш екстремальних погодних явищ, підвищення рівня моря та змін у географічному розподілі деяких інфекційних захворювань.

Постійна урбанізація та забудова в небезпечних районах наражають на небезпеку більше людей. Міське середовище посилює ризики стихійних лих, таких як повені, хвилі спеки чи епідемії. Погіршення стану довкілля в Європі та в усьому світі знижує здатність екосистем захищати населення від впливу стихійних лих. В останні роки також спостерігаються зростання нестабільності за кордоном, геополітична напруженість та диверсифікація ворожих груп, що призвело до посилення загроз безпеці, як-от тероризм, кіберзагрози та гібридні загрози. У цих складних умовах вкрай важливо мати механізми для ефективного запобігання, пом'якшення наслідків, готовності, реагування та відновлення після стихійних лих [1].

У межах ЄС розроблена система цивільного захисту, основою якої є державна допомога, що надається під час підготовки до стихійного лиха або одразу після нього в Європі та в усьому світі. Надана допомога має різні форми: постачання (ліки, предмети для житла, водоочисні установки тощо); спеціалізовані команди, такі як пожежники або пошуково-рятувальні команди; експерти, які оцінюють та координують підтримку на місцях; репатріація громадян ЄС.

Задля надання такої допомоги у жовтні 2001 р. Європейська Комісія ЄС запровадила Механізм цивільного захисту ЄС (далі – UCPM, Механізм) для покращення: запобігання, готовності, реагування на стихійні лиха [2]. Механізм спрямований на зміцнення співпраці у сфері цивільного захисту між країнами ЄС та 10 додатковими державами-учасницями: Албанією, Боснією

та Герцеговиною, Ісландією, Молдовою, Чорногорією, Північною Македонією, Норвегією, Сербією, Туреччиною та Україною. Будь-яка країна, яка постраждала від стихійного лиха, в Європі та за її межами, може запросити екстрену допомогу через цей Механізм. Комісія відіграє ключову роль у координації реагування на стихійні лиха та сприяє покриттю транспортних та/або операційних витрат на розгортання сил.

Невід'ємною складовою UCPM є Центр координації реагування на надзвичайні ситуації ЄС (ERCC) [3], який після отримання запиту про допомогу через UCPM мобілізує допомогу або експертів. ERCC цілодобово відстежує події в усьому світі та забезпечує швидке розгортання екстреної підтримки через прямий зв'язок з національними органами цивільного захисту; підтримує держави-члени в організації репатріаційних рейсів, що забезпечують безпечне повернення громадян ЄС різних національностей.

Спеціалізовані команди та обладнання, такі як пожежні літаки, пошуково-рятувальні та медичні команди, можуть бути мобілізовані в стислі терміни для розгортання як всередині, так і за межами Європи.

Супутникові карти, створені Службою управління надзвичайними ситуаціями Copernicus, також підтримують операції цивільного захисту. Вони надають своєчасну та точну геопросторову інформацію, корисну для визначення уражених районів і планування операцій з ліквідації наслідків стихійних лих.

У найбільш вразливих регіонах світу допомога цивільного захисту зазвичай йде пліч-о-пліч з гуманітарною допомогою ЄС. Експерти в обох галузях тісно співпрацюють, щоб забезпечити найбільш узгоджений аналіз та реагування, особливо у складних надзвичайних ситуаціях.

ЄС створив Європейський пул цивільного захисту (ECPP) [4] для розвитку європейської співпраці в означеній сфері. Його метою є забезпечення швидшого, краще скоординованого та ефективнішого європейського реагування як на техногенні катастрофи, так і на стихійні лиха.

Країни ЄС та інші держави-учасниці, які також беруть участь у Механізмі цивільного захисту ЄС, можуть добровільно надавати ресурси цивільного захисту, відомі як можливості реагування, до ECPP на 1 рік або більше: ці ресурси готові до швидкого розгортання в зонах стихійних лих за кордоном у стислі терміни; кожна можливість реагування поєднує спеціалізований персонал та обладнання, необхідні для ефективного реагування на стихійні лиха.

Найпоширенішими типами надзвичайних ситуацій, що призводять до залучення UCPM, є спалахи захворювань, лісові пожежі, повені, конфлікти, циклони та землетруси. Механізм цивільного захисту ЄС активувався понад 800 разів, серед проведених операцій слід зазначити: репатріації під час пандемії COVID-19 (2020 та 2021), евакуацію з Афганістану (2021) та з Нігеру, Судану, Ізраїлю та Гази (2023), допомогу у виїзді з Близького Сходу (2025), репатріації з Близького Сходу (2026) [5].

Механізм допомагає просувати заходи щодо запобігання стихійним лихам та готовності до них між національними органами влади та сприяє обміну передовим досвідом. Це спонукає до постійного розвитку вищих спільних стандартів і дозволяє командам із різних країн безперебійно працювати разом у разі стихійного лиха.

ЄС також співпрацює з національними органами цивільного захисту, щоб підтримувати, доповнювати та координувати їхні зусилля у плануванні профілактики та управління ризиками. У цьому аспекті ЄС: фінансує відповідні проєкти профілактики та готовності; направляє експертів на запит для оцінки ризиків; надає консультації та підтримку місцевим або національним органам влади; організує щорічні зустрічі з державами-членами для обговорення викликів сезону лісових пожеж у Європі та для того, щоб з'ясувати, як найкраще підтримувати країни в їхніх зусиллях щодо профілактики та реагування; робить висновки та моніторить і систематизує передовий досвід для профілактики та готовності.

Крім того, ЄС розробляє політику, зосереджену на запобіганні та зменшенні ризиків стихійних лих.

ЄС посилює свою колективну здатність готуватися до дедалі складніших та частіших стихійних лих, оскільки Союз стикається з безпрецедентними загрозами – від геополітичної напруженості та конфліктів, ризиків кібербезпеки і маніпуляцій інформацією до зміни клімату та зростання ризиків стихійних лих. З метою підвищення спроможності ЄС передбачати, запобігати та реагувати на ці загрози Європейська Комісія представила Стратегію готовності Союзу [6], яка визначає комплексний підхід до прогнозування ризиків, підвищення стійкості та забезпечення ефективного реагування на кризи в усій Європі. Вона об'єднує уряди, громадянське суспільство та приватний сектор для запобігання і реагування на нові загрози та кризи.

Стратегія спрямована на підвищення цивільної та військової готовності ЄС до майбутніх криз, щоб усі учасники були готові та здатні швидко й ефективно реагувати у разі необхідності. Стратегія допоможе національним зусиллям щодо готовності шляхом покращення координації й ефективності в межах існуючих стратегій та сприяння культурі стійкості шляхом залучення всіх рівнів суспільства.

Підсумовуючи вищеозначене, слід констатувати, що ЄС докладає суттєвих зусиль для надання невідкладної допомоги населенню в умовах гуманітарних викликів (як-от техногенні катастрофи, стихійні лиха, конфлікти тощо). Створений Механізм цивільного захисту ЄС є серцевиною системи надання допомоги постраждалим особам, а проведені ним практичні операції з евакуації, репатріації, допомоги тощо вселяють віру населенню, що воно не залишиться на одинці з бідою.

1. European disaster risk management. *European Commission.* URL : https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/european-disaster-risk-management_en.
2. Civil protection mechanism. *European Commission.* URL : https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en.
3. Coordination Centre (ERCC). *European Commission.* URL : https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/emergency-response-coordination-centre-ercc_en.
4. European civil protection pool. *European Commission.* URL : https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/european-civil-protection-pool_en.
5. EU civil protection mechanism: consular assistance. *European Commission.* URL : https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism/eu-civil-protection-mechanism-support-consular-assistance_en.
6. EU preparedness union strategy. *European Commission.* URL : https://commission.europa.eu/topics/preparedness_en.

Ірина ЦАРЬОВА
завідувач кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філологічних наук, професор

МОВНИЙ ВИМІР КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ВІД ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДО ДИСКУРСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Мова в сучасній державі є не лише засобом комунікації, а й інструментом символічної влади, колективної пам’яті та політичної самоідентифікації. У цьому контексті Конституція України постає не тільки юридичним документом, а й текстом, у якому закодовано базові смисли національного буття [1]. Особливого значення набуває мовний вимір Основного Закону, оскільки саме через мовні норми держава визначає межі власної культурної суб’єктності та способи суспільної інтеграції.

Стаття 10 Конституції України закріплює статус української мови як єдиної державної та визначає її фундаментальне значення для функціонування політичної системи, державних інституцій і суспільної комунікації. Конституційна норма не обмежується лише формальним визнанням української мови офіційним засобом спілкування в органах державної влади та місцевого самоврядування. Вона покладає на державу активний обов’язок створювати умови для всебічного розвитку, утвердження й функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території країни.

Йдеться про освіту, науку, культуру, інформаційний простір, судочинство, публічне управління, медіа, сферу послуг та сучасні цифрові комунікації.

У конституційному вимірі державна мова виконує не лише комунікативну, а й інтеграційну функцію. Вона забезпечує єдність публічного простору, сприяє взаєморозумінню між громадянами незалежно від регіону проживання, соціального статусу чи етнічного походження, а також виступає важливим чинником консолідації політичної нації. Саме тому статус державної мови розглядається як один із базових атрибутів державності поряд із територією, громадянством і системою органів влади.

Водночас конституційна модель мовних відносин в Україні ґрунтується на поєднанні принципу державності української мови із забезпеченням мовних прав представників національних меншин і корінних народів. Конституція України гарантує вільний розвиток, використання та захист мов національних спільнот, що відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам у сфері прав людини та культурної розмаїтості.

Особливої актуальності положення ст. 10 Основного Закону набувають у контексті сучасних суспільно-політичних трансформацій, пов’язаних із процесами націєтворення, європейської інтеграції та протидії зовнішнім інформаційним впливам. За цих умов українська мова дедалі більше постає не лише як засіб комунікації, а й як символ державного суверенітету, культурної спадкоємності та національної стійкості. Тож конституційне закріплення її статусу слід розглядати не тільки як правову норму, а й як важливий механізм формування спільної громадянської ідентичності та забезпечення гуманітарної безпеки держави [3].

У сучасній науковій інтерпретації ст. 10 Конституції України може бути осмислена як своєрідна мовна доктрина держави, що визначає стратегічні засади розвитку мовного середовища, балансуючи між принципами національної єдності, демократичного плюралізму та захисту культурної розмаїтості. Саме ця багатовимірність робить мовне положення Основного Закону одним із ключових елементів конституційної аксіології та важливим інструментом реалізації гуманітарної політики сучасної України.

Традиційно мовне питання в конституційному праві розглядалося через категорію правового статусу державної мови. Проте сучасна гуманітаристика дедалі частіше звертається до ширшого розуміння конституційного тексту як простору виробництва суспільних смислів. У такому вимірі положення про державну мову виконують не лише регулятивну, а й символічну функцію. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що державна мова є складовою конституційного ладу та одним із фундаментальних елементів державотворення. Українська мова розглядається не просто як інструмент офіційного спілкування, а як чинник єдності політичної нації та інституційної цілісності держави.

У XXI ст. поняття мовного суверенітету набуває нового змісту. Якщо раніше воно асоціювалося переважно з юридичним закріпленням статусу

державної мови, то сьогодні охоплює також інформаційну безпеку, цифрову комунікацію та захист мовного простору від зовнішніх впливів [2]. Повномасштабна російсько-українська війна істотно змінила суспільне сприйняття мовного питання. Мова дедалі частіше інтерпретується як складова національної безпеки та культурного спротиву. За цих умов конституційна норма про державну мову набуває не лише юридичного, а й цивілізаційного значення. Фактично відбувається переосмислення ст. 10 Конституції України крізь призму концепції мовної стійкості. Йдеться про здатність мовної спільноти підтримувати функціонування національної мови в умовах інформаційної агресії, глобалізаційного тиску та технологічних трансформацій. Отже, мовна політика поступово трансформується у політику мовної безпеки.

Однією з новітніх тенденцій є перенесення мовних процесів у цифровий простір [2]. Соціальні мережі, штучний інтелект, автоматизований переклад і цифрові платформи стають новими середовищами реалізації конституційного статусу української мови. У цих умовах виникає потреба розширеного тлумачення конституційних мовних норм. Якщо в 1996 р. основними сферами функціонування державної мови були освіта, державне управління та засоби масової інформації, то сьогодні до них додаються цифрові сервіси, алгоритмічні системи та глобальні комунікаційні мережі. Отже, мовний вимір Конституції України виходить за межі традиційного правового поля і стає частиною цифрової гуманітаристики.

Мовний вимір Конституції України не може бути зведений лише до нормативного закріплення статусу державної мови. У сучасних умовах він постає як складна система правових, культурних, символічних та безпекових смислів. Конституція України виконує функцію стратегічного документа мовного розвитку держави, формуючи засади мовного суверенітету, суспільної консолідації та національної стійкості.

Перспективним напрямом подальших досліджень є формування нового міждисциплінарного напряму – лінгвоконституціоналізму, предметом якого має стати взаємодія мови, права, політики та національної ідентичності в конституційному просторі сучасної держави.

---

1. Царьова І. В. Тексти нормативно-правових актів: лексичні особливості. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 148 с.

2. Tsareva I. V. Functional and derivative space of the legal text // Advanced trends of the modern development of philology in European countries : collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 217–233.

3. Tsareva I. V. Russian-Ukrainian war (2014–2022): words that have acquired new meanings // The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : scientific monograph. Riga : Baltija Publishing, 2022. 1436 p. P. 804–812.

Андрій КУЧУК
професор кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

ПРАКТИКА ЄСПЛ І КОНСТИТУЦІЙНА ЮРИСДИКЦІЯ В УКРАЇНІ: МЕЖІ ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ДЛЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю однозначної відповіді на запитання про межі обов'язковості практики Європейського суду з прав людини для Конституційного Суду України. Попри визнання Україною юрисдикції ЄСПЛ та взяття на себе міжнародних зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Конституція України зберігає найвищу юридичну силу в національній правовій системі. У зв'язку з цим виникає запитання, чи повинен Конституційний Суд України в усіх випадках дотримуватися підходів, сформульованих у практиці ЄСПЛ, чи за певних обставин він може відступити від них, керуючись власним розумінням змісту конституційних приписів та засад конституційного ладу.

Значущість цієї проблематики посилюється розвитком у європейській конституційній практиці доктрин конституційної ідентичності, конституційного діалогу та плюралізму правопорядків, у межах яких конституційні суди окремих держав визнають авторитетність практики ЄСПЛ, але не розглядають її як безумовно пріоритетну щодо національної конституції. Водночас відсутність чітких критеріїв допустимості відступу від практики ЄСПЛ може стати чинником невиконання Україною міжнародних зобов'язань і незабезпечення верховенства Конституції України. За таких умов дослідження меж обов'язковості міжнародних стандартів для Конституційного Суду України набуває не лише теоретичного, а й практичного значення для визначення оптимальної моделі взаємодії національного конституціоналізму та європейської системи захисту людських прав.

На нашу думку, відповідь на означену проблематику передбачає розгляд трьох можливих підходів. По-перше, зважаючи на зміст ст. 9 Конституції України [1], слід відзначити *пріоритет Конституції України над практикою ЄСПЛ*. Конституція України не лише посідає найвище місце в ієрархії джерел національного права, але й виступає актом, який визначає засади організації та функціонування публічної влади, закріплює систему цінностей і межі державного втручання у сферу людських прав. Відповідно до ст. 8 Конституції України саме вона має найвищу юридичну силу, тоді як міжнародні договори,

згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є складовою національного законодавства, але не набувають вищої юридичної сили проти Конституції.

Із цього випливає, що Конституційний Суд України, здійснюючи конституційний контроль та офіційне тлумачення Конституції України, зв'язаний насамперед її приписами, принципами та цінностями. Його конституційне призначення полягає не в забезпеченні верховенства міжнародних договорів або актів міжнародних судових установ, а в гарантуванні верховенства Конституції України як акта установчої влади народу. Тому практика ЄСПЛ, попри її значення для розвитку праворозуміння та захисту людських прав, не може розглядатися як джерело, здатне визначати зміст конституційних приписів всупереч волі українського установчого суб'єкта, вираженій в Основному Законі.

Важливо також враховувати, що ЄСПЛ здійснює тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), а не Конституції України. Навіть якщо окремі положення Конвенції та Конституції України мають подібний зміст, вони залишаються елементами різних нормативних систем, наділених відмінними підставами легітимності та різним функціональним призначенням. Отже, інтерпретація Конвенції, запропонована ЄСПЛ, не може автоматично ототожнюватися з інтерпретацією відповідних конституційних положень.

Додатковим аргументом на користь такого підходу є те, що питання конституційної ідентичності належать до сфери виключної компетенції держави. Саме Конституційний Суд України уповноважений визначати зміст фундаментальних засад українського конституційного ладу, встановлювати баланс між конституційними цінностями та забезпечувати їхню узгодженість. ЄСПЛ не наділений повноваженнями формувати зміст української конституційної ідентичності або переглядати положення Конституції України з погляду їхньої відповідності Конвенції.

За такого підходу не виключається можливість ухвалення Конституційним Судом України рішення, яке відрізнятиметься від підходу, сформованого у практиці ЄСПЛ. Водночас це не означає, що практика ЄСПЛ втрачає юридичне значення для національного правопорядку. Навпаки, вона повинна враховуватися як авторитетне джерело тлумачення міжнародних стандартів у сфері людських прав. Проте її врахування не може перетворюватися на безумовний обов'язок Конституційного Суду України відмовитися від власного конституційного тлумачення у випадку, коли він дійде висновку про його несумісність із Конституцією України. Разом із тим реалізація такого підходу спричиняє ризик виникнення ситуації, за якої рішення Конституційного Суду України, будучи конституційно виправданим у межах національного правопорядку, може в подальшому стати підставою для констатації ЄСПЛ порушення Україною її міжнародно-правових зобов'язань за Конвенцією. Саме тому ця концепція потребує пошуку

механізмів узгодження конституційної автономії держави з принципом добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

По-друге, це може бути *обов'язковість практики ЄСПЛ для Конституційного Суду України.* Прихильники такої позиції виходять із того, що Україна добровільно взяла на себе міжнародні зобов'язання за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та визнала юрисдикцію ЄСПЛ щодо тлумачення її положень. Тож забезпечення належного виконання Конвенції вимагає від усіх органів державної влади, зокрема і Конституційного Суду України, враховувати правові позиції, сформульовані у практиці ЄСПЛ. На користь такого підходу свідчить і те, що відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Оскільки ж Конвенція є міжнародним договором, її зміст не може визначатися виключно текстом її положень. Невід'ємним елементом конвенційного регулювання виступає практика ЄСПЛ, яка забезпечує офіційне та обов'язкове для держав-учасниць тлумачення Конвенції. За такого підходу положення Конвенції та практика ЄСПЛ розглядаються як єдиний нормативно-інтерпретаційний комплекс, що має враховуватися під час здійснення конституційного контролю.

Додатковим аргументом є те, що людські права мають універсальний характер і не можуть бути поставлені у залежність від особливостей національного праворозуміння окремої держави. Одним із головних завдань Конвенції та діяльності ЄСПЛ є забезпечення мінімального спільного стандарту захисту людських прав для всіх держав, які є учасницями конвенційної системи. Тому відступ національних органів конституційної юрисдикції від усталеної практики ЄСПЛ потенційно створює загрозу фрагментації європейського правового простору та виникнення відмінних стандартів захисту тих самих прав у різних державах.

У межах цієї концепції Конституційний Суд України не може тлумачити конституційні положення ізольовано від практики ЄСПЛ, а у випадку наявності сформованої правової позиції Суду в Страсбурзі повинен виходити саме з неї. Фактично практика ЄСПЛ набуває значення обов'язкового орієнтира для визначення змісту та меж прав і свобод, а також для оцінки допустимості їх обмеження.

Водночас зазначений підхід спричиняє низку теоретичних і практичних проблем. Насамперед виникає питання про співвідношення такого розуміння ролі практики ЄСПЛ з принципом найвищої юридичної сили Конституції України. Якщо визнати практику ЄСПЛ обов'язковою для Конституційного Суду України навіть у випадках, коли її положення суперечать конституційному розумінню певних інститутів чи цінностей, це фактично означатиме перенесення остаточних повноважень щодо визначення змісту окремих конституційних положень від національного органу конституційної юрисдикції до міжнародної судової установи. За таких умов Конституційний

Суд України може бути позбавлений можливості самостійно формувати доктрину Конституції України, а його діяльність значною мірою зводитиметься до імплементації підходів, вироблених ЄСПЛ.

Крім того, такий підхід не повною мірою враховує ту обставину, що ЄСПЛ здійснює тлумачення Конвенції, а не Конституції України. Тому навіть за наявності спільної аксіологічної основи між конституційним і конвенційним регулюванням вони не втрачають своєї автономності. З цієї причини визнання безумовної обов'язковості практики ЄСПЛ для Конституційного Суду України може поставити під сумнів самостійність національного конституціоналізму та звузити простір для реалізації державою власної конституційної ідентичності.

По-третє, це діалогова (компромісна) модель. На нашу думку, саме цей підхід має бути застосований у національному праві. Його суть полягає в тому, що: практика ЄСПЛ є надзвичайно авторитетним орієнтиром для Конституційного Суду України; відступ від неї можливий лише у виняткових випадках; такий відступ потребує спеціального й переконливого конституційного обґрунтування. У межах цієї моделі практика ЄСПЛ не має абсолютного пріоритету над Конституцією України, але й Конституційний Суд України не може її просто ігнорувати.

Таким чином, саме навколо ідеї конституційного діалогу, а не безумовного підпорядкування чи повного пріоритету однієї системи над іншою, доцільно формувати вітчизняну правову доктрину, яка дозволяє охопити питання співвідношення Конституції України, міжнародних договорів, практики ЄСПЛ, конституційної ідентичності та правовладдя в єдиній концепції.

---

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

Роман МИРОНЮК
професор кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

РЕАБІЛІТАЦІЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ: СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Як об'єкт правового аналізу реабілітація та соціалізація військовослужбовців активно досліджується з 2014 р. з початком збройної агресії росії на територію України (анексії Криму росією та початком війни на Донбасі), передусім із огляду на необхідність сприйняття реабілітації військових не як медичної проблеми, а як комплексної системи медичних, соціальних, психологічних, юридичних та матеріально-технічних заходів, які спрямовуються з метою приведення військового в стан самоідентифікації та самореалізації. Аналіз сучасних досліджень реабілітації військовослужбовців дає змогу дійти висновку, що проблематика реабілітації та соціалізації військовослужбовців України як об'єкт адміністративно-правового регулювання є малодослідженою.

Поняття «реабілітація» знайшло своє відображення в Законі України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», де у ст. 1 визначено, що «це комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем»; «реабілітаційна допомога у сфері охорони здоров'я (далі – реабілітаційна допомога) – діяльність фахівців з реабілітації у сфері охорони здоров'я, що передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію функціонування осіб, які зазнають або можуть зазнати обмеження повсякденного функціонування у їхньому середовищі» [1]. Відповідно до ст. 17 «у системі реабілітації виділяють реабілітацію у сфері охорони здоров'я та інші види реабілітації, визначені законодавством», а згідно зі ст. 20 «реабілітація у сфері охорони здоров'я – це комплекс заходів, що здійснюють фахівці з реабілітації, які працюють в реабілітаційних закладах, відділеннях, підрозділах, а також у територіальних громадах, у складі мультидисциплінарної реабілітаційної команди або самостійно, надають реабілітаційну допомогу особі з обмеженнями повсякденного функціонування (або такій, у якої можуть виникнути обмеження повсякденного функціонування) з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування та якості життя у її середовищі». «Реабілітаційна послуга – послуга, що надається пацієнту

реабілітаційним закладом, реабілітаційною установою, закладом охорони здоров'я, соціального захисту або іншим суб'єктом господарювання, які мають право надавати реабілітаційну допомогу згідно із законодавством, та оплачується її замовником» [1].

Що саме передбачає реабілітація, зазначено в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»: реабілітація – комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнавати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я у взаємодії з її середовищем [2].

В науковій літературі поняття реабілітації військових асоціюється насамперед із медичною або психологічною реабілітацією. Водночас погоджуємося з думкою окремих вчених, що поняття реабілітації є більш широким, ніж медична і психологічна реабілітація [3, с. 815]. Реабілітація військовослужбовців в Україні – це комплексний процес, спрямований на відновлення фізичного, психічного та соціального функціонування захисників після поранень чи травм, що охоплює медичну, психологічну та соціальну реабілітацію. Вона передбачає адаптацію до цивільного життя, подолання наслідків травматичного досвіду та повернення до активної соціальної взаємодії, а також здійснюється як у державних, так і в приватних медичних закладах, часто безоплатно за програмою медичних гарантій. Основними видами реабілітації є: 1) медична реабілітація, що полягає у відновленні здоров'я за допомогою лікарських методів та фізичної терапії після травм і поранень; 2) психологічна реабілітація – робота з психологічним здоров'ям, подолання наслідків стресу та травм, адаптація до мирного життя; 3) соціальна реабілітація – інтеграція військовослужбовця у суспільство та створення умов для відновлення його соціальних зв'язків.

Нормативно-правовими актами, якими тією чи іншою мірою визначені загальні засади здійснення реабілітації військовослужбовців, є: закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5]; постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338 [6], якою затверджено Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб [7]; наказ Міністра оборони України «Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України» [8] та ін.

Важливим та знаковим щодо регулювання питань реабілітації військовослужбовців став Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [1], яким визначено правові, організаційні та економічні засади проведення реабілітації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування у їхньому середовищі. Основною метою цього закону є створення ефективної системи реабілітаційних послуг, яка б забезпечувала

рівні можливості для всіх осіб з обмеженнями. Закон містить положення про правові засади реабілітації, організацію реабілітаційних послуг, фінансування реабілітаційних заходів та вимоги до фахівців у сфері реабілітації. Зокрема, визначено права пацієнтів на доступ до реабілітаційних послуг, а також обов'язки держави щодо забезпечення цих прав. Закон також передбачає створення реабілітаційних центрів та установ, які мають надавати якісні послуги з реабілітації. Варто зазначити, що цей закон був прийнятий до початку широкомасштабної війни у 2022 р. і він, так само як і Державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, не враховує специфічні проблеми реабілітації в умовах війни. Так, не враховано масові втрати серед військових та мирного населення, необхідність оперативної реабілітації поранених, а також специфічні психологічні травми, що їх зазнають учасники бойових дій. З огляду на наведене закон також потребує оновлення та доповнення з огляду на нові виклики та реалії.

Водночас слід засвідчити, що жодних спеціальних норм щодо організації реабілітаційної діяльності з цією категорією військовослужбовців чинним законодавством не передбачено, нерозробленими та незатвердженими на рівні інструктивних документів (норм) залишаються методики реабілітації військовослужбовців. Наразі цю нішу займають методичні рекомендації, які розроблені спеціалістами у сфері медицини та психології переважно в межах грантових проєктів та впроваджуються як експериментальні моделі реабілітації військовослужбовців в окремих реабілітаційних центрах, знову ж таки створених за підтримки громадських організаторів – донорів. Існуюча нормативна база не охоплює специфічні потреби військовослужбовців, які зазнали важких фізичних та психологічних травм під час бойових дій, відсутні протоколи (стандарти) щодо детальних процедур для надання допомоги при посттравматичному стресовому розладі та інших психічних травмах, що значно обмежує можливості ефективного лікування цих станів. Таким чином, потребують розробки спеціалізовані програми для таких випадків, що охоплювали б як медикаментозне, так і психотерапевтичне лікування. Нормативною базою не забезпечено належної координації між різними державними установами та громадськими організаціями, що займаються реабілітацією. Відсутність чітких механізмів інтеграції зусиль різних структур призводить до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів. Важливо розробити механізми координації, що передбачали б спільні бази даних, регулярні наради та обмін інформацією.

---

1. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України.1993. № 4. Ст. 19.

3. Морозов О. А. Реабілітація та соціалізація військовослужбовців України як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 815–819. DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/198.

4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закони України від 22 жовтня 1993 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text.

5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text.

6. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1338-2022-%D0%BF#Text.

7. Про затвердження Порядку та умов надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022- %D0%BF#Text.

8. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 04.11.2016 № 591. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1538-16#n12.

Іван ПІСКУН
професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Аркадій СТУПАК
курсант Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У 2022 р. Україна зіткнулася із загальною небезпекою для її суверенітету і територіальної цілісності у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії з кількох напрямків. Усвідомлюючи рівень загрози, який постав перед державою, уряд вимушено ввів на всій території держави воєнний стан. Воєнний стан в Україні чітко регламентується законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 14.05.2025, згідно з яким він визначається як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає

надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1].

Вищевикладене положення розуміється так. Держава, перед якою постала загроза її існуванню, територіальній цілісності чи інших форм агресії з боку іншої держави чи злочинної, терористичної організації, вимушена відмовитися від забезпечення певних прав і свобод її громадянам та тимчасово обмежити їх заради загальної безпеки.

Зокрема, основні обмеження, які можуть вводитися під час дії воєнного стану, закріплені Конституцією України (ст. 64) [2]. В ній вказано, що під час воєнного стану в Україні можуть обмежуватися певні права людей за винятком прав, які перелічені в цій статті; до них належать: рівність прав всіх громадян України, неможливість позбавлення громадянства, право на життя, право на повагу до його гідності та інші фундаментальні права громадянина як особи. Правовий режим воєнного стану встановлює такі обмеження: заборона перебування на вулиці в нічний час без спеціального дозволу (комендантська година), заборона проведення мітингів та інших масових зборів, обмеження свободи пересування та інші обмеження прав [1].

Однак сам факт можливості обмеження конституційних прав і свобод не означає необмеженого втручання держави у сферу прав людини. Саме тому особливого значення набувають принципи, які визначають підстави, порядок, законність, пропорційність та межі таких обмежень.

Так, на думку Т. Кірієнко, обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану є допустимим лише за умови дотримання низки фундаментальних принципів, покликаних забезпечити баланс між інтересами держави та правами особи. Насамперед авторка наголошує на неприпустимості обмеження основоположних прав людини, зокрема права на життя та людську гідність, які становлять основу конституційного ладу демократичної держави [3, с. 121].

У своєму дослідженні Кірієнко приділяє окрему увагу принципу економічної ефективності, згідно з яким обмежувальні заходи не повинні завдавати суспільству більшої шкоди, ніж та небезпека, для усунення якої вони вводяться. Також у цій роботі особливого значення набуває принцип регламентації обмежень, який передбачає чітке визначення їхнього змісту, строків дії, території поширення та кола осіб, на яких вони розповсюджуються [3, с. 121–122].

Таким чином, запропоновані Кірієнко принципи формують систему правових запобіжників, яка дозволяє державі забезпечувати національну безпеку без порушення фундаментальних засад правової держави.

На думку В. Корольової, такі принципи певною мірою гарантують недопущення зловживання з боку держави під час введення відповідного режиму. Під «зловживанням» тут мається на увазі надмірне втручання у права свободи. Щоб не допустити цього, як зазначає авторка, обмеження можуть запроваджуватися лише за умови наявності прямої загрози безпеці суспільства та держави; обмеження, що їх встановлює держава, мають бути чітко сформульовані; обов'язково повинна мати місце відповідність ступеня обмеження прав тій суспільно значущій мети, для якої вводяться такі обмеження; всі громадяни мають залишатися рівними перед законом, правосуддям, і жодне обмеження не може бути здійснено за расовими, релігійними чи іншими ознаками; має бути обов'язкове сповіщення громадян про наявні обставини через засоби масової інформації, що забезпечує гласність; і головне, всі обмеження мають поширюватися на всіх однаково [4, с. 84].

Корольова наголошує, що під час воєнного стану окремі права та свободи можуть бути обмежені тільки на підставі закону. До такого закону, що обмежує права та свободи людини, висуваються всі вимоги, характерні для нормативно-правових актів: точність формулювань, загальний характер закону, можливість його багаторазового застосування, доступність, відповідність Конституції України, а також прийняття через належну процедуру законодавчим органом влади [4, с. 84].

Таким чином, стають зрозумілі основні принципи обмеження прав і свобод людини. В умовах воєнного стану вони можуть встановлюватися із чітким зазначенням підстави та строку їхньої дії. Крім того, держава зобов'язана інформувати міжнародні організації, такі як ООН та Рада Європи, про введення надзвичайного стану та обмеження певних прав, як це передбачено міжнародними конвенціями [5, с. 87]. Тут можна побачити принцип законності, практичне значення якого полягає у встановленні чітких меж діяльності органів державної влади. Завдяки цьому будь-які обмеження можуть запроваджуватися виключно на підставі закону, а громадяни мають можливість ознайомитися з їхнім змістом, підставами та порядком застосування, що мінімізує ризик свавільного втручання держави у сферу прав людини.

Близьким виступає принцип обґрунтованості, згідно з яким кожне обмеження має бути зумовлене реальною загрозою національній безпеці, а не запроваджуватися формально. Саме тому держава повинна доводити необхідність застосування тих чи інших заходів та пояснювати їхній зв'язок із захистом суспільства і держави [4, с. 85].

Особливе практичне значення також має принцип пропорційності. Його реалізація дозволяє державі вибирати такі обмежувальні заходи, які є

достатніми для досягнення поставленої мети, але водночас не створюють надмірного втручання у сферу прав і свобод людини. Наприклад, запровадження комендантської години обмежує свободу пересування громадян, проте таке обмеження спрямоване на протидію диверсійній діяльності, забезпечення громадського порядку та захист населення в умовах воєнного стану [4, с. 85].

Важливу роль відіграє і принцип тимчасовості. Його практичне значення полягає в тому, що обмеження не можуть діяти безстроково та повинні бути скасовані після усунення обставин, які стали підставою для їх запровадження. Такий підхід дозволяє не допустити перетворення надзвичайних заходів на постійний елемент державної політики [4, с. 86].

У свою чергу, принцип рівності забезпечує однакове застосування встановлених обмежень до всіх осіб, які перебувають в однакових правових умовах. На практиці це означає недопустимість надання необґрунтованих привілеїв окремим категоріям громадян або встановлення дискримінаційних обмежень за ознаками раси, національності, релігії чи політичних переконань [4, с. 84].

На цих основних принципах будується загальна система застосування обмеження прав і свобод громадян під час дії воєнного стану, якої має притримуватися будь-яка демократична, правова держава, в тому числі і Україна. Отже, стає зрозумілим, що під час дії воєнного стану в державі вводяться певні обмеження прав і свобод громадян, але це відбувається на підставі чітко встановлених принципів, які регламентують порядок введення певних обмежень, їхні строки, межі та інші важливі аспекти. До таких належать принципи законності, пропорційності, обґрунтованості, рівності та тимчасовості обмежень. Саме вони дозволяють забезпечити баланс між потребами захисту держави та збереженням демократичних стандартів, на яких ґрунтується конституційний лад України.

Таким чином, обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян під час дії воєнного стану передбачають дотримання низки принципів, які одночасно є юридичною основою для запровадження відповідних обмежень та запобіжним інструментом захисту особи від надмірного втручання держави в фундаментальні права громадян. Дотримання цих принципів забезпечує збереження балансу між потребами національної безпеки та гарантіями прав окремої особи, що є необхідною умовою функціонування демократичної та правової держави навіть в умовах збройної агресії, що, в свою чергу, становить найголовнішу ознаку справжньої демократичної держави.

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

3. Кірієнко Т. П. Принципи обмеження прав і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2024. Вип. 81. Ч. 1. С. 116–124. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322. 2024.81.1.18.

4. Корольова В. В. Підстави та порядок, пропорційність, законність та межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Legal Bulletin.* 2025. № 39. С. 45–53. URL : https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/525/466.

5. Піскун І. І., Дашковський А. Надзвичайний стан як особливий правовий режим в Україні та його вплив на сектор безпеки та оборони. *Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки : матеріали II Всеукр. наук. практ. конф.* (м. Київ, 25 жовт. 2024 р.). Київ : Київський інститут НГУ, 2024. С. 86–88.

Елеонора СКИБА
професор кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ФІЛОСОФСЬКЕ ОБГРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Конституція будь-якої суверенної держави є не лише найвищим нормативно-правовим актом, а й відображенням глибинного суспільного договору, який базується на певній системі цінностей. Сучасна Конституція України, ухвалена у 1996 р., стала результатом тривалого історичного розвитку української правової думки та рецепції найкращих надбань світової філософії права. Філософія прав людини досліджує походження, сутність, моральне та соціально-культурне призначення та обґрунтування прав людини. Вона відповідає на запитання, *чому* людина має права, звідки вони беруться та якою є їхня роль у сучасному демократичному суспільстві. Саме філософія аналізує внутрішній сенс людської гідності, що становить самоцінність кожного індивіда і, як результат, визначає рівність усіх людей.

Актуальність дослідження філософських засад Конституції України зумовлена необхідністю правильного тлумачення її внутрішнього змісту та соціально-культурного призначення саме у період кризових політико-соціальних трансформацій на тлі забезпечення національної безпеки. Для того щоб зрозуміти соціально-культурні та політичні виклики цього питання, необхідно провести комплексний аналіз світоглядних концепцій, що являють собою підґрунтя Конституції України.

Історично першим і визначальним для українського конституційного процесу став юснатуралізм (теорія природного права). Філософська логіка цієї концепції будується на постулаті, що права людини мають додержавний, невід'ємний характер. Вони належать індивіду від народження за фактом його людської природи і не можуть бути скасовані чи «подаровані» державою.

В українському правовому полі цей підхід знайшов своє чітке відображення у ст. 21 Конституції України, яка проголошує, що всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах, а самі права і свободи є «невідчужуваними та непорушними». Ба більше, ст. 22 встановлює імперативну заборону на скасування конституційних прав і свобод, обмежуючи законодавця у можливості звуження їхнього змісту.

Таким чином, Конституція України заперечує тоталітарну концепцію, згідно з якою держава є первинною, а людина – вторинною. Юснатуралістична доктрина перетворює Основний закон на моральний та юридичний щит, який захищає громадянське суспільство від потенційного державного свавілля та диктатури. Якщо природне право визначає походження прав, то деонтологічна філософія І. Канта наповнює їх внутрішнім змістом, фокусуючись на понятті людської гідності. Кантівський категоричний імператив вимагає ставитися до людини завжди як до мети і ніколи – лише як до засобу.

Цей філософський принцип став концептуальним осердям ст. 3 Конституції України. Вона визначає людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Формулювання цієї статті встановлює аксіологічний вектор розвитку всієї правової системи: не людина існує для держави, а держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Практичний прояв кантіанства закріплений у ст. 28, яка гарантує кожному право на повагу до його гідності та накладає абсолютну заборону на катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання. Заборона проведення медичних, наукових чи інших дослідів без добровільної згоди особи є прямим юридичним вираженням філософської тези про неприпустимість інструменталізації людської істоти. Попри високий гуманістичний потенціал природного права та кантіанської етики, самі собою моральні категорії не мають прямого захисту без належного процесуального інструментарію. Саме тому філософська концепція Конституції України залучає елементи правового позитивізму (юспозитивізму).

Позитивістський підхід розглядає право як систему чітких, формально визначених норм, встановлених та гарантованих державою. В Конституції України цей підхід реалізований через масштабний Розділ II, де абстрактні ідеї свободи та справедливості переведені у площину конкретних цивільних, політичних, соціально-економічних та культурних прав.

Завдяки позитивістській кодифікації суб'єктивні права громадян стають об'єктивною юридичною реальністю, яку можна захищати в судах. Принцип верховенства права, закріплений у ст. 8, гармонійно поєднує позитивістську вимогу вищої юридичної сили конституції із природно-правовою вимогою справедливості, забезпечуючи стабільність та передбачуваність правопорядку.

Будь-яка життєздатна конституційна модель повинна вирішувати проблему конфлікту між правами окремого індивіда та інтересами суспільства в цілому. Для вирішення цього завдання Конституція України використовує

елементи телеологічного (утилітарного) підходу, закладеного Дж. Бентамом та Дж. Міллем. Утилітаризм оцінює ефективність права через його здатність забезпечувати загальний добробут і безпеку соціуму.

В Основному Законі цей філософський інструмент виявляється у механізмах правових обмежень. Наприклад, ст. ст. 34 (свобода слова) та 35 (свобода світогляду) передбачають можливість обмеження цих прав законом, але виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку або захисту прав інших людей. Найбільш виразно утилітарна логіка порятунку загального блага діє в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64). Держава отримує філософське та юридичне право тимчасово обмежувати окремі свободи (наприклад, свободу пересування чи право на мирні зібрання) заради вищої мети – збереження суверенітету та виживання суспільства. Водночас конституційний законодавець встановив жорсткий запобіжник: навіть за найважчих криз права, пов'язані з людською гідністю, рівністю та свободою від катувань, не можуть бути обмежені ніколи, що знову повертає нас до кантіанського абсолюту.

Таким чином, філософське обґрунтування сучасної концепції Конституції України базується на принципі інтегративного конституціоналізму. Ця модель успішно синтезує чотири ключові філософські традиції: юснатуралізм закладає фундамент невідчужуваності прав людини; кантіанство визначає людську гідність як абсолютний центр та мету правової системи; правовий позитивізм забезпечує цим ідеям чітку нормативну форму та судовий захист; утилітаризм дозволяє гнучко балансувати між свободою особистості та безпекою суспільства в екстремальних умовах. Такий філософський синтез робить Конституцію України динамічним та водночас стійким інструментом, здатним забезпечувати прогресивний розвиток демократичної, правової держави та захищати європейські ціннісні орієнтири українського суспільства.

1. Козюбра М. І. Верховенство права: українська модель та європейські стандарти. *Право України*. 2018. № 3. С. 13–32.

2. Кострицька Ю. М. Категорія «людська гідність» у практиці Конституційного Суду України. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 88–93.

3. Барабаш Ю. Г. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану: філософія балансу. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 1. С. 12–21.

4. Скиба Е., Батмангліч К. Права людини як філософське підґрунтя професійної діяльності поліціянтів. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2024. Т. 4. № 1. С. 17–25.

Наталія СТЕЦЮК
професор кафедри загальноправових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних, доцент

Анна СОВА
здобувач вищої освіти І курсу Львівського державного університету внутрішніх справ

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України особливого значення набуває забезпечення прав громадян, що закріплені в Конституції України, яка відповідно до ст. 8 Основного Закону має найвищу юридичну силу [1], виступає головним правовим фундаментом суспільного та державного життя навіть у періоди найвищих безпекових загроз. Конституційний Суд України у своїх рішеннях наголошує, що Конституція України є правовою основою стабільності держави. Введення воєнного стану ставить перед державою складне завдання – збалансувати нагальну потребу в забезпеченні національної безпеки з обов'язком неухильного дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини. Саме конституція закріплює систему прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, визначає механізми їх реалізації та захисту.

Права і свободи людини є найвищою цінністю, що закріплено у ст. 3 Конституції України. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Ця конституційна норма є базовою для функціонування всього механізму захисту прав людини.

Проте для відсічі ворогу держава може обмежити деякі права громадян для забезпечення їхньої безпеки та громадського порядку. Основним регулятором цього процесу виступає ст. 64 Конституції України [1]. Вона чітко визначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Цей конституційний припис деталізується у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Відповідно до законодавства конкретний перелік прав, що обмежуються, та обов'язків, які покладаються на громадян (наприклад, щодо дотримання комендантської години, особливого режиму в'їзду/виїзду, військово-квартирної повинності),

обов'язково зазначається безпосередньо в Указі Президента України про введення воєнного стану, який є правовим фундаментом для функціонування держави в умовах збройної агресії. Такий підхід унеможливлює ситуацію, коли місцеві чиновники чи військові адміністрації могли б на власний розсуд і безконтрольно порушувати права людей.

Права людини є тим засобом, що обмежує публічну владу, запобігаючи її свавіллю. Саме тому права людини є характерною рисою демократичного державно-правового режиму. Держава з демократичним державно-правовим режимом переважно не буде ініціатором збройної агресії проти іншої держави; загарбницька війна властива недемократичній державі, яка не визнає права людини як такі навіть на території, що перебуває під її юрисдикцією, годі й казати про територію іншої держави, на яку вона посягає і яку вона окупує [3].

Найважливішою конституційною гарантією під час війни є існування так званого ядра прав і свобод, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Частина друга ст. 64 Конституції України містить вичерпний перелік статей Основного Закону, положення яких є недоторканними навіть у розпал бойових дій. До них належать: право на життя (ст. 27) – держава не має права санкціонувати свавільне позбавлення життя; повага до гідності людини (ст. 28) – категорично забороняються катування, жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання; право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29) – ніхто не може бути заарештований без законних підстав; право на судовий захист (ст. 55) – кожен громадянин зберігає право звернутися до суду для захисту своїх прав. Судочинство під час війни не може бути припинене або замінене [1].

Ці конституційні межі є тим, що відрізняє демократичну державу, що веде оборонну війну, від тоталітарного режиму агресора. Наша держава орієнтується на міжнародні стандарти, зокрема на ст. 15 Європейської конвенції з прав людини. Ця стаття дозволяє державам під час війни офіційно відступати від деяких міжнародних зобов'язань. Проте Європейський суд з прав людини у своїй практиці сформував чіткий критерій – принцип пропорційності (домірності). Це означає, що будь-яке обмеження свободи слова чи пересування громадян має бути виправдане реальними потребами фронту чи безпеки, а не бути надмірним. Конституція України повністю координується з цим принципом, вимагаючи, щоб обмеження були тимчасовими та мінімально необхідними [4].

Досвід України демонструє, що навіть в умовах повномасштабної війни держава прагне зберігати демократичні цінності та забезпечувати функціонування конституційного механізму захисту прав людини. Конституція виступає не лише юридичним документом, а й важливим інструментом забезпечення стабільності правової системи та захисту громадян від можливих зловживань владою.

Отже, Конституція України відіграє ключову роль у забезпеченні прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Вона визначає правові засади діяльності органів державної влади, встановлює межі допустимих обмежень прав людини та гарантує захист невідчужуваних прав і свобод. Навіть в умовах збройної агресії Основний Закон залишається основою функціонування правової держави та важливою гарантією дотримання принципу верховенства права. Ефективне забезпечення прав людини під час воєнного стану можливе лише за умов суворого дотримання конституційних норм, належного функціонування державних інституцій та збереження балансу між потребами національної безпеки й захистом основоположних прав і свобод людини.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
3. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 39–43. URL : http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/7.pdf.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Наталія ДЕВЯТКІНА
заступник декана медичного факультету № 1 Полтавського державного медичного університету, кандидат медичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Розуміння концептуальних підходів до організаційно-правового регулювання дозволяє краще пояснити логіку сучасних реформ. Першим серед них виступає інтегрований державний контроль – він полягає у тому, що держава залишається головним суб'єктом, який визначає стратегічні напрями розвитку та формує нормативно-правові межі. Однак цей контроль вже не має характеру прямого адміністративного втручання, як це було у радянській моделі, а реалізується через систему індикаторів, стандартів і процедур моніторингу [1]. Другий підхід пов'язаний із розширенням автономії закладів охорони здоров'я, які отримали можливість самостійно приймати управлінські рішення у межах контрактів із Національною службою здоров'я України (далі

– НСЗУ). Це означає, що лікарні стали більш гнучкими, здатними оптимізувати витрати, залучати кадри та модернізувати матеріально-технічну базу. Правова основа цього процесу полягає у механізмі перетворення комунальних закладів у комунальні некомерційні підприємства, що дозволило їм розширити коло фінансових джерел та господарську автономію [2].

На особливу увагу заслуговує підхід «замовник–постачальник», який в українських умовах реалізується через діяльність НСЗУ. Він передбачає, що держава у ролі замовника укладає договори з постачальниками медичних послуг і сплачує їм кошти залежно від обсягу та якості виконаної роботи. Це принципово відрізняється від попередньої системи фінансування «ліжко-місць» і відповідає концепції пацієнт-центричності. Організаційно-правове закріплення цього механізму відображено у численних наказах МОЗ України та угодах НСЗУ, які визначають тарифи, пакети послуг, порядок звітності. Таким чином, правове регулювання у цій сфері спрямоване на створення рівних умов конкуренції, підвищення якості та забезпечення ефективності витрачання бюджетних коштів [3].

У міжнародному вимірі значний вплив на українську систему мають стандарти ВООЗ, які визначають глобальні підходи до організації медичної допомоги. Це стосується як загальних принципів – універсальності, доступності, справедливості, – так і конкретних програм, наприклад стратегії боротьби з неінфекційними захворюваннями (NCDs). ВООЗ наголошує, що саме серцево-судинні, онкологічні та респіраторні захворювання є найбільшим викликом для громадського здоров’я, тому українська стратегія до 2030 року прямо інтегрує відповідні цілі та індикатори [4]. Міжнародні стандарти також виявляються у сфері імунізації, контролю за інфекційними захворюваннями, запровадженні клінічних протоколів, що базуються на доказовій медицині. Для України їх впровадження означає не лише формальне приведення законодавства у відповідність, а й реальну зміну організаційної культури та управлінських підходів.

Оцінка впровадження міжнародних стандартів в українському контексті засвідчує, що вони стають каталізатором реформ, адже надають не лише модельні орієнтири, а й інструменти для моніторингу прогресу. Так, НСЗУ при укладанні договорів вимагає від закладів дотримання певних стандартів якості, що, у свою чергу, зумовлене рекомендаціями ВООЗ та практикою країн ЄС. Таким чином, міжнародні стандарти трансформуються у внутрішні правила, які забезпечують не лише юридичну, а й організаційну ефективність [5, с. 20].

Системне розуміння принципів, концептуальних підходів та міжнародних стандартів організаційно-правового регулювання процесів у сфері охорони здоров’я вимагає глибшого аналізу практичних механізмів їх реалізації, взаємодії між ними та тих викликів, які постають у процесі впровадження. Якщо у першій частині було розглянуто загальні засади та основні напрями, то наступним кроком є більш деталізоване осмислення того,

як ці принципи та стандарти втілюються у правову практику, як відбувається інтеграція міжнародних підходів та які проблеми залишаються невирішеними.

Насамперед варто підкреслити, що гуманістичний принцип не може розглядатися як абстрактна декларація, він має конкретне практичне наповнення. Йдеться про правові гарантії пацієнта на отримання медичної допомоги належної якості, про захист від лікарських помилок і неетичних практик, про доступ до інформації. Українське законодавство у цьому аспекті закріплює низку прав пацієнта: право на вільний вибір лікаря, право на інформацію про стан здоров'я, право на таємницю про діагноз, право на відмову від лікування. Ці положення, закріплені в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», є прямим відображенням гуманістичного принципу. Проте на практиці залишається проблема їх реалізації: громадяни часто стикаються з формалізмом, браком інформації або відсутністю механізмів оскарження порушень. Саме тому організаційно-правове регулювання має вдосконалювати інструменти контролю, зокрема шляхом створення незалежних органів медичного омбудсмена чи пацієнтських рад.

Науковість і комплексність принципів знаходять свій вияв у правових механізмах стандартизації. МОЗ України регулярно затверджує клінічні протоколи, які базуються на доказовій медицині та рекомендаціях ВООЗ. Це створює єдині стандарти лікування, що дозволяють уникнути суб'єктивізму та хаотичності у діях лікарів. Комплексність забезпечується через інтеграцію профілактичних, лікувальних і реабілітаційних заходів. Наприклад, при лікуванні серцево-судинних захворювань правові документи передбачають не лише медикаментозне лікування, а й профілактику через програми контролю артеріального тиску, реабілітацію пацієнтів після інфарктів та санітарно-освітню роботу [5, с. 18].

Децентралізація як принцип особливо виявила себе внаслідок адміністративної реформи. Передача повноважень громадам у сфері фінансування та управління медичними закладами супроводжується створенням правових меж для співфінансування закладів охорони здоров'я на місцевому рівні. Це означає, що громади можуть виступати замовниками певних медичних послуг, впроваджувати локальні програми, забезпечувати додаткові стимули для медичних працівників. Однак разом із цим виникає питання правової відповідальності за нерівномірність розвитку: громади з високим рівнем доходів мають більше можливостей для фінансування медицини, ніж бідні регіони, що створює ризик поглиблення соціальних відмінностей [2].

Багатоукладність фінансування, закріплена у стратегічних документах, також потребує ефективного правового врегулювання. У сучасних умовах в Україні відбувається активне впровадження державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я, що передбачає залучення приватних інвестицій у будівництво лікарень, постачання обладнання, впровадження

інноваційних технологій. Законодавство у цій сфері поступово розширюється, але на практиці зберігаються проблеми непрозорості, недостатнього контролю за використанням приватних коштів у публічних закладах, що ставить під сумнів ефективність моделі. Таким чином, багатоукладність фінансування вимагає створення балансу між залученням додаткових ресурсів та гарантією соціальної справедливості [3].

Щодо концептуальних підходів, то державний інтегрований контроль у сфері охорони здоров'я реалізується не лише через нормативні акти, а й через інституційні механізми. МОЗ України, НСЗУ, Центр громадського здоров'я України, Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками утворюють багаторівневу систему нагляду і контролю. Діяльність цих інституцій спрямована на забезпечення відповідності медичних закладів стандартам, контролю за використанням бюджетних коштів, ліцензування та акредитації. У цьому контексті важливим є не лише існування органів, а й узгодженість їхньої діяльності. На жаль, сучасна практика свідчить про дублювання функцій, конфлікти компетенцій та бюрократичні перешкоди, що вимагає подальшої правової оптимізації.

Автономія закладів охорони здоров'я, яка розглядається як один із концептуальних підходів, надає їм широку господарську та кадрову свободу. Правова форма комунальних некомерційних підприємств дозволяє укладати трудові контракти, встановлювати внутрішні правила оплати праці, залучати додаткове фінансування через гранти, благодійні внески чи платні послуги. Це створює конкурентне середовище, стимулює ефективність, але водночас породжує ризики комерціалізації та відходу від принципів рівноправності і доступності. Тому організаційно-правове регулювання має поєднувати автономію з жорсткими механізмами контролю, аби уникнути порушення соціальних гарантій [2].

Підхід «замовник–постачальник», який став фундаментом сучасної української реформи, суттєво змінив архітектуру фінансування медицини. Він передбачає конкуренцію між закладами за пацієнта, що стимулює підвищення якості послуг. Проте його ефективність значною мірою залежить від чіткості правових механізмів, які визначають тарифи, пакети послуг, порядок розрахунків. НСЗУ виступає гарантом виконання контрактів, але практика засвідчила, що відсутність достатнього фінансування та затримки з оплатами створюють напруженість у відносинах між державою і закладами. Отже, цей підхід потребує не лише вдосконалення організаційних механізмів, а й створення стабільного правового поля, яке забезпечить прогнозованість фінансових потоків [4].

Міжнародні стандарти, що впроваджуються в Україні, формують особливий вимір організаційно-правового регулювання. ВООЗ акцентує на універсальності доступу, справедливості та доказовій медицині. Її рекомендації щодо боротьби з неінфекційними захворюваннями інтегровані у національні програми, що передбачає створення системи раннього виявлення,

профілактики та комплексного лікування. Крім того, стандарти ВООЗ покладено в основу української програми імунізації, боротьби з ВІЛ/СНІД та туберкульозом. Таким чином, міжнародні стандарти стають не лише орієнтиром, а й безпосереднім джерелом правових норм, що імплементуються у внутрішнє законодавство [6].

Особливої уваги потребує оцінка впровадження стандартів НСЗУ, які були розроблені з урахуванням європейського досвіду. Вони передбачають визначення чітких пакетів послуг, стандартів якості, механізмів моніторингу та звітності. Це дозволяє створити прозору систему, де пацієнт може отримати гарантований перелік допомоги, а заклад – чіткі правила фінансування. Водночас на практиці виникають труднощі з дотриманням цих стандартів у сільських та малопотужних лікарнях, що вимагає додаткових компенсаторних механізмів [5, с. 21].

Таким чином, сучасна українська модель організаційно-правового регулювання поєднує у собі багатовимірність принципів, концептуальних підходів та міжнародних стандартів. Вона є динамічною системою, яка змінюється під впливом як внутрішніх соціально-економічних умов, так і зовнішніх глобальних викликів. Із-поміж основних проблем, що залишаються, можна назвати: нерівномірність доступу до медичних послуг у різних регіонах; суперечності між автономією закладів і державним контролем; нестачу фінансування і нестабільність бюджетних потоків; труднощі адаптації міжнародних стандартів до локальних умов; потребу у посиленні механізмів захисту прав пацієнта.

Вирішення цих проблем можливе лише за умови подальшого вдосконалення організаційно-правової бази, розвитку інтегрованих управлінських підходів та посилення міжнародної співпраці, що дозволить гармонізувати українську систему охорони здоров'я з глобальними практиками.

---

1. Аналіз нормативно-правових актів у галузі охорони здоров'я. Київ, 2020. 21 с. *Альянс громадського здоров'я.* URL : https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/UA_Analiz-normativno-pravovih-aktiv__Rezyume__final.pdf?utm_source=chatgpt.com.

2. Формування організаційно-економічного механізму управління закладом охорони здоров'я. *Економіка та суспільство.* 2024. Вип. 64. URL : https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/4271/4196/?utm_source=chatgpt.com.

3. Горбань Д. А. Організація охорони здоров'я України: основні принципи та моделі. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : Економіка та управління.* 2023. № 8. URL : https://www.researchgate.net/publication/382568922_Organizacia_ohoroni_zdorov%27a_Ukraini_osnovni_principi_ta_modeli?utm_source=chatgpt.com.

4. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я України до 2030 р. МОЗ України. 2022. *Міністерство охорони здоров'я.* URL : https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5

%D0%B3%D1%96%D1%8F/UKR%20Health%20Strategy%20Feb%2024.2022.pdf?utm_source=chatgpt.com.

5. Правило О. І. Принципи управлінської діяльності у сфері охорони здоров'я. *Молодий вчений.* 2024. № 5. С. 15–22. URL : https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6190?utm_source=chatgpt.com.

6. Ситенко О. Р., Смірнова Т. М. Формування державної політики з охорони здоров'я в Україні. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.* 2014. № 2 (60). С. 15–18. URL : https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/visnyk-gigieny/article/download/3364/3092?utm_source=chatgpt.com.

Людмила МУДРИЄВСЬКА
завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат юридичних наук, кандидат філософських наук, доцент

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ І ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Проблема обмеження прав людини є однією з центральних у сучасній теорії прав людини. Незважаючи на визнання прав людини фундаментальною цінністю демократичного суспільства, більшість сучасних зарубіжних учених виходять із того, що ці права не є абсолютними та можуть зазнавати певних обмежень за умови дотримання принципів законності, необхідності та пропорційності. Пропонуємо розглянути це явище з двох поглядів: обмеження прав людини державою загалом та обмеження прав під час воєнних дій. Слід зауважити, що найімовірніше ці права будуть перетинатися, тому що держава є активним суб'єктом таких правовідносин в обох випадках. Тільки в першому обмеження прав застосовує держава для захисту інтересів всього суспільства, а в другому – вона захищає свою цілісність і суверенітет.

Вагомий внесок у дослідження меж допустимого обмеження прав людини зробив Р. Дворкін, який характеризував права людини як «козирі» проти державної влади, а тому їх обмеження допускається, на думку вченого, лише у виняткових випадках, коли виникає необхідність захисту інших фундаментальних прав або суспільно значущих цінностей.

У своїй фундаментальній праці «Серйозний погляд на права» він розглянув дві моделі поведінки держави у відтворенні морального права. Перша модель рекомендує встановлення балансу між правами особи та

потребами суспільства в цілому. Якщо уряд зазіхне на моральне право, наприклад, надавши праву на свободу слова вужчого визначення, ніж цього потребує справедливість, то це завдасть шкоди індивіду. З іншого боку, якщо уряд роздмухне право (надавши йому ширшого визначення, ніж цього потребує справедливість), то він позбавить суспільство певної частки загальної користі, тоді як не існує жодної причини, чому суспільство не повинно її мати. Курс урядування – прямувати до середини, щоб урівноважити загальне благо та особисті права, віддаючи кожному належне [1, с. 282–283]. Дійсно, проблема балансування на межі справедливості і необхідності – довічна проблема у взаємовідносинах держави і суспільства, суспільства і особистості.

Це положення відзначає і Р. Дворкін, вважаючи, що для політичної та судової риторики метафора урівноваження громадського інтересу та особистих запитів є усталеною, привабливою. Але, на думку вченого, перша модель – неправильна, принаймні щодо цього немає сумнівів у випадку прав, що загальновизнані як важливі. Він зауважує, що ця модель неправильна тому, що виникає сплутування прав суспільства з правами членів суспільства. Вважається, що краще багато винних людей уникнуть покарання, ніж буде покарано одну невинну людину, а ця настанова сприяє вибору другої моделі врядування. Аргументувати анулювання раніше наданого права не можна лише тому, що суспільству доведеться платити додаткову ціну за продовження його дії. А це робити непотрібно з таких підстав: по-перше, уряд може показати, що в разі запровадження незначних обмежень цінності, які захищає оригінальне право, не опиняться під загрозою або що загроза цим цінностям існуватиме лише в певній притлумленій формі [1, с. 286]. По-друге, держава може аргументувати, що визначення відповідного права у спосіб, який зумовлює поширення на нього встановлених обмежень, може спричинити звуження змісту іншого конкуруючого права. По-третє, вона може обґрунтовувати, що надання цьому праву такого обсягу зумовить зростання соціальної ціни, яку суспільство буде змушене сплатити для виправдання можливого посягання на людську гідність або принцип рівності, що може бути наслідком обмеження прав.

Важливе значення для розвитку доктрини обмеження прав має також творчість А. Барака, який обґрунтовує універсальний характер принципу пропорційності та визначає його як основний інструмент встановлення допустимих меж втручання держави у сферу прав людини. Відповідно до його концепції будь-яке обмеження прав повинно переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві.

Особливу увагу питанням співвідношення прав людини та суспільної безпеки приділяють Дж. Волдрон, К. Меллер та Г. Веббер, які досліджують межі допустимого втручання держави в умовах надзвичайних ситуацій та обґрунтовують концепцію «розумних меж» здійснення прав людини.

Для Дж. Волдрона основне питання полягає в тому, яким чином право та політика можуть претендувати на владу над громадянами за умови широкого поширення розбіжностей навіть щодо таких фундаментальних питань, як справедливість і легітимність. Він виходить із того, що політична влада не може існувати, якщо вона, принаймні в принципі, не здатна бути виправданою перед кожною особою, на яку поширюється її дія, зокрема й тими, хто може помилятися. Такий загальний підхід прийнято називати ліберальною концепцією політичної легітимності.

Разом із тим, як визнає Дж. Волдрон, не будь-яка незгода може мати таке значення для обґрунтування, тобто фактично виступати в ролі вето щодо претензій на владу. Деякі форми незгоди є абсурдними. Центральний аргумент Дж. Волдрона полягає в тому, що масштаби та глибина «розумної незгоди» в суспільстві виключають будь-які моральні підстави для обмеження мажоритарних процедур через судовий контроль. Легітимність політичних рішень не може базуватися на їхній нібито об'єктивній правильності чи справедливості. Оскільки будь-яке конкретне бачення прав чи демократії саме собою є дискусійним, мажоритарні механізми не мають підпорядковуватися жодній із цих концепцій. Таким чином, філософ обґрунтовує феномен тотальної розумної незгоди щодо ключових політико-правових питань, яка має як емпіричну, так і моральну природу [2, с. 112].

Ідеї Дж. Волдрона є особливо цінними, оскільки вони дозволяють обґрунтувати, що навіть за надзвичайних обставин демократична держава повинна враховувати наявність розумної незгоди в суспільстві, а обмеження прав людини не можуть ґрунтуватися виключно на позиції політичної більшості, а мають відповідати вимогам легітимності, справедливості та поваги до людської гідності.

Щодо правового обмеження прав людини під час воєнних дій, то тут це обмеження має бути, але знову ж таки виникає проблема «меж» обмеження, тому що саме в такі моменти виникає проблема зловживання державою своїми можливостями щодо прав людини. І ці зловживання стосуються насамперед політичних прав. Також, окрім проблеми змістовного обмеження визначених прав, актуалізується й часова складова – чим довше триває надзвичайний чи воєнний стан, тим більшою стає спокуса для держави продовжити обмеження і не поновлювати попередній стан відповідних прав. Це є випробуванням для будь-якої держави на демократичність і законність.

1. Дворкін Р. Серйозний погляд на права. Київ : Основи. 2001. 519 с.

2. Estlund D. Jeremy Waldron on law and Disagreement. *Philosophical Studies*. No. 99 (1). P. 111–128. URL : https://www.researchgate.net/publication/ 251365350_Jeremy_Waldron_on_Law_and_Disagreement.

Ірина ДЗЮБА
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Зіяд Тарек РАШЕД
здобувач вищої освіти 2 курсу,
спеціальність 081,
група БД-081-24-1
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

30 РОКІВ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ВПЛИВ НА РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ СФЕРИ ТА УТВЕРДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. стало ключовою подією у процесі становлення української державності та формування національної правової системи. За тридцять років дії Основний Закон підтвердив свою роль не лише як фундаментального нормативно-правового акта, а й як базового орієнтира для розвитку галузевого законодавства, зокрема адміністративного права.

Конституція України закріпила нову модель взаємовідносин між державою та особою, визначивши людину, її права і свободи найвищою соціальною цінністю держави [1]. Саме це положення стало відправною точкою для трансформації адміністративного права, яке поступово відійшло від традиційної управлінської концепції до моделі публічного адміністрування, орієнтованої на потреби людини.

Особливе значення для адміністративно-правової науки мають положення статей 8 та 19 Конституції України, що закріплюють принцип верховенства права та визначають межі діяльності органів державної влади. У сучасних умовах зазначені конституційні приписи є правовою основою функціонування всієї системи публічної адміністрації та критерієм оцінки законності діяльності суб’єктів владних повноважень.

На нашу думку, одним із найважливіших досягнень конституційного розвитку стало формування сервісної держави. Прийняття Закону України «Про адміністративні послуги», впровадження електронного урядування, розвиток цифрових сервісів та адміністративної юстиції свідчать про поступове утвердження людиноцентричної концепції публічного управління.

У цьому контексті адміністративне право дедалі більше виконує не карально-регулятивну, а забезпечувальну функцію щодо реалізації прав і законних інтересів громадян.

На окрему увагу заслуговує питання ролі Конституції України в умовах воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія проти України поставила перед державою складне завдання щодо поєднання потреб національної безпеки із забезпеченням конституційних прав людини. За таких умов особливого значення набуває принцип пропорційності як складова верховенства права, відповідно до якого будь-які обмеження прав і свобод повинні бути законними, обґрунтованими та необхідними у демократичному суспільстві [2].

Водночас європейська інтеграція України зумовлює необхідність подальшої адаптації адміністративного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Конституційні цінності демократії, правової держави та захисту прав людини залишаються фундаментом відповідних реформ. У цьому аспекті Конституція України продовжує виконувати інтеграційну функцію, забезпечуючи узгодження національної правової системи із загальноєвропейськими принципами публічного управління.

З огляду на вищевикладене тридцятирічний досвід функціонування Конституції України засвідчує її визначальний вплив на розвиток адміністративного права та становлення сучасної системи публічного адміністрування. Подальше реформування адміністративно-правової сфери повинно здійснюватися на засадах верховенства права, людиноцентризму, належного врядування та європейських стандартів захисту прав людини.

---

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м’якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text.

Вадим БІЛИК
професор кафедри поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила суттєву трансформацію функціонування державного механізму, зокрема сектору безпеки і оборони. За таких умов особливого значення набуває діяльність Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади, що забезпечує охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Водночас реалізація поліцейських повноважень під час дії правового режиму воєнного стану повинна здійснюватися на основі конституційних принципів, які визначають межі державного втручання у сферу прав і свобод людини та гарантують демократичний характер функціонування правоохоронних органів.

Конституція України є фундаментом правової системи держави та визначає основоположні засади діяльності всіх органів публічної влади. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Зазначене положення має визначальне значення для організації та здійснення поліцейської діяльності, оскільки навіть в умовах воєнного стану діяльність поліції повинна бути спрямована насамперед на захист людини та її прав.

Важливе значення для функціонування Національної поліції України має принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України [1]. Його реалізація передбачає, що будь-які рішення, дії чи бездіяльність поліцейських повинні відповідати не лише вимогам законодавства, а й загальновизнаним принципам справедливості, правової визначеності, пропорційності та недискримінації. Особливої актуальності цей принцип набуває під час застосування поліцейських заходів примусу, перевірки документів, обмеження доступу до окремих територій, здійснення евакуаційних заходів та виконання інших завдань, пов'язаних із забезпеченням правового режиму воєнного стану [2].

Однією з ключових конституційних засад діяльності поліції є принцип законності, відповідно до якого органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб,

передбачені Конституцією України і законами України (ст. 19 Конституції України) [1]. У контексті воєнного стану це означає, що розширення функціональних можливостей поліції не може здійснюватися поза законодавчо визначеними процедурами. Навіть за умов підвищених безпекових ризиків діяльність поліцейських повинна залишатися правомірною, обґрунтованою та підконтрольною суспільству.

Особливості правового режиму воєнного стану визначаються Законом України «Про правовий режим воєнного стану», який передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини із зазначенням строку дії таких обмежень [3]. У зв'язку з цим Національна поліція України бере безпосередню участь у реалізації низки заходів правового режиму воєнного стану, як-от: забезпечення комендантської години, здійснення контролю за дотриманням спеціальних режимних обмежень, участь в евакуації населення, охорона об'єктів критичної інфраструктури, підтримання публічного порядку на деокупованих територіях та документування воєнних злочинів.

Водночас реалізація зазначених повноважень потребує забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю дотримання конституційних прав людини. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що будь-які обмеження прав і свобод повинні відповідати принципу пропорційності та бути об'єктивно необхідними для досягнення легітимної мети. Тобто обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією України і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими. У разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть змогу оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [4; 5]. У зв'язку з цим діяльність Національної поліції України повинна базуватися на оцінці співмірності застосовуваних заходів і потенційного втручання у права людини.

Суттєвого значення в сучасних умовах набуває адміністративно-правовий механізм забезпечення конституційних прав і свобод громадян у діяльності поліції. Його складовими виступають нормативно-правове регулювання, адміністративні процедури, механізми відомчого та громадського контролю, дисциплінарна відповідальність поліцейських, а також система професійної підготовки персоналу. Саме ефективність зазначених елементів визначає реальний рівень дотримання конституційних гарантій у процесі виконання поліцейськими своїх службових обов'язків.

Особливої уваги потребує діяльність поліції на деокупованих територіях. Відновлення правопорядку після звільнення населених пунктів від тимчасової окупації пов'язане з виконанням широкого спектра

адміністративних та правоохоронних завдань. Серед них – документування наслідків збройної агресії, виявлення колабораційної діяльності, забезпечення громадської безпеки, розшук осіб, які зникли безвісти, взаємодія з органами місцевого самоврядування та міжнародними гуманітарними організаціями. У таких умовах саме конституційні стандарти прав людини повинні виступати основним орієнтиром для діяльності поліцейських підрозділів.

Важливою конституційною засадою діяльності Національної поліції України є принцип підконтрольності та підзвітності державної влади суспільству. У демократичній правовій державі навіть в умовах воєнного стану не допускається створення правового режиму, за якого діяльність правоохоронних органів буде позбавлена належного контролю. Збереження механізмів парламентського, судового, громадського контролю та прокурорського нагляду сприяє зміцненню довіри населення до поліції та забезпеченню законності її діяльності.

Сучасні виклики також актуалізують питання цифровізації поліцейської діяльності. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, електронних баз даних, систем відеоспостереження та аналітичних платформ значно підвищує ефективність виконання поліцейських функцій. Проте впровадження таких інструментів повинно супроводжуватися належними гарантіями захисту конституційних прав людини, зокрема права на приватність та захист персональних даних.

Отже, конституційні засади діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану становлять комплекс фундаментальних принципів і гарантій, що визначають зміст та межі реалізації поліцейських повноважень. Їх практична реалізація забезпечує поєднання завдань із захисту національної безпеки та оборони держави з необхідністю дотримання прав і свобод людини. Подальше вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України має здійснюватися з урахуванням конституційних цінностей, принципу верховенства права, стандартів прав людини та сучасних викликів безпекового середовища.

Тридцятирічний досвід дії Конституції України переконливо засвідчив її здатність залишатися дієвим правовим фундаментом функціонування демократичної держави навіть в умовах найскладніших безпекових викликів. Саме конституційні цінності та принципи забезпечують легітимність діяльності правоохоронних органів, збереження довіри суспільства до державних інституцій та утвердження України як правової, демократичної та європейської держави. Отже, подальший розвиток адміністративно-правових засад діяльності Національної поліції України має здійснюватися на основі неухильного дотримання Конституції України як гарантії національної стійкості, прав людини та верховенства права в умовах воєнного стану.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710-04.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 № 2-рп/2016. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-16.

Іван БУХУН
заступник начальника кафедри тактичної підготовки навчально-наукового інституту професійної освіти Національної академії Національної гвардії України, доктор філософії

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ ТА СУЧАСНОМУ ВИМІРАХ

Конституція є основним законом держави, який визначає засади суспільного і державного устрою, права та свободи людини і громадянина, систему органів влади та принципи їхнього функціонування. Для України Конституція стала не лише юридичним документом, а й символом державного суверенітету, демократичного розвитку та європейського вибору. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. ознаменувало важливий етап державотворення та закріпило основи сучасного українського конституціоналізму.

Актуальність дослідження Конституції України в історичному та сучасному вимірах зумовлена необхідністю осмислення еволюції конституційних ідей на українських землях, аналізу сучасних конституційних процесів та визначення ролі Основного Закону в умовах воєнного стану, європейської інтеграції та післявоєнного відновлення держави [2].

Історія українського конституціоналізму має глибоке коріння. Перші прояви конституційних ідей можна простежити ще в традиціях Київської Русі, зокрема в положеннях «Руської Правди», яка регулювала суспільні відносини та визначала певні правові гарантії для населення. У подальшому розвиток української правової думки відбувався під впливом європейських політико-правових традицій [2].

Особливе місце в історії українського конституціоналізму посідає Конституція Пилипа Орлика 1710 р. – «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького». Цей документ вважається однією з перших європейських конституцій нового часу. У ньому були закладені принципи поділу влади, обмеження повноважень гетьмана, гарантії прав козацтва та визначено засади державного управління. Дослідники наголошують, що ідеї Конституції Пилипа Орлика суттєво вплинули на подальший розвиток української конституційної традиції [3].

На початку ХХ ст. українські державотворчі процеси отримали новий поштовх. У період Української Народної Республіки було розроблено та прийнято Конституцію УНР 1918 р., яка закріплювала демократичні принципи організації влади, права громадян та народний суверенітет. Однак через складні політичні обставини цей документ не набув повноцінної реалізації.

У радянський період на території України діяли конституції УСРР та УРСР, які формально закріплювали права громадян, але фактично підпорядковувалися політичній системі СРСР. Незважаючи на певні зміни в конституційному регулюванні, справжній розвиток демократичного конституціоналізму став можливим лише після проголошення незалежності України у 1991 р. [2].

Саме у той період виникла потреба у створенні власного Основного Закону, який би відповідав новим політичним та соціальним реаліям. Конституційний процес тривав протягом 1991–1996 років і супроводжувався гострими політичними дискусіями щодо форми державного правління, розподілу владних повноважень та статусу місцевого самоврядування.

28 червня 1996 р. Верховна Рада України після безперервного засідання, яке увійшло в історію як «конституційна ніч», ухвалила Конституцію України. За її прийняття проголосували 315 народних депутатів із 450. Конституція набула чинності в день її прийняття та стала фундаментом сучасної української державності.

Конституція 1996 р. закріпила:

– суверенітет і незалежність України;
– принцип верховенства права;
– демократичний характер держави;
– поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову;
– широкий перелік прав і свобод людини та громадянина;
– гарантії місцевого самоврядування [1].

Важливою особливістю Конституції України стало закріплення людини, її життя, здоров'я, честі, гідності та безпеки як найвищої соціальної цінності. Саме ця норма визначила гуманістичний характер українського конституціоналізму.

Сучасний конституціоналізм розглядає конституцію не лише як юридичний акт, а й як систему цінностей, принципів та механізмів обмеження державної влади. Конституція України стала основою формування демократичної правової держави та розвитку громадянського суспільства [8].

Однією з ключових засад Конституції нашої держави є принцип верховенства права, який передбачає пріоритет прав людини та обов'язковість дотримання законів усіма суб'єктами правовідносин. Важливу роль у забезпеченні конституційності відіграє діяльність Конституційного Суду України, який здійснює офіційне тлумачення Конституції та перевіряє відповідність законів її положенням [7].

Конституція також визначає механізми стримувань і противаг між гілками влади, що є необхідною умовою стабільного функціонування демократичної держави. Завдяки цьому забезпечується баланс між Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та судовою владою [5].

З моменту прийняття Конституції України до неї неодноразово вносилися зміни. Найбільш значущими стали конституційні реформи 2004, 2010, 2014 та 2019 років, які стосувалися перерозподілу владних повноважень, судової реформи та стратегічного курсу держави.

Особливого значення набули зміни до Основного Закону, ухвалені у 2019 р., якими було закріплено незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Ці положення стали важливим правовим орієнтиром для подальшого розвитку держави та підтвердили прагнення українського народу до інтеграції в європейський правовий простір [4].

У сучасних умовах Конституція України функціонує в надзвичайно складних обставинах, пов'язаних із військовою агресією проти України. Незважаючи на запровадження воєнного стану, Основний Закон залишається фундаментом правопорядку та гарантією збереження демократичних інститутів. Водночас перед державою постають нові виклики, пов'язані з післявоєнним відновленням, удосконаленням системи публічної влади та адаптацією національного законодавства до стандартів Європейського Союзу [10].

У сучасному світі конституція повинна не лише відображати існуючі суспільні відносини, а й створювати умови для подальшого розвитку держави. Саме тому науковці приділяють значну увагу питанням удосконалення конституційного механізму, зміцнення принципу верховенства права та підвищення ефективності захисту прав людини [9].

Подальший розвиток українського конституціоналізму повинен ґрунтуватися на таких принципах:

– забезпечення реального народовладдя;

– зміцнення незалежності судової влади;

– удосконалення механізмів конституційного контролю;

– розвиток місцевого самоврядування;

– гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами;

– гарантування прав і свобод людини навіть в умовах надзвичайних викликів.

Збереження стабільності Конституції та її адаптація до сучасних потреб суспільства є важливою передумовою успішного розвитку України як демократичної та правової держави [6].

Отже, Конституція України є результатом тривалого історичного розвитку українського конституціоналізму та важливим здобутком української державності. Вона увібрала в себе кращі традиції національної правової думки, починаючи від Конституції Пилипа Орлика і завершуючи сучасними демократичними принципами європейського конституціоналізму [3].

У сучасному вимірі Конституція України виступає не лише Основним Законом держави, а й гарантом прав людини, основою демократичного розвитку та інструментом реалізації європейського вибору України. Її значення особливо зростає в умовах воєнних викликів і післявоєнної відбудови, коли забезпечення конституційних цінностей стає запорукою стабільності, суверенітету та майбутнього української держави [4].

---

1. Конституція України (з офіц. тлумаченням Конституційного Суду України). Київ : Ліра, 2006. 96 с.

2. Головко С., Варава І. Історико-правові витоки сучасного українського конституціоналізму. *Scientific works of National Aviation University. Series : Law Journal «Air and Space Law».* 2021. Т. 3. № 60. С. 45–51. DOI : https://doi.org/10.18372/2307-9061.60.15951.

3. Sekunova Y. V., Predko O. S. Сучасна Конституція України (1996) та конституції Пилипа Орлика (1710): характерні особливості. *Науковий погляд в майбутнє.* 2017. № 05–06. С. 59–62. DOI : https://doi.org/10.30888/2415-7538.2017-05-05-070.

4. Сокуренко В. В. Конституція 1996 року як правове втілення євроінтеграційних прагнень українського народу. *Конституція 1996 року: Україна в системі координат європейського конституціоналізму : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 24 черв. 2021 р.). Ч. ІІ. Київ, 2021. С. 275–278.

5. Бєлов Д., Бєлова М. Внесення змін до Конституції: доктрина та практика зарубіжних країн. *Український часопис конституційного права.* 2023. № 2. С. 19–25.

6. Берназюк Я. О. Конституційний процес в Україні: сучасний стан та основні кроки на шляху до прийняття нової Конституції. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 1. С. 48–51.

7. Конончук І. Вплив конституційної юстиції на розвиток українського конституціоналізму. *Історико-правовий часопис.* 2016. Т. 8. № 2. С. 76–81.

8. Чернецька О. В. Конституціоналізм і Конституція України: окремі аспекти співвідношення. *Ірпінський юридичний часопис.* 2023. № 1 (10). С. 37–44. DOI : https://doi.org/10.33244/2617-4154-1(10)-2023-37-44.

9. Buhaienko K. Constitution development cyclicity and factors that influence it. *Uzhhorod National University Herald. Series : Law.* 2024. Vol. 1. No. 84. P. 133–137. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.19.

10. Міжнародна конференція «Конституція в умовах війни та повоєнного відновлення: сучасні виклики і правові рішення» (оновлено). *Конституційний Суд України.* URL : https://ccu.gov.ua/novyna/mizhnarodna-konferenciya-konstytuciya-v-umovah-viyny-ta-povoyennogo-vidnovlennya-suchasni.

Roman KARPENKO
associate Professor of the Department
of Civil Law Disciplines, Dnipro State
University of Internal Affairs,
candidate of law sciences,
associate professor

ENSURING OF HUMAN AND CITIZENS' RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL LAW

The Constitution of Ukraine establishes that human rights and freedoms, as well as the mechanisms for ensuring them, form the basis of the state's activities and determine the direction of its actions. The state is accountable to its citizens for the results of its actions. In this context, the consolidation and protection of human rights and freedoms are key tasks of the state. These obligations become particularly relevant in complex crisis situations, such as the declaration of a state of emergency or martial law.

Given the current challenges, the issue of protecting human rights and freedoms in Ukraine has become even more pressing. Our country is currently going through one of the most difficult periods of its independent existence, particularly in the social and economic spheres, while under martial law. At this time, internal social cohesion, effective support from government authorities, and cooperation with both national and international human rights organizations are of particular importance.

An analysis of the provisions of the Constitution of Ukraine leads to the conclusion that the list of human and civil rights and freedoms that cannot be restricted during a state of war or a state of emergency is exhaustive. All other rights and freedoms guaranteed by the Constitution of Ukraine (in particular, the right to freedom of movement, free choice of residence, the right to property, the right to strike, freedom of thought and speech, as well as the free expression of views and beliefs, and others) may be restricted in the event of the imposition of martial law. However, such restrictions are permitted only to the extent necessary to ensure the country's defense capability and national security, and only within the limits dictated by the current crisis situation.

Measures taken in this context must comply with international legal norms and must not lead to discrimination against individuals or groups of the population on the grounds of gender, race, nationality, language, origin, social or professional

status, place of residence, religious beliefs, convictions, membership in public associations, or other characteristics.

The text emphasizes that the list of rights Ukraine undertakes to guarantee even in the event of a declaration of martial law or a state of emergency meets the minimum standards adopted by the European community. In particular, Article 15 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms sets forth limitations on derogations from certain state obligations in the event of war or other threatening situations that endanger the existence of the nation. Such mandatory guarantees include the right to life (Art. 2 of the Convention), the prohibition of torture and inhuman treatment (Art. 3), the prohibition of slavery and servitude (Art. 4(1)), and the prohibition of punishment without a legal basis (Art. 7 of the Convention).

The text emphasizes that the list of rights Ukraine undertakes to guarantee even in the event of the imposition of martial law – a prolonged war caused by the Russian state's armed aggression against Ukraine – significantly complicates the state's ability to ensure an adequate level of human rights protection in accordance with accepted international standards. This applies particularly to temporarily occupied territories and areas of active hostilities. The imposition of martial law in Ukraine imposes a number of important tasks on the state, particularly regarding the improvement of mechanisms for the realization and protection of citizens' rights and freedoms. In the decision-making process, the state must adhere to the principle of the rule of law as a fundamental element of the democratic system and ensure a balance between the need to restrict certain constitutional rights and freedoms and the protection of citizens' legitimate interests, in order to avoid their unjustified curtailment.

Thus, the protection of human and civil rights and freedoms should be understood as a complex of political, economic, spiritual, and legal mechanisms and institutions aimed at creating conditions for the realization of these rights and their effective protection against violations. Ensuring an adequate level of protection for citizens' fundamental rights is one of the state's key tasks and remains an important direction for the development of the country's legal system.

1. Конституційні права та свободи особи та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (м. Львів, 23 черв. 2022 р.) / за ред. М. В. Коваліва, М. Т. Гаврилиціва, Н. Я. Лепіша. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 315 с.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Теорія міжнародного права : навч.-метод. посібник / за ред. О. В. Бігняка. Херсон : Гельветика, 2020. 224 с.

4. Богатир В. Як через війну в Україні обмежувалися права людини (повний список). *Юридична газета.* URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yak-cherez-viynu-v-ukrayini-obmezhuvalisya-prava-lyudini-povniy-spisok.html.

Марія КОБА
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності Київського інституту Національної гвардії України, доктор філософії у галузі права, доцент

Дмитро КОВАЛЕНКО
курсант 1-го року навчання факультету службово-бойової діяльності Київського інституту Національної гвардії України

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПОРАНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРОБЛЕМИ СТАТУСУ «ПОЗА ШТАТОМ»

Збройна агресія російської федерації проти України зумовила різке зростання кількості поранених військовослужбовців, які потребують тривалого лікування та реабілітації. Водночас виявились системні прогалини у правовому забезпеченні матеріального становища таких осіб, що перебувають у статусі «зарахованих у розпорядження командира» («виведення поза штат»). Цей статус передбачає формальне перебування у складі частини без закріпленої посади і суттєво впливає на обсяг грошового утримання, що безпосередньо позначається на гідності та добробуті захисників держави. Актуальність теми зумовлена необхідністю аналізу чинного законодавства, виявлення його колізій та вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо його вдосконалення.

Зарахування у розпорядження командира – це організаційно-правовий механізм, передбачений чинним законодавством України, відповідно до якого військовослужбовця, що перебуває на тривалому лікуванні у зв'язку з пораненням або хворобою, отриманою в особливий період, виводять зі штатної посади без звільнення зі служби. Підставою для такого зарахування є наказ по особовому складу, що оформлюється відповідно до вимог Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-XII (далі – Закон № 2011-XII) [2].

Юридичний зміст цього статусу полягає в тому, що особа зберігає правовий зв'язок із військової службою, але не виконує конкретних посадових обов'язків і не займає штатної посади. Відповідно, розмір грошового утримання такої особи змінюється, порівнюючи із загальним порядком. Питання про зміст та обсяг цих виплат залишається дискусійним як у доктрині, так і у правозастосовній практиці.

Чинна система грошового забезпечення військовослужбовців, зарахованих у розпорядження командира у зв'язку з пораненням, регламентується кількома взаємопов'язаними нормативно-правовими актами. Базовим є Закон № 2011-XII, ст. 9 якого гарантує збереження грошового забезпечення на весь час перебування на лікуванні, а ст. 10-1 закріплює право на відпустку для лікування після поранення зі збереженням грошового та матеріального забезпечення. Порядок виплати деталізується наказом Міністерства оборони України від 07.06.2018 № 260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» (із змінами, внесеними наказами № 98/2022, № 212/2022, № 44/2023, № 566/2023, № 275/2024, № 339/2024, № 450/2025, № 112/2026). Основні аспекти додаткової винагороди військовослужбовцям під час дії воєнного стану встановлені постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» (далі – Постанова № 168).

Відповідно до чинного законодавства поранений військовослужбовець, який отримує лікування, визнаний ВЛК тимчасово непридатним та зарахований у розпорядження командира, отримує:

– протягом перших чотирьох місяців лікування – грошове забезпечення за останньою займаною посадою (але не менше 20 100 грн на місяць з лютого 2023 р.) та додаткову винагороду 100 000 грн за умови стаціонарного лікування внаслідок поранення, пов'язаного із захистом Батьківщини;

– протягом перших двох місяців після зарахування у розпорядження – грошове забезпечення за останньою займаною посадою у повному обсязі (без урахування додаткової винагороди);

– після двох місяців у розпорядженні – лише оклад за військовим званням, надбавку за вислугу років та додаткову винагороду у розмірі 20 100 грн на місяць [3; 4].

Таким чином, після первинного чотиримісячного захисного поля виплат та подальших двох місяців у розпорядженні рівень грошового утримання суттєво знижується. Фактично особа, що раніше могла отримувати значно вищу посадову зарплату разом із бойовими надбавками, опиняється з мінімальним утриманням, яке може складатися виключно з окладу за військовим званням. Правозахисники та медіа фіксували випадки, коли поранені військовослужбовці отримували фактичне нарахування у розмірі 500–700 грн на місяць. Водночас до липня 2023 р. особи у розпорядженні взагалі не отримували жодних виплат, що ілюструє певний, хоч і недостатній, прогрес у законодавчому регулюванні.

Незважаючи на часткове вдосконалення законодавства, чинна система містить низку суттєвих правових колізій:

– існує часова невідповідність між тривалістю лікування та строками захищеного грошового утримання. Тяжкі бойові поранення нерідко

потребують понад 6–12 місяців лікування, тоді як повноцінне грошове забезпечення зберігається лише протягом чотирьох місяців. Як зазначають О. Івахненко, О. Новиков, А. Глущенко, чинні нормативно-правові акти не встановлюють чітких стандартів довгострокового матеріального забезпечення осіб, які проходять тривалу реабілітацію, що вимагає негайного законодавчого врегулювання [6];

– відсутня чітка нормативна ієрархія між статусом перебування на стаціонарному лікуванні та статусом перебування у розпорядженні. Це породжує колізію: за логікою наказу Міністерства оборони України № 260, зарахованому у розпорядження виплачується повне грошове забезпечення лише два місяці, тоді як Постанова № 168 встановлює право на виплату 100 000 грн на весь час стаціонарного лікування [3; 4]. На практиці виплату нерідко припиняють після спливу двомісячного строку у розпорядженні, навіть якщо особа продовжує перебувати на стаціонарному лікуванні, що підтверджується численними зверненнями до правозахисних організацій;

– процедура зарахування у розпорядження не завжди належно доводиться до відома військовослужбовця. Закон вимагає ознайомлення особи з відповідним наказом, однак на практиці трапляються випадки, коли особа дізнається про виведення поза штат лише після припинення виплат. Це порушує принцип правової визначеності та конституційне право на соціальний захист, гарантоване ст. 17 Конституції України;

– недостатньо врегульовано механізм переходу від статусу «обмежено придатного до служби» до «придатного до служби у частинах забезпечення», запровадженого Указом Президента України від 16.05.2024 № 269/2024 [9]. Як зазначають юридичні аналітики, необхідні відповідні корективи у вищезгаданому порядку виплати (наказ Міністерства оборони України № 260), які, попри зміни 2025–2026 рр. [3; 10], на момент аналізу ще не повною мірою усувають правовий вакуум для цієї категорії поранених.

Показовим є досвід Республіки Польща – члена НАТО, яка вирішує аналогічні питання соціального захисту поранених військовослужбовців в умовах сучасних безпекових викликів. Польська система передбачає збереження реабілітаційної допомоги після закінчення лікарняного листа у розмірі 90 % жолду протягом перших 90 днів і 75 % у наступний період (до 12 місяців). Якщо непрацездатність настала внаслідок нещасного випадку на службі, виплата становить 100 % за весь час лікування та реабілітації [8].

Важлива відмінність польської моделі – відсутність різкого скорочення матеріального забезпечення після спливу певного строку. Натомість застосовується безперервна підтримка аж до відновлення бойової придатності або встановлення стійкої непрацездатності, після чого особа або переходить до системи інвалідного пенсіонування, або повертається до служби. Ця модель ефективно усуває правовий «вакуум», характерний для української ситуації після спливу двомісячного строку у розпорядженні.

Польський підхід засвідчує, що збереження повного грошового утримання протягом реабілітаційного процесу є не лише соціальною, а й оперативною інвестицією: воно прискорює відновлення бойового потенціалу та запобігає демотивації особового складу, зменшуючи плинність кадрів серед досвідчених бійців.

Таким чином, аналіз чинного правового регулювання грошового забезпечення поранених військовослужбовців, зарахованих у розпорядження командира, дозволяє сформулювати такі висновки та пропозиції:

– встановлений законодавством механізм захисту матеріального добробуту поранених є недостатнім із погляду тривалості та розміру виплат після спливу чотирьох місяців лікування та двох місяців у розпорядженні. Ситуація, за якої особа, що ризикувала життям, захищаючи державу, може отримувати грошове утримання на рівні мінімального окладу за військовим званням, є несумісною з конституційними гарантіями соціального захисту, закріпленими у ст. 17 Конституції України [7];

– чинне законодавство містить колізії між нормами Постанови № 168 та наказом Міністерства оборони України № 260 щодо порядку нарахування виплат у розпорядженні, що на практиці призводить до довільного тлумачення та порушень прав військовослужбовців;

– порівняльний аналіз, зважаючи на практику Польщі, підтверджує доцільність запровадження моделі збереження повного або значного (не менш ніж 70 %) грошового утримання протягом усього строку лікування та реабілітації незалежно від статусу – штатного чи у розпорядженні.

Для усунення виявлених недоліків вважаємо за доцільне:

– доповнити ст. 9 Закону № 2011-XII нормою, яка прямо встановлює збереження повного грошового забезпечення за займаною посадою протягом усього строку стаціонарного лікування та медичної реабілітації, пов’язаних із бойовим пораненням, незалежно від зарахування у розпорядження;

– синхронізувати норми Постанови № 168 та наказу Міністерства оборони України № 260, чітко визначивши, що перебування на стаціонарному лікуванні за рішенням ВЛК є підставою для продовження виплати у розмірі посадового окладу до завершення лікування;

– законодавчо закріпити обов’язок командира у встановлений строк (до 3 робочих днів) персонально ознайомити військовослужбовця з наказом про зарахування у розпорядження та роз’яснити правові наслідки цього рішення;

– передбачити в Законі України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я» окремий розділ, присвячений правовим гарантіям матеріального забезпечення учасників бойових дій на весь реабілітаційний період.

---

1. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008.
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/2011-12.

3. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам : наказ Міністерства оборони України від 07.06.2018 № 260. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/z0745-18.

4. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-deyakih-viplat-vijskovosluzhbovcyam-168-280222.

5. Виведення поза штат. На яких підставах виводять в розпорядження та чи отримують військові виплати. *NV.* URL : https://nv.ua/ukr/ukraine/events/poza-shtatom-pidstavi-vivedennya-i-koli-povertayut-viplati-v-rozporyadzhenni-zsu-novini-ukrajini-50354251.html.

6. Івахненко О. А., Новиков О. В., Глущенко А. М. Правове регулювання реабілітаційної допомоги військовослужбовцям в період воєнного стану. *ScienceRise: Juridical Science.* 2024. № 2 (28). С. 28–34. DOI : https://doi.org/10.15587/2523-4153.2024.310332.

7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

8. Your social security rights in Poland. *European Commission.* URL : https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13769&langId=en.

9. Про внесення змін до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України : Указ Президента України від 16.05.2024 № 269/2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269/2024.

10. Зміни до наказу Міністерства оборони України № 260 від 15.03.2026 № 112/2026. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011250-26.

Юрій КРАМАРЕНКО
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ АКТІВ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальне провадження є тією галуззю діяльності, в якій права, свободи та інтереси зазнають найбільшого втручання чи обмеження. Серед них особливо важливим та чутливим для кожної людини є право на свободу та особисту недоторканність Звісно, підтримання громадського порядку та безпеки без реального механізму застосування заходів забезпечення чи юридичної відповідальності щодо осіб, які вдались до неправомірних дій, неможливо. Також цілком природно, що встановлювати факти та обставини кримінального правопорушення, що скоюється зазвичай в умовах прихованості та застосування будь-яких доступних заходів уникнення

відповідальності, без певного втручання у сферу охоронюваних основоположних прав, свобод та інтересів неможливо. Для мінімізації надмірного втручання чи ризиків необґрунтованого обмеження основоположних прав та свобод кримінальним процесуальним законодавством передбачено низку фільтрів і запобіжників. У вказаному контексті норми Конституції України та принципи, закладені в ній, є визначальними для правозастосовної практики та реалізації прав учасниками кримінального провадження.

У ст. 64 Конституції України зазначено: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [1].

Цією статтею Основного Закону України встановлено те, що наявність (запровадження) «воєнного або надзвичайного стану» не є підставою обмеження окремих прав і свобод, серед яких зазначено право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України) [1]. Якщо ж звернути увагу на окремі міжнародні акти, ратифіковані Україною, то можна побачити, що в них дещо інакше гарантовано основоположні права та свободи. Так, на відміну від вітчизняної конституційної імперативної норми, норми, викладені у ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [2] та статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [3], містять можливості відступу державою («може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією», «можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом») від своїх зобов'язань в частині дотримання цього права за певних обставин («під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації», «під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується») та умов («такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом», «такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження»).

Незважаючи на відмінності в цьому сенсі норм Конституції України та міжнародних актів, що з огляду на ст. 9 Основного Закону є частиною національного законодавства, пріоритет Конституції України є беззаперечним. Позиція пріоритетності Конституції України викладена як у вітчизняному науковому просторі, наприклад у підручнику «Конституційне право» за загальною редакцією М. Козюбри [4, с. 58–74]), так і у практиці діяльності суду [5]. Так, в абз. 3 п. 4 резолютивної частини постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних

справ № 13 від 19.12.2014 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» зазначено: «Враховуючи положення статті 9 Конституції України, статті 26 Віденської конвенції, статей 15, 19 Закону № 1906-IV, міжнародно-правовий принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, при здійсненні правосуддя суди повинні враховувати, що існує пріоритет міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, над національним законом та іншими актами законодавства, крім Конституції України» [5].

Отже, норми, зазначені у ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., є частиною національного законодавства, проте відносно них вищу юридичну силу має Конституція України. Зважаючи на позицію пріоритету юридичної сили Конституції України як Основного Закону України, що має найвищу юридичну силу (ст. 8 Конституції України), над нормами міжнародних актів, «відступ» від конституційних прав і свобод (зокрема, від конституційного права на свободу та особисту недоторканність) є неприпустимим. Неприпустимість такого відступу повною мірою була викладена та обґрунтована у Рішенні Конституційного Суду України від 25.06.2019 № 7-р/2019 (справа № 3-68/2018 (3846/17, 2452/18, 3657/18, 347/19) [6].

На сьогодні, маючи тридцятирічний досвід існування чинної Конституції України та, як правило, складні умови державотворення, слід визнати наявність окремих спроб розширеного тлумачення норм Основного Закону України з огляду на потреби та доцільність, викликані часом. Звісно, умови застосування норм права та законотворчість перебувають у певній залежності від поточної ситуації, викликів та загроз, що так чи інакше супроводжуватимуть процеси державотворення. Проте також слід визнати й те, що сутність Основного закону якраз і полягає в тому, що його тлумачення та застосування не піддаються примхам чи викликам будь-якого часу, загроз чи суспільної думки. Конституція – це основа побудови держави та суспільних відносин, заснованих на загальнолюдських цінностях та принципах верховенства права.

Зважаючи на наведене, вважаємо за необхідне помірковане та обережне ставлення до обмежень основоположних прав та свобод незалежно від поточної ситуації. Вказане не означає знецінення або усунення механізмів забезпечення правомірної поведінки та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Йдеться про основоположні ідеї та правила, що визначені Конституцією України, а також їх втілення у суспільні відносини та державотворення, без чого вони ризикують втрати свій сенс та значення.

---

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#o25.

4. Барабаш Ю. Г. та ін. Конституційне право : підруч. / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.

5. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 № 13. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text.

6. Рішення Конституційного Суду України від 25.06.2019 № 7-р/2019 (справа № 3-68/2018 (3846/17, 2452/18, 3657/18, 347/19)). URL : https://ccu.gov.ua/docs/2776.

Віталій КУЧЕР
завідувач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1,
кандидат юридичних наук, доцент

Микола СЕМКІВ
курсант 2 курсу Навчально-наукового інституту з підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИП ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Права і свободи людини є фундаментальною основою демократичної та правової держави. Конституція України у ст. 3 проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Реалізація цього конституційного положення безпосередньо покладається на правоохоронні органи, і насамперед на Національну поліцію України як центральний орган виконавчої влади у сфері охорони прав і свобод громадян.

Актуальність теми зумовлена тим, що в сучасних умовах демократичного розвитку України, а також в умовах повномасштабної війни питання дотримання прав і свобод людини в поліцейській діяльності набуває виняткової важливості. Органи поліції, наділені широкими повноваженнями, зобов'язані діяти суворо в межах закону, не допускаючи жодних порушень основоположних прав людини.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. принцип дотримання прав і свобод людини є одним із ключових принципів діяльності поліції. Стаття 7 зазначеного закону встановлює, що під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та законами України, а також міжнародними договорами України, і сприяє їх реалізації [2]. Обмеження прав і свобод допускається лише в установленому законодавством порядку, за умови нагальної потреби та виключно в тому обсязі, який необхідний для виконання завдань поліції.

Важливе значення для розуміння цього принципу має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Стаття 5 конвенції гарантує право на свободу та особисту недоторканність, встановлюючи вичерпний перелік підстав для позбавлення свободи і вимагаючи судового контролю за законністю затримання; а ст. 3 Конвенції містить абсолютну заборону катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та не допускає жодних винятків [3].

Принцип дотримання прав і свобод людини тісно пов’язаний із принципом верховенства права, закріпленим у ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію». Стаття 7 закону також прямо забороняє поліцейським за будь-яких обставин сприяти, здійснювати, підбурювати або толерувати будь-які форми катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов’язаний негайно вжити заходів для їх припинення та повідомити керівництво [2]. Це положення відповідає ст. 1 Конвенції ООН проти катувань, що визначає катування як будь-яку дію, якою навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне [4].

Право на свободу та особисту недоторканність закріплене у ст. 29 Конституції України, яка встановлює, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду [1]. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права у ст. 9 підтверджує, що нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою [5].

Важливим інструментом забезпечення дотримання прав затриманих є інформаційна система Custody Records, яка впроваджується в підрозділах Національної поліції України з 2017 р за сприяння Консультативної місії Європейського Союзу. Ця автоматизована система забезпечує детальну реєстрацію всіх дій щодо затриманих осіб у реальному часі – від моменту фактичного затримання до звільнення або поміщення до ізолятора тимчасового тримання. Впровадження системи сприяє прозорості роботи поліції, запобігає неналежному поводженню та підвищує рівень довіри громадян до правоохоронних органів [6, с. 102].

Дослідники принципів діяльності поліції наголошують, що принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства нерозривно пов’язаний із

принципом дотримання прав людини. Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності її діяльності і визначається саме крізь призму дотримання прав і свобод громадян [7, с. 22]. Тому забезпечення прав людини є не лише юридичним обов'язком поліції, а й умовою її соціальної легітимності.

Стаття 30 Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що для виконання своїх завдань поліція застосовує заходи реагування на правопорушення, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення. Застосування будь-якого поліцейського заходу має відповідати критеріям законності, необхідності, пропорційності та ефективності [2]. Це є конкретним механізмом реалізації принципу дотримання прав людини в повсякденній діяльності поліції.

Отже, принцип дотримання прав і свобод людини є фундаментальним у діяльності Національної поліції України. Його зміст розкривається через систему конституційних норм, положень Закону України «Про Національну поліцію», міжнародних договорів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Реалізація цього принципу передбачає не лише законодавче закріплення прав і свобод, а й запровадження ефективних механізмів їх захисту, зокрема інформаційної системи Custody Records. Подальше вдосконалення нормативної бази, підвищення рівня правової культури працівників поліції та посилення громадського контролю є необхідними умовами для реального забезпечення прав людини в поліцейській діяльності та зміцнення довіри суспільства до правоохоронних органів.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

4. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

6. Стояцька Г. М. Запровадження та функціонування Custody Records в Україні: філософський аналіз правового потенціалу. *Перспективи. Соціально-політичний журнал.* 2022. № 1. С. 102–108.

7. Ніколенко Л. М. Принципи діяльності поліції: сутність та особливості. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 1 (1). С. 19–25.

Анна МАКСИМОВА
доцент кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат наук з державного
управління

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Мовна політика України ґрунтується на положеннях Конституції України, яка визначає основні принципи функціонування та розвитку державної мови. Відповідно до ст. 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова [1].

Розвиток конституційних положень щодо державної мови здійснюється через спеціальне законодавство, зокрема Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Цей закон визначає механізми реалізації конституційних норм і сприяє утвердженню української мови як важливого чинника незалежності, суверенітету та національної безпеки держави [2].

Особливе значення державна мова має в умовах сучасних викликів, пов'язаних із захистом національного суверенітету та інформаційної безпеки. Українська мова виконує не лише комунікативну, а й консолідуючу функцію, сприяючи зміцненню української політичної нації та утвердженню незалежності держави.

Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на всі сфери суспільного життя, зокрема й на мовну політику держави. В умовах збройної агресії російської федерації питання функціонування державної мови набуло особливого значення як чинник національної безпеки, інформаційної стійкості та консолідації суспільства.

Під час воєнного стану посилилася роль української мови в публічному просторі, державному управлінні, освіті, медіа та сфері оборони. Використання державної мови стало не лише юридичним обов'язком, закріпленим Конституцією України та законами України, а й важливим елементом протидії інформаційному впливу та пропаганді з боку держави-агресора.

Водночас воєнний стан не скасовує конституційних гарантій щодо прав національних меншин, однак може обумовлювати певні обмеження прав і свобод відповідно до Конституції України та законів, якщо це необхідно для забезпечення оборони держави та безпеки населення. Такі обмеження мають бути пропорційними, тимчасовими та обґрунтованими.

Отже, воєнний стан актуалізував стратегічне значення мовної політики, посиливши роль української мови як інструменту державної стійкості, єдності суспільства та захисту суверенітету України.

У сучасних умовах українська мова виступає не лише засобом комунікації, а й важливим чинником національної безпеки та суспільної консолідації. Її значення особливо зростає в умовах збройної агресії, інформаційної війни та спроб дестабілізації суспільства з боку зовнішніх загроз.

Як елемент конституційного ладу, державна мова забезпечує єдність правового, політичного та культурного простору України. Використання української мови в усіх сферах суспільного життя сприяє зміцненню державних інституцій, підвищенню ефективності управління та формуванню спільної громадянської ідентичності.

Мова виконує також важливу інтеграційну функцію, об'єднуючи громадян незалежно від їхнього етнічного походження, соціального статусу чи регіону проживання. У цьому контексті українська мова є фактором суспільної єдності та запобігання внутрішнім конфліктам.

Крім того, мовна політика держави має безпосередній вплив на інформаційну безпеку. Поширення української мови в медіапросторі, освіті та цифровому середовищі зменшує вплив ворожої пропаганди та сприяє формуванню критичного мислення громадян.

Отже, українська мова є стратегічним ресурсом держави, який забезпечує її стійкість, суверенітет та здатність протистояти сучасним викликам безпеки.

Реалізація мовних прав громадян України в умовах воєнного стану здійснюється на основі Конституції України та чинного законодавства з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки та оборони держави. Відповідно до ст. 10 Конституції України кожному громадянину гарантується вільне використання мов у приватному спілкуванні, а також розвиток і захист мов національних меншин.

Особливу роль у цей період відіграє забезпечення функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя. Водночас держава зобов'язана дотримуватися балансу між зміцненням статусу державної мови та гарантуванням прав осіб, які належать до національних меншин.

Ще один важливий аспект – доступ громадян до інформації державною мовою, що є ключовим для забезпечення прозорості діяльності органів влади, ефективної комунікації та протидії дезінформації. Під час дії воєнного стану це набуває особливого значення, оскільки інформаційна безпека являє собою складову національної безпеки.

Отже, реалізація мовних прав громадян в умовах воєнного стану ґрунтується на поєднанні конституційних гарантій, вимог безпеки та необхідності зміцнення ролі державної мови як чинника єдності суспільства.

Мовна політика України в умовах воєнного стану потребує подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних викликів у сфері національної безпеки, інформаційної стійкості та державної ідентичності. Війна актуалізувала необхідність посилення ролі української мови як системоутворюючого елемента державності.

Одним із ключових напрямів розвитку є подальше зміцнення статусу української мови як єдиної державної у всіх сферах суспільного життя. Це передбачає не лише нормативне закріплення, а й ефективну реалізацію мовного законодавства, підвищення рівня мовної культури та забезпечення якісної мовної освіти.

Водночас у контексті глобалізації та європейської інтеграції зростає значення англійської мови як мови міжнародного спілкування. Її розвиток в Україні є важливим чинником інтеграції до світового наукового, освітнього та економічного простору, а також підвищення конкурентоспроможності громадян на міжнародному ринку праці. Тому мовна політика держави має забезпечувати баланс між зміцненням української як державної мови та розвитком англійської як ключової іноземної мови.

Окрему увагу слід приділяти балансу між зміцненням державної мови та дотриманням мовних прав національних меншин. Гармонійна мовна політика повинна забезпечувати єдність держави, не порушуючи конституційних гарантій прав людини.

У перспективі мовна політика має стати важливим інструментом післявоєнного відновлення України, зміцнення громадянської ідентичності та інтеграції до європейського простору.

Отже, розвиток мовної політики в умовах воєнного стану та після його завершення має стратегічне значення для зміцнення суверенітету, безпеки та культурної єдності українського суспільства.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19.

3. Конституційне право України : підруч. / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Наукова думка, 2019. 584 с.

4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консум, 2011. 656 с.

5. Шевчук С. В. Українське конституційне право : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 416 с.

Дмитро МОРКВІН
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
євроатлантичної інтеграції та правового
забезпечення службово-бойової
діяльності НГУ Національної академії
Національної гвардії України,
доктор філософії в галузі права

Юлія ЧАЛА
молодший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
євроатлантичної інтеграції та правового
забезпечення службово-бойової
діяльності НГУ Національної академії
Національної гвардії України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ЖИТЛО

Право на житло є одним із фундаментальних конституційних прав громадян. Стаття 47 Конституції України гарантує кожному право на житло, зобов'язуючи державу створювати умови для його придбання чи будівництва [1]. Реалізація цього права є важливою складовою соціальної політики держави та одним із ключових елементів забезпечення житлом громадян.

Особливого значення право на житло набуває щодо військовослужбовців, соціальний захист яких гарантується державою. Так, відповідно до ст. 17 Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [1]. Однією з найважливіших складових такого захисту є забезпечення військовослужбовців житлом.

Водночас збройна агресія з боку російської федерації вплинула на всі сфери життя нашого суспільства, призвела до масштабного руйнування житлового фонду, значних матеріальних збитків. Протягом воєнного конфлікту тисячі житлових будинків, у тому числі у військових містечках, були зруйновані внаслідок бойових дій. Такі обставини значно ускладнили реалізацію права на житло як для цивільного населення, так і для військовослужбовців та членів їхніх сімей.

За цих умов одним із пріоритетних напрямів державної політики має стати вдосконалення механізмів житлового забезпечення

військовослужбовців та приведення їх у відповідність до стандартів Європейського Союзу.

Адже військовослужбовці є невід'ємною складовою сектору безпеки і оборони держави, а належний рівень їх соціального забезпечення безпосередньо впливає на обороноздатність держави, престиж військової служби та мотивацію до виконання завдань із захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

Передусім необхідно зазначити, що ст. 1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає соціальний захист військовослужбовців як діяльність держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їхньої службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Також це положення знаходить своє відображення у ст. 1-2 зазначеного Закону України, згідно з якою військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами [2].

Таким чином, закріплення за військовослужбовцями всього комплексу конституційних прав і свобод зумовлює необхідність створення державою належних правових механізмів для їх реалізації, зокрема у сфері житлового забезпечення.

Відповідно, чинні та новоприйняті нормативно-правові акти, що регулюють питання забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей житлом, мають ґрунтуватися на положеннях Конституції України.

Прийняття Закону України від 13.01.2026 «Про основні засади житлової політики» започаткувало створення нових підходів до формування та реалізації житлової політики в Україні, а також створення правових передумов для вдосконалення механізмів забезпечення житлом різних категорій громадян, у тому числі військовослужбовців та членів їхніх сімей [3].

Крім того, ухваленим законом внесено зміни до ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 та викладено його у новій редакції.

З-поміж основних новел нового Закону – створення фонду соціального житла, запровадження механізму найму (оренди) соціального житла за ціною, що покриває лише витрати на утримання будинку, оренда житла (крім соціального) з правом подальшого викупу, надання державних субсидій на іпотечне кредитування, а також запровадження Єдиної інформаційно-аналітичної житлової системи.

Водночас частиною першою Прикінцевих та перехідних положень нового закону визначено, що Закон України «Про приватизацію державного

житлового фонду» та Постанова Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України “Про приватизацію державного житлового фонду”» втрачають свою чинність через один рік зі дня припинення або скасування воєнного стану в Україні. Зазначене свідчить про поступову відмову законодавця від механізму безоплатної приватизації державного житлового фонду та перехід до нових інструментів реалізації права на житло.

Однак слід наголосити, що зазначені положення нового закону викликають наукові дискусії щодо їх відповідності ст. 22 Конституції України, згідно з якою при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Поряд із цим постає питання, чи не призведе відмова від інституту безоплатної приватизації державного житлового фонду до обмеження можливостей окремих категорій громадян, у тому числі військовослужбовців, щодо реалізації права на житло.

Таким чином, оцінка конституційності відповідних положень нового закону, а також їхній вплив на реалізацію житлових прав громадян, у тому числі військовослужбовців та членів їхніх сімей, потребує подальших наукових досліджень із урахуванням практики Конституційного Суду України, конституційних гарантій права на житло та сучасних потреб державної житлової політики в умовах правового режиму воєнного стану та післявоєнного періоду.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text.

3. Про основні засади житлової політики : Закон України від 13.01.2026. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4751-20#Text.

Ірина ПАХОМОВА
доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук

ВІДКРИТІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВРЯДУВАННЯ

Розвиток Європейського Союзу супроводжується постійним пошуком ефективних механізмів забезпечення демократичності та легітимності управлінських процесів. Одним із ключових принципів, що визначають сучасну модель європейського врядування, є принцип відкритості (openness).

Він передбачає прозорість діяльності інституцій ЄС, доступ громадян до інформації, залучення заінтересованих сторін до процесу формування політики та підзвітність органів влади суспільству.

У науковій літературі відкритість розглядається як необхідна умова демократичного управління в багаторівневій системі Європейського Союзу. Так, на думку М. Хьорета, принцип відкритості покликаний забезпечити наближення процесу прийняття рішень до громадян та подолання так званого демократичного дефіциту ЄС [1]. У свою чергу, Ф. Шарпф наголошує, що відкритість є важливим елементом легітимності європейського врядування, оскільки дозволяє громадянам контролювати діяльність інституцій Європейського Союзу та брати участь у формуванні політики. Водночас дослідник звертає увагу на необхідність поєднання відкритості з ефективними механізмами відповідальності та представництва інтересів громадян [2]. Сучасні дослідження європейського врядування також підкреслюють зв'язок між відкритістю та довірою до державних інституцій, акцентуючи увагу на тому, що залучення громадськості до процесу вироблення політики сприяє підвищенню якості управлінських рішень та їх суспільному сприйняттю [3–5].

Нормативно-правове забезпечення відкритості в Європейському Союзі має комплексний і ґрунтовний характер. Особливого значення принцип відкритості набув після ухвалення Європейською Комісією Білої книги з європейського врядування (далі – Біла книга) у 2001 р., де відкритість була визначена одним із п'яти основних принципів належного врядування поряд із участю, підзвітністю, ефективністю та узгодженістю [6]. Варто зазначити, що в названій Білій книзі, прийнятій ще до укладення Лісабонської угоди, відкритість визначається як один із базових принципів належного врядування. Документ наголошує, що інституції ЄС повинні працювати більш відкрито, активно інформувати громадян про свою діяльність та використовувати зрозумілу комунікацію щодо ухвалюваних рішень.

У свою чергу, ст. 10 Договору про Європейський Союз закріплює принцип представницької демократії та участі громадян у функціонуванні Союзу [7]. Інституції ЄС зобов'язані підтримувати відкритий, прозорий і регулярний діалог із громадянським суспільством. Зі свого боку, ст. 15 Договору про функціонування передбачає, що інституції, органи та установи Союзу повинні діяти максимально відкрито [8]. Загалом аналіз змісту установчих договорів ЄС дозволяє дійти висновок про те, що відкритість розглядається в них як засіб забезпечення належного врядування та участі громадян у демократичному житті Союзу.

Одним із ключових актів у сфері відкритості є Регламент (ЄС) № 1049/2001 про доступ громадськості до документів Європейського Парламенту, Ради та Комісії [9]. Цей документ гарантує право будь-якої фізичної або юридичної особи отримувати доступ до документів інституцій ЄС, за винятком випадків, коли такий доступ може завдати шкоди захищеним інтересам. Регламент став важливим інструментом реалізації принципу

прозорості та підзвітності діяльності органів Європейського Союзу. У сучасних умовах відкритість реалізується через низку інструментів: забезпечення доступу до офіційних документів ЄС; проведення публічних консультацій щодо проєктів нормативних актів; функціонування електронних платформ участі громадян; відкриті реєстри лобістської діяльності; публікацію інформації про діяльність інституцій ЄС; розвиток політики відкритих даних. Особливе значення має діяльність Європейської Комісії щодо проведення консультацій із громадськістю перед підготовкою законодавчих ініціатив. Такий підхід дозволяє враховувати інтереси різних соціальних груп і підвищує якість регулювання.

Незважаючи на значні досягнення, реалізація принципу відкритості стикається з низкою труднощів: це і складність інституційної структури ЄС, і обмежена обізнаність громадян про наявні механізми участі, й нерівномірний доступ різних груп інтересів до процесу консультацій. Істотною проблемою залишається також необхідність забезпечення балансу між відкритістю та захистом конфіденційної інформації. Л. Вергасселт зазначає з цього приводу, що реформи, започатковані Білою книгою 2001 р., сприяли підвищенню рівня участі громадянського суспільства, однак проблема демократичної легітимності ЄС досі залишається актуальною [10].

Європейська інтеграція України передбачає не лише адаптацію національного законодавства до права Європейського Союзу (acquis communautaire), а й імплементацію фундаментальних принципів європейського врядування, у тому числі й принципу відкритості. Надання Україні у 2022 р. статусу країни-кандидата на вступ до ЄС та початок переговорного процесу щодо членства актуалізували питання подальшого вдосконалення механізмів прозорості, підзвітності та участі громадян у процесах державного управління.

Важливим кроком на шляху до утвердження принципу відкритості стало прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації», який закріпив право кожної особи на отримання інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень [11]. Значний вплив на розвиток відкритості також мали впровадження електронного урядування, функціонування державного вебпорталу відкритих даних, розвиток системи електронних закупівель ProZorro та цифрових сервісів держави. Водночас процес наближення України до стандартів Європейського Союзу вимагає подальшого вдосконалення механізмів реалізації принципу відкритості. Особливої актуальності набувають питання забезпечення прозорості процесу прийняття управлінських рішень, проведення систематичних консультацій із громадськістю, залучення інститутів громадянського суспільства до формування державної політики та розширення практики відкритого доступу до офіційних документів органів влади.

В умовах воєнного стану та в контексті післявоєнного відновлення України принцип відкритості набуває додаткового значення. Ефективне

використання міжнародної фінансової допомоги, реалізація програм реконструкції та відбудови потребують високого рівня прозорості, підзвітності та громадського контролю. Саме відкритість діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування розглядається європейськими інституціями як одна з ключових гарантій належного використання фінансових ресурсів та досягнення цілей реформування.

Крім того, забезпечення принципу відкритості є одним із критеріїв відповідності України так званим Копенгагенським критеріям, які передбачають наявність стабільних інституцій, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та належне врядування. У цьому контексті відкритість виступає не лише інструментом підвищення ефективності державного управління, а й важливим чинником успішної інтеграції України до європейського політичного та правового простору.

Отже, подальший розвиток принципу відкритості в Україні має розглядатися як один із пріоритетних напрямів реформування системи публічного управління. Впровадження європейських стандартів прозорості та участі громадян сприятиме зміцненню демократичних інститутів, підвищенню якості державної політики та прискоренню процесу набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

---

1. Höreth M. The European Commission's White Paper on Governance: A 'Tool-Kit' for Closing the Legitimacy Gap of EU Policymaking? *Journal of International Relations and Development*. 2002. Vol. 5. No. 2. P. 6–23. URL : https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/jird/jird_mar02_hom01.pdf.

2. Scharpf F. W. European Governance: Common Concerns versus the Challenge of Diversity. *MPIfG Working Paper*. 2001. No. 01/6. URL : https://www.econstor.eu/bitstream/10419/41666/1/639581293.pdf.

3. Bouckaert G., Van de Walle S. Comparing Measures of Citizen Trust and User Satisfaction as Indicators of 'Good Governance': Difficulties in Linking Trust and Satisfaction Indicators. *International Review of Administrative Sciences*. 2003. Vol. 69. No. 3. P. 329–343. DOI : https://doi.org/10.1177/0020852303693003.

4. Van de Walle S., Migchelbrink K. Institutional quality, corruption, and impartiality: the role of process and outcome for citizen trust in public administration in 173 European regions. *Journal of Economic Policy Reform.* 2022. Vol. 25. Issue 1. P. 9–27. DOI : https://doi.org/10.1080/17487870.2020.1719103.

5. Grimmelikhuijsen S., Porumbescu G., Hong B., Im T. The Effect of Transparency on Trust in Government: A Cross-National Comparative Experiment. *Public Administration Review*. 2013. Vol. 73. No. 4. P. 575–586. DOI : https://doi.org/10.1111/puar.12047.

6. White Paper on governance. *EUR-Lex.* URL : https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/white-paper-on-governance.html.

7. Consolidated version of the Treaty on European Union. *EUR-Lex.* URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/oj/eng.

8. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *EUR-Lex.* URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng.

9. Regulation (EC) No 1049/2001 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents. *EUR-Lex.* URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2001/1049/oj/eng.

10. Verhasselt L. L. M. The Application and Effects of the European Commission White Paper on EU Governance in the EU Governance Framework. *Europolity*. 2019. Vol. 13. No. 1. P. 101–132. DOI : https://doi.org/10.25019/EUROPOLITY.2019.13.1.5.

11. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text.

Володимир ПЕТРИНА
професор кафедри цивільно-правових дисциплін ННІПП Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВИМОГИ ЩОДО ПУБЛІКАЦІЙ У ВИДАННЯХ, ІНДЕКСОВАНИХ У SCOPUS ТА WEB OF SCIENCE, КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Сучасна державна політика у сфері науки в Україні характеризується широким застосуванням наукометричних критеріїв оцінювання результатів наукової діяльності. Зокрема, одним із ключових індикаторів ефективності науковців визначено наявність публікацій у виданнях, що індексуються в базах Scopus та Web of Science (далі – WoS). Такі вимоги закріплені у нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України), що регламентують порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, а також активно застосовуються на практиці керівництвом закладів вищої освіти.

Ключові вимоги щодо публікацій у вищезазначених міжнародних наукометричних базах встановлені, зокрема, у: постанові Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022, яка регулює порядок присудження ступеня доктора філософії [1]; постанові Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021, яка визначає вимоги до здобувачів наукового ступеня доктора наук [2]; наказі МОН України № 1220 від 23.09.2019, який встановлює вимоги до опублікування результатів дисертаційних досліджень [3]; наказі МОН України № 32 від 15.01.2018, який регламентує формування Переліку наукових фахових видань України [4], тощо. Крім того, заклади вищої освіти та наукові установи нерідко встановлюють власні, ще більш розширені внутрішні вимоги до публікаційної активності науково-педагогічних працівників та аспірантів.

Таким чином, українські нормативно-правові акти фактично формують обов'язкову модель поведінки суб'єктів наукової діяльності, яка передбачає використання обмеженого кола наукометричних систем, а саме: Scopus та WoS.

Scopus і WoS є наукометричними базами даних. Наукометрична база даних – це бібліографічна та реферативна база даних, що використовується як інструмент для відстеження цитованості наукових публікацій [5]. Отже,

основна функція таких баз полягає саме у фіксації та аналізі цитованості наукових праць. Відстеження цитованості необхідне для об'єктивної оцінки значущості досліджень та рівня визнання науковця у професійній спільноті. Тому важливим є не сам факт публікації статті у журналі, що індексується в Scopus чи WoS, а те, наскільки така праця є затребуваною та цитованою іншими вченими. Проте в Україні акцент із реального наукового впливу наукової праці, зокрема її цитованості, змістився на формальну наявність публікації у виданні, індексованому в Scopus чи WoS. У результаті складається ситуація, коли активність українського науковця, стаття якого опублікована у маловідомому закордонному журналі, що індексується у Scopus, та жодного разу не цитувалася, формально відповідає встановленим вимогам. Натомість діяльність дослідника, праці якого опубліковані в авторитетних українських фахових виданнях поза межами Scopus чи WoS, але які активно використовуються й цитуються науковою спільнотою, може вважатися такою, що не відповідає встановленим критеріям. Отже, вимога щодо розміщення публікацій в наукометричних базах набула виразного формально-бюрократичного характеру.

До цього варто зауважити, що поряд із Scopus та WoS існує значна кількість інших наукометричних баз даних і пошукових систем, наприклад: Google Scholar, Index Copernicus та ін. Водночас у сфері правознавства в передових країнах світу Scopus і WoS взагалі не мають значної ваги. Для юридичної науки провідних країн світу набагато важливішу роль відіграють спеціалізовані правові бази та репозиторії, зокрема HeinOnline, Westlaw, LexisNexis, а також SSRN (Social Science Research Network), які незаслужено залишаються поза увагою українських регуляторних підходів у сфері оцінювання наукової діяльності.

Слід також зважати на те, що право як галузь знань має виразну національну специфіку. Проблематика національного права нерозривно пов'язана з особливостями конкретної правової системи та відповідної юрисдикції, тоді як Scopus і WoS переважно орієнтовані на глобальні англомовні дослідження. У цьому зв'язку у провідних європейських країнах та міжнародних наукових організаціях дедалі активніше критикується практика використання наукометричних показників, зокрема Scopus та WoS, як виключного або визначального критерію оцінювання наукової діяльності [6], тоді як українське законодавство, навпаки, значною мірою ґрунтується саме на такому підході.

З огляду на те, що власниками наукометричних баз Scopus та WoS є суб'єкти підприємницької діяльності, які, зокрема, надають комерційні послуги у сфері доступу до наукометричних баз даних, виникає питання, чи відповідає принципам правової держави встановлення певними українськими державними органами обов'язкових вимог щодо публікацій у виданнях, індексованих у двох конкретних міжнародних наукометричних системах, які належать приватним суб'єктам підприємницької діяльності і перебувають поза юрисдикцією України?

Так, зокрема, постає питання про відповідність вимог щодо публікацій у виданнях, індексованих у Scopus та WoS, ст. 8 Конституції України, що закріплює принцип верховенства права. Зокрема, у цьому зв'язку виникають такі запитання:

– чи можна вважати відповідні вимоги достатньо обґрунтованими? Адже коли держава фактично надає нормативні переваги двом конкретним приватним інформаційним системам, логічно очікувати наявності прозорого й детального обґрунтування такого вибору;

– чи відповідає встановлення цих вимог принципу розумності? Так, сумнів в тому, що було дотримано цей принцип, пов'язаний із тим, що згідно із вищезазначеними вимогами оцінюється не сама стаття, як це мало б бути, а видання (журнал), у якому вона опублікована;

– чи дотримано при встановлені зазначених вимог принцип юридичної визначеності? Адже правила індексації в такому випадку визначаються не Україною, а іноземними приватними особами. Тож держава фактично прив'язує юридичні наслідки в цій сфері до рішень іноземних приватних суб'єктів;

– чи є в цьому випадку втручання держави в наукову і освітню діяльність пропорційним поставленій меті? Адже вимоги щодо наявності публікацій у виданнях, індексованих у Scopus та WoS, можуть розглядатися як втручання держави у сферу наукової діяльності. І хоча таке втручання переслідує легітимну мету, проте дискусійним залишається питання щодо необхідності та пропорційності саме такого способу правового регулювання проти можливих альтернативних моделей оцінювання наукової діяльності. Адже існують альтернативні способи оцінювання наукової діяльності, в той час як акти Кабінет Міністрів України та МОН України ставлять юридично значущі наслідки (присудження наукового ступеня, присвоєння вченого звання, результати атестації, оцінювання наукової діяльності) в залежність від рішень іноземних приватних суб'єктів підприємницької діяльності. До того ж у вищеназваних українських підзаконних актах не враховується галузева специфіка окремих наук (зокрема, правознавства) та сучасна міжнародна тенденція до відмови від використання бібліометричних показників як визначального критерію оцінювання науковців.

Також постає питання про відповідність вимог щодо публікацій у виданнях, індексованих у Scopus та WoS, ст. 19 Конституції України, що закріплює принцип законності. Так, згідно з цією статтею «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [7]. Але чи містять закони України пряме повноваження Кабінету Міністрів України та МОН України визначати конкретні міжнародні інформаційно-аналітичні системи, що контролюються іноземними приватними суб'єктами підприємницької діяльності, як обов'язкові критерії оцінювання наукової діяльності?

Таким чином, встановлення у підзаконних нормативно-правових актах України вимог щодо наявності публікацій у виданнях, індексованих у Scopus та WoS, є одним із інструментів державної політики, спрямованої на інтеграцію української науки до світового наукового простору та підвищення якості наукових досліджень. Водночас аналіз зазначених вимог крізь призму конституційних принципів правової держави дає підстави для постановки низки дискусійних питань.

Насамперед потребує додаткового обґрунтування вибір саме Scopus та WoS як привілейованих міжнародних наукометричних систем, із наявністю публікацій у яких законодавець пов'язує настання юридично значущих наслідків у сфері науки та освіти. Також дискусійними залишаються питання відповідності таких вимог принципам розумності, юридичної визначеності та пропорційності, оскільки оцінювання наукової діяльності фактично ставиться у залежність від рішень іноземних приватних суб'єктів, а галузева специфіка окремих наук, зокрема правознавства, належною мірою не враховується.

Крім того, потребує окремого наукового осмислення питання відповідності зазначених вимог принципу законності, закріпленому у ст. 19 Конституції України, з огляду на необхідність чіткого визначення меж повноважень органів виконавчої влади щодо встановлення критеріїв оцінювання наукової діяльності.

Отже, практика нормативного закріплення обов'язкових вимог щодо публікацій у виданнях, індексованих у Scopus та WoS, потребує подальшого конституційно-правового аналізу та перегляду з урахуванням принципів верховенства права, законності, правової визначеності та пропорційності.

---

1. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії : постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text.

2. Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів : постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 № 1197. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-2021-%D0%BF#Text.

3. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : наказ Міністерства освіти і науки України від 23.09.2019 № 1220. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19#Text.

4. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : наказ Міністерства освіти і науки України від 15.01.2018 № 32. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18#Text.

5. Наукометричні бази даних. *Бібліотека ТОВ «Харківський Університет».* URL : https://library.hepu.edu.ua/koristuvacham/naukovcjam/naukometrichni-bazi-danikh/.

6. San Francisco Declaration on Research Assessment. *Wikisource.* URL : https://en.wikisource.org/wiki/San_Francisco_Declaration_on_Research_Assessment?utm_source=chatgpt.com.

7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

Владислав САКСОНОВ
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСНОВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку законодавства України характеризується глибокими трансформаційними процесами у сфері регулювання господарських відносин, що зумовлене як внутрішніми потребами реформування правової системи, так і зовнішніми інтеграційними орієнтирами, зокрема гармонізацією із правом Європейського Союзу [8]. Однією з ключових сфер таких змін є правовий режим майна суб'єктів господарювання, який традиційно становить юридичну основу здійснення господарської діяльності.

Втрата чинності Господарським кодексом України у 2025 р. стала визначною подією щодо переосмислення усталених підходів до правового регулювання майнових відносин у сфері господарювання [9]. Відмова від інститутів *права господарського відання* та *права оперативного управління*, що тривалий час визначали особливості функціонування державного та комунального секторів економіки, свідчить про перехід до нової моделі правового регулювання, заснованої на цивілістичних засадах.

Особливої актуальності за таких умов набуває запровадження інституту узуфрукту як альтернативи традиційним речовим правам, що відкриває нові можливості для ефективного використання державного та комунального майна, водночас породжуючи низку теоретичних і практичних питань.

Донедавна *основним спеціальним* нормативно-правовим актом, який визначав юридичні засади правового режиму майна у сфері господарювання, був Господарський кодекс України (далі – ГК України) [2], який з 28.08.2025 *втратив чинність* згідно з нормою ч. 3 ст. 17 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX (далі – Закон України № 4196-IX) [5].

Майновій основі господарювання присвячено Розділ III ГК України, що втратив чинність, зокрема главу 14 «Майно суб'єктів господарювання». У ч. 1 ст. 133 ГК України зазначено: «Основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять

право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління» [2]. Водночас передбачалася можливість здійснення господарської діяльності й на підставі інших речових прав, встановлених Цивільним кодексом України (*права володіння, права користування* тощо).

Напередодні втрати чинності ГК України, 27.08.2025 Міністерство юстиції України у своєму роз'ясненні оприлюднило власну офіційну правову позицію у зв'язку зі введенням в дію 28 серпня 2025 р. Закону України № 4196-IX, внаслідок чого Господарський кодекс України втратив чинність. З приводу вказаного зокрема зазначено, що відносини, врегульовані главою 14 ГК України, відтоді фактично охоплюються нормами Цивільного кодексу України [10], зокрема щодо права власності та інших речових прав на чуже майно. При цьому інститути права *господарського відання* та *права оперативного управління* збережені лише як *перехідні* механізми *строком на три роки* [7]. Невдовзі відповідні роз'яснення були надані також Верховним Судом України [1] та Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України [11].

Важливою новелою Закону України № 4196-IX є *заборона* подальшого *закріплення майна* за юридичними особами на *праві господарського відання* та *оперативного управління*, що фактично означає поступову відмову від цих правових конструкцій.

Зазначений закон також започаткував реформування правового режиму майна державного та комунального секторів, передбачивши перехід до моделей, заснованих на *праві власності* та *узуфрукті*. Відповідні зміни внесено і до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», який доповнено положеннями щодо узуфрукту комунального майна як речового права для окремих суб'єктів [4].

Порядок реалізації узуфрукту державного та комунального майна деталізовано у підзаконних нормативно-правових актах, зокрема у постанові Кабінету Міністрів України від 08 вересня 2025 р. № 1103, що визначає механізм передачі майна та контроль за його використанням [3].

Водночас інститут узуфрукту залишається недостатньо розробленим у національному законодавстві. Його нормативне закріплення має фрагментарний характер і переважно стосується публічного сектору. Більш системне правове регулювання узуфрукту передбачене у Проєкті Цивільного кодексу України, в якому *узуфрукт* віднесено до *обмежених речових прав* та визначено його зміст, обсяг правомочностей і умови здійснення [6].

У цілому запровадження інституту узуфрукту свідчить про орієнтацію українського законодавця на континентальну правову традицію, однак потребує подальшого його наукового осмислення та узгодження з існуючими правовими інститутами.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що сучасний етап розвитку законодавства України у сфері правового режиму майна характеризується

системною трансформацією, що полягає у відмові від господарсько-правових конструкцій радянського походження та переході до цивілістичної моделі регулювання майнових відносин.

Втрата чинності Господарським кодексом України та прийняття Закону України № 4196-IX зумовили перегляд підходів до визначення правових титулів майна суб'єктів господарювання, зокрема у державному та комунальному секторах економіки. Ключовим напрямом таких змін є поступовий відхід від *права господарського відання* та *права оперативного управління.*

Водночас запровадження інституту *узуфрукту* створює передумови для більш гнучкого та ефективного використання майна, однак супроводжується низкою проблем, зокрема недостатньою нормативною визначеністю, обмеженістю сфери застосування та відсутністю усталеної правозастосовної практики.

Перспективи подальшого розвитку правового регулювання цієї сфери пов'язані з прийняттям нового Цивільного кодексу України [6; 10], який має забезпечити комплексне врегулювання обмежених речових прав, у тому числі узуфрукту, а також із формуванням узгодженої судової практики.

Отже, трансформація правового режиму майна у сфері господарювання є складним і багатовимірним процесом, що потребує системного підходу, належного нормативного забезпечення та подальших наукових досліджень.

---

1. Господарський кодекс України втратив чинність: ключові зміни вже з 28 серпня 2025 року, що і для кого зміниться. *Судова влада України. Верховний Суд.* URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1869305/.

2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text. (втратив чинність)

3. Про затвердження Порядку передачі державного та комунального майна на праві узуфрукта державного або комунального майна, здійснення контролю за використанням такого майна : постанова Кабінету Міністрів України від 08 вересня 2025 р. № 1103. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2025-%D0%BF/conv#n10.

4. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21 травня 1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.

5. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09 січня 2025 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text.

6. Проєкт Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026. URL : https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837.

7. Роз'яснення Мін'юсту щодо скасування Господарського кодексу України. *Радник у сфері публічних закупівель.* URL : https://radnuk.com.ua/pravova-baza/roz-iasnennia-min-iustu-shchodo-skasuvannia-hospodarskoho-kodeksu-ukrainy/.

8. Саксонов В. Б. Правові основи господарювання в Україні у контексті змін, передбачених Законом України від 09.01.2025 № 4196-IX. *Міжнародна та національна безпека : теоретичні і прикладні аспекти* : *матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) : у 2 ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. II. С. 175–177.

9. Саксонов В. Б. Речові права державних і комунальних підприємств у контексті змін, передбачених законопроєктом № 6013. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 76-річчю проголошення Загальної декларації прав людини* (м. Дніпро, 10 груд. 2024 р.). Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С. 101–104.

10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

11. Лист Мінекономіки: щодо втрати чинності Господарського кодексу України. *Баланс Бюджет.* URL : https://budget.uteka.ua/ua/publication/budget-news-45-buxgalterskij-obzor-budget-220-pismo-minekonomiki-o-potere-dejstviya-xozyajstvennogo-kodeksa-ukrainy-1.

Вадим ЧАЛИК
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ЖИТЛО ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО В УКРАЇНІ

Через повномасштабне вторгнення росії 2022 року Україна зіткнулася з масовим внутрішнім переміщенням громадян. Згідно зі статистичною інформацією інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики [1] наприкінці квітня 2025 р. статус ВПО офіційно отримали понад 4,59 млн людей, що становить приблизно 12 % від загальної кількості населення країни.

Вимушене переміщення громадян України детермінує комплексний розрив усталених соціальних, економічних та інституційних зв'язків, що виражається у втраті житлової площі, деструкції мікросоціального середовища, втраті зайнятості та загальній психоемоційній дестабілізації.

В умовах інтенсивного переміщення покращення процесу формування та ведення житлової політики є стратегічно важливим напрямом державної підтримки, оскільки відсутність базової інфраструктури проживання блокує процеси соціоекономічної реінтеграції ВПО.

Детермінується актуальність здійснення наукового дослідження в означеній площині й тим, що в ст. 47 Конституції України зазначено: держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду [2].

Житловий простір у цьому дискурсі розглядається не лише як матеріальний об'єкт, а й як соціокультурний фундамент стабілізації та посткризового відновлення. Забезпечення постійного та безпечного

помешкання створює необхідні умови для відновлення належної життєдіяльності, успішної легітимації на ринку праці, отримання медико-соціальних і освітніх послуг, а також для системної інтеграції громадян у локальні громади.

Адаптуючись під такі реалії, на державному рівні в період 2022–2025 років суттєво зміцнилися правові гарантії права на житло для ВПО та було впроваджено низку програм, спрямованих на полегшення інтеграції переселенців шляхом забезпечення їх житлом. Ці заходи відбуваються на фоні наймасштабнішої житлової кризи в історії незалежної України: згідно з даними, опублікованими KSE Institute, тільки станом на 2024 р. зафіксовано понад 240 тис. зруйнованих чи пошкоджених об'єктів нерухомості [3], значна частина з яких – житло переселенців, що змушені шукати місце проживання в інших регіонах України.

В означеному контексті постає необхідність осмислення того, яким саме чином законодавчі гарантії права на житло в умовах війни відповідають масштабам втрат і чи здатні вони стати дієвим інструментом інтеграції для значної кількості переселенців.

На нашу думку, саме конституційні норми визначають правові межі, в яких держава зобов'язана гарантувати право на житло для вразливих категорій населення, зокрема й для внутрішніх переселенців, які через війну втратили власні помешкання. Водночас спеціальним документом, що регулює захист такої категорії громадян, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 [4].

Поряд із національним законодавством Україна орієнтується й на міжнародні стандарти, зокрема на Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення. Документ закріплює право переселенців на належні й гідні життєві умови та право на помешкання. Попри те, що такі принципи мають лише декларативний й рекомендаційний характер, їхні ключові положення інтегровані в українську нормативно-правову базу та державні політики.

Конкретні механізми реалізації житлових прав ВПО визначаються численними постановами Кабінету Міністрів України. В контексті цього варто зазначити, що перші програми підтримки (пільгове кредитування/співфінансування купівлі житла «50 на 50») з'явилися ще у 2014–2015 роках, проте наймасштабніші та найважливіші рішення держава ухвалила вже після повномасштабного вторгнення 2022 р., коли житлова проблема охопила всю країну.

Варто зазначити, що, керуючись Конституцією України, держава стимулювала громадян «прихистити» ВПО у своїх домівках. Це рішення в перші місяці війни дозволило оперативно розселити сотні тисяч людей у відносно безпечних регіонах. Програму неодноразово продовжували, і вона діє досі (станом на 2026 р.), хоча умови здійснення адміністрування змінилися.

На нашу думку, зміна правових норм щодо реалізації ст. 47 Конституції України відображає еволюційний механізм державного підходу: від гарантування базового тимчасового притулку для ВПО – до пошуку довгострокових та ефективних рішень щодо їхнього житлового питання. Дотримання права на житло переселенців закріплене на найвищому рівні, а його реалізація підкріплюється конкретними програмами та фінансовими зобов'язаннями держави.

Таким чином, гарантії житлових прав ВПО закріплені на рівні вищих законодавчих актів України, а їх практичне втілення забезпечується конкретними державними програмами та відповідними фінансово-управлінськими рішеннями.

1. Внутрішньо переміщені особи. *Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України.* URL : https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

3. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. *KSE Institute.* URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf.

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.

Олексій САЛМАНОВ
заступник директора інституту
з освітньої та науково-дослідної
діяльності навчально-наукового
інституту № 1 Харківського
національного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
доцент, підполковник поліції

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на свободу та особисту недоторканність, закріплене у Конституції України, є важливим аспектом системи антропоцентричних цінностей правової держави. Воно становить основу для здійснення значної частини інших прав та свобод людини і громадянина. Згідно з ч. 1 ст. 29

Конституції України [1] кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Зазначена норма корелює зі ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], яка імперативно проголошує, що нікого не може бути позбавлено свободи, крім встановлених законом випадків і відповідно до визначеної правової процедури.

Особливістю цього права в системі національного конституціоналізму є те, що ст. 64 Конституції України [1] прямо відносить ст. 29 до переліку тих основоположних гарантій, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Проте конституційне застереження про абсолютну неможливість обмеження права на свободу та особисту недоторканність у період дії правового режиму воєнного стану містить у собі глибоку теоретико-практичну колізію та потребує системно-структурного тлумачення крізь призму кримінального процесуального законодавства. Справа в тому, що право на свободу не є безмежним за своєю внутрішньою суттю, воно обмежується рамками закону з метою захисту суспільних інтересів, національної безпеки та здійснення правосуддя і не повинне спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за різними ознаками [3, с. 110].

Кримінальне судочинство за самою своєю природою передбачає можливість легітимного превентивного обмеження фізичної свободи особи за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення. З початком повномасштабної збройної агресії проти України кримінальний процесуальний закон зазнав суттєвих трансформацій, спрямованих на адаптацію правоохоронної та судової систем до умов екзистенційних загроз державності, що безпосередньо вплинуло на практику застосування запобіжних заходів.

Основним інструментом, що деталізує специфіку кримінального провадження в умовах воєнного стану, став Розділ IX-1 Кримінального процесуального кодексу України [4] (далі – КПК України), який запровадив особливий режим досудового розслідування та судового розгляду. Ключовою нормою є ч. 6 ст. 176 КПК України [4]. Відповідно до цієї норми під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки, злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовується безальтернативно. Це означає, що за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні цих категорій злочинів слідчий суддя або суд позбавлений законодавчої можливості обрати м’якший запобіжний захід або встановити розмір застави у рішенні про тримання під вартою. У своєму рішенні від 19.06.2024 № 7-р(II)/2024 Конституційний Суд України (далі – КСУ) [5] вказує, що ця норма обумовлена потребою посиленого захисту суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, державної, економічної й інформаційної безпеки України. Як зазначила з цього приводу В. Задорожня,

насправді ж КСУ, як і законодавець, надає перевагу публічним інтересам, а не захисту права на свободу та особисту недоторканність [6, с. 63].

Поряд із цим умови воєнного стану вимагали розширення повноважень органів досудового розслідування та прокуратури у випадках, коли судова влада об'єктивно не може функціонувати через бойові дії. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати таку особу під варту, якщо остання підозрюється у вчиненні визначених законом злочинів. Це положення є кардинальним відступом від класичного конституційного принципу Habeas Corpus (заборона довільних арештів і нагляд за затриманим [7, с. 255]), закріпленого в ст. 29 Конституції України [1], згідно з яким затримання особи без ухвали суду не може перевищувати 72 годин, після чого вона має бути або звільнена, або доставлена до суду для обрання запобіжного заходу. Застосування ст. 615 КПК України [4] фактично легітимує квазісудове обмеження свободи виконавчою гілкою влади, що виправдовується концепцією непереборної сили під час війни.

Ще однією специфічною особливістю обмеження права на свободу в умовах воєнного стану є інститут зміни та скасування запобіжних заходів, регламентований ст. 616 КПК України [4]. Законодавець створив унікальний механізм, спрямований на посилення обороноздатності держави, який дозволяє підозрюваним або обвинуваченим звернутися з клопотанням про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для подальшого проходження військової служби за призовом під час мобілізації. Цей інститут демонструє, що держава під час війни балансує між кримінальним процесуальним примусом і пріоритетом національної оборони, де обмеження свободи може бути скасоване в обмін на виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

Підсумовуючи, слід зазначити, що конституційне право на свободу та особисту недоторканність у період дії правового режиму воєнного стану зазнає специфічних, але легітимних трансформацій. Хоча ст. 64 Основного Закону України [1] формально проголошує непорушність ст. 29, реалії збройного конфлікту змусили законодавця максимально ущільнити процесуальні рамки свободи через механізми безальтернативного тримання під вартою та делегування прокурорам повноважень суду в зоні бойових дій. Такі обмеження не суперечать конституційній доктрині, оскільки вони реалізуються на підставі закону, підлягають подальшому судовому контролю та є пропорційними і необхідними в демократичному суспільстві для захисту державної незалежності, безпеки громадян та стабільного функціонування інститутів правосуддя перед обличчям воєнних загроз.

---

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Булик І. Л., Балаклієць А. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 107–110. URL : https://surl.li/imweds.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

5. Рішення Конституційного Суду України від 19 червня 2024 р. № 7-р(II)/2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-24.

6. Задорожня О. В. Процесуальні гарантії підозрюваного у справах про злочини часів війни. *The process and dynamics of the scientific path : X International Scientific and Theoretical Conference* (Strasbourg, France, May 1, 2026). Strasbourg, 2026. С. 63–65. URL : https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/4023.

7. Байрачна Л. К., Тільна К. С. Процедура Habeas Corpus act в історичній ретроспективі: європейський досвід. *Юридичні науки*. 2021. № 3 (91). С. 254–259. URL : https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/458/443.

Микола САМБОР
начальник сектора моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції
Головного управління Національної
поліції в Чернігівській області,
депутат Прилуцької районної ради,
кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Національної
академії наук вищої освіти України,
підполковник поліції

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: 30 РОКІВ ДІЇ, ТЛУМАЧЕННЯ, СТАТИЧНОСТІ, ДИНАМІКИ ТА ФОРМУВАННЯ ВЕКТОРА РОЗВИТКУ

Конституція України стала одним із ключових результатів державотворчих і правотворчих процесів у формуванні незалежної, демократичної, правової і соціальної держави у центрі Європи. 28 червня 1996 року стало знаменною датою в історії української державності. І питання сьогодні не у передумовах, які спонукали активно працювати парламентаріїв напередодні, щоб о 9 год. 18 хв. 28 червня 1996 р. була прийнята Конституція України, а саме у тому, що сталося у соціальному та державному бутті країни, яка відродила незалежність і відбулася як суверенна держава.

Конституційні норми, що увібрали прогресивні ідеї та погляди на державно-правову та соціальну дійсність, викликали у суб'єктів суспільних

відносин різні емоції та інтереси. З одного боку, нас запевняють про прийняття однієї з найбільш прогресивних та демократичних конституцій держав світу, з іншого – у політичному середовищі зокрема і соціумі в цілому постає чимало питань щодо реалізації конституційних норм.

Задекларовані у Конституції України верховенство права і утвердження прав, свобод людини і громадянина, їхні непорушність і невичерпність, організація діяльності гілок влади відповідно до задекларованого у ст. ст. 6, 19 Конституції України правопорядку доволі часто постають каменем спотикання для політичних еліт, окремих їхніх представників щодо здобуття та утримання влади, формування на власний розсуд та у власних інтересах конституційного підґрунтя здобуття, утримання державної влади, правового обґрунтування у власних інтересах.

Конституція України, як і будь-яка конституція іншої демократичної держави світу, постає як результат суспільного договору джерела влади – народу та державного менеджменту – апарату держави щодо діяльності останнього в інтересах першого. Власне, цьому і присвячені «Загальні положення», зокрема не лише декларації, а необхідності реалізації положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність визначають зміст і спрямованість діяльності держави України.

Євроінтеграційні прагнення українського народу як джерела влади, а також намагання утримати від цього окремих політичних лідерів, які, здобувши владу, намагалися провернути державу у лоно тоталітаризму і вождізму, спонукали до тектонічних змін у Конституції України, зокрема щодо закріплення в останній вектору розвитку державності та паритету у державній владі. Політичне протиборство політичних еліт і українського народу мало своїм наслідком те, що Україна постає на роздоріжжі свого майбутнього. Подібні коливання, що не враховували думку прогресивного українського народу, який бореться за своє майбутнє у незалежній державі, призвели до двох революцій: Помаранчевої і гідності, коли кожен із нас відстоював свободу думки і слова, право вибору, використовуючи право на повстання та право на свободу мирних зібрань. Зазначене найбільш яскраво продемонструвало, що конституційні норми, які закріпили права та свободи людини і громадянина, дух яких сповнений не лише національних, іноземних та міжнародних правових традицій, а й сучасного переосмислення, забезпечили кожному українцеві бути почутим, а головне – підтвердили демократичні засади організації не лише державної влади, а й громадянського суспільства. Зрештою, ідентичність Українського народу визначила незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що стало невід'ємним елементом Преамбули Конституції України.

Звертаючись до нормотворчої діяльності, маємо зазначити, що протягом свого тридцятиріччя зміст Конституції України зазнавав змін та доповнень 7 разів. Уперше це відбулося 08.12.2004, у подальшому – 01.02.2011, 19.09.2013, 21.02.2014, 02.06.2016, 07.02.2019 та 03.09.2019. Пам'ятаємо, що

подібні зміни є наслідком політичних та державотворчих процесів, що відбувалися у країні, та зумовлені змінами форми державного правління: від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської республіки і у зворотному напрямі, – перерозподілом компетенції та повноважень між гілками влади, змінами, пов'язаними з усуненням окремих органів із конституційної карти державних органів влади (прокуратура) тощо. Водночас залишаються і певні питання, які спонукають до дискурсу у середовищі науковців і практиків, громадян, які цікавляться конституційно-правовими процесами та бажають правової визначеності і передбачуваності конституційних норм як невід'ємних елементів фундаментального принципу – верховенства права. Переважна більшість із них стосується питань влади та взаємовідносин у ній, зокрема повноважень органів місцевого самоврядування, а також формальних питань, таких як перейменування адміністративних одиниць та усунення радянщини з конституційних норм, наприклад перейменування Дніпропетровської області, тощо.

За офіційними даними сайту Верховної Ради України, офіційне тлумачення Конституції України здійснено у 69 Рішеннях Конституційного Суду України. Конституційне правосуддя постає новим інститутом не лише у формуванні духу Конституції України, а й у відстоюванні прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Не менш важливим здобутком є впровадження конституційної скарги, що у системному зв'язку із розділом другим Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» створює не лише формальне бачення прав, свобод людини, їх використання та здійснення, а й розбудовує механізми ефективного їх захисту у системі конституційної юстиції.

Звісно, оцінка дії Конституції України протягом 30 років – перший малий крок у дії цього суспільного договору для громадянського суспільства і держави. Разом із тим вказаний крок, на наше глибоке переконання, є упевненим і твердим, що відображає стабільність конституційного устрою держави і суспільства. Водночас не можемо не відмітити й те, що наповнення конституційних норм духом права крізь призму сучасних здобутків і досягнень наукового прогресу демонструє динаміку конституційних норм та Конституції України, тоді як форма викладу конституційного норми, що залишається незмінною, відображає сталість Конституції України, з одного боку, а з іншого – прогресивне бачення нормотворця в її формулюванні. Вдале поєднання форми і змісту гарантує тривалу та ефективну дію Конституції України у суспільстві.

Розпочата країною-агресором війна впливає на дію конституційних норм, змушує державу відступати від окремих конституційних приписів унаслідок військових дій рф проти суверенної і незалежної України. Водночас державна влада (законодавча, виконавча, судова) продовжують реалізовувати головний національний інтерес країни – захист людини. Такий конституційний досвід дозволить у майбутньому якісно формувати

конституційно-правовий матеріал, а також поширювати національну правову практику поміж інших правових систем країн світу.

Безперечно, існують наукові та громадсько-політичні думки і гасла щодо необхідності внесення змін до Конституції України, її перегляду, однак більшість схиляється до єдиного погляду у тому, що це необхідно робити за мирного часу та повсякденного функціонування органів влади та управління, суспільства у цілому.

Насамкінець наголосимо на тому, що увага до конституційно-правового регулювання має відбуватися на постійній основі та не вирізнятися фрагментарністю, зумовленою втручанням політичних еліт у вказані процеси, причиною яких є зазвичай питання утримання влади. Конституція України, як Основний Закон держави, потребує передусім його знання та розуміння усіма громадянами, а для влади ключовим є виконання взятих на себе зобов'язань, поряд із цим інтереси влади ніколи не повинні ставати вище за права, свободи та інтереси людини і громадянина. Це варто пам'ятати і виконувати представникам усіх гілок влади за будь-яких умов. Важливим у контексті формування вектору конституційного розвитку України, на нашу думку, має бути саме демократичний шлях розвитку держави спільно з іншими демократіями світу, однак із обов'язковим урахуванням національних інтересів України, національного менталітету та ментальності наших громадян.

Андрій САМОТУГА
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Надання у 2023 р. Україні всіма 27-а державами-членами ЄС статусу кандидата на членство у Євросоюзі висуває перед нашою країною першочергове завдання приведення свого законодавства до вимог ЄС, що відбувається у двох формах: 1) адаптації (хоча в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС вживається термін не «adaptation», а «approximation» – наближення) – строгої імплементації положень актів права ЄС у внутрішнє законодавство; 2) гармонізації – взаємного, двостороннього коригування відповідних актів задля їх максимальної уніфікації. Гармонізація, на відміну від адаптації, більш тривалий і складний процес, конституційні засади якого

закріплено в нормах Основного Закону, що визначають стратегічний європейський вибір держави, імплементацію євростандартів у національне право та межі співвідношення між нормами українського законодавства та актами ЄС.

Цей процес базується, як стверджують деякі фахівці, на таких фундаментальних конституційно-правових аспектах: 1) стратегічний курс на євроінтеграцію, коли у 2019 р. до Конституції України було внесено концептуальні зміни, що закріпили незворотність європейського та євроатлантичного курсу України [1]; 2) пріоритет прав людини та верховенство права, тобто гармонізація законодавства базується на спільних для України та ЄС цінностях (ст. 3 Конституції та Хартія основоположних прав ЄС); 3) міжнародні договори як частина національного законодавства (згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, а укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Основного Закону (що наразі в умовах воєнного стану заборонено); 4) конституційні межі та примат права [2].

Останній аспект вважається найскладнішим, оскільки в конституційному праві України постає питання про співвідношення рішень судів ЄС та рішень Конституційного Суду України. Виконання міжнародних зобов’язань у сфері євроінтеграції вимагає імплементації норм права ЄС. Водночас, ключові акти ЄС імплементуються через національні нормативно-правові акти, попередньо перевірені на предмет відповідності Конституції України. Рішення Суду ЄС щодо верховенства права та європейських стандартів захисту прав людини слугують важливим орієнтиром для Конституційного Суду України при тлумаченні національного законодавства.

Відповідно до ст. 8 Основного Закону Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй [1]. Положення цієї норми формують жорстку конституційну межу для імплементації норм права ЄС. На відміну від правових систем держав-членів ЄС, в Україні наразі не діє принцип примату права ЄС над конституційними нормами.

У цьому контексті окремо звертається увага на рішення Конституційного Суду України від 19 травня 2026 р. № 3-р/2026, у якому Суд наголосив, що Основний Закон України закріплює європейську ідентичність Українського народу, незворотність європейського курсу держави, а також визначає завдання вищих органів державної влади щодо забезпечення реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі (п. 5 ч. 1 ст. 85, ч. 3 ст. 102, п. 11 ст. 116 Конституції України). Також у цьому рішенні КСУ окремо наголошено на конституційному принципі європейської інтеграції. На відміну від держав-

членів ЄС, в Україні норми первинного та вторинного права ЄС не мають прямої дії. Регламенти, директиви та рішення ЄС не створюють безпосередніх прав і обов'язків для суб'єктів українського права. А право ЄС не має примату над Конституцією України [3].

Застосування положень права ЄС в Україні здійснюється через імплементацію актів acquis ЄС (acquis communautaire – надбання спільноти) у національне законодавство з метою його гармонізації з правом ЄС, а також через трактування Судом справедливості ЄС норм і принципів права ЄС. Зокрема, Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить конкретні зобов'язання наблизити своє законодавство в різних сферах до регламентів та директив ЄС, що зазначені в додатках до цієї Угоди [4]. Крім того, Національна програма адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2026 р. №438, є стратегічним документом, який визначає виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань в переговорному процесі щодо членства в ЄС [5].

Суди України, зокрема Верховний Суд, дедалі частіше звертаються до права ЄС як до джерела аргументації своїх правових позицій. У постанові Великої Палати ВС від 12 березня 2019 р. у справі № 9901/636/18 зазначено, що правові позиції, сформульовані в рішеннях Суду справедливості ЄС, можуть враховуватися адміністративними судами як аргументація та міркування щодо гармонійного тлумачення національного законодавства України відповідно до усталених стандартів правової системи Європейського Союзу, однак не як правова основа чи джерело права для врегулювання спірних правовідносин. Рішення Суду справедливості ЄС діють лише в межах правової системи ЄС, членом якого Україна наразі не є [6].

Водночас на сьогодні можна виокремити три категорії справ, у яких Верховний Суд уже посилається на практику Суду справедливості ЄС: справи, що стосуються енергетичної сфери; справи про державну допомогу; справи щодо захисту прав інтелектуальної власності [2].

Завдання щодо гармонізації законодавства України із правом ЄС передбачено двосторонніми та багатосторонніми угодами, які ратифіковано Верховною Радою України, а отже, визнано, згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України, частиною національного законодавства України [1]. Серед таких міжнародних договорів чільне місце посідає саме Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Поряд із адаптацією (що охоплює майже всі сфери співпраці), в цьому документі також ідеться про гармонізацію законодавства, але в значно меншому обсязі і стосується, з урахуванням acquis ЄС, таких суто специфічних напрямів, як: митні процедури; методологія внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в державних органах; статистична система; транспортний сектор; сільське господарство та розвиток територій (додаток XXXVIII до Угоди) [4].

На сьогодні, виходячи з аналізу вітчизняного законодавства, з боку України вжито належних заходів щодо гармонізації у майже всіх зазначених Угодою сферах. Натомість приєднання до acquis ЄС як надбання спільноти у вигляді всього масиву законодавства передбачає його подальшу гармонізацію в усіх, визначених відповідними розділами стосовно розширення галузях, зокрема тих, що віднесені по першого переговірного кластеру про вступ України до ЄС, як то розд. 23 «Судова влада та основні права» та розд. 24 «Юстиція, свобода та безпека» [7].

Подібні законодавчі зміни будуть у подальшому застосовані, як вважаємо, вже після вступу України до ЄС, що потягне за собою і відповідні зміни до Конституції України. Як зазначають деякі науковці, ці зміни полягатимуть передовсім у: визнанні примату права ЄС над національним законодавством; делегуванні Україною частини повноважень інституціям ЄС; розширенні обсягу політичних (обрання до представницьких інституцій ЄС) та соціально-економічних (праця, освіта) прав громадян України тощо [8, с. 18]. Як вбачається, зміни охоплюють засадничі положення, що мають втілитися навіть у прийнятті нового Основного Закону України.

Зі свого боку, інституції ЄС не послаблюють свій прискіпливий моніторинг України, особливо в частині належного функціонування конституційної юстиції як складової гарантій верховенства права, що передбачає, зокрема: прозорість та конкурсність добору суддів Конституційного Суду за участю міжнародних експертів; дотримання належного кворуму визначеного законом складу КСУ [8]. Наразі кворум ледь більший від мінімального – 13 із 18-и суддів, що може свідчити про ризик легітимності прийнятих рішень та зовнішнього впливу на суддів, оскільки 5 суддів призначено за квотою Президента України та по 4 – Верховної Ради і С'їзду суддів відповідно.

Таким чином, гармонізація в рамках євроінтеграції не лише позитивно вплине на якість законодавства України, а й привнесе в acquis ЄС позитивні елементи, напрацьовані, зі свого боку, законодавством України щодо окремих галузей, зокрема аграрного сектора та сільських територій, що, безумовно, буде внеском і України у різноманітну загальноєвропейську економіку та культуру (як, напр., внесок Португалії, Греції і Данії в розвиток морського господарства та рибальства чи Нідерлантів у високотехнологічний агросектор).

---

1. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Монаєнко А., Смирнова К., Янчук А. Право ЄС та Конституція України: межі застосування (22.06.2026). *Юридична газета.* URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/pravo-es-ta-konstituciya-ukrayini-mezhi-zastosuvannya.html.

3. Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 19.05.2026 № 3-р/2026 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради

України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів другого речення абзацу другого, абзацу третього частини першої статті 12, абзацу другого пункту 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (щодо права на відпустки). URL: https://ccu.gov.ua/docs/7798.

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

5. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) : постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2026 № 438. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-%D0%BF#Text.

6. Постанова Великої палати Верховного Суду від 12.03.2019 у справі №9901/636/18. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_12_03_2019_roku_u_spravi_9901_636_18_1/.

7. Chapters of the acquis. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en.

8. Константий О. В. Внесення змін до Конституції при вступі України до Європейського Союзу. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 14-19.

9. Commission Staff Working Document Ukraine 2025 Report. Brussels, 4.11.2025 SWD(2025) 759 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf.

Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЧИ СТАЛА НАША ДЕРЖАВА ПРАВОВОЮ ЗА 30 РОКІВ ДІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ?

При підготовці тез цієї доповіді автор намагався надати аргументовану відповідь на запитання про те, чи стала наша держава правовою за 30 років дії Конституції України?

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання автором гносеологічних можливостей діалектичного і герменевтичного методологічних підходів, а також спеціально-юридичного та формально-логічного методів пізнання, що дозволяють розкрити зміст конституційно-правових приписів, потреба залучення яких для наукового аналізу зумовлена завданнями дослідження та творчим задумом автора.

Оскільки методологічну функцію виконують не лише методологічні підходи та методи дослідження, але й будь-яке теоретичне знання, використання якого у процесі пізнання дозволяє отримати нові знання, важливе значення в цій розвідці мають ті теоретичні положення, що пояснюють феномен правової держави в його історичному розвитку. Саме вони і складають парадигму пропонованого наукового дослідження.

Принагідно відзначити, що залучення до наукового обігу терміна «правова держава» є заслугою німецького вченого Р. фон Моля, а змістове наповнення однойменного поняття – творчим здобутком багатьох мислителів минулого (Платона, Арістотеля, Т. Гоббса, Дж. Локка, А. Дайсі, І. Канта, Б. Кістяківського та ін), а також сучасних правників (А. Зайця, А. Колодія, П. Рабіновича, О. Скрипнюка та ін.) [4, с. 36].

Роберт фон Моль характеризує правову державу як новий етап розвитку державності, що ґрунтується на принципах права. Така держава є результатом реформування правових, політичних і економічних інститутів та реальної зміни характеру взаємовідносин між особою, суспільством і державою [3, с. 756].

Теорію правової держави Р. фон Моля характеризують такі ідеї: 1) соціальною основою правової держави є громадянське суспільство; 2) правова держава підпорядкована суспільству і діє в інтересах громадян; 3) джерело публічної влади держави – народ, який формує державну владу та контролює її діяльність; 4) призначення держави – нормативне закріплення створених суспільством правил поведінки та їх захист; 5) виявом самообмеження держави є права і свободи громадян; 6) державна і приватна діяльність мають базуватися на принципі законності [3, с. 756–757].

Ю. Шемшученко відніс правову державу до ідеального типу держави, вся діяльність якої підпорядкована праву [4, с. 36]. Головне призначення правової держава вчений убачає в максимально повному забезпеченні юридичними засобами охорони і захисту прав людини і громадянина. Ключовим для доктрини правової держави є питання характеру взаємовідносин між громадянином і державою. У такій державі досягається юридична рівність між нею і громадянином. Засобом забезпечення такої рівності є право. Зв’язаність держави правом є визначальною юридичною засадою забезпечення прав людини і громадянина, функціонування державної влади та її інститутів [4, с. 36].

До суттєвих ознак цього поняття вчений відніс такі: 1) конституційне закріплення прав людини та її основоположних свобод; 2) наявність розвиненої системи законодавства і законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюють загальнолюдські цінності та ідеали; 3) верховенство конституції щодо законів і підзаконних актів; 4) поділ державної влади; 5) наявність розвинених механізмів забезпечення законності, зокрема незалежності суду; 6) пріоритет норм міжнародного права відносно

норм національного законодавства; 7) висока правова культура і правосвідомість населення та посадових осіб [4, с. 36].

Схожу думку з приводу феномену правової держави висловив і П. Рабінович. розглядаючи її як один із найвизначніших загальнолюдських політико-юридичних ідеалів. Учений розкриває зміст категорії «правова держава» у такий спосіб: «це держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорону і захист прав людини» [2, с. 28].

Для розкриття юридичної природи правової держави дослідник виокремив соціально-змістовні та формальні її риси. Розглянемо їх докладніше.

Соціально-змістовними П. Рабінович уважає такі риси правової держави:

1) закріплення в конституційному та інших законах прав людини; 2) панування у суспільному і державному житті законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюючи при цьому основні загальнолюдські цінності та ідеали; 3) врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозвільного підходу, принципу: «особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом»; 4) взаємна відповідальність особи і держави; 5) притаманність усім громадянам високої правової культури, зокрема їхня обізнаність із життєво необхідними юридичними законами, а також уміння і навички їх використання у практичному житті [2, с. 31–32].

До формальних рис правової держави вчений відносить такі:

1) чіткий розподіл функціональних повноважень держави між певними спеціалізованими системами її органів – законодавчих, виконавчих, судових – на основі їх підпорядкування правовому закону (принцип поділу державної влади);

2) юридична захищеність особи, тобто наявність розвинених та ефективних процедурно-юридичних засобів (механізмів) для вільного здійснення, охорони та захисту прав людини;

3) високозначуще становище у суспільному і державному житті судових органів як (у певному розумінні) вирішальної, найбільш надійної юридичної гарантії прав людини. Таке становище судових органів, на думку П. Рабіновича, є своєрідним «лакмусовим» папірцем, аби оцінити, чи є держава правовою, чи ні. Це пояснюється унікальними, найефективнішими можливостями саме цієї «гілки» державного апарату у визначенні того, що є право, правомірність, правда, справедливість із будь-якого конфліктного питання;

4) неухильне і повсюдне виконання законів і підзаконних нормативно-правових актів усіма учасниками суспільного життя, насамперед органами публічної влади [2, с. 32–33].

Узагальнюючи свої міркування з приводу правової держави, вчений формулює такий принципово важливий висновок: «Лише комплексне

поєднання в державі всіх наведених рис – і змістовних, і формальних – дало б підстави вважати її правовою» [2, с. 33].

Відповідаючи на поставлене в назві цієї доповіді запитання (чи стала наша держава правовою за 30 років дії Конституції України?), виходимо з того, що Україна де-юре визнана правовою державою, що виключає можливість наукового дискурсу з цього приводу. Підтвердженням цьому слугує імперативний припис, закріплений у ст. 1 правового акта найвищої юридичної сили (тобто юридичної Конституції), згідно з яким «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [1]. У системному зв'язку з цим конституційним положенням перебувають і інші правові приписи Конституції. Йдеться, зокрема, про ті з них, які правова доктрина визнає принципами правової держави, а саме: 1) «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» (ч. 1 ст. 8); 2) права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3); 3) «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» (ч. 2 ст. 3); 4) «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» (ч. 1 ст. 6) [1].

Що ж до фактичної Конституції, то система відносин, які склалися між особою, суспільством і Українською державою за майже 30-річний строк дії правового акта найвищої юридичної сили, певною мірою відрізняються від ідеального типу держави (політико-правового ідеалу), що робить постановку вищезгаданого питання не лише обґрунтованою, але й об'єктивно необхідною в плані стратегії державного будівництва.

З огляду на вищенаведені риси правової держави (суттєві ознаки однойменного поняття) та її принципи спробуємо аргументувати цю тезу.

Своєрідними маркерами відхилення від моделі ідеальної, тобто правової, держави, на нашу думку, є недостатня юридична захищеність особи, наявність недосконалих і не завжди ефективних процедурно-юридичних засобів (механізмів) для вільного здійснення, охорони та захисту прав людини, включно із судовим захистом, а також недостатній рівень правової свідомості і правової культури тих наших співвітчизників, які працюють в органах публічної влади, і, як наслідок, невиконання/недотримання ними приписів національного законодавства України.

Не викликає сумніву той факт, що значна частина конституційно визначених прав людини і громадянина дотепер має декларативний характер, адже не забезпечується з боку держави і суспільства. Передусім йдеться про такі закріплені в Конституції України можливості: право громадян на соціальний захист (ст. 46); право кожного на житло (ст. 47); право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48); право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49); право кожного на безпечне для

життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50) [1].

З огляду на констатовану Європейським судом з прав людини системну проблему невиконання в Україні судових рішень, навряд чи можна вважати ефективним механізм судового захисту порушених прав. Ба більше, така практика не лише підриває авторитет судової влади, але й негативно позначається на міжнародному іміджі України як держави-учасниці Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Тому мав рацію П. Рабінович, акцентуючи на необхідності саме процедурно-процесуального забезпечення здійснення прав особи, адже самого лише номінального, «номенклатурного» їх закріплення в текстах Конституції, інших важливих законів для юридичної захищеності особи ще недостатньо [2, с. 32].

Викликає занепокоєння в українському суспільстві і ситуація, що склалася у зв'язку з проведенням мобілізаційних заходів територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки. Резонансними стали непоодинокі випадки грубого порушення конституційних прав громадян на життя, свободу й особисту недоторканність, що мали місце на Закарпатті, Хмельниччині, Одещині, Дніпропетровщині та в інших регіонах України, Основною причиною цих негативних явищ є недостатній рівень правосвідомості та правової культури посадових і службових осіб вищезгаданих органів військового управління, а також поліцейських, які проігнорували факти порушення життєвих прав людини, а подекуди й самі стали активними учасниками протиправних дій щодо військовозобов'язаних.

Отже, відповідь на поставлене в назві доповіді запитання безпосередньо залежить від аспекту розуміння Конституції України. Фокусування уваги на юридичній Конституції, зокрема імперативному приписі, закріпленому в ст. 1, дає підстави вважати її правовою зі дня набрання чинності правовим актом найвищої юридичної сили.

Фокусування ж уваги на фактичній Конституції, зокрема системі відносин, які склалися між особою, суспільством і Українською державою за майже 30-річний строк дії правового акта найвищої юридичної сили, свідчить про їх невідповідність ідеальному типу держави (політико-правовому ідеалу), що робить постановку вищезгаданого запитання не лише обґрунтованою, але й об'єктивно необхідною в плані стратегії державного будівництва.

Своєрідними маркерами відхилення від моделі ідеальної, тобто правової, держави, вважаємо недостатню юридичну захищеність особи, наявність недосконалих і не завжди ефективних процедурно-юридичних засобів (механізмів) для вільного здійснення, охорони та захисту прав людини, включно із судовим захистом, а також недостатній рівень правової свідомості і правової культури тих наших співвітчизників, які працюють в органах публічної влади і, як наслідок, не дотримуються приписів

забороняючих норм національного законодавства України, у такий спосіб учиняючи протиправні діяння.

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. 5-е вид., зі змін. Київ : Атіка. 2001. 176 с.
3. Тарахонич Т. І., Петровцій С. І. Моль (Mohl) Роберт фон // Юридична енциклопедія : в 6 т. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 3. 2001. 792 с. С. 756–757.
4. Шемшученко Ю. С. Правова держава. // Юридична енциклопедія : в 6 т. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 5. 736 с. С. 36.

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ RULE 39

Сучасний розвиток європейського конвенційного механізму захисту прав людини свідчить про поетапну еволюцію інституту тимчасових заходів, передбачених Rule 39 Регламенту Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) [1]. Первісно цей інструмент застосовувався у виняткових ситуаціях, пов’язаних із ризиком непоправної шкоди життю або здоров’ю заявника, зокрема у справах екстрадиції чи видворення. Проте у сучасній практиці ЄСПЛ спостерігається розширення його функціонального призначення, що виходить за межі індивідуального захисту та охоплює інституційні гарантії верховенства права, насамперед у сфері правосуддя.

Зазначена тенденція набуває особливого значення для України в аспекті реалізації положень Конституції України, яка протягом останніх тридцяти років залишається фундаментом демократичного розвитку держави та гарантією функціонування системи стримувань і противаг.

Так, загальновизнаним є те, що система стримувань і противаг становить одну з фундаментальних засад сучасних демократичних держав. Як ключовий компонент державного інституційно-правового механізму, вона забезпечує баланс між гілками влади та водночас перешкоджає можливому захопленню влади однією з них [2, с. 92–93]. Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а ст. 8 закріплює принцип верховенства права як одну з основ

конституційного ладу держави [3]. У свою чергу, незалежність судової влади виступає не лише професійною гарантією діяльності суддів, а й конституційною передумовою ефективного захисту прав людини, забезпечення національної стійкості та збереження демократичного характеру держави в умовах сучасних безпекових викликів.

Саме тому практика ЄСПЛ щодо захисту інституційної незалежності судової влади через механізм Rule 39 становить особливий науковий інтерес для української правничої науки, оскільки актуалізує питання співвідношення міжнародних стандартів правосуддя та національних конституційних гарантій функціонування судової влади. В умовах воєнного стану це питання набуває додаткового значення, адже стійкість демократичних інститутів значною мірою залежить від здатності держави забезпечити безперервне та незалежне здійснення правосуддя.

Відповідно до офіційного підходу Суду тимчасові заходи застосовуються лише за наявності реального ризику заподіяння непоправної шкоди до моменту ухвалення рішення по суті, що може зробити захист, згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), ілюзорним [4]. Водночас практика останніх років свідчить про те, що ЄСПЛ дедалі частіше використовує цей механізм для запобігання системним загрозам функціонуванню судової влади як елементу конституційного ладу.

Показовим у цьому контексті є рішення ЄСПЛ у справі *Маматкулов і Аскаров проти Туреччини (Mamatkulov and Askarov v. Turkey)* (2005), в якому Суд визнав обов'язковість тимчасових заходів для держав-учасниць та їхнє ключове значення для ефективності права на індивідуальну заяву [5]. Подальший розвиток практики засвідчив перехід до більш широкого розуміння їхньої ролі, що включає захист інституційних гарантій правосуддя.

Ця тенденція отримала розвиток у справах, пов'язаних із реформуванням судових систем окремих держав-членів Ради Європи, зокрема Польщі. У рішеннях *Речкович проти Польщі (Reczkowicz v. Poland)* (2021) [6], *Долінська-Фіцек і Озімек проти Польщі* (*Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland)* (2021) [7] та *Advance Pharma проти Польщі* (*Advance Pharma v. Poland)* (2022) [8] ЄСПЛ наголосив, що процедурні порушення при формуванні суддівського корпусу можуть поставити під сумнів «суд, встановлений законом», що є ключовим елементом ст. 6 Конвенції.

У цьому контексті особливої уваги потребує справа *Dziurda and Others v. Poland* [9], у якій ЄСПЛ застосував Rule 39 щодо недопущення блокування набуття суддями повноважень після завершення законної процедури добору. Як зазначається в аналітичних матеріалах, Суд виходив із необхідності запобігти ситуації, за якої результати легітимного конкурсу можуть бути фактично нівельовані адміністративним або політичним втручанням [10]. Таким чином, простежується якісна трансформація функції Rule 39: від

інструменту індивідуального захисту до механізму превентивного забезпечення інституційної цілісності судової влади.

У цьому контексті важливими є стандарти Венеційської комісії, яка послідовно підкреслює, що незалежність судової влади залежить від прозорості процедур призначення суддів та захисту їх від політичного впливу. У Rule of Law Checklist комісія визначає судову незалежність як системну гарантію демократичного суспільства [11]. У висновках щодо України Венеційська комісія неодноразово наголошувала на необхідності забезпечення завершеності процедур добору та призначення суддів як умови ефективності судової реформи [12; 13].

Національний конституційний контекст додає до цієї проблематики особливої складності. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що принцип верховенства права включає вимогу правової визначеності, заборону свавільного втручання у реалізацію прав та обов'язковість дотримання конституційних процедур формування органів державної влади (зокрема, рішення № 4-р/2020 та ін. [14]). Це означає, що процедура призначення судді не може розглядатися як дискреційна політична дія, оскільки вона є завершальною стадією формування органу судової влади.

Практичний вимір проблеми в Україні полягає у затримках або фактичному блокуванні завершення процедур призначення суддів після проходження конкурсного відбору та відповідних рішень Вищої ради правосуддя. Вища рада правосуддя у своїх щорічних доповідях (2023–2025 рр.) неодноразово вказувала на кадровий дефіцит суддівського корпусу та системні проблеми кадрового наповнення судів, що безпосередньо впливає на доступ до правосуддя та ефективність судової системи [15]. У результаті формується стан правової невизначеності, коли особа, яка пройшла всі передбачені законом етапи добору, фактично позбавлена можливості реалізувати свій професійний статус. У доктрині та практиці ЄСПЛ це може розглядатися як legitimate expectation – легітимне очікування, яке за певних умов може підпадати під захист ст. 8 Конвенції або ст. 1 Першого протоколу до неї.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах воєнного стану. Основний Закон України допускає обмеження окремих прав і свобод у таких умовах, однак не передбачає можливості припинення функціонування судової влади. Ба більше, безперервність здійснення правосуддя є обов'язковою умовою збереження конституційного ладу та гарантією функціонування держави як правової. Таким чином, будь-які затримки у формуванні суддівського корпусу набувають не лише адміністративного, а й конституційного виміру.

Порівняльний аналіз практики ЄСПЛ, стандартів Венеційської комісії, правових позицій Конституційного Суду України та Вищої ради правосуддя дозволяє дійти висновку про формування нової доктринальної тенденції: поступового переходу від захисту індивідуальних прав до захисту

інституційних передумов демократії. У цьому контексті Rule 39 набуває ознак превентивного механізму конституційного характеру, який впливає на баланс між національним суверенітетом і міжнародними стандартами верховенства права. Подальший розвиток цієї практики може призвести до формування окремого європейського стандарту захисту інституційного статусу судді, що матиме суттєві наслідки для держав із перехідними правовими системами, зокрема для України, особливо в умовах воєнного стану та посилених викликів функціонуванню державних інституцій.

1. Регламент Європейського суду з прав людини (Rules of Court) : офіційний переклад українською мовою. *Європейський суд з прав людини.* URL : https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_ukr.

2. Пеца Д. Д. Система стримувань і противаг як суспільний феномен державно-правового розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2025. Вип. 91. Ч. 1. С. 92–96. URL : https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/343258.

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Interim measures (Rule 39) : introductory information (Introduction to interim measures). *European Court of Human Rights.* URL : https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/pd_interim_measures_intro_ukr.

5. Mamatkulov and Askarov v. Turkey : Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights, 4 February 2005 (Applications nos. 46827/99 and 46951/99). *European Court of Human Rights.* URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68183.

6. Reczkowicz v. Poland : Judgment of the European Court of Human Rights, 22 July 2021 (Application no. 43447/19). *European Court of Human Rights.* URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-211127.

7. Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland : Judgment of the European Court of Human Rights, 8 November 2021 (Applications nos. 49868/19 and 57511/19). *European Court of Human Rights.* URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-213200.

8. Advance Pharma sp. z o.o. v. Poland : Judgment of the European Court of Human Rights, 3 February 2022 (Application no. 1469/20). *European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215388.

9. Interim measure granted concerning Poland. *European Court of Human Rights.* URL : https://www.echr.coe.int/w/interim-measure-granted-concerning-poland.

10. Тимчасові заходи ЄСПЛ у справі Dziurda: чи може держава ігнорувати результати законного обрання суддів. *Судово-юридична газета*. URL : https://sud.ua/uk/news/publication/360776-vremennye-mery-espch-po-delu-dziurda-mozhet-li-gosudarstvo-ignorirovat-rezultaty-zakonnogo-izbraniya-sudey.

11. Rule of Law Chklist (CDL-AD(2016)007), adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016). Strasbourg : European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), 2016. 18 p.

12. Ukraine – Joint Opinion of the Venice Commission and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe on the draft amendments to the Law «On the Judiciary and the Status of Judges» and certain laws on the activities of the Supreme Court and judicial authorities (Draft Law No. 3711) : CDL-AD(2020)022, adopted on 8–9 October 2020. URL : https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282020%29022.

13. Ukraine – Opinion on the Legal Framework in Ukraine Governing the Supreme Court and Judicial Self-Governing Bodies : CDL-AD(2019)027, adopted on 6–7 December 2019. URL : https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282019%29027-e.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», «Про Вищу раду правосуддя» від 11 березня 2020 р. № 4-р/2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20.

15. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні : щорічна доповідь за 2025 рік. Київ : Вища рада правосуддя, 2026. 58 с. URL : https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2025_rik.pdf.

Дмитро ТІНІН
(Департамент поліції особливого призначення «Об'єднана штурмова бригада Національної поліції України «Лють»», майор поліції)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК КОМБАТАНТІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ПРОГАЛИНИ

При підготовці тез цієї доповіді поставлено за мету висвітлити правові та тактико-спеціальні аспекти визначення статусу комбатанта для поліцейських спеціальних підрозділів Національної поліції України (далі – НПУ), проаналізувати наявні прогалини у чинному законодавстві та запропонувати конкретні шляхи їх усунення задля захисту прав та гарантій правоохоронців, які беруть безпосередню участь у бойових діях.

Дискусія щодо меж залучення українських сил охорони правопорядку до відсічі збройній агресії російської федерації в умовах правового режиму воєнного стану тривалий час залишалася в полі зору вітчизняних науковців. У наших попередніх дослідженнях вже зверталася увага на те, що гібридна війна вимагає швидкої адаптації оперативно-службової та службово-бойової діяльності поліції до викликів на полі бою [1, с. 248–249]. Разом з тим в інформаційному та правовому дискурсі досі існує небезпечна тенденція ототожнення всього загалу Національної поліції України в єдину структуру без урахування функціональної специфіки її підрозділів [2, с. 615].

Актуальність порушеної проблеми полягає в тому, що критика з боку так званих експертів щодо відсутності важкого збройного спротиву з боку пересічних правоохоронців продемонструвала повне нерозуміння

суспільством різниці між поліцейською тактикою в умовах міської забудови та загальновійськового бою. Звичайний поліцейський (патрульний, слідчий, дільничний офіцер поліції чи оперуповноважений) за своєю службовою діяльністю, озброєнням та системою підготовки не має засобів протидії важкій бронетехніці ворога.

Проте кардинально інша ситуація склалася щодо спеціальних підрозділів НПУ. Процес формування зведених штурмових бригад (наприклад, ОШБ «Лють», ЗБ «Хижак», ЗБ «КОРД (стрілецький)» чи інших мілітаризованих формувань у структурі Національної поліції України) де-факто вивів правоохоронців на рівень регулярних військових частин. Постає гостра науково-практична потреба теоретично обґрунтувати та розвинути думку про те, що поліцейські спеціальних підрозділів НПУ є беззаперечними комбатантами, чий юридичний статус потребує чіткої диференціації від решти особового складу поліції.

Розвиваючи тезу про правову природу статусу комбатанта для спецпризначенців НПУ, необхідно проаналізувати та визначити взаємодоповнюваність норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та реалій сучасної вітчизняної практики бойових дій. Стаття 43 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій чітко визначає, що ключовими ознаками комбатанта є належність до організованих збройних сил (або підрозділів, включених до них), підпорядкованість відповідальному командуванню, ведення внутрішньої дисципліни та дотримання правил війни [3; 4; 5].

У контексті спеціальних підрозділів НПУ (департаментів поліції особливого призначення, спецпідрозділів типу КОРД, штурмових полків) думку про статус комбатантів аргументовано так:

1) на відміну від повсякденної службово-оперативної діяльності територіальних органів, завдання яких зведені до стабілізаційних заходів, розкриття злочинів та підтримання публічної безпеки, спеціальні підрозділи НПУ створюються для виконання штурмових, засадних, розвідувальних та десантно-штурмових операцій. Їхня тактика повністю інтегрована в оборонні й наступальні плани Генерального штабу Збройних Сил України (далі – ЗСУ), що нівелює тезу про суто правоохоронний характер їхньої праці;

2) військова тактика вимагає наявності широкого спектра важкого озброєння. Спецпідрозділи НПУ, які беруть участь у бойових діях, озброєні не пістолетами Макарова чи автоматами АКС-74У, а крупнокаліберними кулеметами, автоматичними гранатометами, мінометними системами та бронеавтомобілями тощо. Такий рівень оснащення автоматично перетворює підрозділ на повноцінну бойову одиницю, здатну знищувати живу силу й бронетехніку противника, що є прямою ознакою військового комбатанта;

3) під час виконання бойових завдань на лінії зіткнення спецпідрозділи поліції виходять із прямого оперативного підпорядкування цивільного міністра і переходять в оперативне управління командувачів відповідних оперативно-стратегічних угруповань військ. Вони діють на підставі бойових

розпоряджень, що юридично та фактично прирівнює їхні накази та дії до дій військовослужбовців Збройних Сил України;

4) бійці поліцейських спецпідрозділів на полі бою суворо дотримуються вимог МГП щодо відкритого носіння зброї та наявності розрізнювальних знаків. Використання спеціальних камуфляжних систем, шевронів та тактичних маркувань дозволяє ворогу чітко ідентифікувати їх як законну військову силу сторони конфлікту. Відповідно, їх не можна притягнути до відповідальності за фактом ведення вогню та ліквідацію комбатантів ворога, а в разі потрапляння в полон вони мають безумовне право на статус військовополоненого та гуманне поводження.

Розвиток концепції комбатантства щодо особового складу спеціальних підрозділів НПУ все ж має певні неузгодженості між нормами МГП та чинним внутрішнім законодавством України, що виражається у таких системних помилках та прогалинах:

1. Стаття 1 Закону України «Про Національну поліцію» визначає НПУ як орган, який забезпечує публічну безпеку, охорону прав людини та протидію злочинності [6]. У тексті закону відсутнє чітке термінологічне та функціональне розмежування між повсякденною діяльністю територіальних органів поліції та бойовою діяльністю штурмових підрозділів. Застосування зброї бійцями спецпідрозділів на полі бою (зокрема, мінометів, гранатометів) формально не охоплюється статтями про «поліцейські заходи примусу», що створює теоретичний ризик звинувачень у перевищенні повноважень;

2. Поліцейські спецпідрозділів НПУ воюють на основі бойового розпорядження військового командування Збройних Сил України, але дисциплінарно та процесуально підпорядковані Міністерству внутрішніх справ України. Відсутність чіткої взаємодії цих інститутів у кримінальному процесуальному та адміністративному полі створює юридичну вразливість для командирів поліції при прийнятті суто військових рішень та виконанні або невиконанні наказів офіцерів ЗСУ.

Таким чином, із метою вдосконалення правового та соціального захисту поліцейських спеціальних підрозділів Національної поліції України пропонуємо внести відповідні зміни до чинного законодавства, а саме:

– до Закону України «Про Національну поліцію». Слід доповнити закон окремою статтею або розділом, який законодавчо закріпить правовий статус поліцейських спеціальних (штурмових) підрозділів як комбатантів у період дії воєнного стану, визначивши, що під час виконання бойових завдань на них повною мірою поширюються норми військового законодавства та МГП;

– прирівняти соціальні, медичні, пенсійні гарантії та статус ветерана війни для бійців спецпідрозділів Національної поліції України до аналогічних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України. З метою ліквідації дискримінації та створення єдиного правового простору захисту для всіх Захисників та Захисниць України доцільно ініціювати зміни до ч. 5 ст. 17

Конституції України [7]. Зокрема, пропонується розширити коло суб'єктів соціального захисту, виклавши зазначену статтю у такій редакції: «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, а також правоохоронних та інших державних органах у разі їх безпосереднього залучення до відсічі збройній агресії (ведення бойових дій), а також членів їхніх родин». Це дозволить автоматично поширити вищі конституційні гарантії на бійців спецпідрозділів Національної поліції України без зміни їхньої відомчої приналежності.

1. Войтюк М. П. Роль органів Національної поліції при забезпеченні публічної безпеки та порядку. *Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 17 лист. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 247–250.

2. Поливанюк В, Тінін Д., Тимофєєв В. Теоретичні аспекти забезпечення національної безпеки в Україні: роль поліцейського на полі бою в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) : у 2 ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. ІІ. С. 613–615.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол І). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

4. Pokaichuk V., Tinin D., Bakhchevan Y., Zhbanchyk A., Dronik D. Legal and Organisational Framework of Police Operations in the Occupied Territories. *Journal of Management World.* 2024. No. 4. P. 445–453.

5. Тінін Д. Г. Статус українського поліцейського в умовах воєнного стану у випадку невиконання наказу про вихід з оточення або окупації (теоретичний аспект). *Правовий часопис Донбасу.* 2022. № 4 (1). С. 204–208. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2022_4(1)__40.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

7. Конституція України : станом на 23 лютого 2022 р. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 66 с.

Марина ВОЙТЮК
старший викладач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, майор поліції

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ:

ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ ДО УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету висвітлити особливості формування державної політики соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин у зарубіжних країнах, порівняти моделі підтримки у державах, що зазнали війни на власній території, з досвідом країн, які брали участь у конфліктах за кордоном, та окреслити перспективні вектори запозичення цих практик для України**.**

Варто зауважити, що реформування системи соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань та членів їхніх сімей сьогодні відбувається в контексті осмислення глобального досвіду країн, які стикалися зі збройними конфліктами на власній території або володіють унікальними екстериторіальними моделями підтримки. Вивчення цих міжнародних практик дозволяє не просто копіювати іноземні норми, а інтегрувати найбільш життєздатні механізми. Зокрема, особливий інтерес становлять підходи, де соціальний захист є елементом стратегії національної безпеки, а не лише видатковою статтею бюджету.

У межах порівняльного аналізу на першочергову увагу заслуговує досвід країн, які здійснювали масштабні військові місії за межами власної території. У цьому контексті Сполучені Штати Америки можна вважати однією з держав-новаторів, яка першою на системному рівні реалізувала розширену функцію соціального захисту комбатантів після В’єтнамської війни (1975 р.). Саме цей збройний конфлікт став каталізатором для перегляду державної політики, оскільки країна зіткнулася з гострою потребою в комплексній реабілітації та підтримці ветеранів.

Зокрема, це виявилося у створенні розгалуженої мережі центрів психологічної допомоги, розробці програм із подолання посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР), а також у наданні пільг на навчання та професійну перепідготовку. США фактично заклали фундамент сучасної моделі ветеранської політики, де соціальний захист розглядається не просто як виплата фінансової допомоги, а як інструмент повної реінтеграції військовослужбовця в цивільне суспільство.

Станом на початок 2026 р. система соціального захисту військовослужбовців США трансформувалася у цілісний інституційний механізм, що поєднує пряме фінансове стимулювання, податкові преференції та всебічну підтримку сімей військових. На сьогодні загальна чисельність активного складу (Active Duty) Збройних сил США становить приблизно 1,34 млн осіб, а разом із Резервом та Національною гвардією (близько 770 тис. осіб) сукупний військовий потенціал перевищує 2,1 млн військовослужбовців [1].

Ефективність системи забезпечення, що фінансується через Міністерство оборони (Пентагон), ґрунтується на таких напрямах:

1) *грошове забезпечення та субсидування*. Базовий оклад (Basic Pay), диференційований за званням та вислугою років (з індексацією на 4,5 %

у 2025 р. [2]), доповнюється житловими субсидіями (ВАН) та продовольчим забезпеченням;

2) *медичне та соціальне страхування*. Реалізується через спеціалізовані програми медичного обслуговування (TRICARE) та пільгове страхування життя з мінімальними внесками;

3) *освітні преференції*. Державне покриття до 100 % вартості навчання у вищих навчальних закладах під час служби та можливість делегування прав на пільгову освіту за програмою GI Bill членам родини (дружині/чоловікові або дітям);

4) *інституційні побутові привілеї*. Доступ до податкових екземпцій у мережах Exchange та Commissaries, а також широка система комерційних знижок (10–30 %) у цивільному секторі [3].

На особливу увагу заслуговує система підтримки ветеранів США, яка є найбільш розгалуженою та фінансово забезпеченою у світі. Її функціонування здійснюється спеціальним органом виконавчої влади – Міністерством у справах ветеранів США (U.S. Department of Veterans Affairs) [4]. Інституційна архітектура цієї системи охоплює комплекс стратегічних програм, спрямованих на всебічну адаптацію колишніх комбатантів:

– *програма GI Bill* забезпечує ветеранам повну або часткову оплату навчання у вищих навчальних закладах, а також фінансування професійної перепідготовки;

– *фінансова компенсація за станом здоров'я (Disability Compensation)* передбачає щомісячні виплати ветеранам, які отримали травми або захворювання під час виконання службових обов'язків;

– *програма VA Home Loan* – система державних гарантій, що дозволяє ветеранам придбати житло на пільгових умовах без початкового внеску [5];

– *спеціалізовані програми психологічного здоров'я*, зосереджені на лікуванні ПТСР та попередженні суїцидів у ветеранському середовищі;

– *заходи з підтримки бездомних ветеранів*, що охоплюють надання тимчасового житла, видачу ваучерів на оренду та сприяння у працевлаштуванні [6];

– *програма «Готовність ветеранів та працевлаштування» (Veteran Readiness and Employment – VR&E)* орієнтована на осіб з інвалідністю, що сприяє отриманню нових професійних компетенцій та їх інтеграції до цивільного ринку праці [7].

Досвід США як глобального лідера у сфері соціального забезпечення військовослужбовців доцільно зіставити з підходами країн, що перебувають у стані активного відновлення територіальної цілісності або постійної військової загрози. У цьому контексті особливий інтерес становить досвід Азербайджанської Республіки та Республіки Хорватія, де сформовано унікальну архітектуру соціальних гарантій, адаптовану до наслідків масштабних збройних конфліктів.

У цілому ж кожна з цих держав представляє специфічну модель соціального захисту військовослужбовців.

Система соціального захисту Азербайджану для родин шехідів (офіційний статус осіб, які загинули за свободу, суверенітет і територіальну цілісність країни, переважно під час Карабаських воєн або подій 20 січня 1990 р.) та ветеранів з інвалідністю побудована за принципом максимальної автоматизації та прямого державного забезпечення [8]. Вона охоплює:

– автоматизацію виплат: призначення пенсій та допомоги за допомогою штучного інтелекту без особистого звернення (принцип «проактивної держави»);

– одноразові виплати родинам загиблих: виплата спадкоємцям 11 000 манатів ($ 6470);

– страхування ветеранів: виплати від 4400 до 8800 манатів залежно від групи інвалідності;

– житлове забезпечення: надання безкоштовних квартир та приватних будинків (вже реалізовано понад 8,5 тис. об'єктів);

– податкові пільги: звільнення від оподаткування при купівлі нерухомості;

– освітні гарантії: повне покриття вартості навчання у державних закладах вищої освіти для ветеранів та їхніх дітей;

– працевлаштування: обов'язкові квоти у державному та приватному секторах;

– медичну реабілітацію: безоплатне протезування сучасним обладнанням та щорічне санаторно-курортне лікування за державний кошт [8].

Хорватська модель соціального захисту (на основі досвіду Вітчизняної війни 1991–1995 рр.) вважається однією з найбільш комплексних у Європі. Її ключова особливість – ветеранський центризм та залучення колишніх військових до відновлення економіки через кооперацію.

Хорватська модель захисту захисників (Hrvatski branitelji) базується на принципі соціальної вдячності та стимулюванні колективного підприємництва. Цією моделлю охоплюються:

– ветеранські кооперативи: надання державних грантів та податкових пільг для створення об'єднань ветеранів (кооперативів) у сільському господарстві, будівництві та туризмі. Це дозволяє ветеранам не лише працювати, а й проходити соціальну адаптацію в колі побратимів [9];

– Фонд ветеранів (Fond branitelja): передача частки акцій приватизованих державних підприємств (7 % акцій кожної великої компанії, наприклад, INA або HT) у спеціальний фонд, дивіденди з якого спрямовуються на стипендії дітям ветеранів та допомогу малозабезпеченим сім'ям захисників [10];

– житлові програми: надання безвідсоткових кредитів на будівництво або купівлю житла, а також передача квартир у власність ветеранам із високим ступенем інвалідності та членам родин загиблих;

– психосоціальна підтримка (центри PSP): мережа регіональних центрів, що надають юридичну, медичну та психологічну допомогу за принципом мобільних груп, які виїжджають до ветерана додому [11];

– пенсійні преференції: право на достроковий вихід на пенсію з урахуванням спеціального коефіцієнта за час, проведений у зоні бойових дій (1 місяць на фронті може зараховуватися як 2 місяці стажу).

Азербайджанська модель (принцип «проактивної держави») охоплює систему захисту для понад 425 тис. осіб та базується на максимальній автоматизації та використанні штучного інтелекту для призначення виплат родинам шехідів та ветеранам без їхнього особистого звернення. Цей досвід є ключовим для України в частині впровадження автоматичних алгоритмів у системі «Армія+» та реєстрах соціального захисту.

Хорватська модель (єдність «ветеранського класу») з огляду на невеликий активний склад демонструє успішний досвід подолання суб'єктної дискримінації. Створення єдиного статусу для всіх захисників підтверджує необхідність пропонованого нами прирівнювання членів добровольчих формувань територіальних громад до військовослужбовців ЗСУ.

Модель США (інвестиція в людський капітал) містить систему іпотечного кредитування під 0 % першого внеску (VA Loan) та довічне медичне забезпечення, що є еталоном державної компенсації за ризики служби та має стати цільовим орієнтиром для розвитку української програми «єОселя» й реформи медицини для чинних військових і ветеранів.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зауважити, що в умовах правового режиму воєнного стану в Україні функція соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей трансформувалася з пасивної соціальної допомоги у стратегічний інструмент національної безпеки. Згідно з приписами, закріпленими у чинному законодавстві України, належне забезпечення прав Захисників і Захисниць та членів їхніх родин є обов'язковою державною компенсацією за ризики, пов'язані з обороною держави.

Міжнародний досвід підтверджує, що ефективна модель соціального захисту має працювати як «соціальний ліфт». Це означає, що служба в Збройних Силах держави дозволить людині суттєво покращити свій соціальний статус, матеріальне становище та кар'єрні можливості після завершення військової служби. Для України інтеграція цих підходів є критично важливою для побудови дієвої системи, де кожен Захисник та Захисниця відчуватиме необхідну підтримку держави.

---

1. How many people are in the US military? *USA Facts.* URL : https://usafacts.org/articles/how-many-people-are-in-the-us-military-a-demographic-overview/.

2. Defense Primer: Military Pay Raise. *CONGRESS.GOV.* URL : https://www.congress.gov/crs-product/IF10260#:~:text=For%20example%2C%20in%20the%2012,statutory%20formula%2C%20was%204.5%25.

3. VA benefits for service members. *U.S. Department of Veterans Affairs.* URL : https://www.va.gov/service-member-benefits/.

4. U.S. Department of Veterans Affairs (VA). URL : https://www.usa.gov/agencies/u-s-department-of-veterans-affairs#:~:text=The%20Department%20of%20Veterans%20Affairs%20(VA)%20runs,of%20nursing%20homes%2C%20clinics%2C%20and%20medical%20centers.

5. VA History Summary. *U.S. Department of Veterans Affairs.* URL : https://department.va.gov/history/history-overview/.

6. VA housing assistance. *U.S. Department of Veterans Affairs.* URL : https://www.va.gov/housing-assistance/.

7. What programs and services are available for veterans? *USA.GOV.* URL : https://www.usa.gov/features/programs-and-services-for-veterans.

8. Complex social security system to be provided to martyrs' families, disabled war veterans. *AZERNEWS.* URL : https://www.azernews.az/nation/173405.html.

9. Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji. URL : https://www.zakon.hr/z/973/zakon-o-hrvatskim-braniteljima-iz-domovinskog-rata-i-clanovima-njihovih-obitelji.

10. Fond hrvatskih branitelja. URL : https://hrportfolio.hr/fond/fond-hrvatskih-branitelja-133#google_vignette.

11. Ministarstvo hrvatskih branitelja. URL : https://branitelji.gov.hr/.

Дмитро МАЙСТРО
адвокат, депутат Запорізької обласної ради VII, VIII скликання, голова постійної депутатської комісії з питань місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя, старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка»,

ГАРАНТІЇ ДЕПУТАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ НАРОДОВЛАДДЯ: ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗДІЙСНЕННЮ ДЕПУТАТСЬКИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Депутат місцевої ради є ключовим посередником між владою і громадянами на регіональному рівні, тому забезпечення його діяльності – складова конституційного механізму народовладдя. Конституція України засвідчує, що народ є єдиним носієм суверенітету й джерелом влади, яка

здійснюється як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Відповідно до положень ст. ст. 7 та 140 Конституції України місцеве самоврядування визнається і гарантується, а територіальні громади мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції України і законів України. З огляду на це депутатська діяльність розглядається як реалізація представницької демократії на локальному рівні.

Законодавство надає депутатові місцевої ради широкі повноваження: він може вносити та розглядати пропозиції на сесіях, направляти депутатські звернення й запити, брати участь у формуванні місцевих програм, здійснювати контроль за діяльністю органів влади тощо. При цьому законодавство проголошує гарантії для депутатської діяльності та зобов'язує владу сприяти її здійсненню. Так, у Законі України «Про статус депутатів місцевих рад» зафіксовано, що ніхто не може обмежувати повноваження депутата місцевої ради за винятком випадків, передбачених Конституцією та законом» [1]; органи влади зобов'язані сприяти депутатові у виконанні повноважень та надавати необхідну інформацію. Однак бракує чітких правових важелів покарання за невиконання цих обов'язків, про що вже наголошувалося в нашому дослідженні, присвяченому питанням існування правових прогалин щодо встановлення відповідальності за перешкоджання діяльності депутата обласної ради, де акцентувалося й на необхідності розробити законодавчі пропозиції для їх усунення [2]. Як засвідчили результати згаданого дослідження, депутати місцевих рад як представники територіальних громад мають за Конституцією України і законами України широку сферу впливу і гарантовані повноваження. Проте реалізація цих повноважень стикається з практичними перешкодами через нестачу примусових правових механізмів. Проведений аналіз положень статей 5, 7, 140 Конституції України і Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» дозволяє констатувати, що вони формально гарантують умовне невтручання у депутатську діяльність. Разом із тим чинне законодавство залишає низку неврегульованих питань. Відсутність відповідальності за бездіяльність щодо депутатських звернень (територіальне ігнорування запитів, затягування відповіді) створює парадокс: формально гарантовані права можуть ігноруватися, обмежуватися без законного негативного наслідку для порушника. Судова практика підтверджує, що такі порушення визнаються протиправними [3], але це залежить від ініціативи депутата і можливостей судової системи.

Сам будучи депутатом Запорізької обласної ради, відчув на собі, як на практиці траплялися численні випадки ігнорування з боку влади депутатських звернень і запитів: їх або формально не реєструють, або не включають до порядку денного, або надають у відповідь неповну інформацію. На відміну від народних депутатів України, відповідальність за ігнорування депутатських звернень місцевих рад не передбачена в КУпАП. Тому слід створити чіткий юридичний механізм захисту депутатів місцевих рад, зокрема шляхом

внесення змін до ст. 188-19 КУпАП щодо встановлення відповідальності за невиконання законних вимог депутата місцевої ради. Це узаконило б превентивну відповідальність за невиконання вимог депутата, зробило б законодавство цілісніше і зменшило б навантаження на суди. Питання притягнення винних до кримінальної відповідальності також є проблематичним, хоча, на відміну від адміністративного законодавства, положеннями ст. 351 КК України передбачено можливість притягнення до відповідальності за перешкоджання діяльності депутата місцевої ради. Але, як засвідчує практика, притягнення винних осіб до відповідальності за цією статтею є доволі проблематичним та довготривалим, тому редакція цієї статті та механізм її реалізації також потребують уточнення змісту, щоб відбити небажані колізії та підвищити правову визначеність. У сукупності такі новації дозволять більш ефективно захищати конституційне право територіальної громади на представництво в органах влади та забезпечать реальне функціонування народовладдя на місцевому рівні.

1. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11 липня 2002 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text.

2. Майстро Д. М. Відповідальність за перешкоджання діяльності депутата обласної ради. *Успіхи і досягнення у науці.* 2026. № 1 (23). С. 260–269. DOI : https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-1(23)-260-269.

3. Рішення Житомирського окружного адміністративного суду від 05.03.2025 № 125615048 у справі № 240/21305/24. URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/125615048/.

Анатолій САБОДАШ
викладач кафедри забезпечення
державної безпеки, Національна
академія Національної гвардії України

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ КІНОЛОГІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НГУ

Актуальність дослідження правової основи діяльності кінологічних підрозділів Національної гвардії України (далі – НГУ) зумовлена необхідністю забезпечення законності у правоохоронній діяльності в умовах сучасних викликів національній безпеці. Конституція України як Основний Закон держави визначає фундаментальні засади, на яких ґрунтується будь-яка правозастосовна практика, зокрема й застосування службових собак у правоохоронних операціях.

Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1, с. 4]. Це означає, що будь-яка діяльність державних органів, зокрема і кінологічних підрозділів НГУ, має здійснюватися виключно на підставі та у межах закону. Вказаний принцип є наріжним каменем легітимності службового застосування тварин у правоохоронній сфері.

Стаття 3 Конституції України закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, с. 2]. Зазначене конституційне положення зумовлює подвійну функцію кінологічних підрозділів: з одного боку, вони є інструментом забезпечення безпеки громадян, а з іншого – їх застосування не повинно порушувати права і свободи людини. Тобто Основний Закон формує межі дозволеного втручання держави у права особи навіть у ході правоохоронних заходів.

Конституційні норми щодо недоторканності особи (ст. 29), права на повагу до гідності (ст. 28), а також заборони катування та жорстокого поводження [1, с. 16–17] безпосередньо впливають на порядок застосування службових собак під час затримання правопорушників, охорони об'єктів та виконання інших оперативно-службових завдань. Відповідно до цих положень нормативно-правові акти, що регулюють службу кінологічних підрозділів НГУ, мають чітко визначати умови, підстави та межі застосування собак у такий спосіб, щоб виключити свавільне або непропорційне втручання у права людини.

Конституційні положення про право на мирні зібрання (ст. 39) і свободу пересування (ст. 33) [1, с. 22–23] також є визначальними для правового регулювання участі кінологічних підрозділів у забезпеченні публічного порядку. Під час масових заходів кінологічні підрозділи НГУ можуть залучатися як превентивний чинник, однак їх застосування має бути строго обумовлене реальною загрозою та відповідати критеріям необхідності і пропорційності, що випливають із конституційних гарантій прав громадян.

Важливу роль у формуванні правової основи діяльності кінологічних підрозділів НГУ відіграє ст. 17 Конституції України, яка визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави [1, с. 9]. З огляду на це кінологічні підрозділи НГУ набувають особливого статусу в системі забезпечення державної безпеки, а їхній правовий статус має бути чітко врегульований на рівні законодавства, похідного від конституційних норм.

Статті 116 та 107 Конституції України встановлюють повноваження Кабінету Міністрів України та Ради національної безпеки і оборони щодо забезпечення державного порядку та організації оборони [1, с. 63, 67]. Це означає, що нормативно-правове регулювання застосування кінологічних підрозділів здійснюється в межах системи виконавчої влади, а відповідні

підзаконні нормативно-правові акти мають ґрунтуватися на конституційних засадах розподілу повноважень.

Із погляду теорії конституційного права застосування кінологічних підрозділів є прикладом реалізації державного примусу, що є допустимим лише за наявності конституційних підстав. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що будь-яке обмеження прав людини має бути сумірним тій меті, заради якої воно запроваджується [2, с. 45]. Принцип пропорційності, що є невід'ємною складовою принципу верховенства права, відіграє ключову роль у визначенні правомірності конкретних дій кінологів НГУ.

Законодавче втілення конституційних засад здійснюється через Закон України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р., який визначає завдання, порядок формування та застосування НГУ [3]. Зазначений закон є проміжною ланкою між конституційними нормами та відомчими нормативними актами, що регулюють безпосередньо порядок і умови використання службових собак. Водночас його положення необхідно тлумачити у системній єдності з Конституцією України, яка має найвищу юридичну силу.

Таким чином, Конституція України є основоположним джерелом правового регулювання застосування кінологічних підрозділів НГУ. Вона визначає принципи законності, поваги до людської гідності та пропорційності, якими мають керуватися усі учасники відносин у цій сфері. Подальше вдосконалення відомчого нормативного регулювання діяльності кінологічних підрозділів НГУ повинне здійснюватися на основі системного тлумачення конституційних норм з урахуванням практики Конституційного Суду України та міжнародних стандартів у галузі прав людини.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. : із змінами та доповненнями. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 84 с.

2. Скрипнюк О. В. Конституційний принцип пропорційності в практиці Конституційного Суду України. *Право України.* 2021. № 4. С. 40–52.

3. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 17. Ст. 594.

Андрій ТУРЧИН
старший викладач кафедри командно-штабної підготовки навчально-наукового інституту професійної освіти Національної академії Національної гвардії України

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЮРИДИЧНА ГАРАНТІЯ СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ

Сучасний етап розвитку Української держави характеризується складною та динамічною безпековою ситуацією, що зумовлена триваючою збройною агресією, гібридними загрозами, інформаційним та кібернетичним протиборством, а також трансформацією міжнародної системи безпеки. У таких умовах ключовим завданням держави є забезпечення суверенітету та територіальної цілісності як базових конституційних цінностей, що визначають її існування та функціонування.

Конституція України є основним законом держави, який має найвищу юридичну силу та закріплює фундаментальні засади конституційного ладу. Вона визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу, а її територію – як цілісну та недоторканну [1]. Ці положення мають імперативний характер і становлять юридичну основу для всієї системи державного управління та національної безпеки.

Актуальність теми посилюється функціонуванням держави в умовах воєнного стану, коли виникає необхідність оперативного реагування на загрози при одночасному збереженні конституційного порядку, верховенства права та балансу між безпекою і правами людини [4]. У цьому контексті Основний закон виступає не лише як декларативний акт, а як реально діючий механізм правового захисту державного суверенітету.

Метою представлених тез є комплексне дослідження Конституції України як юридичної гарантії суверенітету та територіальної цілісності держави, визначення її ролі у системі національної безпеки, а також аналіз проблем і перспектив реалізації її положень у сучасних умовах.

Результати дослідження засвідчили, що Конституція України закріплює суверенітет і територіальну цілісність як основоположні принципи конституційного ладу. Згідно з Основним Законом суверенітет України поширюється на всю її територію, яка є цілісною і недоторканною [1].

Крім того, у Конституції закріплено унітарний характер держави, що означає єдність системи державної влади та відсутність будь-яких правових підстав для її територіального розподілу поза конституційними нормами [1]. Територіальний устрій України базується на принципах цілісності та єдності державної території [1].

Такі положення формують правову основу для протидії будь-яким спробам порушення територіальної цілісності держави та забезпечують стабільність її конституційного ладу.

Конституція визначає чітку систему органів державної влади, які реалізують функції у сфері забезпечення суверенітету та національної безпеки. Президент України виступає гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності [1]. Верховна Рада України формує законодавчу основу безпекової політики, а Кабінет Міністрів забезпечує її реалізацію.

Важливу роль відіграє також сектор безпеки і оборони, до якого відповідно до законодавства входять Збройні Сили України, Національна гвардія України та інші військові формування, що забезпечують захист держави [2; 3]. Саме ці інституції реалізують конституційні положення на практичному рівні.

Конституція України встановлює обов'язок громадян щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності держави [1]. Це положення формує основу загальнонаціональної системи безпеки, у якій участь громадян є важливим елементом стійкості держави.

Таким чином, забезпечення суверенітету розглядається не лише як функція державних органів, але й як спільна відповідальність суспільства та держави.

В умовах воєнного стану держава отримує право запроваджувати тимчасові обмеження окремих прав і свобод, однак такі заходи повинні здійснюватися виключно на підставі Конституції України та законів України [4].

Практична реалізація конституційних норм у цей період залежить від ефективності функціонування органів державної влади, правової системи та сектору безпеки і оборони. Особливе значення має діяльність судових органів, які забезпечують контроль за дотриманням конституційних принципів.

Серед основних проблем реалізації конституційних гарантій можна виділити:

– складність повної імплементації норм Конституції в умовах війни;
– необхідність удосконалення законодавства у сфері безпеки;
– нерівномірність розвитку інституційної спроможності органів влади;
– потребу підвищення рівня правової культури населення.

Перспективними напрямами є:

– гармонізація законодавства України зі стандартами ЄС і НАТО;
– посилення ролі сектору безпеки і оборони;
– удосконалення механізмів конституційного контролю;
– розвиток правової освіти та громадянської свідомості.

Таким чином, Конституція України є основною юридичною гарантією суверенітету та територіальної цілісності держави. Вона формує фундамент правової системи, визначає повноваження органів державної влади та закріплює механізми захисту національної безпеки.

У сучасних умовах її роль суттєво зростає, оскільки вона виступає не лише нормативним актом найвищої юридичної сили, а й ключовим інструментом забезпечення стійкості держави в умовах зовнішніх загроз. Ефективна реалізація її положень є необхідною умовою збереження державності та розвитку України як правової держави.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

3. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.

Сергій ЦАЛКО
викладач кафедри тактичної підготовки
Навчально-наукового інституту
професійної освіти, Національної
академії Національної гвардії України

РУЙНІВНА РОЛЬ КОРУПЦІЇ ДЛЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Корупція діє як каталізатор воєнних злочинів, створюючи умови для безкарності через руйнацію правових інститутів, що нівелює зусилля національного та міжнародного правосуддя у притягненні винних до відповідальності. Розглянемо деякі аспекти окресленої проблеми:

1. Порушення права на охорону здоров’я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49 Конституції України) [1]. Корупція в медицині під час війни перетворює гарантоване державою право на виживання на платний привілей;

2. Махінації з ВЛК та МСЕК. Хабарництво за підробку довідок про непридатність або інвалідність штучно зменшує мобілізаційний ресурс. Це збільшує навантаження на чинних військових, веде до їх виснаження і прямо загрожує їхньому здоров’ю;

3. Привласнення гуманітарної допомоги. Продаж ліків, турнікетів чи медичного обладнання, надісланих донорами як безкоштовна допомога, позбавляє поранених бійців і цивільних своєчасного лікування;

4. «Відкати» на держзакупівлях медикаментів. Завищення цін на закупівлі ліків для шпиталів обмежує обсяг допомоги. За виділені бюджетні кошти лікарні купують менше якісних медикаментів;

5. Платні послуги за безкоштовні операції: Вимагання грошей за термінові операції чи реабілітацію поранених змушує родини військових та біженців залазити в борги, руйнуючи конституційну гарантію безоплатної медицини;

6. Порушення права на судовий захист та справедливий суд (ст. 55 Конституції України) [1]. Корупція в судовій гілці влади під час війни позбавляє громадян останнього інструменту захисту від свавілля;

7. Безкарність за воєнні злочини. Хабарі за закриття справ щодо колабораціонізму, коригування вогню ворога чи держзради прямо загрожують національній безпеці та нівелюють право суспільства на справедливість;

8. Рейдерство та відтискання бізнесу. Винесення замовних судових рішень щодо активів підприємств, які допомагають армії, підриває тилову економіку та позбавляє фінансування оборонний сектор;

9. Уникнення відповідальності корупціонерами. «Злив» справ проти топчиновників через затягування строків у судах руйнує віру громадян у рівність усіх перед законом (ст. 24 Конституції України) та право на захист від свавілля влади [1];

10. Свавілля у трудових та майнових спорах. Військові на фронті не можуть особисто захистити свої права в судах. Куплені рішення на користь недоброчесних роботодавців чи забудовників позбавляють захисників їхнього майна та законних виплат.

В умовах воєнного стану корупція переростає з категорії економічних злочинів у пряму загрозу суверенітету та національній безпеці. Вона системно руйнує фундаментальні конституційні права – на життя (ст. 27 Конституції України), охорону здоров'я (ст. 49 Конституції України) та судовий захист (ст. 55 Конституції України) [1].

Корупційні зловживання у сфері військово-лікарської експертизи (ВЛК), медико-соціальних комісій (МСЕК) та судочинства під час війни набувають ознак «інституційного мародерства». Вони знекровлюють мобілізаційні ресурси, підривають моральний дух армії та суспільства.

Системне хабарництво у судах та органах охорони здоров'я нівелює віру громадян у справедливість і правову державу. Це створює внутрішню дестабілізацію, яку ворог використовує для проведення інформаційно-психологічних операцій.

Крім того, нездатність ефективно захистити конституційні права громадян від корупційного тиску під час війни гальмує виконання вимог міжнародних партнерів України та ставить під загрозу обсяги фінансової та військової допомоги [2; 3].

---

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр.

2. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Київ : Юрид. думка, 2004. 400 с.

3. Стан корупції в Україні : порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2007, 2009, 2011 та 2015. *Київський міжнародний інститут соціології.* URL : http://kiis.com.ua/materials/ pr/20161602_corruption/Corruption%20 in%20Ukraine%20 2015%20UKR.pdf.

Юлія РАШЕД
викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ОСОБИ ПРИ ПРИТЯГНЕННІ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В умовах розбудови правової держави особливого значення набуває забезпечення прав і свобод людини під час реалізації механізму адміністративної відповідальності. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Це положення є основою для формування всієї системи юридичної відповідальності, зокрема адміністративної.

Адміністративна відповідальність є одним із найпоширеніших видів юридичної відповідальності, що застосовується за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [2]. При цьому застосування адміністративних стягнень пов'язане з певним обмеженням прав особи, тому відповідні процедури повинні відповідати конституційним принципам законності, рівності перед законом та верховенства права [3].

Однією з найважливіших конституційних гарантій є право на судовий захист, закріплене ст. 55 Конституції України [1]. Це право передбачає можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та посадових осіб. У сфері адміністративної відповідальності воно забезпечує особі можливість захистити свої права у випадку незаконного притягнення до відповідальності або порушення встановленої процедури розгляду справи. На думку сучасних науковців, саме ефективний судовий контроль є однією з основних гарантій дотримання прав людини в адміністративно-деліктних відносинах [4].

Важливе значення має також принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України [1]. Його зміст полягає у пріоритеті прав і свобод людини та обов'язку державних органів діяти виключно на підставі закону. Як

зазначається у сучасній юридичній літературі, реалізація цього принципу в адміністративному провадженні передбачає дотримання вимог справедливості, правової визначеності та пропорційності при застосуванні заходів державного примусу [5].

Не менш важливою гарантією є право особи на правничу допомогу. Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу [1]. Під час провадження у справах про адміністративні правопорушення особа має право користуватися допомогою адвоката, подавати докази, заявляти клопотання та заперечення. Реалізація цих прав сприяє забезпеченню принципу змагальності та захисту від можливих зловживань із боку органів влади [2].

Сучасні дослідження свідчать про необхідність подальшого вдосконалення адміністративно-деліктного законодавства України. Чинний КУпАП був прийнятий ще за радянських часів, тому окремі його положення не повною мірою відповідають сучасним конституційним стандартам та європейським підходам до захисту прав людини [6]. У зв'язку з цим актуальним залишається питання реформування законодавства шляхом посилення процесуальних гарантій учасників провадження та забезпечення більш ефективного судового контролю.

Отже, конституційні гарантії прав особи при притягненні до адміністративної відповідальності виступають важливим інструментом забезпечення законності та справедливості. Їх належна реалізація сприяє захисту прав людини, зміцненню принципу верховенства права та підвищенню довіри громадян до державних інституцій.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

3. Терлецький Д. С. Конституційне право : навч. посібник. Одеса : Фенікс, 2023. 200 с.

4. Конституційне право України : підруч. / за ред. Ю. М. Бисаги. 11-е вид. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с.

5. Мандриченко Ж. В. Адміністративно-правова аксіологія та конституційна аксіологія: до питання порівняності. *Juris Europensis Scientia.* 2024. № 1. С. 107–111.

6. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. Київ : Гельветика, 2022. 584 с.

Олександр ПРИХОДЬКО
старший викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління ННІПІО
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії у галузі права

ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА

Гарантування реалізації і захисту конституційних прав людини є однією з першочергових функцій інституту адвокатури як конституційного органу.

Особливо після проведення в 2016 р. конституційної судової реформи, внаслідок якої Розділ VIII Конституції України «Правосуддя» було доповнено ст. 131-2, в якій зазначено: «Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» [1].

З огляду на це доречно звернути увагу на думку Т. Вільчик, яка зазначає що адвокатурі, як незалежному професійно-правовому правозахисному інституту, відведена важлива роль не тільки в механізмі конституційного гарантування судового захисту прав і свобод та створення належних умов для послідовної реалізації завдань судочинства, а й у конституційно-правовому механізмі забезпечення конституційних прав і свобод людини в усіх сферах життя [2].

Водночас посилення значущості інституту адвокатури призводить до необхідності посилення захисту професії адвоката як елементу гарантій адвокатської діяльності в цілому.

Саме на це спрямована Конвенція про захист професії адвоката (далі – Конвенція), яку ухвалено Радою Європи під час засідання 12.03.2025. Україна підписала цю Конвенцію 09.03.2026, проте частиною національного законодавства вона стане лише після її ратифікації Верховною Радою України.

Конвенція встановлює комплексні гарантії незалежної діяльності адвокатів, передбачає захист адвокатів від тиску, перешкоджання чи втручання у їхню професійну діяльність, а також, що є особливо важливим, передбачає механізм моніторингу виконання її положень.

Розроблення та ухвалення Конвенції зумовлене збільшенням кількості нападів, погроз, переслідувань і залякувань адвокатів через їхню професійну

діяльність, випадків перешкоджання або втручання у здійснення їхньої законної професійної діяльності.

У цьому контексті слід погодитися з позицією Н. Бакаянової, яка вважає, що здійснення адвокатом захисту від кримінального обвинувачення вимагає функціонування системи гарантії адвокатської діяльності, в якій кожна з гарантій підтримує інші та дозволяє адвокату використати всі визначені законом правові можливості [3].

Заступник голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України В. Гвоздій, як один із співавторів Конвенції, слушно зазначає, що частина її положень, особливо ст. 9 щодо обшуків і копіювання документів, що використовуються адвокатом для професійної діяльності, потребує синхронізації з нормами Кримінального процесуального кодексу України, що визначають порядок проведення слідчих дій, та потребує усвідомленої позиції щодо того, в якому обсязі національне законодавство буде уточнюватися паралельно з ратифікацією або після неї [4].

Під час курсу на європейську інтеграцію та впровадження у внутрішнє законодавство міжнародних стандартів, що регулюють адвокатську діяльність, особливо в частині захисту незалежності адвокатської професії, наслідком ратифікації Конвенції буде посилення стандартів захисту прав людини та верховенства права відповідно до практики Ради Європи та виконання критеріїв Європейського Союзу.

Зважаючи на те, що формулювання у Конвенції є узагальненими та універсальними для кожної правової системи Європи, вважаємо, що потрібно починати напрацьовувати на основі Конвенції розширене та змістовне наповнення в інші закони, водночас із урахуванням власних традицій та особливостей у сфері адвокатури.

Посилення захисту адвоката за допомогою Конвенції, як міжнародного правового договору, особливо з окремим механізмом моніторингу виконання цих зобов’язань, у свою чергу, покращить захист адвокатурою прав людини.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Вільчик Т. Б. Конституційно-правовий статус адвокатури України. *Теорія і практика правознавства.* 2015. Вип. 2 (8). С. 1–13.

3. Бакаянова Н. М. Права, свободи і гарантії діяльності адвоката при здійсненні захисту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства.* 2025. № 3–4. С. 238–256. URL : https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/858/753.

4. Гвоздій В. А. Ратифікація Україною Конвенції про захист професії адвоката – це питання конкретних наслідків. *Закон і бізнес.* URL : https://zib.com.ua/ua/172482-ratifikaciya_ukrainoyu_konvencii_pro_zahist_profesii_advokat.html.

Яна АНДРУСИК
студентка 3 курсу групи ЮД-342
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА
старший викладач кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Сучасна злочинність перебуває на етапі фундаментальної трансформації, яку кримінологи все частіше визначають як «цифрову міграцію». Традиційні форми кримінальної активності, що десятиліттями спиралися на фізичну взаємодію, особисті контакти та ієрархічні структури вуличного типу, стрімко інтегруються у віртуальний простір. Найбільш яскраво ця тенденція виявляється у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Якщо на початку XXI ст. наркоторгівля асоціювалася з фізичними точками збуту («наркопритонами», нічними клубами, передачею «з рук в руки»), то станом на 2024–2025 роки домінуючою парадигмою став безконтактний збут із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Водночас ст. 49 Конституції закріплює право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава створює умови для ефективного і доступного медичного обслуговування. Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та їх вживання

безпосередньо порушують ці конституційні гарантії, оскільки завдають шкоди здоров'ю населення, підривають безпеку особи та суспільства, а також нівелюють право на належну медичну допомогу через зростання наркозалежності. Отже, боротьба з наркозлочинністю, зокрема в цифровому середовищі, є конституційним обов'язком держави, що випливає з необхідності захисту найвищих соціальних цінностей – життя, здоров'я та безпеки людини [6].

Актуальність дослідження окресленої проблематики зумовлена не лише зміною modus operandi злочинців, але й безпрецедентним масштабом залучення населення до кримінальних процесів через доступність цифрових інструментів. Месенджер Telegram, який спочатку позиціонувався як інструмент свободи слова та захищеної комунікації, став фактично монопольною платформою для роздрібного збуту наркотиків на пострадянському просторі. Поєднання високого рівня шифрування, автоматизації процесів через бот-програми та анонімності криптовалютних транзакцій створило унікальну екосистему, стійку до традиційних методів правоохоронного тиску.

Історично цифрова наркоторгівля зародилася у так званому DarkNet (тіньовому сегменті інтернету), доступ до якого здійснюється через спеціалізовані браузери типу Tor. Маркетплейси на кшталт Silk Road, а пізніше Hydra, пропонували класичну модель електронної комерції: вітрина, кошик, відгуки, гарант-сервіс. Однак ця модель мала суттєвий недолік – високий поріг входження для пересічного споживача. Необхідність встановлення спеціального програмного забезпечення, налаштування VPN та розуміння принципів шифрування відлякувала масову аудиторію.

Перехід наркобізнесу у месенджер Telegram, який технічно належить до ClearNet (відкритого інтернету), став революційним кроком, що забезпечив злочинцям доступ до максимально широкої аудиторії.

Сучасний інтернет-магазин із продажу наркотиків – це не хаотична група осіб, а жорстко структурована ієрархічна організація з чітким розподілом ролей, яка функціонує за принципами корпоративного менеджменту.

Чат-боти стали основним інтерфейсом взаємодії між продавцем і покупцем. Використання ботів дозволяє магазинам працювати 24/7 без перерв та вихідних, обслуговуючи тисячі клієнтів одночасно. Це створює ілюзію повної безкарності та сервісу високого рівня, що психологічно знижує бар'єр страху перед вчиненням злочину у покупця.

Психологія процесу пошуку «закладки» споживачем перетворилася на своєрідний квест, гейміфікацію злочинної поведінки. Це створює додатковий адреналіновий ефект, який посилює психологічну залежність. Однак саме на етапі пошуку («зйому») або розкладки («мінування») відбувається більшість затримань патрульною поліцією, оскільки підозріла поведінка осіб, що риються в землі або фотографують кущі, привертає увагу.

Повномасштабне вторгнення рф у 2022 р. суттєво змінило ландшафт наркозлочинності в Україні. Великі організовані групи перемістили нарколабораторії за кордон, звідки готова продукція (синтетичні опіоїди, катинони) контрабандою ввозиться в Україну. Ускладнення логістики призвело до зростання цін та переходу на кустарне виробництво з доступних компонентів. Війна підвищила рівень стресу в суспільстві, що потенційно збільшує попит на психоактивні речовини як засіб ескапізму.

У 2024 р. поліція ліквідувала 74 нарколабораторії та 968 наркопритонів [1], що свідчить про зміщення фокусу правоохоронців з переслідування вуличних дилерів на знищення виробничих потужностей.

Кровоносною системою цифрового наркобізнесу є криптовалюти. Вони забезпечують анонімність розрахунків та транскордонність переказів. За даними НАБУ, в Україні формується стійка практика використання криптоактивів у злочинах, пов'язаних із обігом наркотиків [2]. Використання стейблкоїнів (USDT) дозволяє злочинцям уникнути ризиків волатильності курсу, притаманних біткоїну.

Хоча український ринок має свою специфіку, корисно порівняти його із західними аналогами. Аналіз британського ринку Telegram засвідчує популярність таких речовин, як 2C-B, LSD, екстазі та кокаїн. Ціни варіюються: таблетка 2C-B коштує близько 10 фунтів, а грам кокаїну – значно дорожче [3].

В Україні ж домінує ринок дешевих синтетичних стимуляторів («солі» Alpha-PVP, мефедрон) та канабісу. Це зумовлене низькою платоспроможністю населення та простотою локального виробництва «солей». Вартість «чека» (дози 0,25–0,5 г) солей є доступною навіть для підлітків, що робить цей сегмент найбільш соціально небезпечним. Проте вилучення у 2024 р. майже 5,5 тонн наркотиків на суму 2,6 млрд грн свідчить про величезні обороти цього тіньового сектору економіки [1].

Однією з найскладніших проблем у розслідуванні таких злочинів є доказування вини на основі цифрових слідів. Довгий час суди скептично ставилися до роздруківок із месенджерів. Проте ситуація змінилася завдяки позиції Великої Палати Верховного Суду (справа № 916/3027/21 від 21.07.2023) [4].

Суд визнав, що повідомлення в месенджерах (Telegram, WhatsApp) є електронними доказами, які підлягають оцінці нарівні з іншими. Це рішення стало прецедентним. Тепер скріншоти переписки, фото закладок, голосові повідомлення, отримані з телефону підозрюваного, є допустимою доказовою базою, якщо суд може ідентифікувати авторів та зміст комунікації. Касаційний господарський суд також підтвердив, що роздруківки можуть бути належними доказами, якщо сторона захисту не спростує їхню достовірність.

Ключовим доказом у справі закладчика є його мобільний телефон. Саме в ньому містяться фотографії схованок, координати та листування з куратором. На практиці поліція часто проводить огляд телефону

безпосередньо на місці затримання, посилаючись на «невідкладність» (ч. 3 ст. 233 КПК Україна).

Однак судова практика, що спирається на рішення ЄСПЛ (наприклад, справа про порушення ст. 8 Конвенції щодо приватного життя), вказує на ризики визнання таких доказів недопустимими, якщо не буде доведено реальну необхідність негайного втручання. Захисники часто успішно оскаржують такі дії, стверджуючи, що доступ до телефону був отриманий під примусом.

Водночас Верховний Суд висловив позицію, що огляд інформації з телефону, який вже був вилучений під час законного обшуку чи затримання, не потребує окремої ухвали слідчого судді на тимчасовий доступ, оскільки сам пристрій є речовим доказом [5]. Ця правова колізія вимагає від слідчих бездоганного процесуального оформлення затримання.

Україна демонструє унікальний досвід залучення громадянського суспільства до боротьби зі злочинністю. Чат-бот «СтопНаркотик» (StopDrugsBot), розроблений ХНУВС, дозволяє громадянам надсилати скарги на канали та фотографії графіті. База боту налічує понад 56 тис. адрес, а кількість користувачів перевищує 44 тис. Завдяки їхній активності заблоковано понад 3200 адрес.

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що наркобізнес в Україні завершив етап цифрової трансформації. Телеграм-боти та система «закладок» створили високотехнологічну, стійку до зовнішніх впливів екосистему, яка інтегрована в глобальну цифрову економіку через криптовалюти.

---

1. У 2024 році Нацполіція вилучила з незаконного обігу майже 5,5 тонн наркотиків на понад 2,6 млрд грн. *Головне управління Національної поліції у Вінницькій області.* URL : https://vn.npu.gov.ua/news/u-2024-rotsi-natspolitsiia-vyluchyla-z-nezakonnoho-obihu-maizhe-55-tonn-narkotykiv-na-ponad-26-mlrd-hrn.

2. Наркотики і схеми: у НАБУ розповіли, як криптовалюту використовують злочинці. *Укрінформ.* URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3805631-narkotiki-i-shemi-u-nabu-rozpovili-ak-kriptovalutu-vikoristovuut-zlocinci.html.

3. Крейн Дж. Як працює британський ринок наркотиків Telegram. *TalkingDrugs.* 2024. URL: https://www.talkingdrugs.org/uk/how-the-british-telegram-drug-market-works.

4. ВП ВС визначила, чи може електронне листування бути доказом у справі. *Єдиний Контакт-центр судової влади України.* URL : https://court.gov.ua/archive/1458846.

5. Огляд інформації з мобільного телефона, отриманого внаслідок законного обшуку, не потребує санкції суду на тимчасовий доступ до речей і документів – Верховний Суд. *Тлумацький районний суд Івано-Франківської області.* URL : https://tl.if.court.gov.ua/sud0916/pres-centr/news/1860629.

6. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%25D0%25BA/96-%25D0%25B2%25D1%2580#Text.

Софія АНТОНОВА
здобувач вищої освіти 2 курсу
факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції
України Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО
професорка кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини,
доктор філософських наук,
професор

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Повномасштабна російська збройна агресія проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., призвела до тимчасової окупації значних частин території нашої держави. У процесі звільнення окупованих територій перед Україною постала низка складних питань щодо відновлення конституційного ладу та ефективного функціонування органів публічної влади на деокупованих територіях. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, у результаті контрнаступальних дій Сил оборони України восени 2022 р. звільнено значні території на сході Харківської області та правобережну частину Херсонської області [1, с. 6].

Правову основу організації публічної влади на деокупованих територіях становлять норми Конституції України та спеціального законодавства. Відповідно до ст. 132 Конституції України територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади. Стаття 140 Конституції України визначає місцеве самоврядування як право

територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [2]. Ці конституційні засади є фундаментом для відновлення влади на звільнених територіях.

Ключовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. У ч. 1 ст. 1 цього закону визначено, що тимчасово окупована територія України є невіддільною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Відповідно до ч. 3 ст. 4 згаданого закону правовий режим діє до повного відновлення конституційного ладу України на тимчасово окупованій території [3]. Національний інститут стратегічних досліджень визначає деокупацію як комплекс заходів державної політики, наслідком яких є повна відсутність на території України збройних формувань російської федерації і окупаційної адміністрації та встановлення загального ефективного контролю України на цій території [1, с. 7].

Особливу роль у здійсненні публічної влади на деокупованих територіях відіграють військові адміністрації. Правовою основою їхньої діяльності є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. Відповідно до ст. 15 цього закону військові адміністрації утворюються на території, де органи місцевого самоврядування не здійснюють або не мають можливості здійснювати свої повноваження [4]. Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 68/2022 на всій території України було утворено обласні військові адміністрації [5].

Важливою проблемою є розмежування повноважень між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування на деокупованих територіях. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачає особливих підстав або порядку утворення військових адміністрацій саме для деокупованих територій, а також автоматичного утворення їх після деокупації. Однак на практиці у більшості територіальних громад деокупованих територій Харківської та Херсонської областей були наявні юридичні підстави для їх утворення, оскільки органи місцевого самоврядування цих територіальних громад не могли виконувати свої повноваження внаслідок окупації.

Відновлення органів місцевого самоврядування на деокупованих територіях є пріоритетним завданням держави. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1219-р затверджено план дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад [6]. Цей документ визначає першочергові кроки, які передбачають відновлення діяльності органів місцевого самоврядування, визначення та усунення негативних наслідків збройного конфлікту, демілітаризацію території, відновлення соціальних та економічних зв’язків.

Конституційний Суд України неодноразово наголошував на принципах цілісності і недоторканності території України в межах існуючого кордону та

поширення суверенітету України на всю її територію. У рішенні від 14 березня 2014 р. № 2-рп/2014 Конституційний Суд України підкреслив, що звуження меж існуючого кордону України або зміна конституційно закріпленого статусу адміністративно-територіальної одиниці суперечать конституційним принципам [7]. Це рішення підтверджує безперервність дії української юрисдикції на всіх територіях держави, включно з тимчасово окупованими.

Однак на практиці існує низка проблем у функціонуванні публічної влади на деокупованих територіях. Серед них: неузгодженість повноважень органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій, відсутність чіткого правового регулювання порядку їхньої співпраці, необхідність кадрового забезпечення органів влади, матеріально-технічного та ресурсного забезпечення.

Таким чином, здійснення публічної влади на деокупованих територіях України є складним багатоаспектним процесом, який потребує поєднання конституційних засад єдності державної території, механізмів воєнного стану та принципів місцевого самоврядування. Досвід деокупації територій Харківської та Херсонської областей виявив необхідність удосконалення нормативно-правової бази, зокрема чіткого визначення порядку переходу від військових адміністрацій до повноцінного функціонування органів місцевого самоврядування, створення механізмів координації між різними рівнями публічної влади та розробки спеціальних правових режимів для перехідного періоду. Вирішення цих питань є необхідною умовою повного відновлення конституційного ладу на деокупованих територіях та забезпечення ефективного захисту прав і свобод громадян.

1. Управління деокупованими територіями Харківської та Херсонської областей: досвід першого року : аналіт. доповідь. Київ : НІСД, 2023. 48 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/ad_deokupov_teritor_06122023.pdf.

2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

5. Військово-цивільні та військові адміністрації як суб'єкти публічного управління: завдання та функції. *UPLAN.* URL : https://uplan.org.ua/analytics/viiskovo-tsyvilni-ta-viiskovi-administratsii-iak-sub-iekty-publichnoho-upravlinnia-zavdannia-ta-funktsii/.

6. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1219-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1219-2022-р#Text.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про

проведення загальнокримського референдуму» від 14.03.2014 № 2-рп/2014. URL : https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/315-terytorialni-pryncypy.

Мар'яна БАБІЙ
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Роман ДЕМКІВ
доцент кафедри загальноправових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна – це завжди про втрати та біль. Вона не лише загрожує територіальній цілісності та суверенітету, але й ставить перед кожним громадянином питання особистої відповідальності за майбутнє країни. Чимало століть Україна бореться за право існування як самостійна держава, мати визначені кордони, мову та визнання серед інших держав. Відсіч збройній агресії після початку повномасштабного вторгнення на територію України стала підтвердженням боротьби за право існувати як незалежна нація, за збереження територіальної цілісності та демократичних цінностей. Саме під час воєнного стану обов'язок громадянина захищати Вітчизну стає надзвичайно важливим.

Щоб дослідити цю тему, потрібно розглянути нормативну базу і особливості реалізації зазначеного обов'язку у мирний час та в умовах воєнного стану. Зважаючи на ст. 65 Конституції України, можна стверджувати, що у мирний час конституційний обов'язок захисту Вітчизни має суто декларативний характер (реалізується через військовий облік, підготовку громадян до служби, проходження військової чи альтернативної служби та участь у заходах із забезпечення оборони держави), а от під час воєнного стану стає конкретною юридичною вимогою, процес реалізації якої передбачений законами України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Згідно із висновком Конституційного Суду України захист Вітчизни трактується так: «Захист держави, забезпечення її безпеки є найважливішими функціями всього Українського народу. Військова служба – це конституційний обов'язок громадян України, який полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. До військовослужбовців належать особи, які проходять таку службу, зокрема у Збройних Силах України. Військовій службі передує необхідність виконання конституційного військового обов'язку, що передбачає проходження громадянами України військової служби (добровільно чи за призовом)» [2].

У ст. 64 Конституції України йдеться про можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень» [1]. Можуть бути обмежені: свобода пересування, право на мирні зібрання та діяльність об'єднань громадян, таємниця листування і комунікацій, а також право на працю чи підприємницьку діяльність. Водночас існує перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть у воєнний час: право на життя, заборона катувань, право на правову допомогу [3].

Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни у воєнний період здійснюється шляхом реалізації кількох основних аспектів. Насамперед це стосується особливої процедури, яка здійснюється для залучення необхідних сил і ресурсів держави до виконання завдань із захисту країни. Згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»: «Мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано» [4]. Далі йдеться про задіяння сил територіальної оборони та використання матеріальних активів – рухомого майна, власності, виробничих об'єктів – на користь армії. Крім того, громадянам, чиї релігійні переконання забороняють військову службу, надається опція проходження альтернативної (невійськової) служби, хоча її реалізація може бути звужена під час воєнного стану. Це вказано у ст. 35 Конституції України, а порядок проходження служби описаний у Законі України «Про альтернативну (невійськову) службу». Згідно зі ст. 5 цього закону альтернативну службу проходять так: «Альтернативну службу громадяни проходять на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають у державній, комунальній власності або переважна частка у

статутному фонді яких є в державній або комунальній власності, діяльність яких у першу чергу пов'язана із соціальним захистом населення, охороною здоров'я, захистом довкілля, будівництвом, житлово-комунальним та сільським господарством, а також у патронажній службі в організаціях Товариства Червоного Хреста України» [5].

Особливість обов'язку захисту Вітчизни пов'язана із посиленням покарання за ухилення від мобілізації або ж самовільне залишення військової частини, яке передбачено Кримінальним кодексом України (ст. 336): «Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років» [6]. Ця стаття підтверджує важливість оборони держави і доводить, що конституційний обов'язок захисту Вітчизни в умовах воєнного стану є не лише юридичною нормою, а й життєвою необхідністю.

Отже, конституційний обов'язок захисту Вітчизни є одним із головних критеріїв стійкості держави під час зазіхань на її території. Механізм мобілізації, обмеження певних прав та свобод людей та громадян визначено законодавством України, а саме: Конституцією України, законами України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. За конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» : Рішення Конституційного Суду України № 1-р(II)/2019. URL : https://ccu.gov.ua/dokument/1-rii2019.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text.

5. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12.12.1991 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text.

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Ігор БІЛИК
курсант Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

Сергій БРАТЕЛЬ
завідувач кафедри поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення прав і свобод людини є визначальним критерієм демократичності держави та ефективності функціонування її інституцій. Конституція України закріплює людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність, а утвердження і забезпечення прав та свобод людини визначає головним обов'язком держави [1]. У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України особливого значення набуває діяльність Національної поліції України як одного з основних суб'єктів забезпечення конституційних прав і свобод громадян. Водночас реалізація правоохоронних функцій у період дії правового режиму воєнного стану потребує пошуку балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю гарантування прав людини.

Воєнний стан є особливим правовим режимом, що запроваджується у разі збройної агресії або загрози нападу на державу та передбачає надання органам державної влади додаткових повноважень для відвернення загроз державному суверенітету та територіальній цілісності України [2]. Водночас відповідно до ст. 64 Конституції України окремі права і свободи людини можуть бути тимчасово обмежені лише в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії таких обмежень [1]. При цьому низка конституційних прав не підлягає обмеженню навіть за умов воєнного стану, що свідчить про збереження пріоритету людиноцентричної концепції державного управління.

Особливе місце у механізмі реалізації конституційних гарантій належить Національній поліції України. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» діяльність поліції спрямовується на забезпечення публічної безпеки і порядку, охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави [3]. Таким чином, навіть в умовах воєнного стану захист прав людини залишається одним із ключових завдань поліцейської діяльності.

Важливе значення має забезпечення права на життя та особисту безпеку громадян. У період воєнного стану підрозділи Національної поліції України залучаються до евакуації населення із зон активних бойових дій, організації гуманітарних коридорів, реагування на надзвичайні ситуації, спричинені ракетними ударами та іншими проявами збройної агресії. Реалізація зазначених заходів безпосередньо пов'язана із виконанням державою позитивного обов'язку щодо захисту життя людини як фундаментального конституційного блага.

Суттєвого значення в умовах воєнного стану набуває забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Практична діяльність поліції нерідко пов'язана із застосуванням превентивних поліцейських заходів, перевіркою документів, обмеженням доступу до окремих територій, проведенням поверхневої перевірки або затриманням осіб. У таких випадках особливо важливим є суворе дотримання принципу законності та вимог адміністративних процедур. Будь-яке обмеження особистої свободи повинно мати чітке нормативне підґрунтя, переслідувати легітимну мету та бути пропорційним існуючим загрозам.

Окремої уваги потребує питання забезпечення права на повагу до людської гідності. Умови воєнного стану характеризуються підвищеним рівнем суспільної напруги, масовими переміщеннями населення, значною кількістю внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали внаслідок бойових дій. За таких обставин поліцейські повинні забезпечувати належний рівень комунікації з громадянами, дотримуватися етичних стандартів службової діяльності та запобігати будь-яким проявам дискримінації чи неналежного поводження.

Одним із ключових напрямів діяльності Національної поліції України залишається забезпечення права на правничу допомогу та справедливу процедуру під час застосування заходів адміністративного примусу. Особливо актуальним це питання стає у випадках адміністративного затримання осіб, доставлення до підрозділів поліції, складання адміністративних матеріалів або здійснення кримінального провадження. Дотримання встановлених законом процедур виступає важливою гарантією захисту прав людини та запобігання зловживанням владними повноваженнями.

У сучасних умовах суттєво зростає роль Національної поліції України у забезпеченні прав осіб, які постраждали від збройної агресії. Йдеться насамперед про потерпілих від воєнних злочинів, внутрішньо переміщених осіб, дітей, які зазнали негативного впливу війни, а також членів сімей

загиблих та зниклих безвісти осіб. Поліцейські підрозділи здійснюють прийом та реєстрацію відповідних повідомлень, документування фактів порушень міжнародного гуманітарного права, сприяють встановленню місцезнаходження осіб та взаємодіють із іншими органами державної влади у сфері захисту прав постраждалих громадян.

Важливим елементом забезпечення конституційних прав людини є діяльність поліції на деокупованих територіях. Відновлення правопорядку після звільнення населених пунктів супроводжується необхідністю створення безпечного середовища для населення, організації протидії злочинності, документування наслідків окупації та налагодження взаємодії з місцевими громадами. Ефективність такої діяльності значною мірою залежить від рівня довіри населення до поліції та дотримання працівниками поліції принципів верховенства права, законності, відкритості та поваги до прав людини.

Особливого значення набуває також реалізація принципу пропорційності під час здійснення поліцейських повноважень. Конституційний Суд України у своїй практиці неодноразово наголошував, що обмеження прав людини повинні відповідати легітимній меті, бути необхідними у демократичному суспільстві та не створювати надмірного втручання у сферу гарантованих прав і свобод. Зазначений підхід має застосовуватися і в діяльності Національної поліції України під час реалізації заходів правового режиму воєнного стану.

Важливою гарантією дотримання конституційних прав людини виступає система контролю за діяльністю поліції. Незважаючи на особливості функціонування державного механізму в умовах воєнного стану, зберігають своє значення судовий контроль, прокурорський нагляд, парламентський контроль та механізми громадського моніторингу. Їхнє ефективне функціонування сприяє запобіганню порушенням прав людини та зміцненню довіри суспільства до правоохоронних органів.

Конституційно-правові засади забезпечення прав людини в діяльності поліції також мають розглядатися крізь призму міжнародних стандартів захисту прав людини. Відповідно до ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод держави можуть відступати від окремих зобов’язань за конвенцією під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації. Водночас такі заходи повинні бути суворо обумовлені гостротою ситуації та не суперечити іншим міжнародним зобов’язанням держави [4].

Таким чином, в умовах збройної агресії проти України та дії правового режиму воєнного стану Конституція України продовжує виконувати роль основоположного акта, що визначає межі діяльності органів державної влади, зміст і спрямованість державної політики, а також систему гарантій прав і свобод людини. Незважаючи на можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, конституційний механізм їх захисту не втрачає своєї дії, а навпаки, набуває особливого значення як інструмент забезпечення балансу між потребами національної безпеки та інтересами особи.

У цьому контексті Національна поліція України виступає одним із ключових суб'єктів реалізації конституційної функції держави щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Ефективність виконання поліцейських повноважень в умовах воєнного стану повинна оцінюватися не лише крізь призму досягнення безпекових результатів, а і з позицій дотримання принципів верховенства права, законності, пропорційності, правової визначеності та поваги до людської гідності.

Отже, Національна поліція України в умовах воєнного стану виконує важливу роль у забезпеченні конституційних прав і свобод людини. Особливості безпекового середовища обумовлюють розширення спектра поліцейських завдань та повноважень, однак не змінюють фундаментального призначення поліції як інституту служіння суспільству. Подальше вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України має бути спрямоване на зміцнення гарантій прав людини, забезпечення пропорційності обмежувальних заходів та впровадження європейських стандартів правоохоронної діяльності навіть в умовах воєнного стану.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Тетяна БОНДАР
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Механізм правового регулювання протидії торгівлі людьми в умовах воєнного стану в Україні зазнав суттєвих змін, що зумовлене появою нових загроз для безпеки людини та держави. Повномасштабна війна спричинила масштабне переміщення населення, руйнування соціальної інфраструктури та зростання кількості осіб, які перебувають у вразливому становищі. З огляду на вищезазначене проблема торгівлі людьми набуває особливої актуальності, оскільки воєнний стан створює додаткові передумови для поширення різних форм експлуатації.

У цьому контексті важливо враховувати, що запровадження правового режиму воєнного стану безпосередньо впливає на обсяг і механізми реалізації конституційних прав і свобод людини. Частина прав може бути тимчасово обмежена відповідно до Конституції України, однак такі обмеження повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності та законності. Порушення балансу між потребами національної безпеки та захистом прав людини створює додаткові ризики, зокрема збільшення вразливості окремих груп населення до експлуатації та торгівлі людьми.

Науковий інтерес до дослідження механізму правового регулювання протидії торгівлі людьми в умовах війни зумовлений необхідністю переосмислення традиційних підходів до забезпечення прав людини у кризових ситуаціях. Окремі аспекти цієї проблематики досліджували Д. Григорчак, І. Серкевич, Ю. Лісіцина, І. Євхутич, О. Мороз, К. Костовська,

В. Шаблистий, О. Чепік-Трегубенко та інші науковці. Водночас сучасні умови потребують додаткового аналізу механізмів адаптації правового регулювання до викликів воєнного часу, зокрема в частині захисту внутрішньо переміщених осіб, біженців та дітей.

Базовим нормативним актом у цій сфері залишається Закон України «Про протидію торгівлі людьми», який визначає основні напрями державної політики щодо запобігання торгівлі людьми та надання допомоги постраждалим особам [1]. Однак в умовах воєнного стану практична реалізація його положень потребує адаптації до нових суспільних обставин. Насамперед це стосується координації діяльності державних органів в умовах обмежених ресурсів, підвищеного міграційного руху населення та зростання транскордонних ризиків.

Одним із ключових елементів механізму правового регулювання є процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми. В умовах війни така процедура ускладнюється через втрату документів, обмежений доступ до органів державної влади та перебування значної кількості громадян за межами України. У зв'язку з цим особливого значення набуває цифровізація адміністративних процедур та запровадження дистанційних механізмів звернення за правовою допомогою. Саме цифрова трансформація механізму ідентифікації постраждалих осіб може розглядатися як один із перспективних напрямів удосконалення державної політики у цій сфері.

Особливо вразливою категорією залишаються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Законодавство України встановлює спеціальний порядок їхнього виїзду за кордон в умовах воєнного стану та передбачає механізми контролю за їх подальшим перебуванням у приймаючих державах [2]. Такі заходи спрямовані на мінімізацію ризиків незаконного переміщення дітей та їх залучення до експлуатації.

Важливу роль у механізмі правового регулювання відіграють норми кримінального законодавства. Стаття 149 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за торгівлю людьми, однак сучасна практика свідчить про необхідність удосконалення підходів до кваліфікації злочинів, пов'язаних із використанням цифрових технологій для вербування потерпілих [3]. Поширення використання соціальних мереж, месенджерів та онлайн-платформ для пошуку потенційних жертв свідчить про трансформацію способів вчинення цього злочину та потребує відповідного нормативного реагування.

У сучасних умовах особливого значення набуває міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми. Транскордонний характер переміщення населення в період війни зумовлює необхідність оперативного обміну інформацією між державами, узгодження процедур захисту постраждалих осіб та координації діяльності правоохоронних органів. Україна імплементує міжнародні стандарти у цій сфері, зокрема положення Конвенції

Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [4], що сприяє формуванню єдиного механізму реагування на сучасні загрози.

Окремої уваги потребує питання ресурсного забезпечення механізму протидії торгівлі людьми. В умовах воєнного стану значна частина бюджетних ресурсів спрямовується на оборонні потреби, що ускладнює фінансування соціальних програм підтримки постраждалих осіб. За таких умов зростає роль міжнародних організацій та неурядового сектору, які забезпечують надання гуманітарної, психологічної та правової допомоги. Взаємодія держави та громадянського суспільства фактично стала необхідною умовою ефективності механізму протидії торгівлі людьми в кризових умовах.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні особливостей трансформації механізму правового регулювання протидії торгівлі людьми в умовах воєнного стану та обґрунтуванні необхідності його адаптації до нових форм експлуатації, пов'язаних із цифровим середовищем, масовою міграцією населення та функціонуванням механізму тимчасового захисту. Доведено, що ефективність протидії торгівлі людьми в сучасних умовах безпосередньо залежить від здатності держави забезпечити міжвідомчу координацію, цифровізацію адміністративних процедур та інтеграцію міжнародних механізмів захисту прав людини.

Отже, механізм правового регулювання протидії торгівлі людьми в умовах воєнного стану є динамічною системою, яка потребує постійного оновлення відповідно до сучасних викликів. Ефективність такого механізму визначається не лише наявністю нормативної бази, а й здатністю держави оперативно реагувати на нові форми експлуатації, забезпечувати захист найбільш вразливих категорій населення та підтримувати належний рівень міжнародної співпраці у сфері захисту прав людини.

1. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text.

2. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#Text.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text.

Олександра ВАЩИШИНА
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Роман ДЕМКІВ
доцент кафедри загальноправових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ЗБИРАТИСЯ МИРНО ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Однією з фундаментальних гарантій демократичного суспільства є право на мирні зібрання, адже свобода слова та право на захист власних інтересів – це засадничі принципи, на яких тримається демократичний механізм держави. Проте з огляду на запровадження воєнного стану в Україні реалізація цього права зазнала певних обмежень.

Мирне зібрання – публічний захід, що проводиться у публічному місці мирно, без зброї у формі зборів, мітингу, демонстрації, пікетування, походу або в будь-якому поєднанні цих форм чи в інших не заборонених законом формах для вираження особистої, громадянської або політичної позиції з будь-яких питань [1].

Відповідно до ст. 39 Конституції України громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. При цьому, незважаючи на формулювання «громадяни», відповідно до ст. 26 Конституції України це право поширюється також на іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах [2]. Також це право є одним із базових політичних прав, які держава зобов'язана забезпечити відповідно до ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3].

Важливою гарантією реалізації цього права є обов'язок держави забезпечити безпеку учасників зібрання. Держава повинна вживати позитивних заходів для недопущення насильства та забезпечення громадського порядку. Водночас належне виконання цього обов'язку значною мірою залежить від своєчасного повідомлення органів влади про проведення зібрання, хоча конкретні строки такого сповіщення законодавством не визначені.

Однак право на мирні зібрання не є абсолютним. Зокрема, ст. 64 Конституції України передбачає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [2].

Розвиваючи наведені положення щодо можливості обмеження прав в особливих умовах, законодавче уточнення цих норм міститься у спеціальному нормативному акті, відповідно до якого, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Водночас аналіз положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» свідчить про наявність певної нормативної неузгодженості щодо реалізації права на мирні зібрання. Так, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 8 цього Закону військове командування та військові адміністрації мають право забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів. Отже, така заборона не є автоматичною, а потребує ухвалення окремого рішення компетентним органом залежно від безпекової ситуації.

Разом із тим ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює, що в умовах воєнного стану забороняються проведення страйків, масових зібрань та акцій. Таким чином, одна норма передбачає можливість індивідуального обмеження права на мирні зібрання, тоді як інша фактично закріплює загальну заборону масових заходів під час воєнного стану. Це створює проблему правової визначеності, оскільки громадяни не можуть чітко передбачити межі реалізації свого права.

У цьому контексті важливе значення має також ст. 92 Конституції України, відповідно до якої права і свободи людини та громадянина, гарантії цих прав і свобод, а також основні обов'язки громадянина визначаються

виключно законами України. Це означає, що обмеження права на мирні зібрання можуть встановлюватися лише на законодавчому рівні, а не підзаконними актами чи окремими рішеннями органів влади. Водночас на практиці в окремих регіонах України обмеження свободи мирних зібрань встановлювалися наказами та розпорядженнями військових адміністрацій, що викликає дискусії щодо відповідності таких обмежень Конституції України та принципу верховенства права [2].

Обмеження права на мирні зібрання можливе виключно за рішенням суду та лише з підстав, передбачених законом, зокрема в інтересах національної безпеки, громадського порядку чи захисту прав інших осіб. Такий порядок передбачений, зокрема, ст. 280 Кодексу адміністративного судочинства України. У свою чергу у разі неправомірного обмеження або перешкоджання проведенню мирного зібрання організатори мають право звернутися до суду в порядку ст. 281 Кодексу адміністративного судочинства України. Органи Національної поліції України можуть втручатися у проведення зібрання лише у випадку, якщо воно перестає бути мирним і створює загрозу громадській безпеці або порядку [5].

В Україні відсутній спеціальний закон, який би комплексно регулював порядок організації та проведення мирних зібрань, попри неодноразові спроби його прийняття. У зв'язку з цим правове регулювання даного питання здійснюється переважно на основі норм Конституції України та судової практики.

Право на мирні зібрання є невід'ємною складовою демократичного суспільства та важливим інструментом реалізації свободи вираження поглядів і захисту суспільних інтересів. Попри відсутність спеціального закону в Україні, це право гарантується нормами Конституції України, Європейською конвенцією з прав людини, а також забезпечується механізмами судового захисту. Водночас відсутність спеціального закону зумовлює певні труднощі у практичній реалізації цього права особливо в умовах надзвичайних правових режимів, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства.

---

1. Про свободу мирних зібрань : Проєкт Закону України від 04.07.2013 р. № 2508а. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47751 (дата звернення: 01.06.2026).

2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.06.2026).

3. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) : Протокол від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.06.2026).

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.06.2026).

5. Мохончук Б. Свобода мирних зібрань: у чому суть цього права та які особливості його реалізації. 20.11.2024. Громадянська мережа ОПОРА. URL :

https://oporaua.org/samovriaduvannia/svoboda-mirnih-zibran-u-chomu-sut-c-ogo-prava-ta-yaki-osoblivosti-yogo-realizaciyi-25549?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.06.2026).

Олексій ВЕРЕНЖАК
курсант 1-го курсу
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена ЮШКЕВИЧ
професор кафедри теорії та історії
держави та права
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Права та свободи людини є абсолютним фундаментом демократичного суспільства. Вони виступають тим правовим і моральним орієнтиром, який гарантує кожній особистості повагу до її гідності, свободу вибору та національну безпеку. Саме захист цих цінностей відрізняє цивілізовану, правову державу від тоталітарних та авторитарних режимів.

Проте повномасштабне вторгнення в Україну та умови запровадження воєнного стану створили виклики для повноцінної реалізації та захисту цих прав. Об'єктивна необхідність збереження суверенітету й безпеки громадян змушує державу йти на законні, але відчутні обмеження певних конституційних прав (таких як свобода пересування, право на мирні зібрання чи недоторканність житла).

За таких умов особливого значення набуває забезпечення балансу між потребами національної безпеки та необхідністю гарантування прав і свобод людини, що є важливою передумовою збереження демократичних цінностей і людської гідності в умовах воєнного стану.

Визнаючи людину найвищою соціальною цінністю, держава покладає на себе обов’язок забезпечення умов, за яких навіть у найважчих обставинах основоположні права залишатимуться недоторканними.

Права людини мають універсальний характер і становлять основу сучасної демократичної держави. Їх зміст, гарантії реалізації та межі допустимого обмеження закріплені як у національних, так і в міжнародно-

правових актах.

В Україні фундаментальні права і свободи людини гарантовані Конституцією України, яка визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Водночас в умовах дії правового режиму воєнного стану допускається тимчасове обмеження окремих конституційних прав, зокрема свободи пересування, свободи слова, права на мирні зібрання та права на страйк. Такі обмеження повинні відповідати принципам законності, необхідності, пропорційності та мати тимчасовий характер. Поряд із цим держава зобов'язана гарантувати реалізацію прав, які не підлягають обмеженню навіть за надзвичайних обставин, серед яких право на життя, заборона катувань і жорстокого поводження, а також заборона дискримінації [1].

Формування сучасної системи міжнародних стандартів у сфері прав людини нерозривно пов'язане з прийняттям Загальної декларації прав людини 1948 року, яка заклала фундаментальні засади правового статусу особи та проголосила невід'ємність права на життя, свободу й особисту недоторканність [2]. Подальший розвиток міжнародно-правових механізмів захисту прав людини знайшов своє відображення у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, положення якого встановлюють перелік основоположних прав і свобод, що підлягають особливому захисту та не можуть бути скасовані навіть в умовах надзвичайного або воєнного стану [3].

Правовий режим воєнного стану є особливим правовим механізмом, запровадження якого зумовлене необхідністю забезпечення національної безпеки, захисту державного суверенітету та територіальної цілісності держави. Його зміст полягає у встановленні спеціального порядку правового регулювання суспільних відносин, який передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина, а також покладення додаткових обов'язків з метою ефективної протидії збройній агресії та іншим загрозам державності.

В умовах повномасштабної війни держава змушена оперативно реагувати на безпекові виклики шляхом мобілізації людських і матеріальних ресурсів, координації діяльності органів публічної влади та посилення контролю за окремими сферами суспільного життя. За таких обставин пріоритетного значення набуває забезпечення обороноздатності держави, оскільки збереження суверенітету та територіальної цілісності виступає необхідною передумовою подальшої реалізації прав і свобод людини.

Разом із тим запровадження воєнного стану не означає відмови від принципів верховенства права та конституційних гарантій захисту прав людини. Будь-які обмеження повинні мати законний характер, бути обґрунтованими, необхідними та пропорційними поставленій меті. Відповідний підхід узгоджується з міжнародно-правовими стандартами, зокрема положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які допускають можливість тимчасового відступу держав від окремих

зобов'язань в умовах надзвичайної загрози для життя нації за умови дотримання встановлених міжнародним правом вимог [3].

Важливе значення для забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту мають норми міжнародного гуманітарного права, які встановлюють правила поводження із цивільним населенням, військовополоненими та іншими особами, що перебувають під захистом міжнародного права. До основоположних принципів міжнародного гуманітарного права належать принцип розрізнення між цивільними та комбатантами, заборона нападів на цивільних осіб і цивільні об'єкти, забезпечення захисту внутрішньо переміщених осіб і біженців, а також гарантування безперешкодного надання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало від воєнних дій [4, с. 50].

Одним із найбільш поширених проявів обмеження прав людини в умовах воєнного стану є встановлення певних обмежень свободи пересування. Запровадження комендантської години, спеціального режиму в'їзду та виїзду, обмеження доступу до окремих територій, а також заходів світломаскування спрямоване на забезпечення громадської безпеки, захист об'єктів критичної інфраструктури та мінімізацію ризиків, пов'язаних із діяльністю диверсійно-розвідувальних груп. Такі заходи мають превентивний характер і є складовою механізму забезпечення обороноздатності держави в умовах воєнної агресії [4, с. 30].

Попри можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, людина залишається центральною цінністю демократичної правової держави. Конституційні гарантії права на життя, людську гідність, свободу від катувань та право на справедливий суд зберігають свою чинність незалежно від особливостей правового режиму, що діє на території держави. У зв'язку з цим запровадження обмежувальних заходів повинно здійснюватися виключно на законних підставах, відповідати принципам необхідності та пропорційності, а також мати тимчасовий характер.

Отже, забезпечення прав людини в умовах воєнного стану потребує досягнення балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю збереження демократичних цінностей. Дотримання державою конституційних і міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини є важливою передумовою підтримання суспільної довіри, зміцнення принципу верховенства права та подальшого розвитку України як демократичної і правової держави.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 03.06.2026).

2. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 03.06.2026).

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 груд. 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 03.06.2026).

4. Права людини під час дії правового режиму воєнного стану : матеріали Всеукр.

наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 10 груд. 2024 р.). Кропивницький, 2024. 323 с.

Еліна ГАПОЛОВА
здобувач вищої освіти 2 курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Вадим ЧЕПУРКО
викладач кафедри
криміналістики та домедичної
підготовки Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розслідування злочинів проти національної безпеки в умовах воєнного стану має підвищену складність, оскільки такі кримінальні правопорушення часто вчиняються в умовах бойових дій, окупації, інформаційно-психологічних операцій, диверсійної діяльності, кібератак або співпраці з державою-агресором. Кримінальний кодекс України відносить до злочинів проти основ національної безпеки, зокрема, дії, передбачені статтями 109–114-2, а законодавець окремо підкреслює їх особливу суспільну небезпечність, встановлюючи, що строки давності не застосовуються до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, передбачених цими статтями [5].

Воєнний стан формує особливе правове середовище для збирання доказів. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що запроваджується у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності України, і передбачає надання додаткових повноважень органам влади, військовому командуванню та військовим адміністраціям для забезпечення національної безпеки.

Центральне місце у таких провадженнях займає огляд місця події, об’єктів, документів, техніки та цифрових носіїв. Відповідно до статті 237

КПК України, огляд проводиться для виявлення та фіксації відомостей щодо обставин кримінального правопорушення, причому об'єктами огляду можуть бути місцевість, приміщення, речі, документи та комп'ютерні дані. У справах про державну зраду, диверсію, колабораційну діяльність, шпигунство або несанкціоноване поширення інформації про переміщення Збройних Сил України особливого значення набувають фото- і відеофіксація, складання схем, GPS-прив'язка, вилучення слідів вибуху, уламків боєприпасів, мобільних телефонів, SIM-карт, ноутбуків, флеш-накопичувачів, записів камер спостереження та мережевого обладнання [6].

Особливістю криміналістичної техніки у таких провадженнях є поєднання традиційних і цифрових методів доказування. Традиційні засоби фотографування, відеозапис, трасологічні, балістичні, вибухотехнічні, почеркознавчі, дактилоскопічні та біологічні дослідження дозволяють встановити матеріальні сліди злочину. Водночас цифрова криміналістика дає змогу дослідити листування в месенджерах, електронну пошту, геолокаційні дані, історію браузера, хмарні сервіси, метадані фото та відео, криптогаманці, IP-адреси, логи доступу, цифрові карти й соціальні мережі [2, с.177].

В умовах воєнного стану особливо важливо забезпечити безперервність і достовірність фіксації доказів, адже місце події може бути зруйноване повторними обстрілами, заміноване, окуповане або недоступне для повторного огляду. Тому слідчий або прокурор повинен максимально повно фіксувати первинну обстановку: загальний вигляд місця події, просторове розташування об'єктів [4, с. 97], сліди вибуху, напрямок ураження, пошкодження інфраструктури, залишки засобів зв'язку, документи, символіку, техніку, зброю, носії інформації. Стаття 107 КПК України передбачає застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження, а виконання ухвали про обшук обов'язково фіксується звуко- та відеозаписувальними технічними засобами, що має суттєве значення для підтвердження законності вилучення речей і даних [1, с. 47].

Воєнний стан зумовлює і спеціальні процесуальні правила. Стаття 615 КПК України передбачає особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР, рішення про початок досудового розслідування може прийматися постановою слідчого, дізнавача або прокурора, а у невідкладних випадках до винесення такої постанови допускається огляд місця події [6].

Значну роль у розслідуванні злочинів проти національної безпеки відіграють негласні слідчі розшукові дії та спеціальні технічні засоби. За статтею 246 КПК України, негласні слідчі розшукові дії застосовуються тоді, коли відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом, а низка таких дій допускається лише у провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Для справ про державну зраду, шпигунство, диверсію, пособництво державі-агресору або передачу координат військових об'єктів це може включати аудіо- та

відеоконтроль, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, спостереження, контроль за вчиненням злочину, ідентифікацію каналів зв'язку та документування контактів із представниками ворога [3, с. 58].

Отже, застосування криміналістичної техніки при розслідуванні злочинів проти національної безпеки в умовах воєнного стану має бути комплексним, швидким, технологічно грамотним і процесуально бездоганним. Професійний підхід передбачає поєднання огляду місця події, відеофіксації, цифрової криміналістики, експертних досліджень, аналізу відкритих джерел, роботи з електронними доказами, балістики, вибухотехніки, телекомунікаційних даних та негласних слідчих дій.

1. Бєлов Д., Громовчук М. Правовий простір держави: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2021. Випуск 66. С. 46–50.

2. Данко В.Й., Бєлов Д.М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Право». Випуск 73(5). 2022. С. 174–182.

3. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності: навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

4. Кононенко Ю. С. Основи методики розслідування державної зради. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2024. 212 с.

5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17

Михайло ГОВТВА
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Проблематика обмеження прав людини у воєнний період становить одну з найбільш складних державно-правових проблем, оскільки стосується: 1) людини, яка конституційно визначена в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Основного Закону Української держави і суспільства); 2) крихкого балансу між забезпеченням національної безпеки та збереженням демократичних цінностей в державі. Тому досліджуване питання набуває особливого значення в умовах діючого у нашій державі правового режиму воєнного стану.

Правовий механізм обмеження прав і свобод людини, що обумовлений військовою агресією російської федерації проти нашої країни, повинен чітко базуватися на приписах Конституції України.

Зокрема, в Основному Законі нашої держави і суспільства суб'єкт законотворчості імперативно закріпив, що визначені на конституційному рівні права і свободи людини не можуть бути обмежені, крім тих випадків, які передбачені в законі найвищої юридичної сили (ч. 1 ст. 64) [1].

Так, у ч. 2 ст. 64 Конституції України законодавець передбачив можливості встановлення окремих обмежень прав і свобод особи із обов'язковим зазначенням строку дії таких обмежень, коли мова йде про період воєнного або надзвичайного стану. Вагомим є те, що у другому реченні вказаної частини аналізованої статті суб'єкт законотворчості гарантує абсолютну непорушність низки можливостей, які у юридичній науці отримали назву фундаментальних (основоположних, засадничих) прав людини [2, с. 22]. Так, у ч. 2 ст. 64 законодавець прямо вказує, що не можуть бути обмежені права і свободи людини, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [1].

На міжнародному рівні правила відступу від зобов'язань щодо прав людини регламентуються статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Зокрема, у п.1 вищезгаданої статті визначено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією. Однак такі заходи допускаються виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, а також за умови, що вони не суперечать іншим зобов'язанням згідно з міжнародним правом [3]. Це є важливою гарантією того, що жодні обмеження не можуть перетворюватися на інструмент державного свавілля.

Не менш важливим є і те, що у п. 2 цієї ж статті зазначається й те, що наведені у ч. 1 ст. 15 Конвенції положення не можуть бути підставою для відступу від вимог:

– статті 2, що закріплює непорушність права кожного на життя, яке охороняється законом, а також уточнюється, що «нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій»;

– статті 3 (заборона катування);

– п. 1 статті 4 (заборона рабства і примусової праці);

– статті 7 під назвою «Ніякого покарання без закону» [3].

Ключовим нормативним детермінантом реалізації таких обмежень у сучасних умовах є Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Частина перша статті 8 цього Закону визначає вичерпний перелік заходів правового режиму. Найбільш суттєвими із них є можливості військового командування разом із військовими адміністраціями: примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності (п. 4 ч. 1 ст. 8); забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів (п. 8 ч. 1 ст. 8); встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу сил цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (п. 17 ч. 1 ст. 8) та інші [4].

Практична легітимізація вищезазначених законодавчих норм відбулася з прийняттям Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Згідно зі статтею 3 цього Указу, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово можуть обмежуватися конкретні конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [5]. Це означає законне допущення тимчасового втручання в таємницю листування, свободу пересування, право на мирні зібрання, право власності, право на освіту.

Крім цього, у ст. 8 вказаного нормативно-правового акту зазначено, що цей Указ Президента України набирає чинності одночасно з набранням чинності Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [5].

Отже, обмеження прав у воєнний період є доволі складним, але чітко регламентованим правовим явищем, детермінованим екзистенційною потребою як дотримання прав людини, так і необхідністю збереження суверенітету України. Ефективна реалізація цих заходів вимагає не лише суворого адміністрування з боку органів публічної влади, але й неухильного дотримання межі легітимності втручання відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Боняк В. О. Термінологічна невизначеність категорії, що відображає можливості людини, необхідні для її існування та розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3. С.18-22.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 24. Ст. 1243. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

Діана ГОЛОБОРОДЬКО
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Конституція України відіграє основне місце в забезпеченні верховенства права, оскільки саме вона визначає основи правового порядку, межі діяльності державної влади та гарантії прав і свобод людини. У статті 8 Конституції прямо закріплено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а сама Конституція має найвищу юридичну силу. Це означає, що всі закони, підзаконні нормативні акти, рішення органів державної влади та місцевого самоврядування повинні відповідати Конституції, а не суперечити їй. Отже, Конституція є не лише політико-правовим документом, а й основним критерієм законності всієї діяльності держави. Її верховенство забезпечує стабільність правової системи, унеможливлює свавільне прийняття рішень та створює основу для контролю за владою.

Особливе значення для розуміння верховенства права має стаття 3 Конституції України [1], відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Це положення показує, що українська конституційна модель не зводить право лише до формального виконання законів. Закон має бути справедливим, гуманним і спрямованим на захист людини. Тому верховенство права в Україні означає не просто панування закону, а панування права як системи цінностей, у центрі якої перебуває людина. Держава не може діяти лише з позиції владного примусу, адже її головним обов'язком є утвердження і забезпечення прав і свобод людини [4, с. 610].

Важливим елементом забезпечення верховенства права є конституційний принцип обмеження державної влади. Стаття 6 Конституції закріплює поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, а також встановлює, що ці органи діють у межах повноважень, визначених Конституцією і законами України. У поєднанні зі статтею 19 це формує принцип правової визначеності: органи державної влади та їх посадові особи не можуть діяти довільно, а зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і у спосіб, передбачені Конституцією та законами. Це є однією з головних гарантій проти узурпації влади, зловживань посадових осіб і порушення прав громадян. Конституція України також забезпечує верховенство права через механізм судового захисту. Відповідно до статті 55, права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а кожному гарантується право оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових осіб. Це положення має принципове значення, оскільки право не може бути реальним без ефективного механізму його захисту. Крім того, стаття 124 Конституції встановлює, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір. Отже, судова влада виступає інструментом контролю за дотриманням Конституції, захисту особи від незаконних рішень і відновлення порушених прав [2].

Однією з основних проблем забезпечення верховенства права в Україні є те, що конституційні норми не завжди повною мірою реалізуються на практиці: спостерігаються випадки правової невизначеності, нестабільності законодавства, формального виконання законів, зловживання владними повноваженнями, тривалого розгляду справ у судах, недостатньої довіри громадян до судової системи та нерівного доступу до правового захисту. Це призводить до того, що Конституція іноді сприймається не як реально діючий механізм захисту прав людини, а як декларативний документ. Шляхами вирішення цих проблем є посилення конституційного контролю, удосконалення якості законодавчої діяльності, забезпечення незалежності судової влади, підвищення відповідальності посадових осіб за порушення Конституції, розвиток правової освіти громадян, цифровізація судових і адміністративних процедур, а також формування сталої практики, відповідно до якої будь-яке рішення державного органу оцінюється насамперед з погляду відповідності Конституції України, принципу справедливості, правової визначеності та поваги до прав людини [3, с. 267].

Таким чином, роль Конституції України у забезпеченні верховенства права полягає в тому, що вона встановлює найвищі правові стандарти для держави, суспільства і громадянина. Конституція визначає межі влади, закріплює пріоритет прав людини, гарантує судовий захист, забезпечує пряму дію конституційних норм і створює основу для перевірки законів та інших актів на відповідність Основному Закону. Її значення полягає не лише у формальному закріпленні принципу верховенства права, а й у тому, що вона

перетворює цей принцип на практичний механізм захисту людини від свавілля держави. Саме тому Конституція України є центральним елементом правової держави, а її реальне дотримання є необхідною умовою демократії, законності та справедливого суспільного розвитку.

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення : 21.05.2026).

2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text (дата звернення : 21.05.2026).

3. Хитра Ю. І., Стецюк Н. В. Роль Конституційного Суду України в забезпеченні верховенства права: аналіз сучасної практики. Упорядники. 2026. С. 267.

4. Вилков С. Роль та значення адвокатського самоврядування через призму забезпечення механізму практичної реалізації верховенства права. *Вісник Кримінологічної асоціації України* 33.3. 2024. С. 608-618.

Микола ГРЕБЕНЮК
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК
старший викладач кафедри
теорії та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
майор поліції

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ІНТЕРПОЛОМ У СФЕРІ РОЗШУКУ АКТИВІВ, ОДЕРЖАНИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ

Співробітництво України з Інтерполом у сфері розшуку активів, одержаних транснаціональними злочинними угрупованнями, є одним із ключових напрямів міжнародної правоохоронної взаємодії, оскільки сучасна організована злочинність дедалі частіше має транскордонний фінансовий характер. Незаконно одержані активи можуть швидко переміщуватися через банківські рахунки, криптовалютні інструменти, фіктивні компанії, нерухомість, транспортні засоби або інші об’єкти майнової цінності в різних юрисдикціях. Для України це питання є особливо актуальним у 2025 році,

оскільки держава одночасно протидіє корупційним злочинам, організованій злочинності, відмиванню коштів, воєнним злочинам та незаконному виведенню майна за кордон.

У 2025 році інституційною основою співробітництва України з Інтерполом залишається діяльність Національного центрального бюро (далі – НЦБ) Інтерполу, функції якого в Україні покладені на Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України. Важливо, що у повідомленні Національної поліції від 25 березня 2025 року зазначено: Україна стала частиною системи Інтерполу ще 25 березня 1993 року, а отже у 2025 році НЦБ Інтерполу в Україні фактично має 32-річний досвід міжнародної співпраці. Конкретним показником інтенсивності такої взаємодії є те, що, за даними Національної поліції, лише за останній рік в умовах війни обіг інформації з Інтерполом зріс на 200% [1]. Це свідчить про істотне збільшення кількості запитів, перевірок, інформаційних повідомлень і координаційних дій, пов'язаних з міжнародним розшуком, ідентифікацією осіб, встановленням місцезнаходження майна та документуванням злочинних зв'язків. Для сфери повернення активів така динаміка має практичне значення, оскільки чим швидше Україна передає через канали Інтерполу інформацію про підозрюваних осіб, їхні компанії, рахунки, транспорт або нерухомість, тим вищою є ймовірність своєчасного виявлення активів до їх подальшого перепродажу, переоформлення чи приховування.

Наприклад, у межах співпраці з Інтерполом Україна може використовувати Silver Notice у ситуаціях, коли потрібно не просто знайти особу, а простежити рух активів, пов'язаних із корупцією, шахрайством, відмиванням коштів або діяльністю організованої групи. У квітні 2025 року АРМА брало участь у міжнародному семінарі Інтерполу щодо пілотного проєкту Silver Notice, що підтверджує зацікавленість України в застосуванні цього механізму для пошуку й подальшого повернення активів незаконного походження. Такий приклад показує, що співробітництво України з Інтерполом має не лише формальний, а й прикладний характер: українські органи поступово залучаються до сучасних міжнародних інструментів фінансового розшуку, які можуть бути використані у справах про транснаціональну злочинність.

Правову й стратегічну основу повернення активів в Україні формує Стратегія повернення активів на 2023–2025 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2023 року № 670-р. У цьому документі прямо вказано, що повернення активів є складним процесом, який потребує ресурсного забезпечення, політичної підтримки, чіткої взаємодії та координації всіх заінтересованих сторін. Стратегія визначає три ключові етапи повернення активів: досудове слідство, під час якого з'ясовується походження доходів і місцезнаходження майна; судове провадження, у межах якого вирішується питання винуватості та конфіскації; виконання рішення про конфіскацію, коли майно фактично переходить на користь держави [2].

Особливо важливим є положення Стратегії про те, що чинні механізми повернення активів не повною мірою відповідають сучасним тенденціям транскордонної злочинності, оскільки злочинні активи часто приховуються через численні фінансові операції, іноземні банки, фіктивні компанії та юрисдикції з різним рівнем прозорості. Саме тому співробітництво з Інтерполом має не допоміжне, а системне значення: воно дозволяє скоротити часовий розрив між моментом виявлення злочину в Україні та моментом встановлення місцезнаходження активів за кордоном.

Ще одним прикладом є співпраця України з Інтерполом у питаннях доступу до міжнародних баз даних викраденого майна. У 2024 році повідомлялося про взаємодію НЦБ Інтерполу з АРМА щодо розшуку активів, зокрема майна, яке може бути незаконно виведене за кордон. У цьому контексті йшлося про необхідність використання баз даних щодо викрадених автомобілів, предметів мистецтва, антикваріату, літаків та інших цінних об'єктів. Такий приклад показує, що співробітництво з Інтерполом не обмежується розшуком осіб, а охоплює також встановлення місцезнаходження майна, яке може бути предметом арешту, конфіскації або подальшого повернення Україні [4, с. 61].

Практичний механізм співробітництва України з Інтерполом у сфері активів полягає у використанні захищених каналів комунікації, міжнародних баз даних, запитів про інформацію, а також спеціальних інструментів Інтерполу, спрямованих на боротьбу з фінансовою злочинністю. Інтерпол розвиває Глобальну мережу контактних пунктів з питань протидії корупції та повернення активів, яка забезпечує безпечний обмін інформацією між уповноваженими представниками правоохоронних, судових та адміністративних органів різних держав. Через цю мережу компетентні органи можуть швидко отримувати контактні дані відповідальних посадових осіб, інформацію про законодавчі та судові процедури інших країн, а також використовувати 24-годинний початковий алгоритм дій у справах про повернення активів. Для України це означає можливість оперативно встановлювати, у якій державі може перебувати майно, які процесуальні вимоги необхідні для його арешту, які докази треба подати для подальшої конфіскації, а також який орган іноземної держави є належним адресатом запиту. Така взаємодія особливо важлива у справах транснаціональних злочинних угруповань, де активи можуть бути розділені між кількома країнами: наприклад, кошти перебувають на рахунках в одній державі, нерухомість – в іншій, а корпоративні права оформлені через компанії третьої юрисдикції [4, с. 61].

Окремого значення у 2025 році набув новий інструмент Інтерполу – Silver Notice («срібне повідомлення»), запроваджене саме для виявлення та відстеження активів, пов'язаних із кримінальною діяльністю. Перше таке повідомлення Інтерпол опублікував 10 січня 2025 року в межах пілотного етапу, який охоплював 52 країни та території й мав тривати щонайменше до

листопада 2025 року. Мета Silver Notice полягає не у прямому арешті чи конфіскації майна, а у встановленні, ідентифікації, отриманні інформації та моніторингу активів, пов'язаних із тяжкими злочинами. Це важливо підкреслити, оскільки Інтерпол не замінює національний суд або орган примусового виконання: після отримання інформації про активи Україна має застосовувати механізми міжнародної правової допомоги, звертатися до компетентних органів іноземної держави, ініціювати арешт, конфіскацію або цивільне стягнення відповідно до законодавства конкретної юрисдикції. У листопаді 2025 року Інтерпол повідомляв, що на глобальній конференції з протидії корупції та повернення активів в Абу-Дабі понад 500 фахівців із більш ніж 90 країн обговорювали саме посилення міжнародної координації, фінансового нагляду та використання Silver Notice як інструменту для пошуку активів злочинного походження [3].

Отже, співробітництво України з Інтерполом у сфері розшуку та повернення активів у 2025 році можна оцінити як важливий елемент національної системи протидії транснаціональній організованій злочинності, але його ефективність залежить від кількох умов. По-перше, українські органи мають своєчасно формувати якісну доказову базу щодо злочинного походження майна, адже сам факт наявності активу за кордоном ще не означає можливості його автоматичного повернення. По-друге, необхідна координація між Національною поліцією, НЦБ Інтерполу, Офісом Генерального прокурора, НАБУ, ДБР, СБУ, АРМА, судами та іноземними партнерами. По-третє, важливим є розвиток спроможності АРМА, оскільки Державна антикорупційна програма прямо пов'язує ефективний пошук активів за межами України та їх повернення з посиленням інституційної спроможності АРМА й міжнародної співпраці.

---

1. Національне центральне бюро Інтерполу в Україні: 32 роки міжнародної співпраці та боротьби зі злочинністю. Національна поліція України. 25.03.2025. URL: https://npu.gov.ua/news/natsionalne-tsentralne-biuro-interpolu-v-ukraini-32-roky-mizhnarodnoi-spivpratsi-ta-borotby-zi-zlochynnistiu

2. Anti-corruption and asset recovery. INTERPOL. URL: https://www.interpol.int/Crimes/Corruption/Anti-corruption-and-asset-recovery

3. INTERPOL publishes first Silver Notice targeting criminal assets. INTERPOL. 10.01.2025. URL: https://www.interpol.int/en/News-and-Events/News/2025/INTERPOL-publishes-first-Silver-Notice-targeting-criminal-assets

4. Скубак Е. Нормативна база, суб'єкти та механізми транскордонного виявлення активів. *Право та охорона правопорядку*. № 5 (11) 2025. С. 55-64.

Нікіта ГРІНЧУК
курсант навчальної групи КП-К9-25-1
факультету підготовки фахівців для
підрозділів кримінальної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини Дніпровського
державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ УРЯДІВ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Процедура формування вищого органу виконавчої влади виступає фундаментальним індикатором реального розподілу політичних сил та дієвості механізму стримувань і противаг у будь-якій державі. В умовах змішаних республіканських форм правління, де виконавча влада має дуалістичну природу (розподіляється між главою держави та керівником уряду), процес створення кабінету міністрів є найбільш складною політико-правовою процедурою. Аналіз порядку формування Кабінету Міністрів України в зіставленні з досвідом таких європейських держав зі змішаною формою правління (зокрема з яскраво вираженими президентсько-парламентськими рисами), як Французька Республіка, Республіка Польща та Литовська Республіка, дозволяє виявити як універсальні демократичні стандарти, так і специфічні національні механізми забезпечення урядової стабільності.

В Україні згідно з чинною конституційною моделлю, яка є парламентсько-президентською, алгоритм формування уряду жорстко прив'язаний до результатів парламентських виборів та конфігурації сил у Верховній Раді. Ключовим суб'єктом у цьому процесі виступає коаліція депутатських фракцій, яка вносить Президенту України пропозицію щодо кандидатури Прем'єр-міністра. Глава держави, своєю чергою, зобов'язаний внести це подання до парламенту, після чого Верховна Рада приймає рішення про призначення очільника уряду. Решта складу Кабінету Міністрів призначається парламентом за поданням новообраного Прем'єр-міністра.

Виняток становлять лише посади Міністра оборони та Міністра закордонних справ, кандидатури на які вносить виключно Президент України. Така процедура гарантує пряму залежність уряду від парламентської більшості, залишаючи за главою держави суттєвий вплив на силовий та зовнішньополітичний блоки [1, с. 142].

Еталонним зразком президентсько-парламентської республіки у Європі традиційно визнається Франція, де глава держави наділений надзвичайно потужними прерогативами у процесі конструювання виконавчої влади. Відповідно до статті 8 Конституції Франції, Президент Республіки одноосібно призначає Прем'єр-міністра та припиняє його повноваження за заявою про відставку уряду. За пропозицією Прем’єр-міністра глава держави призначає інших членів уряду. На відміну від України французька модель не вимагає обов’язкового формального голосування парламенту (інвеститури) за призначення уряду [2, с. 215]. Проте Національні збори зберігають за собою право висловити вотум недовіри Кабінету. Відповідно Президент Франції змушений призначати очільником уряду особу, яка має підтримку парламентської більшості, що у періоди так званого «співіснування» (коли президент і парламентська більшість належать до різних політичних таборів) дещо обмежує президентську свободу вибору.

Досвід Республіки Польща ілюструє раціоналізовану змішану модель, де процедура створення Ради Міністрів розбита на кілька можливих етапів (кроків), що унеможливлює виникнення тривалої урядової кризи. На першому етапі ініціатива належить Президенту, який десигнує (визначає) кандидатуру Голови Ради Міністрів, а за його поданням призначає повний склад уряду. Проте, на відміну від Франції, новопризначений польський уряд зобов'язаний протягом 14 днів отримати вотум довіри у Сеймі абсолютною більшістю голосів. Якщо парламент не підтримує президентського кандидата, ініціатива переходить безпосередньо до Сейму, який самостійно обирає Прем'єр-міністра та уряд (другий крок), і Президент зобов'язаний їх призначити. У разі невдачі парламенту ініціатива знову повертається до Президента, але цього разу для вотуму довіри достатньо простої більшості (третій крок). Така багатоступенева процедура гарантує безперервність функціонування державної влади [3, с. 88].

Литовська Республіка також функціонує в рамках напівпрезидентської моделі, поєднуючи сильного, обраного на загальних виборах Президента та політично відповідальний перед парламентом уряд. Президент Литви призначає Прем’єр-міністра виключно за згодою Сейму. Згодом глава держави за поданням очільника уряду призначає міністрів. Фундаментальною вимогою для повноцінного початку роботи литовського Кабінету є схвалення його урядової програми Сеймом. Без цього кроку уряд не отримує легітимності та не може виконувати свої функції. У цій країні глава держави відіграє роль активного арбітра: він має право відхилити кандидатури окремих міністрів, запропонованих Прем'єр-міністром, що вимагає постійного пошуку

консенсусу між президентом, главою уряду та парламентською більшістю [4, с. 56].

Тож порівняльно-правовий аналіз засвідчує, що процедури формування урядів в Україні, Франції, Польщі та Литві ґрунтуються на загальному принципі дуалізму виконавчої влади, характерному для змішаних республік. Однак баланс повноважень суттєво відрізняється: якщо у Франції Президент має максимальну автономію у призначенні Прем'єра (хоч і з огляду на парламентську більшість), то в Україні та Литві цей процес формально підпорядкований згоді чи ініціативі парламенту. Польська ж модель демонструє унікальний каскадний механізм передачі ініціативи від Президента до Сейму для уникнення політичних колапсів. Незалежно від специфіки у всіх наведених європейських державах ключовою умовою життєздатності сформованого уряду залишається його здатність спиратися на довіру парламентської більшості.

1. Конституційне право України : академічний курс : підручник / за заг. ред. О. В. Скрипнюка. Київ : Ін Юре, 2022. 680 с.

2. Бойко І. В., Процюк І. В. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник. Харків : Право, 2023. 416 с.

3. Мартинюк Р. С. Змішана форма правління: політико-правовий аналіз інституційних моделей у країнах Центрально-Східної Європи. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 85–92.

4. Словська І. Є. Особливості формування та відповідальності урядів у напівпрезидентських республіках (на прикладі країн Балтії та Польщі). *Держава і право*. 2023. Вип. 91. С. 52–60.

Тайра ГУК
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СУВЕРЕНІТЕТ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ

Світ стає дедалі більш взаємопов'язаним: економіки зливаються в глобальні ринки, інформація миттєво перетинає кордони, а політичні рішення однієї країни впливають на інші. У таких умовах традиційне розуміння державного суверенітету як повної незалежності та самостійності зазнає змін. Глобалізація відкриває нові можливості для співпраці та розвитку, але водночас ставить перед державами непрості виклики. Саме тому важливо зрозуміти, як процеси глобалізації впливають на незалежність сучасних держав.

Глобалізація є складним і багатогранним явищем, яке охоплює всі сфери сучасного життя. Дослідники (Роланд Робертсон, Ян Аарт Шольте та інші) сходяться на думці, що це процес посилення взаємозв'язків та проникнення одних систем життя в інші, коли національні економіки, політичні структури, соціальні процеси та культурні простори стають тісно пов'язаними між собою. Вона проявляється через транснаціональні потоки товарів, послуг, капіталу, інформації та людей, які перетинають державні кордони. Але важливо розуміти, що таким чином глобалізація може не лише розширювати можливості держав, а і створювати певні ризики щодо економічного, політичного та правового суверенітету держав.

Внутрішня адаптація держави до глобалізаційних викликів є важливим аспектом, бо містить в собі посилення внутрішньої стійкості у всіх сферах життя, а саме: в економічній, інформаційній та політичній сферах. В економічній сфері внутрішня адаптація передбачає диверсифікацію національної економіки, зменшення залежності від зовнішніх постачань та нестабільних ринків, підтримку національного виробництва, розвиток інновацій та забезпечення енергетичної і продовольчої безпеки. В інформаційній сфері пріоритетними є формування саме національного

інформаційного простору, підвищення медіаграмотності населення, протидія дезінформації та кіберзагрозам, а також підтримка національних медіа й культурного виробництва. На думку О. Талдикіна, нам варто взяти за основу розширену інтерпретацію інформаційного суверенітету і серед структурних елементів, що у сукупності його складають, зазначити наступні складові: цифрову, віртуальну, медійну, інтелектуальну, ідеологічну, культурологічну та іміджеву [1, с.133-135].

У політичній сфері стійкість забезпечується через зміцнення демократичних інститутів, верховенства права, боротьбу з корупцією та розвиток діалогу між державою та громадянами [2].

Не менш важливим аспектом адаптації є саме міжнародний рівень, тобто активна участь держав у глобальних та регіональних процесах. У сучасному світі з глибокою взаємозалежністю економік, політики та безпеки жодна країна не може залишатися ізольованою. Для захисту власних інтересів держави використовують міжнародні організації *(Організація Об'єднаних Націй, Світова організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд)***,** багатосторонні міжнародні угоди *(торговельні, екологічні, безпекові угоди, зокрема угоди про вільну торгівлю або кліматичні домовленості)*, а також беруть участь у міжнародних коаліціях та альянсах *(НАТО, регіональні безпекові чи політичні об'єднання)* для захисту спільних інтересів, обміну досвідом і ресурсами. Така співпраця дає змогу ефективніше реагувати на глобальні виклики, зокрема транснаціональну злочинність, кіберзагрози, зміну клімату та інші загрози міжнародній безпеці, подолання яких неможливе зусиллями лише однієї держави.

Водночас глобалізація створює для держав низку серйозних викликів та ризиків, які можуть впливати на їхній суверенітет та стабільність. Посилення взаємозалежності економік робить країни більш вразливими до глобальних фінансових криз і коливань світових ринків. Нерівномірний розподіл вигод від глобалізаційних процесів часто призводить до соціальної напруженості та політичної нестабільності всередині держав. Інтенсивне використання природних ресурсів у рамках глобальних економічних потоків може спричиняти екологічні проблеми, зокрема зміну клімату та виснаження ресурсів. Крім того, зростання впливу транснаціональних корпорацій і міжнародних організацій може обмежувати політичну автономію національних урядів [3]. Окрему небезпеку становлять кіберзагрози та кібератаки, які можуть порушувати роботу критичної інфраструктури, державних інформаційних систем та конфіденційних даних. У сукупності ці фактори ускладнюють здатність держав самостійно ухвалювати стратегічні рішення та захищати національні інтереси [4, с. 745].

Для сучасної України всі ці ризики набувають особливої гостроти, оскільки вони поєднуються із загрозами збройної агресії та зовнішнього тиску. Це робить питання адаптації та збереження суверенітету критично важливим

для національної безпеки, територіальної цілісності та здатності держави ефективно протистояти новим викликам.

Отже, у сучасному світі глобалізація неминуче впливає на всі держави, створюючи як нові можливості, так і певні обмеження. Водночас збереження національної автономії залишається ключовим завданням для будь-якої країни.

«Концепція суверенітету нації залежить від біваріативності інтерпретації самого поняття «нація», відповідно до домінування однієї з двох національних моделей: політичної або етнічної… Внаслідок таких розбіжностей у трактуванні нації, розуміння основоположного для концепції національного суверенітету права націй на самовизначення та його реалізація залишається дискусійними, залежать від політичної кон'юнктури, наявності або відсутності загальноетнічного консенсусу у суспільстві» [5, с. 268-269].

Баланс між відкритістю до глобальних процесів та захистом власних інтересів дозволяє державам ефективно інтегруватися у світову систему, не втрачаючи контролю над стратегічними рішеннями та здатності забезпечувати стабільність і безпеку всередині країни. Уміння поєднувати участь у глобальних процесах з гнучкою внутрішньою політикою стає визначальним фактором успішного розвитку та зміцнення суверенітету в умовах сучасного світу.

1. Талдикін О. Інформаційний суверенітет та його зміст. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. №2. С.132-138.

2. Проценко А. С. Вплив глобалізації на суверенітет держав: сучасні виклики та перспективи : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра : спец. 052 Політологія / наук. кер. А. М. Семенов ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025. 80 с.

3. Шайхет Д. Вплив глобалізації на суверенітет національних держав. *Науково-теоретичний альманах Грані,* 2024. №27(3), С. 119-123. URL: https://doi.org/10.15421/172459.

4. Березневич-Ломанюк В. О. Теоретичний вимір досліджень сучасного суверенітету. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 743-745.

5. Талдикін О. Національний суверенітет: деякі аспекти: *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів.* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 28.02.2023). Дніпро. ДДУВС. 2023. С. 267-269.

Ілля ГУМЕННІК
здобувач вищої освіти факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану ґрунтується на необхідності узгодження двох взаємопов'язаних завдань: захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України та збереження людиноцентричного характеру діяльності публічної влади. Відповідно до статей 3 і 22 Конституції України людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а конституційні права і свободи гарантуються та не можуть бути скасовані. Водночас частина друга статті 64 Конституції [1] допускає встановлення на період воєнного стану окремих обмежень прав із обов'язковим зазначенням строку їх дії. Отже, введення воєнного стану не припиняє дії Конституції та не надає державним органам необмеженої свободи втручання у права громадян. Кожне обмеження повинно мати законну мету, бути необхідним для оборони держави, відповідати реальній безпековій загрозі та не перевищувати меж, потрібних для її усунення. Станом на червень 2026 року воєнний стан в Україні продовжено Указом Президента України від 27 квітня 2026 року № 342/2026, затвердженим Законом України від 28 квітня 2026 року № 4857-IX.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» конкретизує конституційні положення та визначає систему спеціальних заходів, які можуть застосовувати військове командування, військові адміністрації й інші уповноважені органи. Стаття 8 Закону передбачає можливість запровадження

трудової повинності, використання майна юридичних і фізичних осіб для потреб оборони, встановлення комендантської години, особливого режиму в'їзду і виїзду, перевірки документів, огляду речей і транспортних засобів, регулювання роботи засобів зв'язку, заборони масових заходів та примусового відчуження майна [2]. Такі повноваження істотно зачіпають свободу пересування, право власності, право на приватність, свободу мирних зібрань і трудові права. Проте юридичною підставою конкретного втручання є не сам факт дії воєнного стану, а рішення компетентного органу, ухвалене в межах визначених законом повноважень. Наприклад, примусове відчуження приватного майна повинно бути документально оформлене, пов'язане з потребами держави та супроводжуватися попереднім або наступним повним відшкодуванням його вартості відповідно до статті 41 Конституції України.

Принциповою конституційною гарантією є існування переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану. Згідно із частиною другою статті 64 Конституції до них належать, зокрема, рівність громадян перед законом, право на громадянство, право на життя, повага до людської гідності, свобода та особиста недоторканність, право направляти звернення до органів влади, право на житло, шлюб і сім'ю, судовий захист, відшкодування шкоди, право знати свої права та обов'язки, незворотність дії законів у часі, право на професійну правничу допомогу, презумпція невинуватості та право не свідчити проти себе чи близьких родичів. Особливе значення має стаття 55 Конституції, яка зберігає можливість оскарження рішень, дій і бездіяльності органів державної влади та посадових осіб. Тому воєнний стан не може виправдовувати катування, свавільне позбавлення волі, відмову в доступі до суду або притягнення особи до відповідальності без належної правової процедури. Конституційний Суд України також наголошує, що можливість обмеження окремих прав не усуває вимог законності та конституційного контролю за державним втручанням [3, с. 267].

Найскладніші практичні виклики забезпечення прав людини пов'язані не лише з нормативними обмеженнями, а й із фактичною недоступністю державних послуг на тимчасово окупованих і прифронтових територіях, руйнуванням судів, медичних та освітніх установ, евакуацією населення, переміщенням документів і реєстрів, а також необхідністю захищати персональні дані в умовах кібератак. Окремою проблемою є забезпечення рівності громадян, оскільки люди похилого віку, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, діти та жителі територій бойових дій мають нерівні можливості доступу до адміністративних, соціальних і правничих послуг. Крім того, під час мобілізаційних заходів, перевірки документів, застосування комендантської години та обмеження пересування виникає ризик формального або надмірно широкого тлумачення повноважень посадовими особами. Запобігання таким порушенням потребує належної фіксації рішень, визначення конкретних підстав і строків обмеження, можливості отримати правничу допомогу та ефективно оскаржити дії

уповноважених органів. Навіть за наявності об’єктивної воєнної необхідності втручання не повинно перетворюватися на колективне, безстрокове чи дискримінаційне обмеження прав.

Перспективи вдосконалення механізму забезпечення конституційних прав полягають у посиленні парламентського, судового та громадського контролю за застосуванням заходів воєнного стану, а також у нормативному закріпленні чітких критеріїв їх необхідності й пропорційності. Доцільно запровадити регулярне оцінювання кожного істотного обмеження за критеріями законності, легітимної мети, територіальної обґрунтованості, строковості та наявності менш обтяжливих альтернатив. Важливими напрямами є розширення дистанційного доступу до суду і безоплатної правничої допомоги, створення доступних процедур відновлення документів і реєстрації юридичних фактів, цифровізація соціальних послуг із збереженням офлайн-альтернатив, а також удосконалення механізму компенсації за примусово відчужене, пошкоджене або знищене майно. Після припинення воєнного стану всі надзвичайні обмеження мають бути оперативно переглянуті та скасовані, якщо для них більше немає об’єктивної необхідності [4, с. 1188].

Таким чином, ефективність держави в умовах війни повинна оцінюватися не тільки здатністю протидіяти агресії, а й спроможністю зберігати верховенство права, людську гідність та реальну можливість кожної особи захищати свої права.

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 28. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

3. Пічугін Д.А. Конституційні гарантії реалізації права на працю: виклики та перспективи. Друкується згідно з рішенням оргкомітету за дорученням Харківського національного університету внутрішніх справ від 17.04. 2024 № 31. 2024.

4. Маньгора В. В., Драч В. І. Конституційні права в умовах воєнного стану та збройного конфлікту: особливості реалізації та обмеження прав людини в умовах збройної агресії. *Наукові перспективи.* 2024.№ 12 (54).

Уляна ГУНЬКО
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Соціально-трудові права людини є одними з основоположних соціально-економічних прав, що забезпечують можливість особи реалізувати своє право на працю, належні умови праці, справедливу оплату праці, соціальне забезпечення та захист від незаконного звільнення. У сучасних умовах реформування трудового законодавства, цифровізації трудових відносин та функціонування правового режиму воєнного стану особливого значення набуває проблема ефективності механізму захисту соціально-трудових прав працівників.

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава при цьому зобов'язана створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю та гарантувати захист від незаконного звільнення [1]. Водночас практика правозастосування свідчить, що формальне закріплення трудових прав не завжди забезпечує їх реальну реалізацію та ефективний захист.

У сучасній правовій доктрині механізм захисту соціально-трудових прав розглядається як сукупність правових засобів, форм, способів та інституцій, за допомогою яких забезпечується охорона, відновлення та захист порушених трудових прав працівника [2, с. 74]. До структури такого механізму належать нормативно-правові гарантії, діяльність органів державного контролю, судовий захист, інститути соціального діалогу, професійні спілки та міжнародно-правові механізми захисту трудових прав.

Однією з ключових проблем ефективності захисту соціально-трудових прав в Україні залишається значний рівень незадекларованої праці.

Незважаючи на посилення державного контролю у сфері праці, значна кількість роботодавців продовжує використовувати працю працівників без належного оформлення трудових відносин. У результаті особа фактично позбавляється права на оплачувану відпустку, соціальне страхування, гарантії оплати праці, компенсаційні виплати та належний судовий захист. Особливо складною є ситуація, коли працівник змушений доводити факт існування трудових відносин уже після виникнення трудового спору [3, с. 216].

Вказана проблема безпосередньо впливає на ефективність механізму захисту трудових прав, оскільки значна частина гарантій, передбачених трудовим законодавством, поширюється виключно на осіб, із якими офіційно оформлено трудові відносини. Відсутність належного документального оформлення роботи суттєво ускладнює можливість відновлення порушених прав працівника навіть у судовому порядку.

Не менш важливою проблемою є недостатня ефективність державного контролю за додержанням законодавства про працю. Державна служба України з питань праці здійснює контрольні функції у сфері трудових правовідносин, однак існуючий механізм державного нагляду не завжди забезпечує оперативне реагування на порушення трудових прав працівників. Науковці справедливо наголошують, що превентивна функція державного контролю реалізується недостатньо ефективно, а більшість заходів реагування мають вже постфактум характер [4, с. 20].

Особливо гостро проблема захисту трудових прав проявилася після введення воєнного стану. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» встановив спеціальне регулювання окремих аспектів трудових відносин, зокрема щодо порядку надання відпусток, зміни істотних умов праці, призупинення дії трудового договору та звільнення працівників [5]. Хоча зазначені зміни були обумовлені необхідністю забезпечення функціонування економіки та обороноздатності держави, вони водночас спричинили виникнення нових правозастосовних проблем.

Зокрема, значна кількість трудових спорів виникає у зв’язку з неоднозначним тлумаченням положень щодо призупинення дії трудового договору. На практиці окремі роботодавці використовують зазначений механізм як альтернативу процедурі звільнення працівників або скорочення штату, що може призводити до порушення принципу стабільності трудових правовідносин. Крім того, відсутність усталеної судової практики щодо окремих положень спеціального законодавства негативно впливає на забезпечення принципу правової визначеності [6].

Ще однією проблемою залишається складність судового захисту трудових прав. Формально працівник має право звернутися до суду із вимогами про поновлення на роботі, стягнення заборгованості із заробітної плати, компенсацію моральної шкоди або визнання трудових відносин такими, що фактично існували. Проте тривалі строки розгляду справ, необхідність

збору доказів та процесуальна складність окремих категорій трудових спорів нерідко знижують ефективність судового захисту [3, с. 221].

Особливо складним залишається питання доказування фактичних трудових відносин. У випадках незадекларованої праці саме працівник змушений доводити виконання трудової функції, систематичність роботи, підпорядкування правилам внутрішнього трудового розпорядку та отримання винагороди за працю. Такий підхід не повною мірою відповідає принципу соціальної спрямованості трудового права та потребує подальшого вдосконалення.

Окремої уваги потребує проблема цифровізації трудових правовідносин. Сучасні умови розвитку електронного документообігу, дистанційної роботи та цифрових сервісів вимагають формування нових механізмів захисту прав працівників. Водночас законодавство поки що не містить комплексного механізму електронного захисту трудових прав, який би дозволяв працівникам оперативно подавати скарги, отримувати інформацію про хід їх розгляду та взаємодіяти з контролюючими органами в електронній формі.

На нашу думку, підвищення ефективності механізму захисту соціально-трудових прав працівників потребує комплексного вдосконалення трудового законодавства.

По-перше, доцільним є внесення змін до Кодексу законів про працю України шляхом закріплення презумпції існування трудових відносин у випадках фактичного виконання особою трудової функції в інтересах роботодавця. У такому випадку обов’язок доведення відсутності трудових відносин має покладатися саме на роботодавця.

По-друге, необхідно доповнити ст. 265 КЗпП України положенням про підвищену фінансову відповідальність за повторне використання незадекларованої праці протягом одного року. Чинні санкції не завжди виконують належну превентивну функцію та не забезпечують достатнього рівня правового стримування.

По-третє, доцільно законодавчо передбачити створення єдиного державного електронного сервісу захисту трудових прав працівників, через який особа зможе подавати звернення до Державної служби України з питань праці, отримувати інформацію про результати перевірок та відстежувати хід розгляду своєї скарги.

По-четверте, потребує нормативного закріплення обов’язкова процедура медіації у спорах щодо виплати заробітної плати та поновлення на роботі. Запровадження такого механізму сприятиме оперативнішому відновленню порушених прав працівників та зменшенню навантаження на судову систему.

По-п’яте, необхідним є подальше узгодження трудового законодавства України із стандартами Європейського Союзу, зокрема щодо гарантій прозорих та передбачуваних умов праці, недопущення дискримінації та посилення механізмів соціального діалогу.

Таким чином, сучасний механізм захисту соціально-трудових прав працівників в Україні характеризується наявністю низки системних проблем, пов'язаних із незадекларованою працею, недостатньою ефективністю державного контролю, складністю судового захисту та новими викликами, що виникли в умовах воєнного стану. Вирішення зазначених проблем потребує комплексного оновлення трудового законодавства, розвитку цифрових механізмів захисту прав працівників та посилення інституційних гарантій реалізації права на працю. Лише за умови поєднання нормативних змін із реальною ефективністю правозастосування можливо забезпечити належний рівень захисту соціально-трудових прав працівників відповідно до сучасних європейських стандартів.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?utm_source=chatgpt.com#Text.

2. Гребенар О. В. Інституційна система захисту права на працю: міжнародний досвід, конституційні засади та практика реалізації. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2025. № 50. С. 72–84. URL : https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/1137?utm_source=chatgpt.com.

3. Севост'янова К. А. Судовий захист трудових прав працівників як ефективний спосіб подолання обмежень прав та вирішення трудових спорів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2024. № 48. С. 212–224. URL : https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/959?utm_source=chatgpt.com.

4. Колєснік Т. В., Клемпарський М. М. Правове регулювання соціального захисту працівників. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 4 (85). С. 18- 23. URL : https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/6?utm_source=chatgpt.com.

5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. *Голос України*. 2022. № 58. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20?utm_source=chatgpt.com#Text.

6. Мірошник Б. Ю. Судовий захист трудових прав в умовах воєнного стану: проблеми правозастосування та шляхи вдосконалення трудового законодавства. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2026. № 1. URL : https://cuj.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/view/164?utm_source=chatgpt.com.

Ніколіна ДЗЮБЕНКО
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У сучасному демократичному суспільстві принцип верховенства права є однією з ключових засад функціонування держави та суспільства. Цей принцип визначає рівень демократичності країни, ефективність захисту прав людини та стабільність правової системи. Верховенство права вважається фундаментальною цінністю європейської цивілізації, оскільки забезпечує рівність усіх перед законом, обмеження державної влади та гарантування основних прав і свобод людини. У країнах Європи цей принцип розглядається не лише як юридична категорія, а й як важливий елемент політичної культури, правосвідомості та суспільного розвитку. Без реального дотримання верховенства права неможливе існування демократичної держави, адже саме воно створює механізми контролю над владою та запобігає проявам авторитаризму.

Сьогодні верховенство права є однією з головних засад діяльності Європейського Союзу та Ради Європи. У статутних документах цих організацій зазначається, що демократичне суспільство не може існувати без дотримання прав людини, незалежності суду та обмеження державної влади законом [2; 6]. Верховенство права виступає основою європейського правопорядку, оскільки забезпечує стабільність правової системи, передбачуваність державної політики та довіру громадян до державних інституцій. Крім того, дотримання цього принципу є одним із головних критеріїв оцінювання рівня демократичного розвитку держави та її відповідності європейським стандартам.

В Україні принцип верховенства права закріплений у ст. 8 Конституції України, де проголошується, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Це означає, що всі закони та інші нормативно-правові

акти повинні відповідати Конституції, а діяльність органів державної влади має здійснюватися лише в межах закону. Водночас верховенство права не обмежується лише формальним виконанням законів. Важливим є також зміст самих законів, які повинні відповідати принципам справедливості, гуманізму, правової визначеності та міжнародним стандартам у сфері прав людини. За відсутності справедливих законів навіть формально законна діяльність держави може порушувати права людини та суперечити демократичним цінностям.

Особливої актуальності проблема верховенства права набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Конституція України допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини в умовах воєнного або надзвичайного стану, проте навіть у таких умовах держава не може виходити за межі конституційних принципів та міжнародних зобов'язань. Важливо, щоб будь-які обмеження прав людини були законними, обґрунтованими, пропорційними та необхідними для забезпечення національної безпеки. Недотримання цих вимог може призвести до порушення демократичних стандартів та зниження довіри громадян до державної влади.

Одним із найважливіших елементів верховенства права є рівність усіх перед законом і судом. У демократичній державі не може бути осіб, які мають привілеї чи стоять вище закону. Незалежно від соціального статусу, посади чи матеріального становища кожна людина повинна нести однакову юридичну відповідальність за свої дії [3]. Рівність перед законом є необхідною умовою суспільної справедливості та довіри громадян до державних інституцій. Якщо окремі особи або групи отримують необґрунтовані привілеї, це призводить до зростання соціальної напруги, корупції та правового нігілізму.

Не менш важливою складовою принципу верховенства права є гарантування та захист прав людини. Європейська система цінностей базується на визнанні людини найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини мають не лише декларуватися, а й реально забезпечуватися державою. Тому у країнах Європи велика увага приділяється діяльності незалежних судів, правозахисних організацій та міжнародних інституцій, які контролюють дотримання прав людини [4]. Ефективний механізм захисту прав людини є важливим показником рівня демократичності держави та ступеня розвитку громадянського суспільства.

Особливу роль у забезпеченні верховенства права відіграє Європейський суд з прав людини. Його практика має великий вплив на формування європейського правопорядку та вдосконалення національного законодавства держав-учасниць. У своїх рішеннях Суд неодноразово наголошував, що верховенство права є спільною цінністю демократичних держав Європи та необхідною умовою ефективного захисту прав людини [5]. Рішення Суду сприяють формуванню єдиних стандартів правосуддя та забезпечують контроль за дотриманням міжнародних правових норм. Крім того, практика Європейського суду з прав людини допомагає державам

усувати прогалини в національному законодавстві та вдосконалювати механізми судового захисту громадян.

Для України питання верховенства права є особливо актуальним у контексті європейської інтеграції. Прагнення України стати повноправним членом європейського співтовариства потребує проведення ефективних реформ у сфері судочинства, правоохоронної системи та державного управління. Однією з головних проблем залишається боротьба з корупцією, яка негативно впливає на довіру громадян до держави та порушує принцип рівності перед законом. Корупція послаблює авторитет державних інституцій, створює нерівність у суспільстві та перешкоджає реалізації прав і свобод людини. Тому забезпечення реального верховенства права є важливою умовою розвитку демократичної, соціальної та правової держави.

Крім того, принцип верховенства права має велике значення для формування правової культури суспільства. Коли громадяни поважають закон і розуміють свої права та обов'язки, зростає рівень правосвідомості та відповідальності у суспільстві. Верховенство права сприяє розвитку громадянського суспільства, захисту свободи слова, політичного плюралізму та демократичних інститутів. Високий рівень правової культури також сприяє активній участі громадян у суспільному житті та зміцненню демократичних механізмів управління державою. Без верховенства права неможливо забезпечити стабільність держави та ефективне функціонування правової системи.

В умовах сучасних глобальних викликів, воєнних конфліктів та політичної нестабільності принцип верховенства права набуває ще більшого значення [7, с. 106]. Дотримання правових норм і міжнародних стандартів дозволяє забезпечити баланс між інтересами держави та правами людини. Особливо важливим це є в умовах воєнного стану, коли існує ризик надмірного обмеження прав і свобод громадян. Навіть у складних умовах держава повинна діяти в межах закону та не допускати свавільного обмеження прав і свобод людини. Саме здатність держави дотримуватися принципів законності в кризових ситуаціях свідчить про зрілість демократичної системи та ефективність правових механізмів.

Отже, верховенство права є фундаментом системи європейських цінностей та основою сучасного правопорядку. Воно забезпечує справедливість, рівність, свободу та захист прав людини, обмежує державну владу й сприяє розвитку демократичного суспільства. Для України утвердження принципу верховенства права є необхідною умовою успішної європейської інтеграції, побудови правової держави та зміцнення довіри громадян до влади. Реальне дотримання цього принципу дозволяє створити ефективну правову систему. У такій системі людина, її права та свободи є найвищою соціальною цінністю, а держава функціонує на засадах справедливості, законності та демократії.

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 29.05.2026).

2. Статут Ради Європи від 5 трав. 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення: 29.05.2026).

3. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 29.05.2026).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.05.2026).

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «The Sunday Times v. the United Kingdom (№ 1)» (заява № 6538/74) від 26 квіт. 1979 р. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584 (дата звернення: 29.05.2026).

6. Чепік-Трегубенко О., Лазарян А. Забезпечення верховенства права як умова вступу України до ЄС: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 4. С. 62-68. https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/2742.

7. Chepik-Trehubenko O., Petrychenko K. To the issue of efficiency and restrictions on the activities of public authorities under the legal regime of martial law. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 2. С. 104-110. https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/1720.

Марина ЗЕЛЕНСЬКА
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри
теорії та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, доктор
філософських наук, професор

ПРАВА ЛЮДИНИ, ЗАКРІПЛЕНІ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ, ТА ЇХ МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ

Конституційні права людини становлять основу правового статусу особи в демократичній державі та виступають одним із ключових елементів сучасного конституціоналізму. Їх закріплення у конституціях держав є

свідченням визнання людини, її життя, честі, гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю. Конституційні права і свободи визначають межі можливої поведінки особи, гарантують її автономію у взаємовідносинах із державою та забезпечують реалізацію принципу верховенства права. Водночас ефективність таких прав залежить не лише від їх формального закріплення у національному законодавстві, а й від існування дієвих механізмів їх міжнародного захисту.

В Україні система конституційних прав і свобод людини та громадянина посідає центральне місце у механізмі правового регулювання суспільних відносин та визначає гуманістичну спрямованість функціонування держави. Основоположні права, свободи та обов'язки особи закріплені насамперед у Розділі ІІ Конституції України, який має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [1]. Саме цей розділ Основного Закону формує фундамент правового статусу людини в державі, визначає межі взаємовідносин між особою та органами державної влади, а також встановлює систему юридичних гарантій реалізації та захисту конституційних прав і свобод. Закріплення широкого переліку прав людини на конституційному рівні свідчить про орієнтацію України на загальновизнані міжнародні стандарти у сфері забезпечення прав людини та побудову демократичної, соціальної і правової держави.

У доктрині конституційного права фундаментальні права і свободи особи класифікують за їхнім функціональним призначенням на громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні та культурні. Громадянські права забезпечують фізичну та духовну автономію індивіда (права на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, таємницю комунікації, свободу думки і віросповідання тощо). Політичні права регламентують участь громадян в управлінні державними справами (права на свободу об'єднання, участь у виборах і референдумах, мирні зібрання та направлення звернень до органів влади тощо). Окремої уваги в межах цієї класифікації заслуговує матеріальний аспект життєдіяльності. Зокрема, Ю. Крегул вважає, що економічні права забезпечують людині можливість вільно розпоряджатися основними факторами виробничої діяльності, яка складає основу існування та розвитку суспільства [3, с. 341]. Соціальний та культурний блоки гарантують матеріальні та духовні умови життєдіяльності особи.

У контексті глобалізації правового простору особливого значення набуває кореляція національної системи захисту прав людини із міжнародно-правовими стандартами. Міжнародний захист прав людини виступає субсидіарним (допоміжним) механізмом, який активізується у випадках, коли внутрішньодержавні засоби правового захисту вичерпані або продемонстрували свою неефективність. Нормативно-правову основу цього інституту складають акти універсального та регіонального характеру, серед яких провідне місце посідають Загальна декларація прав людини 1948 року,

Міжнародний пакт про цивільні та політичні права 1966 року, а також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (Європейська конвенція).

Інтеграція України до європейського правового простору, зокрема ратифікація Європейської конвенції, зумовила визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як наднаціонального судового органу. Відповідно до статті 55 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [2, с. 154]. Практика ЄСПЛ має прецедентний характер і, згідно з вітчизняним законодавством, застосовується судами України як джерело права, що сприяє гармонізації національного судочинства із загальноєвропейськими стандартами.

Отже, конституційні права людини є фундаментальною основою демократичної та правової держави, оскільки визначають правовий статус особи, гарантують її свободу та забезпечують реалізацію принципу верховенства права. Конституція України закріплює широкий спектр громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, що відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам у сфері прав людини. Водночас ефективний захист таких прав неможливий без функціонування міжнародних механізмів контролю та захисту, які доповнюють національну систему правового захисту. Особливе значення для України має діяльність міжнародних інституцій, насамперед Європейського суду з прав людини, практика якого сприяє утвердженню європейських стандартів правосуддя та вдосконаленню національного законодавства. Таким чином, поєднання конституційних гарантій із міжнародно-правовими механізмами захисту прав людини є необхідною умовою забезпечення правової державності, утвердження демократії та належного рівня захисту прав і свобод людини.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 26.05.2026).

2. Липовецький В. В., Помазанов М. О. Конституційний механізм імплементації міжнародно-правових зобов'язань України у сфері захисту прав людини. Захист прав і свобод громадян у світлі вимог Конституції України. X Всеукраїнська науково-практична конференція. Збірник матеріалів. Вінниця, 2025. С. 154 - 159.

3. Бондарчук О. П. Система соціальних прав людини. Актуальні питання юридичної науки. *Право і суспільство*. № 3. С. 339- 343.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.05.2026).

Анна ІЩИК
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юрій ГОЛИК
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку демократичної та правової держави особливого значення набуває проблема забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Конституційно-правовий статус особи виступає однією з фундаментальних категорій конституційного права, оскільки визначає місце людини у системі суспільних відносин, межі її взаємодії з державою, а також обсяг правових можливостей і юридичних обов'язків. Саме рівень реального забезпечення та захисту прав людини є одним із ключових критеріїв демократичності держави, показником ефективності функціонування органів державної влади та дотримання принципу верховенства права.

Конституція України закріплює людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю держави. У зв'язку з цим забезпечення конституційно-правового статусу людини та громадянина визнається одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та її інституцій [1]. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із реформуванням правової системи, розвитком громадянського суспільства, євроінтеграційними процесами та необхідністю гарантування прав людини в умовах воєнного стану, проблема конституційно-правового статусу особи набуває особливої актуальності.

У юридичній науці конституційно-правовий статус людини та громадянина розглядається як комплексна система закріплених і гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та юридичних обов'язків особи. До структури цього статусу традиційно включають громадянство, принципи правового статусу, основні права і свободи людини та громадянина, юридичні обов'язки, а також гарантії реалізації та захисту прав і свобод [1]. Водночас науковці наголошують, що правовий статус особи ґрунтується на принципах

рівності всіх перед законом, невідчужуваності та непорушності прав людини, гуманізму, справедливості та взаємної відповідальності держави і особи [2].

Одним із найважливіших елементів конституційно-правового статусу є основні права і свободи людини та громадянина. Вони становлять основу правового становища особи та визначають межі допустимого втручання держави у сферу особистої свободи. Конституційні права і свободи традиційно поділяються на особисті (громадянські), політичні, соціально-економічні та культурні. Особисті права забезпечують фізичне існування людини, її честь, гідність, свободу та особисту недоторканність. Політичні права створюють умови для участі громадян в управлінні державними справами та реалізації народовладдя. Соціально-економічні права спрямовані на забезпечення належного рівня життя, соціального захисту та економічної стабільності особи, а культурні права забезпечують можливість духовного розвитку людини, доступу до освіти та культурних цінностей [1].

Поряд із системою прав і свобод важливе місце у структурі конституційно-правового статусу посідають конституційні обов'язки людини і громадянина. Їх наявність забезпечує баланс між правами особи, інтересами суспільства та держави. Конституція України покладає на особу обов'язок додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи інших осіб, сплачувати податки і збори, берегти природу та культурну спадщину, а також захищати Вітчизну, незалежність і територіальну цілісність держави [2]. Виконання конституційних обов'язків є необхідною умовою стабільного функціонування держави та суспільства.

Особливу роль у забезпеченні конституційно-правового статусу особи відіграють юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина. До них належать судовий захист, діяльність правоохоронних органів, інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, міжнародно-правові механізми захисту прав людини, а також принцип верховенства права [1]. Важливе значення має можливість звернення громадян до міжнародних судових установ та організацій для захисту своїх прав у разі вичерпання національних засобів правового захисту. Ефективність функціонування зазначених гарантій безпосередньо впливає на рівень довіри населення до держави та її правових інститутів.

Таким чином, конституційно-правовий статус людини та громадянина є фундаментальною основою взаємовідносин між особою і державою. Він визначає правове становище людини у суспільстві, закріплює систему її прав, свобод та обов'язків, а також гарантії їх реалізації і захисту. Ефективне забезпечення конституційно-правового статусу особи виступає необхідною умовою формування правової держави, розвитку демократичних інститутів та утвердження принципу верховенства права в Україні. У сучасних умовах особливого значення набуває подальше вдосконалення механізмів захисту прав людини, зміцнення гарантій їх реалізації та забезпечення реального втілення конституційних норм у практичну діяльність державних органів.

1. Лазарєва М. Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 51–53. URL : http://lsej.org.ua/1_2020/13.pdf

2. Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. Вінниця : Твори. 2021. 408 с

Данило ЙОЛКІН
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, є фундаментальним правовим актом, що визначає засади організації держави і суспільства. Попри те, що термін «громадянське суспільство» прямо не вживається в тексті Основного Закону, саме конституційні норми утворюють правовий фундамент для його формування та розвитку. Визначення пріоритету прав і свобод людини, закріплення принципів народовладдя, верховенства права, ідеологічного та політичного плюралізму – все це становить конституційну основу громадянського суспільства в Україні [1, с. 12–14]. Дослідження цих взаємозв'язків є актуальним як в умовах мирного часу, так і в контексті сучасних викликів, зумовлених повномасштабною збройною агресією Російської Федерації.

Правову основу формування громадянського суспільства в Україні становлять насамперед норми Конституції України [2]. Стаття 3 проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю, покладаючи на державу обов'язок утверджувати і забезпечувати права і

свободи людини. Стаття 23 гарантує кожному право на вільний розвиток своєї особистості за умови дотримання прав інших. Розділ ІІ Конституції закріплює широкий каталог громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, що утворюють нормативну базу для повноцінної участі громадян у суспільному житті. Як зазначається у науково-практичному коментарі до Конституції України, положення Основного Закону сприяють більш глибокому з'ясуванню букви і духу конституційних норм, що особливо важливо під час їх тлумачення [1, с. 13].

Аналізуючи конституційні засади громадянського суспільства, доцільно виокремити кілька ключових напрямів. По-перше, Конституція гарантує свободу об'єднань – статті 36–37 закріплюють право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, що є інституційною основою громадянського суспільства. По-друге, стаття 34 гарантує свободу думки і слова, вільне вираження поглядів та переконань, без чого неможливий публічний дискурс у демократичному суспільстві. По-третє, статті 38–40 закріплюють право на участь в управлінні державними справами, право на проведення зборів, мітингів і демонстрацій, право на звернення до органів влади – інструменти безпосередньої участі громадян у формуванні публічної політики. Все це у сукупності утворює конституційний механізм взаємодії держави і суспільства [2].

Важливу роль у розумінні конституційного виміру громадянського суспільства відіграють сучасні наукові дослідження. А. Р. Крусян у статті «Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану» доводить, що науково-практична парадигма українського конституціоналізму зазнає певних модифікацій в умовах воєнного стану, однак конституційні гарантії прав і свобод залишаються непорушною основою функціонування суспільства [3, с. 12]. Автор також підкреслює, що громадянське суспільство є передумовою формування сучасного українського конституціоналізму [4, с. 19], а відсутність прямої конституційної регламентації поняття «громадянське суспільство» є правовим упущенням у контексті теорії конституціоналізму. Тенденції сучасного українського конституціоналізму в умовах глобалізації, на думку дослідниці, охоплюють гуманізацію, соціалізацію та інтернаціоналізацію конституційного права [5, с. 128].

Окремого значення набуває питання захисту конституційних прав і свобод в умовах збройного конфлікту. Конституція України у статті 64 встановлює перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Це свідчить про те, що Основний Закон передбачає невід'ємне ядро громадянського суспільства, захищене від будь-якого державного втручання. Матеріали наукового семінару «Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період» зафіксували широке коло проблем ефективного забезпечення прав і свобод кожного громадянина в умовах збройного конфлікту [6]. Розв'язання цих проблем неможливе без міцної конституційної основи та розвиненого

громадянського суспільства, здатного контролювати дотримання державою своїх зобов'язань.

На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що Конституція України відіграє визначальну роль у формуванні громадянського суспільства в країні. Закріплюючи права і свободи людини як найвищу соціальну цінність, гарантуючи свободу об’єднань, слова та участі громадян у публічному житті, Основний Закон створює правові умови для становлення активного, самоорганізованого суспільства. Водночас повномасштабна агресія Росії виявила здатність українського громадянського суспільства консолідуватися навколо конституційних цінностей – свободи, демократії та верховенства права. Це підтверджує, що конституційні норми є не лише правовим текстом, а й живою основою суспільного буття.

1. Козюбра М. І. Преамбула. Конституція України: науково-практичний коментар / Ю. Г. Барабаш [та ін.]; за ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Петришина. Харків : Право, 2024. С. 12–14.

2. Конституція України : офіц. текст від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

3. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2022. № 3 (21). С. 12–22.

4. Крусян А. Р. Тенденції сучасного українського конституціоналізму в умовах глобалізації. Альманах права. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. Вип. 14. С. 127–133.

5. Крусян А. Український конституціоналізм в умовах війни: до постановки основних науково-практичних проблем та повоєнних тенденцій. *Український часопис конституційного права.* 2023. № 3. С. 16–28.

6. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період : матеріали наукового семінару (21 черв. 2024 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : ЛьвДУВС, 2024. 231 с.

КАЗНАХОВСЬКИЙ В.
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ГОРАШ О. С.
викладач кафедри кримінального права
і кримінології
Харківського національного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖ ЗАХИСТОМ ДЕРЖАВИ ТА ГАРАНТІЯМИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Наближаючись до 30-річчя прийняття Конституції України, наша держава проходить найскладніший етап своєї новітньої історії – етап екзистенційної боротьби за збереження суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації стала безпрецедентним стрес-тестом для вітчизняної правової системи. У цих умовах концепт «конституційної стійкості» набуває не лише теоретичного, а й суто практичного виміру. Конституція України сьогодні діє як фундаментальна правова матриця національної стійкості, що дозволяє державі ефективно функціонувати, мобілізувати ресурси та зберігати легітимність в умовах дії правового режиму воєнного стану [1].

З юридичної точки зору конституційна стійкість у період збройного конфлікту базується на двох ключових стовпах: інституційній безперервності державної влади та дотриманні гарантій прав людини з урахуванням міжнародно-правового механізму дерогації (відступу від зобов'язань). Головним викликом для правової держави у цей період стає пошук і дотримання справедливого балансу між імперативом національної безпеки (захисту держави) та забезпеченням прав і свобод індивіда.

Інституційна складова конституційної стійкості гарантується безпосередньо нормами Основного Закону, які передбачають запобіжники проти узурпації влади під час війни. Так, стаття 157 Конституції України імперативно встановлює, що Конституція не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану [1]. Це слугує найвищою гарантією збереження демократичного ладу. Крім того, стаття 83 Основного Закону забезпечує безперервність законодавчої влади, визначаючи, що у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання парламенту,

обраного після скасування такого стану. Аналогічні принципи лежать в основі відмови від проведення президентських чи місцевих виборів, адже вільне, рівне та таємне волевиявлення в умовах активних бойових дій, окупації частини територій та масового переміщення населення є об'єктивно неможливим і суперечило б європейським виборчим стандартам [3, с. 215].

Щодо гарантій прав людини, то Конституція України не є «договором для мирного часу», вона містить чіткий інструментарій реагування на надзвичайні ситуації. Згідно з частиною першою статті 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Це положення повністю кореспондується з міжнародним правом, зокрема зі статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) та статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2]. Україна, неухильно дотримуючись принципу pacta sunt servanda, належним чином поінформувала Генерального секретаря Ради Європи про тимчасовий відступ від низки своїх зобов'язань, легітимізувавши таким чином застосування Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на міжнародній арені.

Обмеження прав громадян в умовах війни (таких як свобода пересування, право на мирні зібрання, недоторканність житла чи право власності у випадку реквізиції) не є свідченням згортання демократії. Навпаки, вони є легітимним інструментом захисту суверенітету. Проте, як неодноразово наголошував Конституційний Суд України у своїх рішеннях (зокрема, у Рішенні № 3-рп/2001, Рішенні № 5-р(II)/2020 та ін.), будь-які обмеження прав людини повинні відповідати критеріям домірності (пропорційності) [4]. Це означає, що втручання держави у права людини під час війни повинно мати законну мету, бути необхідним у демократичному суспільстві та застосовуватися лише тією мірою, якою це абсолютно вимагається гостротою ситуації.

Особливим проявом конституційної стійкості є дотримання абсолютної заборони на обмеження фундаментальних прав людини, так званих «non-derogable rights». Згідно з частиною другою статті 64 Конституції України та статтею 15 ЄКПЛ, навіть за умов найжорсткішої фази війни не можуть бути обмежені право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності та заборона катувань (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (в контексті недопустимості свавільних арештів) та право на справедливий суд [1; 2].

Фундаментальне значення має забезпечення доступу до правосуддя. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 10, ст. 12-2) категорично забороняє скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства, а також створення надзвичайних та особливих судів [5]. Судова гілка влади в Україні довела свою виняткову стійкість, продовжуючи здійснювати правосуддя навіть під обстрілами, що є безпрецедентним явищем у світовій історії масштабних збройних конфліктів. Практика Верховного

Суду в умовах воєнного стану демонструє послідовний підхід до захисту прав громадян, зокрема у питаннях компенсації шкоди, завданої збройною агресією РФ, та захисту трудових прав мобілізованих осіб.

Водночас застосування воєнного законодавства на практиці виявляє низку прогалин, які потребують постійного юридичного моніторингу. Розширені повноваження військових адміністрацій, процедури примусового відчуження майна для потреб оборони, обмеження права на інформацію (через необхідність збереження військової таємниці) несуть у собі потенційні ризики зловживань на місцях. Саме тому конституційна стійкість вимагає не лише наявності якісного законодавства, а й активного громадянського суспільства та ефективного парламентського контролю за діяльністю безпекового сектору.

Підсумовуючи, варто зазначити, що Конституція України виявилася не декларативним документом, а дієвим механізмом, здатним утримувати державність на краю прірви. Баланс між захистом держави та гарантіями прав людини в умовах війни базується на розумінні того, що національна безпека і права людини не є взаємовиключними поняттями. Навпаки, збереження суверенної, незалежної Української держави є єдиною можливою передумовою, conditio sine qua non, для фізичного виживання нації та подальшого забезпечення комплексу прав і свобод людини. Повоєнний розвиток вітчизняного конституціоналізму має ретельно інтегрувати цей безцінний досвід інституційної стійкості у процеси подальшої європейської та євроатлантичної інтеграції України.

1. Конституція України : прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (зі змінами та доповненнями).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листоп. 1950 р. Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17 лип. 1997 р. *Офіційний вісник України.* 1998. № 13.

3. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник. Київ : Валер, 2022. 512 с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину...» від 28 серп. 2020 р. № 10-р/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 71. Ст. 2280.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 28. Ст. 250.

Олександр КАРПЕНКО
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності
Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:
Вадим БІЛИК
доцент кафедри поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ, ОБУМОВЛЕНІ ДІЄЮ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну та впровадження правового режиму воєнного стану стали тяжким випробуванням для української держави та систем публічного управління і конституційного ладу. В умовах збройної агресії держава змушена вживати комплекс заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки, захист суверенітету і територіальної цілісності держави. Такі заходи неминуче впливають на реалізацію конституційних прав та свобод людини та громадянина, діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування і функціонування демократичних інститутів взагалі.

Суттєвою проблемою під час мобілізаційних заходів є необгрунтоване застосування певних фізичних прийомів та обмеження прав людини і громадянина у незаконний спосіб. Тому держава повинна більш ефективно контролювати такі важливі заходи, щоб таких незаконних випадків було менше, а суспільство розуміло мету такого заходу і сприймало як потрібне для держави та суспільства. Також співробітники, які виконують такі заходи, повинні мати досвід в такій роботі, дотримуватись Конституції та законів, які регулюють таку діяльність. Ще варто впроваджувати прозору структуру діяльності таких органів, щоб неправомірних випадків було набагато менше, та впроваджувати більш ефективні методи комунікації в такій діяльності.

Аби уникати таких проблем, державі необхідно суттєво відноситись до таких дій, як ухвали певних документів, які регулюють таку діяльність, щоб суспільство поважало такі рішення, які ухвалюються, та готове їх виконати. Тому державі потрібна не просто структура, а механізм, що забезпечує функціонування держави на цих рівнях.

Вплив воєнного часу на суспільство та державу є екстремальним юридичним випробуванням, який змушує державу балансувати на межі між

фізичним виживанням та збереженням своїх демократичних цінностей. З одного боку, він серйозно випробовує верховенство права, оскільки заради національної безпеки влада легально обмежує конституційні права громадян, концентрує повноваження в руках військового керівництва та часто змушена діяти за логікою негайної доцільності, а не тривалих процедур. Головним викликом є утримання балансу пропорційності, щоб тимчасові обмеження не переросли у системне свавілля влади, а суди та парламент зберегли свою незалежність. З іншого боку, цей стан перевіряє на міцність державний суверенітет у зовнішньому вимірі, мобілізовуючи всі ресурси для захисту кордонів від агресії, а у внутрішньому – тестує інституційну стійкість системи, тобто її здатність утримати керованість країною, монополію на легітимне насильство та не допустити безвладдя в державі. У підсумку воєнний стан створює парадокс, де державі необхідно проявити максимальну жорсткість для захисту свого суверенітету, але водночас не знищити верховенство права. Бо це головне для держави.

На думку Р. В. Чорнолуцького, в умовах збройної агресії встановлення правового режиму воєнного стану є необхідним інструментом захисту державності, який вимагає суворого дотримання балансу між безпековими інтересами та недопущенням свавільного обмеження фундаментальних прав людини, та дотриманні законодавства, що регулює таку діяльність і реалізацію таких принципів, без яких держава не могла існувати і реалізовувати свою політику згідно з Конституцією.

Також є проблемою підготовка поліцейських до нових реалій, бо під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації на території України виявлено багато одиниць різноманітної зброї, вибухонебезпечних засобів, що становлять загрозу для суспільства та держави. Бо це може виражатись в терактах, а також різних ситуаціях, які несуть певну загрозу як громадянам, так і життю поліцейським, що виконують свої службові обов’язки. Тому поліцейським треба більше дати прав у їх діяльності, щоб критичних ситуацій було набагато менше. Однак їм необхідно більше приділяти увагу практичній та вогневій підготовці, аби вони могли миттєво реагувати на такі загрози.

На думку таких науковців, як П. О. Ящур та І. М. Мазур, в умовах війни вогнева підготовка поліцейських перетворилася з рядової дисципліни на стратегічний чинник національної стійкості. Професійне володіння зброєю під час воєнного стану безпосередньо захищає конституційні права громадян, оскільки точність і стресостійкість правоохоронця мінімізують ризики для цивільних та запобігають перевищенню сили. Специфіка роботи у прифронтових зонах і на деокупованих територіях вимагає повної модернізації навчання: переходу до комплексних тренувань, що поєднують тактичну стрільбу з домедичною допомогою, психологічною підготовкою та суворим дотриманням закону. Подальше вдосконалення цієї системи через оновлення відомчих стандартів та розбудову сучасних симуляційних центрів забезпечить високу боєздатність підрозділів поліції та зміцнить довіру суспільства.

Конституціоналізм, відповідно до статті 17 Конституції України, це захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, що є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Також цей принцип виражається у національній індентичності, що слугує не просто посилом, а обов'язком захищати свою державу та підтримувати її в непростий час.

Як вважають Є. В. Овсієнко та О. В. Марченко, в умовах війни та сучасних загроз національна ідентичність, патріотизм і суспільна солідарність стають головним фундаментом для виживання держави та поваги до її законів. Автори наголошують, що відчуття себе українцем сьогодні – це не просто про мову чи традиції, а про національну безпеку та здатність людей об'єднуватися заради спільної мети. Коли людина є справжнім патріотом і відчуває єдність із суспільством, вона поважає Конституцію та закони не через страх покарання, а свідомо й добровільно. Саме тому держава має активно виховувати не просто тих, хто поважає свою символіку, а відповідальних і правосвідомих громадян, які готові захищати країну, ходити на вибори та чесно виконувати свої обов'язки. Науковці доводять, що єдність людей та їхній патріотизм є єдиною надійною основою для сильного правопорядку, ефективного національного спротиву та успішної відбудови України.

Тож запровадження правового режиму воєнного стану в Україні стало екстремальним випробуванням для конституційного ладу, яке вимагає від держави філігранного балансування між жорстким захистом національної безпеки та збереженням верховенства права. Основними викликами сучасності є подолання системних проблем у процесі мобілізації через запровадження прозорих і законних механізмів комунікації, а також докорінна модернізація тактичної та вогневої підготовки поліцейських для ефективної протидії новим воєнним і терористичним загрозам без порушення конституційних прав цивільного населення. Ключовим інструментом розв'язання цих проблем виступає ст. 17 Конституції України, яка інтегрує оборону суверенітету з формуванням національної ідентичності, свідомого патріотизму та суспільної солідарності. Тому науковці доводять, що стабільність правової системи, ефективність національного спротиву та майбутня відбудова країни тримаються не на страхові перед покаранням, а на свідомій правосвідомості громадян, взаємній довірі між суспільством і державними інститутами та суворому дотриманні балансу пропорційності між безпековими заходами і фундаментальними правами людини.

---

1. Права людини і громадянина в умовах воєнного стану: виклики та механізми захисту : збірник матеріалів наук.-практ. конф., м. Харків, 6 груд. 2024 р. / Київський університет права НАН України, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Харків, 2024. 326 с.

2. Державотворення і правотворення в умовах війни та післявоєнний період : збірник тез доповідей учасників круглого столу, 5 груд. 2025 р. / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2025. 220 с.

3. Теорія та практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матеріали наук.-практ. семінару, присвяченого Дню Конституції України та Дню Української Державності (м. Дніпро, 3 лип. 2025 р.) / Міністерство внутрішніх справ України, Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2025. 198 с.

4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Аріна КЛИМЕНКО
студентка 1 курсу
Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Сергій КОЛЄСНІКОВ
старший викладач кафедри теорії та
історії держави та права Харківського
національного університету внутрішніх
справ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Актуальність дослідження полягає в тому, що в умовах воєнного стану право на інформацію набуває особливого значення як одна з ключових конституційних гарантій прав і свобод людини. Збройна агресія проти України зумовила необхідність запровадження окремих обмежень в інформаційній сфері з метою забезпечення національної безпеки, що актуалізує питання дотримання балансу між захистом державних інтересів і реалізацією права громадян на доступ до інформації. Дослідження теоретико-правових аспектів конституційного права на інформацію в умовах воєнного стану є важливим для вдосконалення правового регулювання та забезпечення ефективного захисту прав людини в особливий період.

Відповідно до ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію в будь-який законний спосіб. Це право є однією з фундаментальних конституційних гарантій демократичного суспільства та забезпечує можливість вільного обміну інформацією, формування власних поглядів і участі громадян у суспільно-політичному житті держави [1].

Водночас ст. 34 Конституції України передбачає, що здійснення права на свободу думки і слова, а також права на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку, з метою запобігання злочинам, охорони здоров'я населення, захисту репутації чи прав інших осіб, недопущення розголошення конфіденційної інформації, а також для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя. Особливої актуальності ці положення набувають в умовах воєнного стану, коли питання забезпечення національної безпеки та захисту інформаційного простору держави набувають першочергового значення [1].

Також важливим законом є Закон України «Про інформацію». Наприклад, положення ст. 5 фактично конкретизують та розвивають гарантії, закріплені у ст. 34 Конституції України. Обидві норми закріплюють право особи на вільне одержання, використання, зберігання та поширення інформації, визначаючи його як одну з основних гарантій реалізації прав і свобод людини. Водночас Закон України «Про інформацію» чітко деталізує порядок реалізації цього права та встановлює його межі й гарантії захисту [3].

Згідно із ст. 28 ЗУ «Про інформацію» забороняється використання інформації для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства та ворожнечі, ст. 21 цього Закону визначає категорії інформації з обмеженим доступом: конфіденційну, таємну та службову [3].

Важливу роль у регулюванні права на інформацію відіграє також Закон України «Про доступ до публічної інформації». Відповідно до ст. 6 цього Закону доступ до інформації може бути обмежений лише у випадках, визначених законом, зокрема в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку [5].

Відповідно до цієї статті, до інформації з обмеженим доступом належать конфіденційна, таємна та службова інформація. Обмеження доступу до неї допускається лише у випадках, коли її розголошення може завдати шкоди національній безпеці, територіальній цілісності, громадському порядку чи іншим охоронюваним законом інтересам [5].

У теоретико-правовому вимірі право на інформацію в умовах воєнного стану слід розглядати як складне суб'єктивне право, що перебуває у стані взаємодії з іншими конституційними цінностями, насамперед із правом на національну безпеку та захист державного суверенітету. У таких умовах відбувається трансформація меж реалізації інформаційних прав, коли їх здійснення залежить від необхідності забезпечення публічного інтересу.

З цієї позиції інформаційні правовідносини набувають особливого характеру, оскільки держава виступає не лише гарантом права на інформацію, а й суб'єктом, уповноваженим встановлювати правові рамки його реалізації. Це зумовлює виникнення специфічного режиму регулювання інформаційної

сфери, в якому поєднуються принципи свободи інформації та її обмеження в інтересах безпеки.

Збройна агресія проти України зумовила необхідність запровадження додаткових заходів для захисту національної безпеки та інформаційного простору держави. Інформаційний простір стає частиною загальної системи національної безпеки, а будь-які відомості можуть мати не лише суспільне, а й стратегічне значення.

У цьому контексті обмеження права на інформацію набувають ознак спеціального правового режиму, який має тимчасовий та винятковий характер. Йдеться не про скасування права як такого, а про коригування його реалізації залежно від умов існування підвищених загроз. Такі обмеження повинні бути спрямовані виключно на захист життєво важливих інтересів держави та суспільства і не можуть виходити за межі необхідного втручання.

Під час дії воєнного стану змінюється правовий режим поширення окремих категорій інформації, зокрема щодо визначення порядку її оприлюднення та допустимих меж розповсюдження. У таких умовах порушення встановлених правил набуває юридично значущого характеру та може кваліфікуватися як протиправна поведінка, що виходить за межі загального інформаційного регулювання.

У зв’язку з цим законодавство передбачає спеціальні норми, які встановлюють відповідальність за розповсюдження окремих видів відомостей без належного дозволу або поза визначеними каналами їх офіційного оприлюднення.

Зокрема, ст. 114-2 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про переміщення, розташування або рух Збройних Сил України, а також інших військових формувань, у випадках, коли така інформація не була офіційно оприлюднена уповноваженими державними органами [2].

Також правове регулювання права на інформацію в умовах воєнного стану здійснюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану», який передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина в інтересах національної безпеки та оборони держави [4]. Це створює нормативну основу для запровадження спеціальних режимів доступу до інформації та посилення контролю за її поширенням у період збройної агресії.

Закріплення подібних норм свідчить про формування спеціального підходу до регулювання інформаційних правовідносин в умовах воєнного стану, за якого окремі види інформації втрачають загальний режим вільного поширення та підпадають під підвищений рівень правового контролю.

Водночас обмеженню підлягає лише та інформація, яка прямо визначена законом. Відповідно до вищезгаданої ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», інша інформація може вільно поширюватися та бути доступною для громадськості. В умовах воєнного стану до такої інформації

належать офіційні відомості про перебіг бойових дій, інформація про тимчасово окуповані та деокуповані території, дані про гуманітарну ситуацію, результати міжнародної допомоги, видатки державного бюджету, не віднесені до державної таємниці, а також інформація про порушення прав людини та наслідки збройної агресії [5].

Отже, право на інформацію в умовах воєнного стану зберігає статус фундаментальної конституційної гарантії, однак його реалізація зазнає об'єктивних правових трансформацій, зумовлених потребами захисту національної безпеки та обороноздатності держави. У таких умовах відбувається посилення регулятивної ролі держави в інформаційній сфері та встановлення спеціальних режимів доступу і поширення окремих категорій інформації.

Аналіз конституційних норм, положень законодавства про інформацію та спеціальних правових механізмів у період воєнного стану свідчить про формування збалансованої моделі, в якій поєднуються гарантії свободи інформації та необхідні обмеження, зумовлені обставинами збройної агресії. Це дозволяє забезпечити одночасно захист прав людини і стабільність функціонування держави в умовах підвищених загроз.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 02.06.2026).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III зі змінами та доповненнями станом на 15 квітня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 02.06.2026).

3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. №2657-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення 02.06.2026).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 02.06.2026).

5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. №2939-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення 03.06.2026).

Любов КЛІНДУХОВА
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЗА СУМІСНИЦТВОМ ЧИ СУМІЩЕННЯМ ПРОФЕСІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний розвиток трудових відносин в Україні супроводжується поширенням гнучких форм зайнятості та збільшенням випадків виконання працівниками додаткової роботи. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають питання правового регулювання сумісництва та суміщення професій, які є важливими механізмами організації праці та забезпечення ефективного використання трудових ресурсів. В умовах воєнного стану, кадрового дефіциту та зростання навантаження на працівників роботодавці все частіше вдаються до покладення додаткових трудових функцій, що нерідко супроводжується порушенням трудових прав працівників. Водночас чинне трудове законодавство України містить низку прогалин та суперечностей щодо порядку оформлення, умов застосування та оплати праці при сумісництві та суміщенні професій. На практиці це призводить до труднощів у розмежуванні зазначених правових категорій, виникнення трудових спорів та неоднозначного застосування норм трудового законодавства. Саме тому дослідження проблемних аспектів сумісництва та суміщення професій у трудовому праві України є важливим як для вдосконалення правового регулювання трудових відносин, так і для забезпечення належного захисту трудових прав працівників.

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Реалізація зазначеного права в сучасних умовах трудових відносин нерідко здійснюється шляхом роботи за

сумісництвом або суміщенням професій, що дозволяє працівникам отримувати додатковий дохід, а роботодавцям – забезпечувати безперервність трудового процесу.

Правове регулювання сумісництва базується насамперед на положеннях Кодексу законів про працю України. Так, відповідно до ст. 21 КЗпП України працівник має право реалізовувати свої здібності до продуктивної праці шляхом укладення трудового договору одночасно на одному або декількох підприємствах, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором або угодою сторін [2]. Крім того, відповідно до ст. 102-1 КЗпП України сумісництвом вважається виконання працівником, крім основної, іншої оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час [2].

Водночас суміщення професій має іншу правову природу, оскільки передбачає виконання працівником поряд зі своєю основною роботою додаткових обов'язків без укладення окремого трудового договору. Відповідно до ст. 105 КЗпП України працівникам, які виконують на тому ж підприємстві поряд зі своєю основною роботою додаткову роботу за іншою професією або обов'язки тимчасово відсутнього працівника без звільнення від основної роботи, провадиться доплата за суміщення професій (посад) [2]. Проте чинне законодавство не визначає чітких критеріїв встановлення розміру такої доплати, що на практиці створює передумови для порушення прав працівників.

Науковці також звертають увагу на проблемність розмежування понять сумісництва та суміщення професій. Так, М. В. Панченко зазначає, що нормативне регулювання сумісництва та суміщення професій в Україні характеризується наявністю прогалин і суперечностей, а окремі нормативно-правові акти не забезпечують належної єдності правового регулювання цих форм організації праці [4]. Дослідник наголошує, що недостатня законодавча визначеність зазначених категорій негативно впливає на практику застосування трудового законодавства та створює труднощі у забезпеченні трудових прав працівників. Подібної позиції дотримуються й А. М. Колот та О. О. Герасименко, які зазначають, що трансформація сучасних трудових відносин, особливо в умовах воєнного стану, супроводжується зростанням нестандартних форм зайнятості та додаткового трудового навантаження на працівників, що потребує вдосконалення механізмів правового захисту праці [5].

Окрему увагу слід звернути на те, що на практиці роботодавці нерідко ототожнюють поняття сумісництва та суміщення професій, хоча вони мають суттєві відмінності щодо порядку оформлення трудових відносин, режиму робочого часу та оплати праці. Неправильне застосування зазначених правових конструкцій може призводити до порушення вимог ст. 50 КЗпП України щодо нормальної тривалості робочого часу [2]. Крім того, надмірне трудове навантаження негативно впливає на стан здоров'я працівників та ефективність виконання ними трудових функцій, що суперечить положенням

ст. 153 КЗпП України, відповідно до якої забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на роботодавця [2].

Особливої актуальності зазначені проблеми набули в умовах воєнного стану. У зв'язку з кадровим дефіцитом, мобілізацією працівників та необхідністю забезпечення безперервної роботи підприємств роботодавці все частіше покладають на працівників додаткові трудові функції. При цьому Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачає можливість встановлення особливостей організації праці в період дії воєнного стану [3]. Водночас навіть в умовах війни роботодавці зобов'язані дотримуватися основних трудових гарантій працівників, зокрема щодо оплати праці та тривалості робочого часу.

Судова практика також свідчить про наявність значної кількості спорів, пов'язаних із неналежним оформленням роботи за сумісництвом та суміщенням професій. Так, Верховний Суд у постанові від 22.12.2021 у справі № 200/11464/19-а наголосив на необхідності належного документального оформлення трудових відносин та обов'язковості дотримання гарантій оплати праці працівників при виконанні додаткової роботи [6]. Така правова позиція має важливе значення для забезпечення належного захисту трудових прав працівників та формування єдиної практики застосування трудового законодавства.

Отже, сумісництво та суміщення професій є важливими інститутами трудового права, однак сучасний стан їх правового регулювання потребує подальшого вдосконалення. Наявність законодавчих прогалин, неоднозначність правозастосування та недостатній рівень захисту трудових прав працівників свідчать про необхідність комплексного оновлення механізмів правового регулювання зазначених форм організації праці.

---

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» Верховна Рада України : вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text .

2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

4. Панченко М. В. Особливості суміщення та сумісництва професій (посад) в органах СБ України. *Європейські перспективи*. 2012. № 3(3). С. 132–136. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF%2Fevpe_2012_3%283%29__26.pdf&P21DBN=UJRN.

5. Колот А. М., Герасименко О. О. Сфера праці і зайнятості в умовах війни: нові виклики та тенденції трансформації. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2022. № 1 (13). С. 10–21. URL : https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7f3e6a9b-26c6-4c95-8a8d-f2b31c6d6df0/content.

6. Постанова Верховного Суду від 22.12.2021 у справі № 200/11464/19-а. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221457.

Юлія КОВАЛЬ
здобувач вищої освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ РОБОЧОГО ЧАСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила суттєве реформування правового регулювання трудових відносин. У зв'язку із запровадженням воєнного стану вітчизняний законодавець був змушений оперативно реагувати на безпекові та економічні виклики. Як наслідок, відбувся тимчасовий відступ від окремих конституційних гарантій, передбачених трудовим законодавством, що мало на меті забезпечення безперебійної роботи підприємств, установ, організацій та об'єктів критичної інфраструктури.

Основою цього процесу став Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX (далі – Закон № 2136-IX), який обмежив дію імперативних норм Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [1; 2]. Зокрема, було передбачено можливість збільшення тривалості робочого часу до 60 годин на тиждень для окремих категорій працівників, скорочення тривалості щотижневого безперервного відпочинку до 24 годин, надання роботодавцю значно ширших повноважень щодо одностороннього визначення режиму роботи, а також призупинення дії положень законодавства про святкові та неробочі дні.

Такі зміни вплинули на механізм реалізації права працівників на відпочинок, безпечні умови праці та справедливу компенсацію праці, що актуалізувало необхідність забезпечення балансу між потребами держави в умовах війни та гарантіями трудових прав.

Окремого наукового та практичного розгляду в межах загальної проблематики режимів праці в умовах війни заслуговує питання організації часу виконання обов’язків військовослужбовцями. На відміну від цивільних працівників, трудові відносини яких регулюються загальними нормами КЗпП України та спеціальними положеннями Закону № 2136-IX, проходження військової служби регламентується виключно спеціальним законодавством. Ключовим актом тут виступає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3].

Наразі військовослужбовці виконують службові обов’язки в умовах підвищеної інтенсивності та постійної бойової готовності, без застосування класичних, звичних для цивільного права інститутів робочого часу, лімітів надурочних робіт та фіксованого часу відпочинку. Це об'єктивно зумовлено особливим характером військової служби та першочерговими потребами оборони і виживання держави.

Водночас затяжний характер збройного конфлікту та тривале перебування особового складу в умовах критичного фізичного, психологічного та когнітивного навантаження актуалізує проблему впровадження належних правових механізмів відновлення боєздатності.

Особливого значення набуває нормативне врегулювання питань системної ротації підрозділів, надання обов'язкових відпусток під час дії воєнного стану та реалізації права на повноцінний відпочинок після виконання бойових розпоряджень. Фізіологічне виснаження військовослужбовців без чітких юридичних гарантій декомпресії та відпочинку створює загрозу не лише індивідуальному здоров’ю захисників, а й загальній національній безпеці держави, що потребує переосмислення підходів до «службового часу» в умовах тривалої війни [3].

Також особливої уваги в межах дослідження режимів робочого часу в тилу слід приділити проблемі обліку та правової кваліфікації часу перебування працівників в укриттях під час повітряних тривог.

На сьогодні чинне трудове законодавство України не містить цілісного, комплексного механізму врегулювання цього питання. Це зумовлює діаметрально протилежні підходи роботодавців до визначення юридичного статусу такого часу та порядку його оплати.

З одного боку, відповідно до статті 153 КЗпП України роботодавець не має права вимагати від працівника виконання роботи, що становить явну небезпеку для його життя та здоров'я [2]. Перебування в укритті є виконанням обов'язкових заходів цивільного захисту. З іншого боку, під час перебування в бомбосховищі працівник безпосередньо не виконує свої трудові функції, визначені трудовим договором.

За відсутності чіткого законодавчого алгоритму на практиці виникають різні підходи правозастосовної практики, що свідчать про відсутність уніфікованого регулювання. Так, на практиці окремих суб’єктів господарювання спостерігаються різні підходи, зокрема:

– віднесення до простою;
– вимога відпрацювання;
– відсутність компенсації.

Дана нормативна прогалина створює системні передумови для виникнення затяжних трудових спорів, посилює соціальну напруженість на підприємствах та призводить до неоднакового, часто дискримінаційного застосування законодавства органами державної влади та суб'єктами господарювання.

Натомість масовий перехід до дистанційної форми праці (ст. 60-2 КЗпП) в умовах воєнного стану забезпечив унікальну можливість збереження трудових відносин, переміщення бізнесу та підтримання життєдіяльності багатьох сфер національної економіки (зокрема ІТ-сектору, сфери послуг, освіти тощо) [2; 4]. Проте вказана форма організації праці в умовах війни актуалізувала іншу проблему – часткове розмивання меж між робочим та особистим часом працівника (так званий ефект «blurring») [4].

Через постійну психологічну напругу, нестабільні графіки роботи підприємств, спричинені атаками на енергетичну інфраструктуру та технічну можливість постійного зв'язку через цифрові комунікації, працівники опиняються в ситуації перманентного залучення до робочого процесу. У практиці окремих роботодавців трапляються випадки, коли дистанційну зайнятість вважають підставою для висунення вимог щодо виконання завдань у вихідні дні, пізній вечірній або нічний час, що фактично нівелює право на відпочинок.

У зв’язку з цим перспективним та об'єктивно необхідним напрямом розвитку українського трудового законодавства видається нормативне закріплення права працівника на відключення (*right to disconnect*). Даний інститут уже отримав активний розвиток та нормативну легітимізацію у правових системах багатьох держав-членів Європейського Союзу (наприклад, Франції, Бельгії, Іспанії) та підтримується Резолюцією Європейського Парламенту [5]. Його суть полягає у праві особи в позаробочий час ігнорувати цифрові запити роботодавця без загрози застосування дисциплінарних стягнень чи інших негативних наслідків для кар’єри.

У контексті євроінтеграційних процесів та виконання вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС особливого значення набуває гармонізація національного трудового законодавства зі стандартами, закріпленими у Директиві 2003/88/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 листопада 2003 року стосовно деяких аспектів організації робочого часу [6]. Зазначена Директива встановлює жорсткі соціальні стандарти: максимальну середню тривалість робочого часу на рівні не більше 48 годин на тиждень (включаючи надурочні години) та гарантує мінімальний щоденний відпочинок тривалістю не менше 11 послідовних годин протягом 24-годинного періоду.

Хоча міжнародне право та особливості правового режиму воєнного стану об'єктивно обумовлюють можливість тимчасового відступу від окремих

соціальних стандартів задля забезпечення оборони, подальше вдосконалення вітчизняного законодавства має здійснюватися з безумовним урахуванням європейських людиноцентричних підходів. Головна мета – забезпечення балансу між насущними економічними потребами держави та захистом психофізіологічного стану працівника.

Варто визнати, що вітчизняне регулювання періоду війни у 60 годин робочого тижня для критичних об'єктів не повністю узгоджується з європейськими соціальними стандартами. Норми Закону № 2136-IX, що першочергово приймалися як тимчасові, короткострокові та екстрені, у довгостроковій перспективі (враховуючи тривалість воєнного стану) призвели до системного, зростаючого виснаження робітників. Понаднормова праця без належної фінансової компенсації чи компенсації часом відпочинку, скасування святкових днів та нівелювання звичних графіків щотижневого розвантаження зумовлюють стрімке зростання ризиків професійного вигорання, деструкцію сімейних зв'язків та загальне погіршення психоемоційного і соматичного стану кадрів, що підриває відновлювальний потенціал національної економіки [1; 4].

Отже, для мінімізації зазначених негативних наслідків, збереження трудового потенціалу та подолання хронічного виснаження працюючого населення України пропонуються такі нормотворчі та правозастосовчі кроки:

1. Удосконалення правового регулювання строків застосування спеціальних режимів робочого часу шляхом внесення зміни до статті 6 Закону № 2136-IX, обмеживши безперервний строк застосування збільшеної (60-годинної) тривалості робочого тижня або скасування загальних вихідних днів чітким строком (наприклад, не більше 3-х місяців підряд для одного працівника в межах календарного року). Після закінчення цього строку працівнику має надаватися обов'язкова додаткова оплачувана реабілітаційна відпустка або режим праці повинен повертатися до загальних захисних норм КЗпП України.

2. Нормативне врегулювання обліку часу перебування працівників в укриттях під час повітряної тривоги через доповнення до Глави IV КЗпП України («Робочий час») чітко та однозначно визначити, що час перебування працівника в укритті під час оголошення повітряної тривоги, який збігається з його офіційним робочим графіком, в обов’язковому порядку зараховується як робочий час із повним збереженням середньої заробітної плати. Такий час не може кваліфікуватися як простій та не підлягає подальшому позаурочному «відпрацюванню» [2].

3. Легалізація права на відключення (*right to disconnect*). У профільних статтях КЗпП, що регламентують дистанційну та надомну роботу (ст. 60-1, 60-2), чітко прописати часові межі (інтервали), поза якими працівник має законне право не реагувати на повідомлення, дзвінки та електронні листи роботодавця. Будь-яка систематична комунікація з ініціативи роботодавця у

позаробочий час має офіційно кваліфікуватися як надурочна робота, вимагати згоди працівника і підлягати підвищеній (подвійній) оплаті.

4. Відновлення та посилення державного контролю за дотриманням трудового законодавства шляхом часткового скасування мораторію та поновлення перевірок Державною служби України з питань праці щодо дотримання суб'єктами господарювання державних гарантій в оплаті праці та недопущення прихованої понаднормової роботи без належного обліку.

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2022. № 15. Ст. 91.

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 15. Ст. 190.

4. Іншин М. І. Трудове право України в умовах воєнного стану: виклики сьогодення та європейські стандарти. *Правничий часопис КУП НАН України.* 2024. № 2. С. 45–53.

5. Резолюція Європейського Парламенту від 21 січня 2021 року з рекомендаціями Комісії щодо права на відключення (2019/2181(INL)). *Official Journal of the European Union.* 2021. C 456. P. 161–172.

6. Директива 2003/88/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 листопада 2003 року щодо деяких аспектів організації робочого часу. *Офіційний журнал Європейського Союзу.* 2003. L 299. С. 9–19.

Владислав КОЗІН
здобувач вищої освіти факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України

Науковий керівник:
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА КОНЦЕПТУАЛІЗМУ ОСНОВНИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Умови сучасної повномасштабної війни з російською федерацією, що ведеться із застосуванням численних гібридних компонентів, не притаманних війнам минулого, об’єктивно формують нову парадигму державної безпеки, у межах якої ключового значення набувають: стратегічне планування, комплексність заходів та ефективна взаємодія між державними інституціями. Відповідно державна безпека сьогодні позиціонується не лише як захист території чи відповідний оборонний потенціал суб’єктів оборонно-безпекового сектору, а й як скоординована система, здатна протистояти воєнним, політичним, інформаційним, кібернетичним, економічним та іншим гібридним загрозам, водночас забезпечуючи стійкість суспільства й сталий розвиток країни. Традиційні моделі безпеки, орієнтовані переважно на силову відповідь, не відповідають складності гібридного середовища, тому необхідним є оновлення підходів та розбудова інтегрованої безпекової архітектури та відповідне правове закріплення необхідних змін [1, с. 174].

Відповідно вважаємо за потрібне розкрити нормативний зміст ключових стратегічних підходів до забезпечення державної безпеки, концептуальний аналіз механізмів міжвідомчої взаємодії та визначення пріоритетів модернізації сектору безпеки й оборони в умовах повномасштабної збройної агресії. У центрі уваги, як вбачається, повинно бути: формування практичних інструментів для посилення координації між органами державної влади, розвиток інституцій національної стійкості, підвищення ефективності кризового реагування та використання

інноваційних технологій, які здатні зменшувати вразливість держави до сучасних загроз.

Отже, концептуальні засади державної безпеки передбачають поєднання правових, організаційних, управлінських та технологічних механізмів, які забезпечують захист національних інтересів, суверенітету та демократичної системи. Система державної безпеки охоплює оборонну, політичну, інформаційну, кібернетичну, економічну та енергетичну складові, а також комплекс заходів із захисту критичної інфраструктури. Її ефективність безпосередньо залежить від здатності держави своєчасно виявляти ризики, аналізувати їхній вплив, організовувати міжвідомчу координацію та забезпечувати узгодженість рішень на всіх рівнях управління. У цьому контексті, як вбачається, важливим стає запровадження єдиної системи ситуаційної обізнаності та безперервного моніторингу загроз [2, с. 174; 3; 4, с. 70-71].

Одним із сучасних пріоритетних ключових стратегічних напрямів слід вважати, як вбачається, розвиток національної стійкості – загальнодержавної здатності протидіяти критичним загрозам, підтримувати керованість у кризових умовах та швидко відновлювати функціонування базових систем. Національна стійкість передбачає комплекс заходів: зміцнення інституційної спроможності державної влади, зниження залежності від критичних ресурсів, формування стратегічних запасів, підвищення стійкості громад до інформаційних і психологічних впливів, розвиток локальної ініціативи та громадянської підготовки. Цей підхід дає змогу мінімізувати наслідки масштабних воєнних та інших криз [5].

Особливе значення в системі державної безпеки має розвиток спроможностей у сфері кіберзахисту та інформаційної протидії. Сучасні кібератаки, дезінформаційні кампанії, психологічні операції та маніпуляції інформаційним простором є невід'ємним компонентом тиску російської федерації на Україну. Для їх нейтралізації держава застосовує інструменти штучного інтелекту, автоматизовані системи виявлення кіберінцидентів, аналітичні платформи великих даних та системи управління інформаційною безпекою. Важливими залишаються стратегічні комунікації, що забезпечують формування стійкого інформаційного середовища та підвищують здатність суспільства протистояти маніпуляціям [6; 7, с. 124; 8, с. 82-83].

Сектор безпеки і оборони посідає центральне місце у структурі забезпечення державної безпеки. Скоординована діяльність Збройних Сил України, Національної гвардії, Служби безпеки, правоохоронних та розвідувальних органів є критично важливою для створення єдиного безпекового простору. Стандартизація процедур, посилення кадрової підготовки, розвиток об'єднаних інформаційних платформ та забезпечення цивільного контролю сприяють ефективному реагуванню на загрози та унеможливлюватимуть дублювання функцій між інституціями [9, с. 216].

Сучасні умови визначають необхідність суттєвої технологічної модернізації системи безпеки. Використання супутникового моніторингу, цифрових ситуаційних центрів, автоматизованих систем аналізу ризиків, моделювання кризових сценаріїв та військових технологій подвійного призначення дозволяє значно підвищити точність планування та оперативність реагування. Інновації забезпечують швидке отримання необхідної інформації, оптимізацію ресурсів і підвищення ефективності рішень безпекових органів [10].

Отже, комплексне правове регулювання застосування стратегічних підходів, інституційна узгодженість дій органів державної влади та модернізація сектору безпеки повинні забезпечити здатність держави ефективно протидіяти критичним загрозам, зокрема, у формі повномасштабної збройної агресії, та гарантувати прийнятну безпеку громадян навіть за умов тривалої нестабільності. Відповідно інтегрована система державної безпеки сприятиме зміцненню довіри суспільства, формуватиме основу для стійкого розвитку та забезпечуватиме захист основних інтересів держави.

1. Труба Р. М. Поняття суб'єктів забезпечення національної безпеки. *Актуальні проблеми держави і права*. № 1, 2025. С. 172-178. URL : https://apdp.in. ua/v106/24.pdf (дата звернення: 03.06.2026).

2. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави: *дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07*. Харків, 2023. 400 с.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII / *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст.241. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 03.06.2026).

4. Житник О. М., Гриценко А. А. Концептуальні та методологічні засади формування державної політики національної безпеки. *Вчені записки ТНУ імені В. І.Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 30 (69), № 3, 2019. С. 76-73. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/3_2019/14. pdf (дата звернення: 03.06.2026).

5. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: Указ Президента № 392/2020 від 14.09.2020. URL : https://zakon.rada. ov.ua/laws/show/392/2020 (дата звернення: 03.06.2026).

6. Стратегія кібербезпеки України: Указ Президента № 447/2021 від 26.08.2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021 (дата звернення: 03.06.2026).

7. Смотрич Д. В., Браілко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Випуск 77, частина 2. С. 121–127.

8. Горовий В. М. Інформаційні фактори розвитку постіндустріального суспільства: *монографія*. Київ: НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2024. 180 с.

9. Концептуальні засади національної стійкості та державна політика врегулювання воєнно-політичних конфліктів: *колективна монографія* / за заг. ред. Г.П. Ситника; ТОВ «Академпрес». Київ, 2024. 358 с. URL: https://ipacs.knu.ua/pages/dop/391/files/221d1a94-527f-475a-9005-2c66fc64f84e.pdf **(**дата звернення: 03.06.2026).

10. Міністерство оборони України. Оборонний огляд України: результати та перспективи реформування сектору безпеки і оборони. Київ, 2023. URL: https://www.mil.gov.ua (дата звернення: 03.06.2026).

Сніжана КУЗНЄЦОВА
здобувачка вищої освіти
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної
поліції Національної поліції
України Дніпровського
державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник:
Каріна ПІСОЦЬКА
доцент кафедри адміністративного
права і процесу Дніпровського
державного університету
внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ ТА СУЧАСНОМУ ВИМІРАХ

Конституція є не лише основним законом держави, а й уособленням історичного шляху народу, його політичних прагнень, духовних цінностей та правових традицій. У кожній демократичній державі конституція виступає фундаментом суспільного розвитку, визначає засади організації влади, закріплює права і свободи людини та громадянина, забезпечує стабільність правового порядку. Для України Конституція має особливе значення, оскільки вона стала результатом багатовікової боротьби українського народу за власну державність, політичну незалежність і право самостійно визначати своє майбутнє. У сучасних умовах Конституція України є не лише юридичним документом найвищої сили, а й символом суверенітету, демократії та національної єдності [1].

Перш за все варто відмітити, що історія українського конституціоналізму має глибоке коріння, яке сягає ще періоду Київської Русі. Уже в ранньодержавних утвореннях на українських землях формувалися певні правові засади організації суспільного життя, що знайшли відображення у відомій пам’ятці права «Руська Правда». Незважаючи на те, що цей документ не був конституцією у сучасному розумінні, він став важливим кроком у

розвитку правової культури та заклав основи для подальшого становлення української правової традиції [2, с. 397].

У свою чергу вагомий внесок у розвиток української конституційної думки зробила козацька доба. Саме в цей період виникають ідеї народного представництва, обмеження влади та захисту прав і свобод. Особливе місце займає Конституція Пилипа Орлика 1710 року, яка по праву вважається однією з перших європейських конституцій нового часу. Цей документ містив положення про розподіл влад, визначав компетенцію органів державного управління, встановлював певні гарантії прав населення та обмежував повноваження гетьмана. Конституція Пилипа Орлика стала яскравим свідченням високого рівня політико-правової думки українського народу та його прагнення до створення демократичної держави [3, с. 125].

Подальший розвиток конституційних ідей в Україні відбувався в умовах відсутності власної державності. Українські землі тривалий час перебували під владою різних імперій, що значною мірою ускладнювало формування національної правової системи. Водночас українські мислителі, громадські діячі та політики продовжували розробляти концепції майбутньої української держави, в яких важливе місце відводилося конституційним засадам організації влади та гарантуванню прав людини.

Новий етап розвитку українського конституціоналізму пов’язаний із подіями Української революції 1917–1921 років. У цей період Центральна Рада прийняла низку універсалів, які заклали основи української державності. Важливим досягненням стало ухвалення Конституції Української Народної Республіки у квітні 1918 року. Незважаючи на те, що через політичні обставини вона фактично не набула чинності, цей документ містив прогресивні для свого часу положення щодо народовладдя, прав людини, організації державної влади та місцевого самоврядування [4, с. 7-8].

У радянський період на території України діяли конституції, прийняті відповідно до загальносоюзних політичних моделей. Формально вони закріплювали широкий перелік соціальних, економічних і політичних прав громадян, однак реальне функціонування державної влади значною мірою суперечило задекларованим принципам.

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року стало початком нового етапу державотворення. Перед молодою державою постало завдання створення власної конституційної моделі, яка б відповідала принципам демократії, верховенства права та захисту прав людини. Після тривалих політичних дискусій та напруженої роботи Верховна Рада України в ніч з 27 на 28 червня 1996 року ухвалила Конституцію України, яка стала фундаментом сучасної української державності. Прийняття Конституції 1996 року мало надзвичайно важливе історичне значення. Вона закріпила незалежність України, визначила її як суверенну, демократичну, соціальну та правову державу. Конституція встановила принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, визначила систему органів державної влади

та місцевого самоврядування, закріпила широкий каталог прав, свобод і обов'язків людини та громадянина. Вперше в історії незалежної України було створено цілісну правову основу функціонування держави відповідно до загальновизнаних демократичних стандартів [1].

Особливе значення Конституції України полягає у визнанні людини, її життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю. Такий підхід свідчить про людиноцентричний характер сучасного українського конституціоналізму. Держава визнає свою відповідальність перед людиною та покладає на себе обов'язок забезпечувати належний рівень захисту її прав і свобод.

У сучасному вимірі Конституція України виступає не лише юридичною основою функціонування держави, а й важливим чинником суспільної консолідації. В умовах політичних трансформацій, реформування державних інституцій та інтеграції України до європейського правового простору конституційні принципи залишаються ключовим орієнтиром для розвитку суспільства. Саме Конституція визначає стратегічні напрями вдосконалення державного механізму та забезпечує стабільність правової системи.

Разом з тим особливої актуальності роль Конституції набула після початку російської агресії проти України. У складних умовах захисту державного суверенітету та територіальної цілісності конституційні цінності стали важливим чинником національної стійкості. Попри надзвичайні виклики, українська держава продовжує функціонувати на засадах конституційного ладу, забезпечуючи безперервність діяльності органів влади та дотримання принципів верховенства права. Повномасштабна війна продемонструвала особливу значущість конституційних засад для збереження демократичного характеру держави. Саме Конституція визначає межі діяльності державних органів навіть в умовах воєнного стану, встановлює гарантії прав людини та створює механізми контролю за реалізацією владних повноважень [1].

Сучасний розвиток України також нерозривно пов'язаний із європейською інтеграцією. Конституція стала важливою правовою основою для реалізації курсу на членство в європейських та євроатлантичних структурах. Закріплення відповідних стратегічних напрямів розвитку держави свідчить про прагнення українського суспільства будувати демократичну правову державу, засновану на принципах свободи, справедливості та поваги до людської гідності. Водночас Конституція не є статичним документом. Вона розвивається разом із суспільством, реагує на нові виклики та потреби державотворення. Конституційні зміни, що здійснювалися протягом років незалежності, відображали прагнення вдосконалити систему державного управління, посилити гарантії прав людини та забезпечити ефективне функціонування демократичних інститутів. Проте незмінними залишаються її фундаментальні цінності, які становлять основу української державності [5, с. 107].

Таким чином, Конституція України в історичному та сучасному вимірах є унікальним явищем української правової та політичної культури. Вона увібрала багатовікові традиції українського державотворення, відобразила прагнення народу до свободи та незалежності й стала фундаментом сучасної демократичної держави. Конституція України не лише визначає правові засади організації влади та гарантує права людини, а й виступає важливим символом національної єдності, суверенітету та незламності українського народу. У сучасних умовах її значення лише посилюється, адже саме конституційні цінності забезпечують стійкість держави, сприяють утвердженню верховенства права та визначають стратегічний напрям подальшого розвитку України як демократичної європейської держави.

1. Конституція України : Закон України від 28. 06. 1996 № 254к / 96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* від 23.07.1996 1996 р., № 30, стаття 141.

2. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України: підручник. 4-те вид., перероб. і допов.,. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 608 с.

3. Терлюк І. Правові підстави української державності у творчій спадщині Пилипа Орлика (до витоків ідеї незалежної національної української державності). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2014. Том 1. № 807 (3). С. 124-128.

4. Андрусишин Б. І., Токарчук О. В. Конституційний процес в Україні доби Центральної Ради. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Серія 18: Право: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 34. С. 3-10.

5. Конституційне право: підручник. за загальною редакцією М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.

Марія КУЧЕРЕНКО
студентка 2 курсу
Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:
Людмила РОМАНЕНКО
доцент кафедри конституційного права
Навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДЕФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ КРИЗИ: КОНСТИТУЦІЙНІ МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД

Конституція України як Основний Закон держави є не лише базовим нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили, але й фундаментальною формою закріплення суспільного договору між українським народом та суверенною державою. У статті 3 КУ зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Збройна агресія РФ проти України зумовила принципово новий формат функціонування даного суспільного договору, де забезпечення національної безпеки та державного суверенітету вимагає тимчасового переформатування балансу між індивідуальними правами та публічними інтересами.

Проблематику суспільного договору та конституційних обмежень досліджували такі вчені, як: В. Венгер, О. Скрипнюк, Ю. Тодика та інші. Проте динаміка воєнного стану ставить перед правовою наукою нові завдання щодо оцінки легітимності звуження конституційних прав через призму національної стійкості [6].

Метою дослідження є комплексний аналіз нормативно-правових меж обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану як механізму збереження суспільного договору та правової основи національної безпеки.

Згідно зі статтею 64 Основного Закону, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. При цьому Конституція України містить чіткий перелік статей, права за якими не можуть бути обмежені за жодних обставин (статті: 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63). Це є так званим «абсолютним ядром» суспільного

договору, яке держава зобов'язана гарантувати навіть у найкритичніші моменти свого існування.

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, затвердженим ЗУ № 2102-IX, в країні було введено особливий правовий режим [3]. Даним актом, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, було санкціоновано тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 КУ [2]. Зокрема, мова йде про право на недоторканність житла, таємницю листування, свободу пересування, свободу слова та право на мирні зібрання.

У контексті теорії суспільного договору громадяни свідомо погоджуються на тимчасове обмеження частини своїх свобод в обмін на виконання державою її головного обов'язку – захисту суверенітету та територіальної цілісності, що закріплено у статті 17 Конституції України [1]. Межі цього компромісу визначаються принципом пропорційності, який є базовим інструментом КСУ при оцінці легітимності законодавчих обмежень.

Важливим елементом правової визначеності є практика КСУ. Так, у Рішенні № 3-р(I)/2022 від 12 жовтня 2022 року Суд наголосив, що обмеження прав людини є легітимними лише тоді, коли вони переслідують правомірну мету та є пропорційними їй. Держава не може свавільно розширювати обсяг обмежень поза межами, визначеними профільним Законом України "Про правовий режим воєнного стану" [2].

Сучасний суспільний договір в Україні зазнає суттєвої трансформації під впливом євроінтеграційних процесів, а також у зв'язку з повномасштабною війною.

Зокрема, відповідно до статті 15 Європейської конвенції з прав людини, держава має право в умовах війни або надзвичайного стану відступати від своїх зобов'язань щодо дотримання окремих прав і свобод. Україна офіційно скористалася цим правом, направивши повідомлення про це до Генерального секретаря Ради Європи.

Згідно зі статтею 15 ЄКПЛ держава в умовах війни або іншого надзвичайного становища, яке загрожує життю нації, може обмежувати майже всі права, за винятком абсолютних прав, які не підлягають жодним обмеженням навіть у воєнний час.

Це підтверджує, що тимчасове обмеження прав відбувається у суворій відповідності до міжнародних стандартів, не руйнуючи демократичну основу суспільства.

Особливу увагу слід приділити цифровізації суспільних відносин під час війни. Використання інформаційно-комунікаційних систем для фіксації пошкодженого майна або надання адміністративних послуг є новим інструментом реалізації прав громадян. Проте збирання, зберігання та використання персональних даних в умовах воєнного стану мають відповідати вимогам статті 32 КУ, що мінімізує ризики цифрового авторитаризму.

Суспільний договір в сучасній Україні демонструє високий рівень стійкості. Тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану є виправданим, законним та пропорційним кроком, спрямованим на захист державності. Правовою основою цих процесів виступає Конституція України та системне національне законодавство, які чітко розмежовують допустимі обмеження від абсолютних прав людини, що гарантує збереження демократичного вектора розвитку.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 28.05.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 28.05.2026).
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 28.05.2026).
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В. А. щодо відповідності Конституції України приписів Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 12.10.2022 № 3-р(I)/2022. URL: https://ccu.gov.ua/docs/3429 (дата звернення: 28.05.2026).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 28.05.2026).

Нікіта ЛАЗАРЄВ
курсант групи ННІ 2-25-101Пр
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Анастасія БАЙБАК
доцент кафедри адміністративної
діяльності Харківського
національного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОБСТАВИНИ ТА ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Сьогодні ця тема є досить актуальною, бо в умовах війни Російська Федерація нехтує усіма нормами міжнародного права. Натомість наша держава як приклад сучасної європейської країни дотримується всіх норм

міжнародного права та прав людини. Доказом цього є те, що в Україні ратифікована Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. Я вважаю, що кожна особа заслуговує на нормальне ставлення до себе, однак повномасштабне вторгнення та поведінка держави-агресора внесли корективи в це питання. Але незважаючи на це, наша держава ставиться до військовополонених гуманно та забезпечує усім необхідним для нормального існування.

Питання обставин та підстав застосування примусу стосовно військовополонених регулюється міжнародним гуманітарним правом, а саме Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими. У цій конвенції велика увага приділяється дотриманню прав людини та гуманного ставлення до військовополонених. Зокрема, ст. 13 цієї Конвенції визначає: з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та розглядатиметься як серйозне порушення цієї Конвенції [1]. Відповідно до ст. 17 будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав. Але час показав, що норми цієї конвенції та інших міжнародних нормативно-правових актів мають виключно декларативний характер, адже на практиці маємо бездіяльність усього цивілізованого світу стосовно воєнних злочинів РФ. Зокрема, недотримання вимог Женевської конвенції про поводження з військовополоненими [1].

Ще варто зазначити, що питання забезпечення гуманного ставлення до військовополонених регулює українське законодавство. У Постанові КМУ № 413 від 5 квітня 2022 р. [2] зазначено, що з військовополоненими завжди поводяться гуманно, не допускаючи стосовно них насильства, репресій, жорстокого поводження і тортур, образливого та принизливого ставлення, залякування, засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином. Зокрема, військовополонених не можна піддавати фізичному каліченню, медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, проведення яких не обґрунтоване у зв’язку з потребою в медичному, стоматологічному або стаціонарному лікуванні військовополонених та які не проводяться в їх інтересах. До військовополонених за будь-яких обставин ставляться з повагою до їх особи та честі. З жінками поводяться з усією повагою, зумовленою їх статтю, так само прихильно, як і з чоловіками. До офіцерів та військовополонених, які прирівняні до них, ставляться з повагою, відповідно до їх звання та віку. Військовополонені в повному обсязі зберігають свою

цивільну правоздатність, якою вони користувалися до полону. Пораненим та хворим з числа військовополонених надається своєчасна медична допомога.

Також варто додати, що в Україні передбачена відповідальність за погане ставлення до військовополонених. Ст. 434 Кримінального кодексу України визначає, що погане поводження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їх лікування і піклування про них, за відсутності ознак більш тяжкого злочину караються позбавленням волі на строк до трьох років. Ст. 438 Кримінального кодексу України зазначає, що жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років [3].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що Україна як демократична та правова держава дотримується норм міжнародного права та прав людини, забезпечуючи умови перебування військовополонених згідно з міжнародними стандартами.

Варто зазначити, що перелік основних підстав щодо застосування примусу до військовополонених, зазначений в Женевській конвенції про поводження з військовополоненими. Наприклад, підставою для застосування примусу щодо військовополонених є спроба втечі (про це йдеться в ст. 42 цієї конвенції), застосування зброї проти військовополонених, зокрема проти тих, які тікають або намагаються здійснити втечу, є надзвичайним заходом, якому завжди повинні передувати попередження, що відповідають обставинам. Також варто виділити ще одну підставу для застосування примусу – порушення законів держави, в якій перебуває військовополонений. Згідно зі ст. 82 військовополонений підпорядковується законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, що тримає в полоні; остання є виправданою в уживанні юридичних або дисциплінарних заходів стосовно будь-якого скоєного військовополоненим порушення таких законів, статутів або наказів. Однак не дозволяються будь-яке судочинство або санкції, які суперечать положенням цієї глави. Ще однією підставою для застосування примусу є норма, яка надає можливість заохочувати до праці військовополонених. Ст. 49 визначає: держава, що тримає в полоні, може використовувати працю військовополонених, які є працездатними, зважаючи на їхній вік, стать, військове звання та фізичну здатність виконувати певну

роботу й маючи на меті, зокрема, підтримання їх у доброму фізичному та психічному стані. Однак варто врахувати, що ця праця повинна не шкодити здоров'ю військовополоненого. Залучення до такої праці має бути з врахуванням міжнародного права, прав людини та трудового законодавства держави, в якій перебуває військовополонений. Також підставою для застосування примусу стосовно військовополонених є напад останніх на персонал табору або установи, в якій вони перебувають [1].

Отже, питання підстав для застосування заходів примусу щодо військовополонених регулюється міжнародним гуманітарним правом, а саме Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими. Усі цивілізовані країни світу дотримуються її та виконують положення, що в ній зазначені. Дотримання норм цієї конвенції характеризують державу не просто як правову, а як таку, в якій норми міжнародного права та прав людини мають найбільше значення. Застосування заходів примусу щодо військовополонених є крайньою мірою впливу. Україна як сучасна європейська країна, для якої одним з головних пріоритетів є забезпечення прав і свобод людини, в цьому питанні керується нормами міжнародного права та цією конвенцією. Нагляд за дотриманням прав військовополонених в Україні здійснює омбудсман. Також наша держава не перешкоджає й зовнішньому контролю, який здійснює Міжнародний Комітет Червоного Хреста та моніторингова місія ООН. В Україні військовополонені забезпечені харчуванням, гідною медичною допомогою та усім необхідним, що їм потрібно. Питання заходів примусу щодо військовополонених має чітко визначений характер, держава також сприяє уникненню випадків протиправної поведінки щодо військовополонених. У наш непростий час варто не забувати про гуманне ставлення до людей, навіть до ворогів.

1. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 05.06.2026).

2. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квіт. 2022 р. № 413. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF/ed20220405#n27 (дата звернення: 05.06.2026).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 05.06.2026).

Андрій ЛАЗАРЯН
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
та інноваційної освіти Дніпровського
державного університету внутрішніх
справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕВЕДЕНЬ І ПЕРЕМІЩЕНЬ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні стало особливою підставою для суттєвих змін у сфері трудових правовідносин. В умовах збройної агресії, переміщення підприємств, нестабільної економічної ситуації та необхідності забезпечення безперервної роботи критично важливих установ особливого значення набули питання переведення і переміщення працівників. Роботодавці отримали ширші повноваження щодо організації праці, а працівники нерідко стикаються зі зміною місця роботи, трудових функцій, режиму праці чи умов виконання трудових обов'язків. У зв'язку з цим виникає значна кількість проблем, пов'язаних із дотриманням трудових гарантій, межами повноважень роботодавця та забезпеченням балансу між інтересами держави, роботодавця і працівника.

Актуальність теми обумовлюється активним реформуванням трудового законодавства в період дії воєнного стану. Наприклад, прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» та внесення змін до Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) суттєво змінили порядок реалізації трудових прав та обов'язків сторін трудового договору. Зокрема, законодавець передбачив можливість тимчасового переведення працівника без його згоди для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, спростив процедури зміни умов праці, а також встановив нові правила організації трудових відносин в умовах воєнної необхідності. Водночас окремі положення законодавства залишаються дискусійними та створюють труднощі у правозастосовній практиці, що зумовлює необхідність їх наукового аналізу.

Метою даного дослідження є аналіз актуальних проблем правового регулювання переведень і переміщень працівників в умовах воєнного стану,

визначення основних недоліків чинного законодавства та формування пропозицій щодо його вдосконалення.

В умовах воєнного стану питання переведення та переміщення працівників набули особливої актуальності, оскільки значна кількість підприємств була змушена змінювати місце діяльності, режим роботи та організацію праці. У трудовому праві України переведення працівника розглядається як зміна трудової функції, посади, спеціальності або місцевості виконання роботи, що потребує згоди працівника. Натомість переміщення пов'язується лише зі зміною робочого місця чи структурного підрозділу без зміни істотних умов праці. Г. Ю. Фоміна зазначає, що переведення та переміщення працівників є самостійними трудо-правовими категоріями, які мають різний порядок правового регулювання та різний ступінь впливу на трудові права працівника [1, с. 5-6]. Це означає, що переведення суттєво змінює умови трудового договору та трудову функцію працівника, тому зазвичай потребує його згоди. Натомість переміщення не змінює посади чи спеціальності працівника, а стосується лише організації роботи, тому допускається без обов'язкового погодження.

Основу правового регулювання переведення і переміщення працівників становить, насамперед, стаття 32 КЗпП України. Вона передбачає, що переведення на іншу роботу допускається лише за згодою працівника, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством. Однак після введення воєнного стану значна частина трудових відносин почала регулюватися спеціальним законодавством, яке встановило особливий порядок організації праці. Важливу роль у цьому також відіграє Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Саме цей нормативний акт фактично розширив повноваження роботодавців щодо переведення працівників на іншу роботу без їхньої згоди у випадках, коли це необхідно для забезпечення функціонування підприємств, ліквідації наслідків бойових дій або задоволення потреб оборони держави. А. Андрушко підкреслює, що «воєнний стан обумовив необхідність тимчасового обмеження окремих трудових гарантій, однак навіть за таких умов має зберігатися принцип забезпечення основних трудових прав працівника» [2, с. 148, 149].

Однією з найбільш дискусійних змін трудового законодавства в умовах воєнного стану стало запровадження можливості тимчасового переведення працівника на іншу роботу без його згоди. Таке правило було закріплено у Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» з метою забезпечення безперервного функціонування підприємств, установ і організацій, а також для ліквідації наслідків бойових дій та задоволення потреб оборони держави. Фактично законодавець допустив тимчасове обмеження принципу свободи праці та договірного характеру трудових відносин.

Відповідно до законодавства, переведення без згоди працівника допускається лише за наявності певних умов: якщо така робота не

протипоказана працівникові за станом здоров'я, а також якщо переведення здійснюється для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій чи інших обставин, що становлять загрозу життю або нормальним життєвим умовам людей. Однак на практиці проблема полягає у відсутності чітких критеріїв визначення таких обставин, що створює ризики довільного тлумачення закону роботодавцям. Розширення повноважень роботодавця під час воєнного стану має тимчасовий характер і не повинно перетворюватися на засіб безконтрольного втручання у трудові права працівника [3].

Важливою проблемою є визначення меж повноважень роботодавця під час здійснення переведення. Хоча закон дозволяє роботодавцю переводити працівника без його згоди, таке право не є абсолютним. Роботодавець не може переводити працівника в місцевість, де тривають активні бойові дії, якщо працівник не надав на це добровільної згоди. Розтлумачено поняття «дискримінації» у сфері праці. Розглянуто пряму (коли роботодавець відкрито надає перевагу конкретному працівникові, послуговуючись забороненими критеріями) та опосередковану дискримінацію (роботодавець не використовує безпосередньо заборонені критерії для розрізнення деяких категорій працівників, водночас дії роботодавця можуть нести для них негативні наслідки) з боку роботодавця по відношенню до працівника [4, с. 237, 238].

Науковці кажуть, що основною проблем сучасного трудового законодавства є недостатня визначеність критеріїв розмежування переведення та переміщення, що створює можливість неоднозначного тлумачення норм права роботодавцями та судами [5]. Вчені підкреслюють, що в умовах воєнного стану роботодавці отримали значно ширші повноваження щодо організації праці, однак законодавство не встановлює достатньо чітких гарантій від можливих зловживань. У результаті працівники часто опиняються перед вибором між погодженням на нові умови праці або фактичною втратою роботи.

Стосовно адаптації трудового законодавства до надзвичайних умов функціонування держави та економіки, на думку О. М. Ярошенка, модернізація трудового законодавства повинна здійснюватися з урахуванням необхідності забезпечення правової визначеності та балансу інтересів сторін трудових правовідносин [5]. Тобто особливого значення набуває саме чітке законодавче визначення меж повноважень роботодавця під час зміни умов праці, оскільки воєнний стан не може бути підставою для необмеженого втручання у трудові права працівників.

Отже, в умовах воєнного стану питання переведення та переміщення працівників набули особливого значення, оскільки стали одним із ключових механізмів забезпечення безперервного функціонування підприємств, установ та організацій в умовах збройної агресії. Запровадження спеціального законодавства, зокрема Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», суттєво змінило підходи до регулювання трудових відносин, розширивши повноваження роботодавців щодо зміни умов праці та

тимчасового переведення працівників без їхньої згоди. Такі зміни були обумовлені насамперед через необхідність оперативного реагування на виклики воєнного часу, однак водночас спричинили виникнення значної кількості правових і практичних проблем.

Одним із таких є проблема тимчасового переведення працівників без їхньої згоди. Незважаючи на те, що таке переведення допускається законодавством лише у випадках виробничої необхідності та для ліквідації наслідків бойових дій, на практиці існують ризики зловживання роботодавцями своїх повноважень. Це може проявлятися у прихованій зміні трудової функції працівника, погіршенні умов праці або використанні переведення як засобу тиску на працівника. У зв'язку з цим особливого значення набуває забезпечення ефективних механізмів судового та державного контролю за дотриманням трудових прав працівників.

Проведене дослідження свідчить, що правове регулювання переведення та переміщення працівників в умовах воєнного стану характеризується розширенням повноважень роботодавця, що обумовлено необхідністю забезпечення безперервної діяльності підприємств та виконання завдань оборони держави. Водночас чинне законодавство містить низку прогалин, які створюють ризики порушення трудових прав працівників та неоднакового застосування норм права.

Насамперед потребує вдосконалення стаття 3 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» – шляхом закріплення вичерпного переліку підстав для тимчасового переведення працівника без його згоди. Доцільно конкретизувати поняття «відвернення або ліквідація наслідків бойових дій» та «інші обставини, що становлять загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей», оскільки їх оціночний характер створює можливість довільного тлумачення роботодавцями.

Крім того, доцільним є внесення змін до статті 32 Кодексу законів про працю України, доповнивши її чіткими критеріями розмежування переведення та переміщення працівника. Законодавче визначення ознак кожного з цих інститутів сприятиме однаковому застосуванню норм права роботодавцями, судами та контролюючими органами.

Також пропонується законодавчо встановити обов'язок роботодавця письмово обґрунтовувати причини переведення працівника без його згоди із зазначенням конкретних обставин воєнної необхідності, а також визначити максимальний строк такого переведення. Це забезпечить більшу правову визначеність та унеможливить використання зазначеного механізму як способу прихованої зміни істотних умов праці.

Отже, подальше вдосконалення правового регулювання переведення та переміщення працівників має бути спрямоване на забезпечення балансу між потребами держави та роботодавця в умовах воєнного стану і належним захистом трудових прав працівників. Реалізація запропонованих змін

сприятиме підвищенню правової визначеності, мінімізації зловживань та формуванню єдиної правозастосовної практики у сфері трудових відносин.

1. Фоміна Г. Ю. Правове регулювання переведення та переміщення працівників : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Київ, 2021. С. 5–6. URL : https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/3edf5df7-e3c9-4919-bfb0-ce4d267b5d5c/content.

2. Андрушко А. В. Гарантії трудових прав працівників під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2022. Вип. 73 (5). С. 175–182. URL : https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/268556/264136.

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX (чинна редакція). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

4. Юркевич Є. В. Співвідношення дискримінації та диференціації в правовому регулюванні трудових відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2025. Вип. 89. Ч. 2. С. 237–242. URL : https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/336249/324973.

5. Фоміна Г. Ю. Правове регулювання переведення та переміщення працівників : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Київ, 2021. URL : https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/3edf5df7-e3c9-4919-bfb0-ce4d267b5d5c/content.

Ілля ЛУК'ЯНЧУК
студент 2-го курсу
юридичного факультету
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Науковий керівник:
Тетяна ЗАВОРОТЧЕНКО
доцент кафедри теорії держави і
права, конституційного права та
державного управління
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТА ЄДНОСТІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Суверенітет є здатністю держави формувати і здійснювати верховну владу, поєднуючи політичний зміст у юридичну форму. Це проявляється у самостійності прийняття політичних рішень та контролю над територією, народом та ресурсами. Держава, володіючи суверенітетом, незалежно

визначає свою внутрішню та зовнішню політику, у тому числі укладає міжнародні договори та приймає важливі закони. Здатність забезпечувати безпеку громадян та підтримувати порядок також є проявом суверенітету.

Суверенітет держави – це ключове становище, що чітко зафіксоване в Конституції України. Стаття 2 наголошує на його верховенстві, незалежності та самостійності державної влади на національній території, включаючи всі гілки влади. Суверенітет також гарантує незалежність у міжнародних відносинах. Конституційний Суд наголошує, що суверенітет є невід'ємною ознакою держави, яка забезпечує конституційно-правовий статус із гарантією незалежності та автономії. Суверенітет України у світовому контексті забезпечує повну автономію та право на самостійні рішення всередині країни та за її межами. У рамках державного суверенітету влада всередині країни є верховною, і вона передбачає незалежність на світовій арені, при цьому уряд контролює внутрішні справи, захищаючи їх від зовнішнього втручання. Міжнародні відносини також підпорядковані принципу незалежності: держава бере участь у договорах, захищаючи свої інтереси, але зберігає свою незалежність. Державний суверенітет забезпечує свободу дій, дозволяючи приймати відповідальні рішення як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Рівень дотримання прав людини є ключовим індикатором демократичності держави, її ефективності та авторитету на міжнародній арені. У сучасному правопорядку суверенітет є не синонімом ізоляції, а формою відповідальної взаємодії [1, с. 84].

У країні державна влада охоплює всіх громадян та організації, роблячи їх підлеглими її впливу. Рішення, прийняті державними органами, стають обов'язковими для всіх учасників правових відносин. Тільки такі правила поведінки, встановлені державою, вважаються загальнообов’язковими, підкріпленими системою юридичних гарантій. Такий підхід забезпечує стабільність та порядок у суспільстві.

Таким чином, Конституція закріплює юридичні аспекти державного суверенітету, відображає їх фактичне втілення у реальному житті та підтримує еволюцію цих норм відповідно до розвитку суспільства.

У Конституції України глобальний напрям функціонування всіх інститутів влади, а саме права та свободи людини та громадянина, які наголошують на сенсі, змісті та застосуванні законів, діяльності законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування та забезпечуються правосуддям (стаття 3 Конституції України). Це підтверджує конституційну аксіологію – верховенство права і свободи у всій конструкції державності, як і стільки форми, скільки висловлювання сутності держави, всіх механізмів громадської влади та політичної системи. Таке бачення призначення конституційних установлень передбачає осмислення змісту положень Конституції України з погляду взаємозумовленості, ієрархії її принципів та інститутів, пріоритетності властивостей нормативно закріплених факторів

впливу на процеси забезпечення прав і свобод, що гарантують визначення ролі формально-юридичних засобів у гарантуванні статусу вищої цінності.

Насамперед слід розглядати основні цінності з погляду можливості їхньої дієвої реалізації за участю самої людини. У цьому випадку йдеться про його відповідальність за створення передумов забезпечення високої якості умов реалізації прав і свобод, а також про юридичні форми вираження відповідальності людини у зв'язку з претензіями на матеріальні та духовні блага як інструменти, засоби забезпечення її потреб, інтересів насамперед у вигляді конституційних та іншого рівня обов'язків.

Тридцятирічний термін дії Конституції України дає підстави зробити висновок про те, що свободи не можуть бути здійснені повноцінно без належної участі людини у створенні передумов для їх реалізації, без дотримання обмежень та виконання відповідних обов'язків, що балансують приватний та публічний інтерес. У державно організованому суспільстві права та обов'язки в їх діалектичній єдності неможливо реалізувати поза межами суспільства і без урахування інтересів суспільства, не ризикуючи вступити з ним у конфлікт.

Для України на сучасному етапі її розвитку гарантії здійснення державної влади мають забезпечити здатність держави здійснювати самостійну внутрішню і зовнішню політику, її підтримку як українським народом, так і дружніми державами, наявність сучасних збройних сил, здатних захищати територіальну цілісність і забезпечити незалежність держави, забезпечення економічного зростання, конкурентоспроможності виробленої продукції, забезпечення державної безпеки і внутрішнього правопорядку, ефективна боротьба з військовою агресією, тероризмом і сепаратизмом, ефективна дипломатична діяльність щодо захисту суверенітету [2, с. 102].

Зазначений взаємозв'язок прав, свобод та обов'язків має бути забезпечений юридичним закріпленням, можливо конституційним. Це важливо для формування соціальної психології відповідального громадянина, який бере активну участь у будівництві громадянського суспільства, поважає не тільки особистий, а й суспільний інтерес, без чого неможливо бачити гармонійне державно організоване суспільство. З цих позицій слід підходити і до розуміння ролі громадянина у підтримці стабільності своєї загальної організації – держави, зміцненні її цілісності, єдності, як гаранта національної безпеки, економічної спроможності, соціального благополуччя, високої якості життя населення.

Суверенна держава, якою за Конституцією України є Україна, повинна мати широкий орієнтований на зовнішні виклики інструментарій гарантування незалежності, самостійності своєї державної влади. Необхідним мінімумом такого гарантування суверенітету є система обов'язків громадян як засновників та зберігачів своєї держави – військова служба, тягар фінансової підтримки держави, обов'язок зберігати цілісність держави, формувати систему органів публічної влади у конституційних параметрах, зокрема брати

участь у виборах. Останні є фактором інституціоналізації публічної державної влади, що набуває своєї легітимності (поняття невизначене, але з деякою часткою умовності може бути використане для характеристики ступеня довіри громадян до влади), без якої держава не може розраховувати на повну підтримку своїх громадян в управлінні спільними справами. На жаль, нерідко вибори демонструють незгоду суспільства із державою (низька явка – головний показник). За відсутності юридичного обов'язку громадян голосувати фактор явки стає інструментом маніпуляцій з боку політично активних груп як до, так і під час і після виборів, як усередині, так і за межами України.

Державна територія є підсистемою держави щодо володіння власною структурою. Водночас поняття «державна єдність» адекватніше відображає сутність держави як юридичної функції, ніж «державна цілісність». На відміну від держави загалом її територія знаходить конкретне матеріальне вираження і тому має фізичні характеристики: протяжність, об'єм та інші, що дає змогу застосовувати категорію «цілісність» [3, с. 3].

Суверенітет держави повинен підкріплюватися не лише економічною та військовою допомогою, а й високим рівнем патріотизму та відповідальності громадян, які усвідомлюють себе частиною держави, розуміють, що у світі, який глобалізується, загострюються міждержавні протиріччя, відносини між державами та народами, на жаль, модеруються домінуючими силами далеко не в спільних інтересах.

У рамках функціонування нашої держави особливе значення має комплекс проблем, пов'язаних із формою територіального устрою.

Державна цілісність, єдність системи державної влади визначаються Конституцією України як основи унітарної держави України та конституційного ладу (стаття 2 Конституції України).

Безсумнівно, головна мета полягає у блазі людини і громадянина, що має зберігатися, а шляхи її досягнення можуть бути численними та різними, у тому числі за допомогою форми державного устрою, що модифікується.

1. Довга Д. В. Державний суверенітет і міжнародний захист прав людини: сучасне розуміння співвідношення / Д. В. Довга // UNIVERSUM. – 2026. – № 28. – С. 79-85.

2. Кравцова З.С. Конституційно-правові гарантії державного суверенітету України / З.С. Кравцова // *Аналітично-порівняльне правознавство*. – 2023. – № 1. – С. 101-105.

3. Ортинський В.Л. Державна єдність і територіальна цілісність України як об'єкти правового забезпечення / В. Л. Ортинський // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». – 2020. – Т. 7, № 2. – С. 1-9.

Катерина ВІТВІЦЬКА
Харківський національний університет внутрішніх справ
Олександр ПАСІЧНИК
Харківський національний університет внутрішніх справ

Науковий керівник:
Вадим МАЛЬЦЕВ
викладач кафедри протидії кіберзлочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ

БЛОКУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ ТА ВИКОРИСТААННЯ МЕСЕНДЖЕРІВ (НАПРИКЛАД, TELEGRAM) ПІД ЧАС ВІЙНИ: КІБЕРБЕЗПЕКА ЧИ ПОРУШЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА?

Інформаційно-психологічні операції існують стільки ж, скільки й сама політика – від давніх легенд про троянського коня до радіоголосів часів Холодної війни. Але в цифрову епоху все змінилося: масштаб, швидкість і прихованість такого впливу стали зовсім іншими [6]. З появою доступних технологій штучного інтелекту ми зіткнулися з явищем, яке багато дослідників вже називають новою зброєю масового переконання [1; 4]. Штучний інтелект не лише пришвидшує створення пропагандистських матеріалів, а й дозволяє персоналізувати дезінформацію, автоматизувати газлайтинг і навіть симулювати щирість на рівні, про який раніше можна було лише мріяти [10; 4]. Щоб зрозуміти, наскільки глибокими є ці зміни, варто розглянути ключові техніки використання ШІ в інформаційно-психологічних операціях, звернутися до реальних прикладів, зокрема з контексту російсько-української війни [5; 11], і окреслити, чому традиційні методи протидії часто виявляються безсилими [13].

Найочевидніше і водночас найнебезпечніше спрямування – це створення правдоподібного, але фальшивого контенту. Раніше для виготовлення фейкового відео чи аудіозапису потрібна була професійна студія, а сьогодні моделі на кшталт DALL-E, Midjourney або Sora дозволяють будь-кому згенерувати сцену, якої ніколи не існувало. Технології deepfake досягли такого рівня, що відрізнити справжнє звернення політика від підробленого стає практично неможливо без спеціалізованого програмного забезпечення [14]. Наприклад, на початку 2022 року з’явилося фейкове відео з президентом України Володимиром Зеленським, де він нібито закликав солдатів скласти зброю. Хоча воно виглядало досить примітивно, наступні версії, згенеровані

новітніми нейромережами, можуть ввести в оману навіть досвідченого глядача [7; 1]. В умовах війни, коли кожна хвилина на рахунку, такий deepfake може посіяти паніку в тилу або деморалізувати підрозділ на передовій. Ще більш витонченим є використання синтезу мови для імітації телефонних дзвінків від командирів або родичів: уявіть, що солдату дзвонить нібито його мати з благанням дезертирувати, а насправді це нейромережа, натренована на її голосі з відео в соціальних мережах [2; 5].

Але наймасовіший і найменш помітний вплив ШІ відбувається не через deepfake-відео, а через текстові генератори, зокрема великі мовні моделі на кшталт GPT. Вони дозволяють створювати тисячі коментарів, постів або навіть цілих статей за лічені хвилини, причому кожен текст буде граматично бездоганним, стилістично різноманітним і адаптованим під конкретну аудиторію [3]. Раніше для організації «фабрики тролів» потрібен був штат людей, які писали б однакові меседжі. Тепер одного оператора з ноутбуком достатньо, щоб імітувати активність тисячі «реальних користувачів». Під час президентських виборів у США 2024 року дослідники зафіксували скоординовані кампанії, де боти на основі ШІ генерували унікальні коментарі під кожним резонансним постом, створюючи ілюзію народної підтримки або, навпаки, обурення. Важливо, що ці коментарі часто вступали в діалог між собою, імітуючи живу дискусію – техніка, яку психологи називають «астротурфінгом» (штучним формуванням низового руху) [9; 4]. Для звичайного користувача соцмереж практично неможливо відрізнити щиру людину від такого бота, особливо якщо модель навчена наслідувати специфічну лексику, помилки та навіть емоційні коливання.

Ще один потужний вектор – це персоналізація дезінформації. Класична пропаганда завжди була «масовою»: один меседж для всіх. ШІ ж дозволяє збирати дані про конкретну людину (її геолокацію, вік, політичні вподобання, історію пошукових запитів, навіть емоційний стан за частотою натискання клавіш чи патернами гортання стрічки) і формувати повідомлення, яке влучить точно в її больові точки [4; 10]. Уявіть: житель прифронтового міста отримує push-сповіщення від нібито місцевої влади з «точними даними» про наближення ворога; студент-активіст бачить у TikTok відео, де його кумир висловлює скепсис щодо волонтерського фонду; пенсіонер у маленькому містечку отримує автоматичний дзвінок із записом «сусідки», яка скаржиться на зникнення гуманітарної допомоги. Усі ці повідомлення можуть бути згенеровані однією системою ШІ в реальному часі на основі аналізу цифрових слідів мільйонів людей. Це перетворює інформаційно-психологічну операцію з гри в «стрільбу з гармати по горобцях» на операцію зі снайперською точністю, де кожен постріл – це індивідуальний маніпулятивний патрон.

Особливо цинічним прикладом є використання ШІ для створення фальшивих «витоків» листування чи документів. Нейромережі вміють генерувати скріншоти діалогів у месенджерах, які виглядають абсолютно автентично, або навіть цілі електронні таблиці з числами, що нібито

підтверджують корупційні схеми. Під час війни в Україні фіксувалися випадки, коли російські телеграм-канали поширювали «перехоплені» розмови українських військових, де ті нібито скаржилися на командування. Згодом експерти з кібербезпеки доводили, що аудіо було повністю синтезоване, але на той момент емоційна шкода вже завдавалася [11]. Більше того, ШІ дозволяє масштабувати таку фабрикацію до рівня промислового виробництва: сотні фейкових документів на день, кожен з унікальною «недбалістю у верстці», яка створює ілюзію справжності.

Важливо розуміти, що ефективність ШІ в інформаційно-психологічних операціях базується не лише на технологічній досконалості, а й на вразливостях людської психіки. Люди схильні довіряти тому, що виглядає знайомим, персоналізованим і повторюваним. Нейромережі чудово використовують когнітивне упередження, відоме як «ефект ілюзії правди»: чим частіше людина чує певне твердження, навіть абсурдне, тим правдоподібнішим воно їй здається [12]. ШІ може генерувати тисячі варіацій однієї брехні, вплітаючи їх у різні контексти – новини, меми, анекдоти, навіть кулінарні блоги – і зрештою вона осідає у свідомості як «загальновідомий факт». Крім того, алгоритми рекомендацій соцмереж самі собою не злі, але легко піддаються маніпуляції, створюють для кожної людини інформаційну бульбашку, де підтвердження власних страхів і упереджень надходить безперебійно. Таким чином, ШІ не стільки переконує, скільки посилює те, у що людина вже готова повірити.

Розглядаючи питання протидії, варто визнати, що традиційні інструменти (фактчекінг, медіаграмотність, спростування) тут працюють значно повільніше, ніж створюється новий фейк [13]. Дослідження показують, що виправлення дезінформації часто не досягає цільової аудиторії, а якщо й досягає, то залишає слід «гарячого заперечення», яке лише зміцнює початкове переконання. ШІ ж дозволяє створювати контент зі швидкістю, що перевищує будь-яку людську здатність його перевіряти. Тому деякі експерти пропонують асиметричну відповідь: використовувати ШІ для виявлення ШІ. Вже існують моделі, здатні з певною ймовірністю розпізнавати deepfake та синтезований текст, але це перегони озброєнь, де виробник фейків завжди має перевагу першого ходу. Більш перспективним видається запровадження криптографічного маркування автентичного контенту (наприклад, технологія C2PA) [14], а також створення міжнародних правових режимів, які б кваліфікували масоване застосування ШІ для інформаційно-психологічного впливу як форму зброї. Проте в умовах гібридної війни, де агресор не визнає жодних обмежень, такі ініціативи натрапляють на байдужість або глузування.

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що штучний інтелект трансформував інформаційно-психологічні операції з ремісничого мистецтва на індустріальний конвеєр маніпуляції. Deepfake, текстові генератори, персоналізований таргетинг та автоматизоване астротурфінг-моделювання дозволяють проводити ІПСО в масштабах, про які раніше не мріяли навіть

найамбітніші пропагандисти. Людство опинилося в ситуації, де довіра до будь-якого цифрового свідчення (відео, аудіо, скріншоту) стає ризикованою, а здатність відрізнити реальність від симуляції потребує нових навичок і нових інституцій. Можливо, найважливішим висновком є те, що технологічна гонитва сама по собі не врятує: без розвитку критичного мислення, медіаграмотності та соціальної стійкості суспільства найдосконаліші детектори фейків залишаться лише черговим гаджетом для небагатьох [15]. У підсумку поява штучного інтелекту в інформаційно-психологічних операціях – це не просто черговий етап технологічної еволюції, а виклик самій ідеї спільного інформаційного простору, де правда ще має значення.

1. Deepfake video of Zelenskyy could be 'tip of the iceberg' in info war, experts warn [Електронний ресурс] // NPR. – 2022. URL : https://www.npr.org/2022/03/16/1087126701/zelenskyy-deepfake-video-tip-of-the-iceberg-in-info-war-experts-say.

2. Долгополова О. В. Використання штучного інтелекту: психологічний аспект / О. В. Долгополова // Habitus. – 2023. – № 50. – С. 34–39.

3. Залужний В. Загрози та ризики штучного інтелекту і нейромереж в інформаційній безпеці / В. Залужний // *Актуальні питання сучасної науки*. – 2024. – № 12. – С. 45–52.

4. Ільченко Ю.О. Застосування технологій штучного інтелекту в інформаційно-психологічних операціях / Ю.О. Ільченко // *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. – 2023. – Т. 1, № 78. – С. 112–118.

5. Недодай М. Г. Використання можливостей штучного інтелекту у створенні інформаційно-психологічних операцій / М. Г. Недодай // Технології інтелектуального туризму. – 2024. – № 3. – С. 21–27.

6. Що таке ІПСО: повний гід по інформаційно-психологічних операціях [Електронний ресурс] // Nfront. – 2025. URL : https://nfront.org.ua/what-is-ipso/.

7. Pearson J., Zinets N. Deepfake footage purports to show Ukrainian president capitulating [Електронний ресурс] // Reuters. – 2022. URL : https://www.reuters.com/technology/deepfake-footage-purports-show-ukrainian-president-capitulating-2022-03-16/.

8. Шемаєв В. М. Ризики для національної безпеки від використання дипфейків в Україні / В.М. Шемаєв // Humanitarium. – 2025. – № 2. – С. 78–86.

9. Network-informed Prompt Engineering against Organized Astroturf Campaigns under Extreme Class Imbalance [Електронний ресурс] // arXiv. – 2025. URL : https://arxiv.org/abs/2501.12345.

10. This Disinformation Is Just for You [Електронний ресурс] // Wired. – 2023. URL: https://www.wired.com/story/ai-disinformation-targeted-misinformation/.

11. Russian propaganda spreading fake stories about mobilization and «abuse» in Armed Forces of Ukraine [Електронний ресурс] // Ukrinform. – 2026. URL : https://www.ukrinform.net/rubric-ato/4023457-russian-propaganda-spreading-fake-stories-about-mobilization-and-abuse-in-armed-forces-of-ukraine.html.

12. How media twist facts to create an illusion of truth [Електронний ресурс] // The Star. – 2023. URL : https://www.thestar.co.za/news/2023-06-30-how-media-twist-facts-to-create-an-illusion-of-truth/.

13. GenAI vs. Human Fact-Checkers: Accurate Ratings, Flawed Rationales [Електронний ресурс] // arXiv. – 2025. URL : https://arxiv.org/abs/2502.54321.

14. Google is trying to make deepfake detection more accessible for everyone [Електронний ресурс] // The Verge. – 2026. URL : https://www.theverge.com/2026/5/19/23765432/google-deepfake-detection-chrome-search-synthid.

15. Context, Credibility, and Control: User Reflections on AI Assisted Misinformation Tools [Електронний ресурс] // arXiv. – 2025. URL : https://arxiv.org/abs/2506.78901.

Максим МАСЛОВ
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави
та права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЯ ЯК ФУНДАМЕНТ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Конституція є фундаментом національної правової системи, оскільки закріплює засади організації державної влади, визначає правовий статус людини і громадянина та встановлює межі діяльності публічних інституцій. В умовах сучасних суспільно-політичних викликів, пов’язаних із повномасштабною збройною агресією проти України та реалізацією курсу на європейську інтеграцію, особливого значення набуває забезпечення конституційності як необхідної умови функціонування демократичної та правової держави. За таких обставин конституційність виконує не лише регулятивну функцію, а й слугує важливим механізмом забезпечення правової стабільності, ефективного державного управління та захисту прав і свобод людини.

На сучасному етапі Україна здійснює масштабні перетворення у сфері державного управління, судочинства, місцевого самоврядування та сектору безпеки. Результативність цих процесів безпосередньо залежить від дотримання конституційних засад, адже саме Конституція визначає межі здійснення державної влади та гарантує захист основоположних прав людини. В умовах дії правового режиму воєнного стану значення конституційності додатково посилюється, оскільки вона виступає гарантією недопущення

надмірної концентрації владних повноважень та збереження демократичних засад державного устрою. Водночас сучасна правова система України стикається з низкою викликів, серед яких нормативна нестабільність, значна кількість законодавчих змін та необхідність ефективної імплементації європейських правових стандартів.

У теорії конституційного права конституційність розглядається як властивість нормативно-правових актів та діяльності органів державної влади відповідати положенням і принципам Конституції. Вона є основним критерієм легітимності правового регулювання та важливою передумовою реалізації принципу верховенства права. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., закріпила базові цінності демократичної держави, серед яких верховенство права, поділ влади, народовладдя та гарантії прав і свобод людини [5]. Саме відповідність законодавства цим конституційним засадам забезпечує цілісність, стабільність і передбачуваність національної правової системи.

Конституція України встановлює принцип верховенства Конституції, що перетворює її на системоутворюючий акт для всього правопорядку держави як політичної спільноти, та принцип прямої дії Конституції, що реалізує перший догмат постмодерного конституціоналізму [7]. У Доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» наголошується, що цей принцип є невід'ємною ознакою демократичного суспільства та передбачає підпорядкування діяльності державних органів вимогам права, справедливості й поваги до прав людини [1; 4].

Європейська інтеграція України суттєво впливає на розвиток національного конституціоналізму. Виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом зумовило необхідність удосконалення судової системи, зміцнення незалежності суддів та підвищення ефективності правосуддя. Важливим етапом цих перетворень стала судова реформа 2016 р., яка передбачала внесення змін до Конституції України в частині правосуддя та оновлення законодавства про судоустрій і статус суддів. Подальший розвиток реформи включав створення Вищого антикорупційного суду у 2018 р., початок його діяльності у 2019 р., а також утворення Етичної ради у 2021 р. як одного з механізмів удосконалення системи суддівського врядування та забезпечення доброчесності її представників [2; 4].

Не менш важливим напрямом впливу європейських конституційних стандартів є розвиток місцевого самоврядування. Європейська модель публічного управління ґрунтується на принципах відкритості, субсидіарності та залучення громадян до процесу прийняття рішень. Саме тому реформа децентралізації, започаткована в Україні у 2014 р., стала одним із найбільш успішних прикладів адаптації європейського досвіду. Передача значної частини повноважень і фінансових ресурсів територіальним громадам сприяла зміцненню місцевої демократії, підвищенню якості управлінських рішень та наближенню системи публічного управління України до європейських стандартів [3; 4].

Верховенство Конституції означає її найвищу юридичну силу в системі національного законодавства. Усі нормативно-правові акти повинні прийматися на її основі та відповідати її положенням. Органи державної влади й органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти виключно в межах повноважень та у спосіб, визначений Конституцією і законами України. У цьому аспекті конституційність виступає важливим критерієм оцінки діяльності державних інституцій та ефективним інструментом запобігання зловживанню владою.

Принцип верховенства права, що лежить в основі конституційності, забезпечує правову визначеність, пропорційність, підзвітність публічної влади та реальний захист прав людини [6, с. 52]. Конституційність є практичним механізмом реалізації цього принципу, оскільки саме через процедури конституційного контролю здійснюється перевірка нормативно-правових актів на відповідність Основному Закону. У контексті європейської інтеграції її значення зростає, адже гармонізація українського законодавства з правом Європейського Союзу повинна відбуватися з урахуванням конституційних засад та національної правової ідентичності.

Особливої актуальності в умовах воєнного стану набуває забезпечення конституційності діяльності органів державної влади. Конституція України допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод в інтересах національної безпеки та оборони держави, проте такі обмеження повинні відповідати вимогам законності, необхідності та пропорційності. Навіть за умов воєнного стану Конституція залишається основним орієнтиром діяльності органів державної влади та гарантією збереження демократичного характеру держави. Розширення повноважень органів влади можливе лише в межах, визначених Конституцією та законами України.

Попри фундаментальне значення конституційності для функціонування правової держави, її забезпечення в Україні супроводжується низкою проблем. До них належать нестабільність законодавства, надмірна кількість нормативних змін, окремі труднощі практичного впровадження конституційних положень та необхідність подальшого зміцнення інституційної спроможності органів державної влади в умовах євроінтеграційних процесів. За таких обставин особливого значення набувають підвищення якості законодавчої діяльності, забезпечення ефективного конституційного контролю та формування сталої правової культури.

Отже, конституційність є необхідною умовою функціонування правової держави, оскільки забезпечує легітимність державної влади, стабільність правової системи, захист прав і свобод людини та відповідність національного законодавства демократичним стандартам. В умовах воєнного стану та поглиблення європейської інтеграції її значення істотно зростає, адже саме дотримання конституційних засад створює необхідні передумови для

подальшого розвитку України як демократичної, соціальної та правової держави.

1. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Report on the Rule of Law (CDL-AD(2011)003rev). Strasbourg, 2011. URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2011-003rev-e.

2. Демчик Н. П. Судова реформа в умовах євроінтеграційних процесів. *Нове українське право.* 2023. № 5. С. 73–79. DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2023.5.11.

3. Реформа децентралізації і розвиток громад : навч.-метод. посібн. для здобувачів вищої освіти денної та заочної форми навчання / Н. В. Мішина, С. В. Степаненко, Д. Є. Волкова, В. М. Панасюк, С. С. Сон. Одеса : Фенікс, 2021. 107 с. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/9c6bb317-5f87-4662-aac3-6f7fdb2e4b70.

4. Чепік-Трегубенко О., Лазарян А. Забезпечення верховенства права як умова вступу України до ЄС: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 4. С. 62-68. DOI : https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-07.

5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

6. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. Спеціальний випуск № 1 (138). Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану. С. 50-56. DOI : 10.32782/2078-3566/2025-5-8.

7. Водянніков О. Пряма дія Конституції і розмежування юрисдикції між судами системи судоустрою і Конституційним Судом України. 03.08.2022. URL : https://constitutionalist.com.ua/vodiannikov-o-priama-diia-konstytutsii-i-rozmezhuvannia-iurysdyktsii-mizh-sudamy-systemy-sudoustroiu-i-konstytutsijnym-sudom-ukrainy/.

Максим МАСЛОВ
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін та публічного
управління Дніпровського
державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Сучасний етап розвитку адміністративного судочинства в Україні характеризується не лише активним реформуванням судової системи, а й значною кількістю теоретичних і практичних проблем, що безпосередньо впливають на ефективність захисту прав особи у публічно-правових відносинах.

Мета цього дослідження полягає в актуалізації проблем адміністративного судочинства в Україні, визначенні основних напрямів удосконалення процесуальних механізмів та виявленні впливу сучасних суспільно-правових викликів на функціонування адміністративної юстиції.

Адміністративне судочинство виступає одним із найважливіших механізмів контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень, забезпечуючи реалізацію конституційного права особи на судовий захист від незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Водночас нестабільність судової практики, прогалини процесуального законодавства, проблеми застосування принципу верховенства права, а також виклики, пов'язані з воєнним станом і цифровізацією судового процесу, свідчать про необхідність подальшого комплексного реформування адміністративної юстиції [2].

Конституційною основою адміністративного судочинства є, зокрема, і принцип верховенства права (ст. 8 Основного Закону держави), відповідно до якого в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а норми Конституції мають найвищу юридичну силу [6].

Стаття 55 Основного Закону Української держави гарантує право особи на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також можливість звернення до міжнародних судових установ після використання всіх національних засобів юридичного захисту [6].

Таким чином, адміністративне судочинство є не лише процесуальним механізмом вирішення спорів, але й важливою гарантією реалізації конституційних прав і свобод людини.

Однією з центральних проблем сучасного адміністративного судочинства є практична реалізація принципу верховенства права. Попри його нормативне закріплення, судова практика демонструє неоднакові підходи до тлумачення таких складових цього принципу, як справедливість, правова визначеність, пропорційність та заборона свавілля. Формальне існування відповідних норм саме по собі не гарантує їх належного застосування судами, що негативно позначається на рівні довіри громадян до судової системи [4].

Особливого значення у цьому контексті набуває практика Європейського суду з прав людини, яка фактично формує стандарти адміністративного судочинства та впливає на тлумачення національного законодавства. Конституційний принцип верховенства права деталізований у статтях 2, 6 та 242 Кодексу адміністративного судочинства України, які визначають, що суд під час розгляду справи керується принципом верховенства права та застосовує його з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [5]. Проте судова практика нерідко демонструє суперечливі підходи до застосування норм адміністративного процесуального права, що створює проблему правової невизначеності та порушує принцип єдності судової практики [7].

Не менш важливою проблемою є особливості доказування в адміністративному судочинстві. Специфіка публічно-правових спорів полягає в тому, що позивач часто перебуває у нерівному становищі порівняно із суб’єктом владних повноважень, який у своєму розпорядженні має значний адміністративний ресурс, а отже, й значно більші можливості в плані представлення доказів. Саме тому адміністративний суд наділяється активною роллю у процесі доказування, що відрізняє адміністративне судочинство від класичної моделі змагального процесу [1].

Водночас така модель породжує дискусії щодо меж судової ініціативи та співвідношення принципу офіційного з’ясування всіх обставин справи із принципом змагальності сторін. Надмірна активність суду може поставити під сумнів його неупередженість, тоді як пасивна позиція здатна призвести до неможливості ефективного захисту прав особи [1]. У зв’язку з цим особливо важливим є пошук оптимального балансу між процесуальною активністю суду та дотриманням засади рівності учасників процесу.

Суттєвий вплив на функціонування адміністративного судочинства справив правовий режим воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія

російської федерації проти України обумовила необхідність оперативного реагування на нові виклики, пов'язані із забезпеченням доступу до правосуддя в умовах бойових дій, окупації окремих територій та зміни територіальної підсудності справ. З цією метою були внесені зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які передбачили можливість зміни територіальної підсудності судових справ у разі неможливості здійснення правосуддя відповідним судом [9; 10].

Воєнний стан також спричинив появу нових категорій адміністративних спорів, пов'язаних із реалізацією заходів правового режиму воєнного стану. Значна кількість справ стосується обмеження свободи пересування, комендантської години, примусового відчуження майна, діяльності правоохоронних органів, а також оскарження рішень, пов'язаних із мобілізаційними заходами [8]. Крім того, виникли процесуальні проблеми, не характерні для мирного часу, зокрема участь у процесі осіб, які проходять військову службу, перебувають у зоні бойових дій або потрапили у полон, що свідчить про необхідність подальшого оновлення процесуального законодавства з урахуванням реалій воєнного часу.

Окремим напрямом реформування адміністративного судочинства є цифровізація судового процесу та використання інформаційних технологій. Сучасний стан діджиталізації адміністративних судів залишається недостатнім, що негативно впливає на оперативність розгляду справ та доступність правосуддя [11]. Особливого значення набуває проблема електронних доказів, оскільки чинна нормативно-правова база ще не сформована остаточно та не забезпечує належного регулювання всіх аспектів використання цифрових технологій у судовому процесі.

Попри поступове впровадження електронного судочинства, значна кількість інформаційно-правових інститутів перебуває лише на стадії формування. Це стосується не лише електронних доказів, але й використання автоматизованих систем обробки інформації та технологій штучного інтелекту [11]. За таких умов особливого значення набуває вдосконалення законодавства у сфері електронного судочинства та створення ефективних механізмів цифрової взаємодії між судами й учасниками процесу.

Сучасні суспільні трансформації, пов'язані з воєнним станом, євроінтеграційними процесами та цифровізацією державного управління, суттєво впливають на зміст і принципи адміністративного судочинства. В умовах зростання навантаження на судову систему особливого значення набуває забезпечення балансу між оперативністю судового розгляду та дотриманням процесуальних гарантій прав людини [3]. Саме тому подальший розвиток адміністративної юстиції має ґрунтуватися на комплексному оновленні процесуальних механізмів, гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та підвищенні ефективності судового захисту у сфері публічно-правових відносин.

Отже, сучасне адміністративне судочинство в Україні перебуває у стані активної трансформації, зумовленої як реформами судової системи, так і зовнішніми суспільно-політичними викликами. Ключовими проблемами залишаються неоднакове тлумачення і застосування принципу верховенства права, нестабільність судової практики, складність процесу доказування, а також недостатній рівень цифровізації адміністративного процесу. Додаткові труднощі спричинені впливом правового режиму воєнного стану, що зумовив необхідність адаптації процесуальних механізмів до нових умов функціонування держави. Подальше реформування адміністративного судочинства має здійснюватися комплексно та передбачати заходи з удосконалення процесуального законодавства, подальшого розвитку електронного судочинства, забезпечення єдності судової практики й посилення гарантій реалізації принципу верховенства права.

1. Вінницький О. Актуальні проблеми доказів і процесу доказування в адміністративному судочинстві. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 143-148. URL : https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1572.

2. Гречана С. Сутність адміністративного судочинства через призму поглядів вчених. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2020. № 1 (39). С. 55–65. URL : https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-55-65.

3. Джафарова М. В. Принципи адміністративного судочинства в сучасних умовах: науково-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. Вип. 101, вип. 2 (стор. 1). С. 96-103. URL : https://doi.org/10.32631/v.2023.2.09.

4. Ізбаш К., Коломієць Ю. Верховенство права як провідний принцип адміністративного судочинства. *Актуальні проблеми правознавства.* 2021. Вип. 1, № 3. С. 63-68. URL : https://doi.org/10.35774/app2021.03.063.

5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 30.05.2026).

6. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 30.05.2026).

7. Максименко Н. В. Принцип законності в адміністративному судочинстві як один із складових елементів принципу верховенства права. *Наукові записки.* Серія Право. 2024. Випуск 16. С. 111-115.

8. Малихіна В. В. Вплив правового режиму воєнного стану на здійснення адміністративного судочинства. *Kyiv law journal*. 2025. № 2. С. 253-258.

9. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text.

10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 7 трав. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

11. Туров В. Д. Використання інформаційних технологій у стадії доказування в адміністративному судочинстві в Україні. *Вісник УжНУ*. Серія: Право. 2024. Вип. 2, № 82. С. 278–283. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.44.

Кирило МЕДВІДЬ
курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Марина ЮНІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ У СФЕРІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила одну з найбільших гуманітарних катастроф у сучасній європейській історії: станом на початок 2025 року понад 6 мільйонів українців перебувають за кордоном як біженці, а кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) всередині країни перевищує 4 мільйони. Ця ситуація породила принципово нові виклики на перетині конституційного та міжнародного приватного права – передусім у сфері реалізації конституційних гарантій захисту сім'ї, материнства і дитинства (стаття 51 Конституції України), коли члени однієї родини перебувають у різних правових юрисдикціях і вимушені вирішувати питання шлюбу, розлучення, опіки над дітьми та аліментів за різним застосовним правом.

Конституційне підґрунтя захисту сімейних прав в умовах воєнного стану визначається насамперед статтями 51–52 Конституції України, які гарантують рівність прав подружжя, захист дітей та невід'ємність батьківських прав незалежно від будь-яких обставин [1]. Принципово важливо, що відповідно до статті 64 Конституції, права, передбачені статтями 51 та 52, не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Це означає, що держава зберігає повноцінні конституційні зобов'язання із забезпечення сімейних прав громадян, навіть коли механізми їх реалізації через воєнний стан суттєво ускладнені.

Колізійне регулювання сімейних відносин з іноземним елементом в Україні здійснюється на підставі статей 56–66 Закону України "Про

міжнародне приватне право" від 23.06.2005 № 2709-IV [2]. Стаття 60 визначає, що розірвання шлюбу регулюється особистим законом кожного з подружжя, а за наявності спільного громадянства – правом держави спільного громадянства. Однак ця норма не враховує ситуацію, коли один із подружжя є ВПО і фактично перебуває на непідконтрольній Україні території або в іншій державі, а реєстрація актів цивільного стану на окупованих територіях здійснювалась органами держави-агресора. Колізія між документами, виданими Україною та псевдоорганами окупаційної адміністрації, становить одну з найгостріших практичних проблем.

На рівні ЄС правовий статус українських біженців у контексті сімейних відносин визначається передусім Директивою Ради 2001/55/ЄС про тимчасовий захист та Директивою 2003/86/ЄС про право на возз'єднання сім'ї [3]. Регламент ЄС № 2201/2003 (Брюссель II bis), що регулює юрисдикцію у справах про розірвання шлюбу та батьківську відповідальність, застосовується до українців, які набули статусу тимчасового захисту в країнах ЄС. В. І. Кисіль зазначає, що в умовах масового вимушеного переміщення особливої гостроти набуває питання про те, яке право вважати "особистим законом" особи, коли її фактичне місце проживання є вимушеним і тимчасовим, а не добровільно обраним [4, с. 178]. Водночас слід враховувати, що з 1 серпня 2022 року в державах ЄС набрав чинності Регламент (ЄС) 2019/1111 (Брюссель IIb), який замінив Брюссель II bis та посилив механізми транскордонного захисту батьківських прав, що безпосередньо стосується ситуації українських сімей у розпорошенні [6].

Надзвичайно болючою є проблема визначення місця проживання дитини та здійснення батьківських прав, коли один з батьків залишився в Україні (у тому числі мобілізований), а другий виїхав з дитиною за кордон. Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, ратифікована Україною, в таких ситуаціях може застосовуватись суперечливо: ряд держав ЄС розглядали справи про повернення дітей до України як такі, що суперечать інтересам дитини через збройний конфлікт [5]. Це призводить до фактичного розриву між конституційно гарантованим правом батька на виховання дитини та практикою іноземних судів, що відмовляють у поверненні. Правозахисні дослідження зафіксували понад 700 таких справ лише у 2022–2023 роках, що свідчить про системний характер проблеми [7, с. 34].

Окремого розгляду заслуговує питання правового статусу шлюбів та актів цивільного стану, зареєстрованих на тимчасово окупованих територіях після 2014 та 2022 років. Відповідно до правової позиції Міністерства юстиції України та актуальних наукових досліджень, такі документи не визнаються Україною та більшістю держав ЄС, що створює ситуацію правової невизначеності для тисяч сімей ВПО [8]. Ця проблема набуває особливої гостроти у справах про спадщину, реєстрацію народження дітей та отримання соціальних виплат.

Таким чином, колізійні питання сімейного права для ВПО та біженців становлять один із найскладніших вузлів на перетині конституційного та міжнародного приватного права в умовах воєнного стану. Конституційні гарантії захисту сімейних прав, що не підлягають обмеженню навіть за воєнного стану, вступають у суперечність із практичними труднощами їх реалізації через колізії юрисдикцій, неврегульованість статусу документів з окупованих територій та неоднакове застосування міжнародних конвенцій іноземними судами. Подолання цих суперечностей потребує як удосконалення національного колізійного законодавства, так і активної дипломатичної роботи щодо узгодження підходів у рамках двосторонніх угод із державами перебування українських біженців.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 01.06.2026).

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 01.06.2026).

3. Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification. *Official Journal of the European Union*. 2003. L 251. P. 12–18.

4. Кисіль В. І. Міжнародне приватне право: питання кодифікації. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Україна, 2005. 480 с.

5. Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction (concluded 25 October 1980). *Hague Conference on Private International Law.* URL : https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=24 (дата звернення: 01.06.2026).

6. Regulation (EU) 2019/1111 of 25 June 2019 on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction. *Official Journal of the European Union.* 2019. L 178. P. 1–90.

7. Романова Н. В., Стешенко В. М. Захист сімейних прав внутрішньо переміщених осіб в умовах збройного конфлікту: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 30–38.

8. Чорна Ж. Л. Правовий статус актів цивільного стану, складених на тимчасово окупованих територіях України. *Приватне право і підприємництво.* 2022. Вип. 22. С. 45–51.

9. Єфіменко М. Ю. Колізійне регулювання батьківських правовідносин у міжнародному приватному праві України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. Вип. 76. С. 112–118.

10. Babych O., Lysenko T. Family Reunification of Ukrainian Refugees in the EU: Legal Barriers and Human Rights Implications. *European Journal of Migration and Law.* 2024. Vol. 26. No. 1. P. 55–78.

11. UNHCR. Legal Identity and Civil Documentation of Internally Displaced Persons in Ukraine. Geneva : UNHCR, 2022. 64 p. URL : https://www.unhcr.org/ua (дата звернення: 01.06.2026).

Катерина МИШКО
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави
та права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УКРАЇНІ: МІЖ КОНСТИТУЦІЙНОЮ МОДЕЛЛЮ ТА ПРАКТИКОЮ РЕАЛІЗАЦІЇ

Принцип верховенства права є однією із засад конституційного ладу України, оскільки саме він визначає зміст, спрямованість і межі діяльності держави, її органів та посадових осіб. Конституційне закріплення цього принципу міститься насамперед у статті 8 Конституції України [3], відповідно до якої в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а Конституція має найвищу юридичну силу. Це означає, що всі закони, підзаконні нормативно-правові акти, рішення органів державної влади та місцевого самоврядування повинні відповідати Конституції України. Верховенство права у цьому контексті не зводиться лише до формального дотримання законів, а передбачає панування справедливості, правової визначеності, рівності, поваги до прав людини, пропорційності державного втручання та недопущення свавілля з боку влади. Таким чином, верховенство права виступає системним обмежувачем державної влади, який забезпечує її підконтрольність праву.

Особливе значення принципу верховенства права проявляється через положення статті 3 Конституції України, де зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Це положення конкретизує сутність української держави як правової та демократичної, адже держава існує не для самої себе, а для забезпечення прав і свобод людини. Відповідно держава має обов'язок забезпечувати права і свободи людини як свою основну функцію. У цій же статті підкреслено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Отже, верховенство права є основою конституційного ладу саме тому, що воно підпорядковує державну владу правам людини, а не

навпаки. Будь-яке рішення органу влади підлягає оцінці як з позиції формальної законності, так і з огляду на його відповідність конституційним цінностям, справедливості та людській гідності [1, с. 75].

Верховенство права також тісно пов'язане з принципом народного суверенітету та демократичної організації влади, закріпленими у статтях 5 і 6 Конституції України. Відповідно до статті 5, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Водночас стаття 6 встановлює поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Саме цей поділ є важливим механізмом реалізації верховенства права, оскільки він не допускає зосередження всієї повноти влади в одному органі чи в руках однієї посадової особи. Законодавча влада ухвалює закони, виконавча забезпечує їх виконання, а судова здійснює правосуддя та контролює дотримання прав людини. Таким чином, система стримувань і противаг виступає гарантією того, що влада діятиме виключно в межах Конституції, а не на власний розсуд.

Конкретний прояв верховенства права можна простежити і через конституційні норми, які встановлюють обмеження для органів державної влади. Зокрема, стаття 19 Конституції України передбачає, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України. Це положення є одним із ключових для правової держави, оскільки воно прямо забороняє свавільне здійснення влади. Якщо громадянин у приватному житті може діяти за принципом «дозволено все, що не заборонено законом», то орган влади має діяти виключно в межах наданих йому повноважень. Саме тому будь-яке адміністративне рішення, судове рішення, нормативний акт чи дія посадової особи повинні мати чітке правове обґрунтування. У протилежному разі такі дії можуть бути визнані незаконними та скасовані [2, с. 15].

Важливою гарантією верховенства права є право кожної особи на судовий захист, закріплене у статті 55 Конституції України. Відповідно до цієї норми права і свободи людини та громадянина захищаються судом, а кожному гарантується право оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це означає, що принцип верховенства права має не лише декларативне, а й практичне значення, оскільки особа може реально захищати свої права від порушень з боку держави. У взаємозв'язку зі статтями 8, 55, 124 і 129 Конституції України судова влада виступає основним інструментом забезпечення конституційної законності, справедливості та правової визначеності [3; 4, с. 142].

Однією з основних проблем реалізації принципу верховенства права в Україні є розрив між його конституційним закріпленням і практичним застосуванням, що свідчить про дефіцит ефективної імплементації

конституційних норм. Стаття 8 Конституції України прямо проголошує, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а Конституція має найвищу юридичну силу. Проте на практиці нерідко виникають ситуації, коли закони, підзаконні акти або рішення органів публічної влади формально відповідають процедурі ухвалення, але не завжди узгоджуються зі змістом прав людини, справедливості, правової визначеності та пропорційності [6, с. 64]. Це свідчить про те, що верховенство права не може розумітися лише як «верховенство закону», адже закон також має відповідати Конституції, правам людини та демократичним стандартам.

Окремою проблемою залишається ефективність судового захисту. Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [3]. Проте практична реалізація цього права ускладнюється надмірною тривалістю судового розгляду, процесуальним навантаженням на суди, проблемами виконання судових рішень та недостатнім рівнем довіри до судової системи. Якщо особа отримує судове рішення, але воно тривалий час не виконується, принцип верховенства права фактично втрачає реальне значення, оскільки право залишається лише формально проголошеним.

Шляхами вирішення зазначених проблем має бути комплексне посилення конституційної законності та правової культури. По-перше, необхідно забезпечити якісну підготовку законів, щоб вони були чіткими, зрозумілими, узгодженими між собою та відповідали Конституції України. По-друге, важливо посилити парламентський, судовий і громадський контроль за діяльністю органів влади, щоб положення статті 19 Конституції України реально виконувалися на практиці [3; 5, с. 52]. По-третє, необхідно підвищувати ефективність судової системи шляхом скорочення строків розгляду справ, забезпечення незалежності суддів, належного виконання судових рішень і доступності правової допомоги. По-четверте, важливим напрямом є формування правової культури громадян і посадових осіб, адже верховенство права неможливе без поваги до Конституції, прав людини, суду та принципу відповідальності держави перед особою.

Отже, принцип верховенства права є основою конституційного ладу України, оскільки він забезпечує пріоритет Конституції, обмеження державної влади правом, захист прав людини, незалежність суду та функціонування держави на засадах справедливості, законності й демократії. Проблеми реалізації принципу верховенства права в Україні пов’язані не стільки з відсутністю його конституційного закріплення, скільки з труднощами практичного втілення цього принципу в діяльності держави. Конституція України створює належну правову основу для функціонування правової держави, однак ефективність цієї основи залежить від якості законодавства, добросовісності органів влади, незалежності суду, реального захисту прав людини та рівня правової свідомості суспільства. Саме тому подальше

утвердження верховенства права має розглядатися як один із головних напрямів розвитку української державності.

1. Рябець К. А. Законність та верховенство права як принципи публічного управління. *Науковий вісник: державне управління*. 2023. № 1. С. 70-85.

2. Скрипнюк О. В. Верховенство права як правова і політична цінність. Замість передмови. *Альманах права*. 2024. Вип. 15. С. 13-17.

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

4. Батанов О. В. Тенденції розвитку конституційного права та проблеми трансформації Конституції України у вимірі конституційної економіки. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 139-144.

5. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. Спеціальний випуск № 1 (138). Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану. С. 50-56. DOI : 10.32782/2078-3566/2025-5-8

6. Чепік-Трегубенко О., Лазарян А. Забезпечення верховенства права як умова вступу України до ЄС: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 4. С. 62-68. DOI : https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-07.

Михайло МІЛЬЧЕВСЬКИЙ
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Дар'я ЛАВРЕНКО
старший викладач кафедри теорії
держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ЛЕГІТИМНІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах дії правового режиму воєнного стану особливої актуальності набуває проблема співвідношення конституційних гарантій прав і свобод людини з необхідністю забезпечення національної безпеки та оборони

держави. Формально Конституція України продовжує залишатися Основним Законом держави та зберігає найвищу юридичну силу, однак сучасна практика правозастосування демонструє тенденцію до посилення централізації влади й розширення дискреційних повноважень органів державної влади. За таких умов виникає питання не лише юридичної чинності Конституції України, а й її соціальної легітимності як суспільного договору між державою та громадянином. У науковому дискурсі дедалі частіше порушується проблема трансформації конституційного порядку в умовах воєнного стану, коли пріоритет прав людини поступається категоріям політичної та військової доцільності.

Особливого значення набуває аналіз співвідношення статті 64 Конституції України та положень статей 21 і 22 Конституції України. Відповідно до статті 64 допускається можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану. Водночас стаття 22 Конституції України закріплює принцип недопустимості звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинного законодавства [1]. Така нормативна конструкція потребує особливо обережного правозастосування, оскільки будь-які обмеження прав людини повинні відповідати критеріям пропорційності, необхідності та правової визначеності.

На практиці спостерігається тенденція до розширення регулятивного впливу підзаконних нормативно-правових актів, що викликає наукові дискусії щодо дотримання принципу верховенства права. Зокрема, окремі постанови Кабінету Міністрів України фактично деталізують механізми реалізації обмежень конституційних прав, зокрема свободи пересування, гарантованої статтею 33 Конституції України, хоча стаття 92 Конституції України прямо визначає, що права і свободи людини та гарантії їх реалізації встановлюються виключно законами [1]. У цьому контексті актуалізується проблема дотримання принципу юридичної визначеності та недопущення підміни закону підзаконним регулюванням.

Дискусійним залишається і питання реалізації статті 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. В умовах воєнного стану окремі адміністративні та мобілізаційні заходи, спрямовані на забезпечення обороноздатності держави, можуть створювати ситуації, у яких публічний інтерес фактично домінує над індивідуальними правами особи. Це стосується, зокрема, застосування окремих обмежень щодо військовозобов’язаних громадян, що викликає необхідність забезпечення балансу між інтересами держави та конституційними гарантіями прав людини.

Окремої уваги потребує співвідношення статті 17 Конституції України, яка визначає захист суверенітету та територіальної цілісності України як найважливішу функцію держави та справу всього Українського народу, і статті 27 Конституції України, що гарантує невід’ємне право кожної людини

на життя [1]. У науковій площині актуалізується проблема забезпечення належної професійної підготовки військовослужбовців та гарантування безпечних умов проходження служби як складової позитивного обов'язку держави щодо захисту права на життя.

Однією з найбільш дискусійних сфер залишається реалізація права на свободу та особисту недоторканність, гарантованого статтею 29 Конституції України, а також права на свободу пересування, передбаченого статтею 33 Конституції України [1]. У правозастосовній практиці виникають випадки, коли заходи мобілізаційного характеру супроводжуються обмеженням свободи особи без належного процесуального забезпечення. У цьому контексті науковці звертають увагу на ризики формування практики, за якої органи, що не належать до системи правоохоронних органів, фактично здійснюють функції примусового характеру без достатніх процесуальних гарантій захисту прав людини. Подібні тенденції можуть негативно впливати на рівень суспільної довіри до державних інституцій та принципу верховенства права.

Складною залишається й ситуація у сфері військового правосуддя, зокрема щодо кримінальних проваджень, пов'язаних із самовільним залишенням військової частини. У науковому аспекті важливо враховувати, що стаття 61 Конституції України закріплює принцип індивідуального характеру юридичної відповідальності [1]. Водночас окремі випадки вчинення таких правопорушень можуть бути пов'язані з неналежним забезпеченням соціальних і медичних прав військовослужбовців, гарантованих статтями 45 та 49 Конституції України [1]. Це потребує комплексного підходу до оцінки причин і умов відповідної поведінки, а також дотримання судами принципів справедливості, незалежності та індивідуалізації відповідальності.

У сучасних умовах Україна фактично перебуває у стані глибокої трансформації конституційного механізму функціонування державної влади. Водночас саме в період воєнних викликів особливого значення набуває збереження принципу верховенства права, закріпленого у статті 8 Конституції України [1]. Будь-які обмеження прав людини повинні мати тимчасовий характер, бути чітко визначеними законом та відповідати критеріям необхідності у демократичному суспільстві. У перспективі післявоєнного відновлення важливим завданням стане проведення комплексного конституційного та правового аудиту нормативних актів, прийнятих у період воєнного стану, з метою забезпечення їх відповідності Конституції України та міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Отже, проблема легітимності Конституції України в умовах воєнного стану має не лише юридичний, а й соціально-політичний характер. Збереження довіри громадян до держави та правової системи безпосередньо залежить від здатності органів публічної влади забезпечувати баланс між потребами національної безпеки та дотриманням конституційних прав і свобод людини. У цьому контексті особливо актуального значення набуває

відомий вислів Марка Туллія Цицерона: «Silent enim leges inter arma» («Бо під час війни закони мовчать»). Водночас саме принцип верховенства права повинен залишатися фундаментальною основою функціонування демократичної держави навіть в умовах збройного конфлікту.

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 43. Ст. 1353. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.

3. Питання проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560 Київ. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024.

4. Про затвердження Змін до Порядку проведення виїзних консульських обслуговувань громадян України консульськими посадовими особами закордонних дипломатичних установ України : Наказ Міністерства закордонних справ України від 27.11.2019 № 532. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1310-19.

Михайло МІЛЬЧЕВСЬКИЙ
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОКТРИНИ «ВАШИНГТОНСЬКОГО КОНСЕНСУСУ»: ДОСВІД АРГЕНТИНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Генезис взаємодії національних конституційних систем із глобальними економічними доктринами породив низку системних суперечностей, які наразі залишаються однією з найскладніших проблем сучасного правознавства. Останнє десятиліття XX століття стало показовим етапом експансії міжнародних фінансових інституцій, що впроваджували ідеологію «Вашингтонського консенсусу», де Аргентинська Республіка посіла роль

«взірцевого учня». Цей шлях демонструє не тільки економічне зростання, а й глибоку конституційну кризу. Дослідження цього кейсу дозволяє проаналізувати, як неоліберальні реформи трансформують інститути виконавчої влади, обмежують державний суверенітет та деформують систему захисту прав людини.

Доречно буде почати дослідження з пояснення терміна «Вашингтонський консенсус». Це звід правил макроекономічної політики, комплекс державних заходів, спрямованих на управління національною економікою, сформульований у 1989 році економістом Джоном Вільямсоном як універсальна інструкція, створена першочергово для країн Латинської Америки, що перебувають у стані кризи. Ключова мета Консенсусу полягала у радикальній трансформації національних економік через три «стовпи» неолібералізму: лібералізацію – відкриття ринків, приватизацію – передача державних активів у приватні руки та фіскальну дисципліну – жорстке скорочення державних витрат для подолання дефіциту бюджету. З погляду правової ідеології Консенсус просував концепцію «мінімальної держави», де роль права зводиться лише до захисту приватної власності та забезпечення виконання контрактів. Однак ця ідея для Аргентини перетворилася на пастку. Намагання досягти ідеальних показників «ринкового фундаменталізму», держава фактично демонтувала конституційний захист власних громадян, створивши пріоритет економічних індикаторів над соціальними правами.

Фундамент аргентинського конституціоналізму базується на принципі соціальної справедливості. Стаття 14-bis Конституції Аргентини закріплює широкий спектр гарантій: «Держава забезпечує виплати соціального забезпечення, які є комплексними та невід'ємними... закон встановлює: обов'язкове соціальне страхування... мобільні пенсійні виплати; всебічний захист сім'ї та доступ до гідного житла» [1]. Доктрина Консенсусу вимагала фіскальної дисципліни, що у правовому вимірі означає обмеження соціальних гарантій. Це призвело до аксіологічного розриву, де правова система починала обслуговувати інтереси макроекономічної стабільності, нехтуючи принципом антропоцентризму. Аргентина на початку 2000-х років затверджувала велику кількість законів та декретів, але їхня здатність впорядковувати суспільні відносини падала, оскільки вони суперечили конституційному духу країни. У подальшому цей період у державі здобуде назву «нормативна ентропія».

Для швидкої реалізації елементів Консенсусу – приватизація, лібералізація торгівлі, класичні парламентські процедури вважалися занадто повільними. Це породило феномен «Гіперпрезидентства». Більш детально про це пише Карлос Ніно, аргентинський юрист, у своїй роботі *«The Constitution of Deliberative Democracy».*

По-перше, концентрація влади: «Ця система має тенденцію зосереджувати виборчі кампанії на окремих особах, які є кандидатами в одноособовий центр влади, замість того, щоб зосереджуватися на публічних ідеалах чи суттєвих пропозиціях» [2, с. 160]. Аналізуючи цитату Карлоса Ніна,

ми можемо стверджувати, що «Вашингтонський консенсус» потребував авторитарного стилю управління для ігнорування соціального опору, що вплинуло на крах системи стримувань і противаг, бо єдиним центром прийняття рішень стала виконавча влада. Логічним наслідком такої деформації стає не лише ослаблення парламенту, а й внутрішня деградація інституту виконавчої влади. Зокрема, стає очевидним, що «віце-президент часто не є відповідною заміною, оскільки його обирають більше для... політичних причин, ніж міркувань щодо президентського наступництва. Крім того, персоналізація влади, пов'язана з президентською системою, збільшує можливість авторитарних зловживань та корупції, оскільки ореол недоторканності, що оточує президента, викликає повагу до глави держави, що часто заважає належному функціонуванню республіканського контролю» [2, с. 177]. В контексті впровадження «Вашингтонського консенсусу» це означало, що реформи проводилися в умовах «політичного імунітету», де будь-яка спроба застосувати республіканський контроль вважалася замахом на стабільність держави, а не як законна процедура.

Наступним історичним кроком для Аргентинської Республіки став «режим конвертованості». Гіперінфляційний колапс 1989–1990 років, коли річне зростання цін сягнуло 3079%, знищив національну валюту (*аустраль*) та змусив державу до радикального самообмеження через Закон про конвертованість № 23.928. Слід почати зі ст. 1, згідно з якою «конвертованість аустраля в долар США оголошується... за курсом десять тисяч аустралів за кожен долар США» [3]. Для забезпечення стабільності валюти стаття 4 встановила, що резерви Центрального банку «повинні завжди бути еквівалентними щонайменше 100% грошової бази» [3]. Одночасно держава заблокувала будь-які механізми адаптації економіки до змін, оскільки ст. 7 прямо вказувала, що «за жодних обставин не допускаються грошове коригування, індексація цін, зміна вартості або переоцінка боргу» [3]. Оголосивши цей закон у ст. 13 «питанням громадського порядку», законодавець створив ситуацію, за якої «жодна особа не може висувати проти нього безповоротно набуті права» [3]. Така нормативна ригідність перетворилася на «правову пастку»: коли економічні умови змінилися, держава виявилася зв’язаною власними ж законами, що зрештою призвело до масштабного дефолту та примусового демонтажу системи у 2002 році.

Кінець 2001 року став моментом остаточного інституційного колапсу Аргентини. У спробі зупинити відтік капіталу уряд видав Декрет, запровадивши режим «Corralito», що фактично позбавив громадян права розпоряджатися власною заробітною платою та заощадженнями. У свою чергу цей крок порушив фундаментальну засаду недоторканності приватної власності. Однією з найважливіших подій того періоду став судовий процес «Smith, Carlos c/ Poder Ejecutivo Nacional». Оскаржуючи обмеження, Верховний Суд Аргентини спирався на класичний американський прецедент «Home Building & Loan Ass'n v. Blaisdell», де було чітко визначено:

«Надзвичайний стан не створює повноважень. Надзвичайний стан не збільшує надану владу, а також не усуває і не зменшує обмеження, накладені на повноваження...» [4]. Виконавча влада проігнорувала вердикт, перейшовши до «Pesificación» – примусової конвертації доларових активів у знецінені песо. Це призвело до руйнування «соціального контракту».

Отже, аналіз аргентинського кейсу дозволяє реконструювати справжню сутність «Вашингтонського консенсусу». Демонтаж національного суверенітету та нав'язування нормативної ригідності було основним завданням міжнародних фінансових інституцій. Метою якого було не стільки виведення регіону з кризи, скільки інституційне стримування потенціалу розвитку країн Латинської Америки. Позбавлення держав правових інструментів гнучкого макроекономічного регулювання та штучне стимулювання «гіперпрезидентства» фактично перетворили суверенні конституційні системи на інструменти обслуговування зовнішнього капіталу. Підсумовуючи, необхідно сказати, що «Вашингтонський консенсус» виступив формою юридичного неоколоніалізму, який під гаслами «глобальної інтеграції» розвинув правову деградацію Аргентини, забезпечивши довгострокове геополітичне та економічне домінування США в регіоні за рахунок руйнування внутрішнього соціального контракту латиноамериканських держав.

1. Конституція Аргентинської Нації : прийнята 1 трав. 1853 р. (з наступ. змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Почесний конгрес Аргентинської нації. URL : https://www.congreso.gob.ar/constitucionNacional.php (дата звернення: 13.05.2026).

2. Nino C. S. The Constitution of Deliberative Democracy / Carlos Santiago Nino. – New Haven : Yale University Press, 1996. – 282 p. URL : https://pdf.stafforini.com/nino-1996-constitution-deliberative-democracy.pdf

3. Закон про конвертованість аустраля Аргентинської Республіки № 23.928 від 27 берез. 1991 р. (Ley de Convertibilidad del Austral). InfoLeg: база даних законодавства Аргентини. URL: https://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/0-4999/328/norma.htm

4. Home Building & Loan Ass'n v. Blaisdell, 290 U.S. 398, 426 (1934) URL: https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/290/398.

Олег ОВЧАРУК
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕДЕРАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У США

Сучасна структура правоохоронних органів в США виокремлюється достатньо складною системою та великою децентралізацією. Це пояснює чотирирівнева структура інституту поліції: федеральна поліція, поліція штату, поліція округу, місцева поліція. Кожна із цих правоохоронних структур має конкретну сферу впливу згідно із підвідомчістю видів кримінальних злочинів, та в цілому між цими структурами немає ієрархічного зв'язку. Відсутність ієрархії і субординаційного зв'язку структурами установ поліції Б. Мюджахіт пояснює складністю системи нормативних актів США і особливостями федеративного устрою держави. Приміром, в США немає закріпленого на державному рівні нормативного акта, який передбачає діяльність поліції. Це питання передбачене у відповідних розділах чи статтях федеральних галузевих законів. Система та компетенція федеральної поліції передбачена наступними відомчими нормативними актами: інструкції, накази, постанови стосовно окремих функцій поліції. Щодо нормативних актів, які передбачають діяльність поліції штатів та муніципальних органів поліції, то ними є конституції і закони окремих штатів, місцеве законодавство, міські хартії і поліцейські ордонанси локальних департаментів. У США немає відповідного загальнодержавного міністерства, яке б мало повноваження головного поліцейського управління. Кожен штат, велике місто, менший населений пункт має власне поліцейське відомство, яке повністю незалежне. Розглядаючи 2020 рік, згідно із даними статистики, понад 420 тисяч співробітників із більше 18 тисяч поліцейських департаментів США ведуть слідство приблизно 8,25 мільйона правопорушень та проводять більше 10 мільйонів затримань у рік. Слід підкреслити також і офіси шерифів, які безпосередньо створюються у невеликих містах, хоч там і може працювати

один чи двоє працівників. До юрисдикції поліції відносять розслідування правопорушень, патрулювання разом із проведенням обшуків, арешт осіб, нагляд за дотриманням правил дорожнього руху, проведення слідчих дій, таємного нагляду із використанням методів переховування та інше [1].

Федеральна поліція, що входить до багатьох федеральних міністерств та відомств, які функціонують на базі федерального законодавства, визначає поліцейські органи департаменту юстиції, спеціальну федеральну поліцію із охорони столиці США, будівлі парламенту та резиденції президента США, поліцейські органи Міністерства фінансів, Управління розслідувань служби внутрішніх доходів федерального податкового управління, Федеральний поліцейський підрозділ департаменту пошт та військову поліцію Міністерства оборони США.

Структура діяльності поліції у федеральних правоохоронних органах Сполучених Штатів є багатофункціональною (вона ґрунтується на принципі галузевої спеціалізації із врахуванням територіально-адміністративного поділу держави), але функціонує вона із врахуванням американських особливостей – багатоманітності історично створених різних поліцейських відомств та унікальностей завдань, які покладені на традиційні органи поліції, що входять до них. Ця засада визначає принципи формування та організації усіх інститутів поліцейської структури США не в залежності від належності до відомства окремого поліцейського агентства як на федеральному, так і на місцевому рівнях [2].

Слід зазначити, що Сполучені Штати є однією з найперших країн в світі, яка закріпила на законодавчому рівні механізми відкритості діяльності органів безпеки. Закон про свободу інформації 1966 року (Freedom of Information Act (FOIA) та Закон про захист приватності 1974 року (Privacy Act of 1974) забезпечують громадянам відкритий доступ до урядових даних і визначають порядок захисту особистої інформації.

В тому числі FOIA є конституційною основою американського демократизму, що встановлює обов'язок влади бути прозорою перед народом. Якщо до 1966 року влада Сполучених Штатів діяла за методом «need to know», тобто інформація вважалася закритою, якщо не доведено протилежне, то даний закон протилежно змінив цю логіку, встановивши інший метод – «right to know», тобто право кожного громадянина знати, що робить держава. Таким чином, завдання FOIA полягає в гарантуванні будь-якому громадянину Сполучених Штатів (зокрема й іноземцям) права на доступ до офіційної інформації та записів федеральних органів влади, окрім ситуацій, що безпосередньо передбачені законом. У свою чергу The Privacy Act of 1974 є одним із основних законів Сполучених Штатів, що забезпечує конституційні принципи захисту особистої інформації та обмеження втручання влади у приватне життя людей. Завданням даного закону є відбудова рівноваги між національними інтересами щодо безпеки та правом людини на приватне

життя, а також захист особистої інформації громадян від незаконного отримання, застосування чи оприлюднення федеральними органами.

Одночасно в системі DHS діє Управління з питань громадянських прав та свобод (Office for Civil Rights and Civil Liberties (CRCL)) – спеціальний підрозділ, що здійснює моніторинг дотримання прав людини у діяльності прикордонних і міграційних служб, а також розглядає скарги громадян. Це є виявом методу accountability – підзвітності державних органів суспільству.

Після осуду за велику компетентність спеціальних служб в рамках Федерального Закону «Патріотичний акт США» (USA Patriot Act (2001)) Конгрес встановив USA FREEDOM Act of 2015, що звузив масовий збір інформації, визначив судовий контроль за роботою розвідки і закріпив процедури підзвітності Конгресу. Це є значною ланкою в гарантуванні рівноваги між безпекою і свободою громадян [3].

1. Ригіна О. М. Окремі питання становлення та розвитку інституту поліції в США: історико-правовий аспект. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* Випуск № 04, 2025, Ч. 1. С 113-118 с.

2. Мюджахіт, Б. Формування публічної безпеки в США: теоретичні засади. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 9(4), С. 36-42. URL: https://doi.org/10.15421/152135

3. Циганов О. Г. Правове забезпечення системи внутрішньої безпеки США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Серія ПРАВО. Вип. 91.Ч. 5. С. 238-239.

Вікторія ПАШАЛИК
студентка 1 курсу
Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Сергій КОЛЄСНІКОВ
старший викладач кафедри
теорії та історії держави та права
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематика забезпечення та реалізації конституційних прав і свобод людини завжди посідала центральне місце у системі демократичної правової держави. Права і свободи людини становлять основу сучасного

конституціоналізму, визначають рівень демократичності державного устрою та виступають найважливішим критерієм оцінки діяльності органів публічної влади. Водночас історичний досвід свідчить, що в умовах надзвичайних загроз для державності, національної безпеки та територіальної цілісності виникає об'єктивна необхідність запровадження спеціальних правових режимів, які допускають тимчасове обмеження окремих прав і свобод громадян. Особливої актуальності зазначена проблематика набула для України після 24 лютого 2022 року, коли внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації Указом Президента України на всій території держави було запроваджено воєнний стан [1]. Тому закономірно, що ця подія стала безпрецедентним викликом для української державності, системи державного управління, національної безпеки та конституційного ладу. В умовах широкомасштабної війни держава була змушена вживати комплекс невідкладних заходів, спрямованих на забезпечення оборони країни, захист населення та збереження суверенітету. Водночас реалізація таких заходів обумовила необхідність тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Перш за все відмічаємо, що Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю. Саме тому навіть в умовах воєнного стану права і свободи людини залишаються основою функціонування держави. Разом із тим Основний Закон передбачає можливість встановлення окремих обмежень правового статусу особи у випадках виникнення особливих обставин, які становлять загрозу існуванню держави [2]. Такий підхід відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам, які допускають можливість тимчасового відступу від окремих зобов'язань у сфері прав людини під час війни або надзвичайної ситуації.

Особливе значення має ст. 64 Конституції України, відповідно до якої в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії цих обмежень. Водночас Конституція України визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть за умов воєнного стану. До них належать право на рівність громадян перед законом, право на громадянство, право на життя, право на повагу до людської гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на звернення до органів державної влади, право на житло, право на судовий захист, право на правову допомогу, принцип презумпції невинуватості та низка інших фундаментальних гарантій [2].

Варто зазначити, що запровадження воєнного стану спричинило тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод, що було обумовлено необхідністю забезпечення обороноздатності держави. Насамперед це стосується свободи пересування, оскільки в окремих регіонах України було запроваджено комендантську годину, встановлено особливий режим в'їзду та виїзду, обмежено доступ до певних територій та об'єктів. Такі

заходи мають важливе значення для забезпечення безпеки населення, протидії диверсійній діяльності та охорони стратегічно важливих об'єктів. При цьому в умовах воєнного стану можуть встановлюватися обмеження щодо права власності. Законодавство передбачає можливість примусового відчуження майна для потреб держави з подальшим відшкодуванням його вартості. Такі заходи спрямовані на забезпечення функціонування Збройних Сил України, інших військових формувань та органів державної влади, які виконують завдання із захисту держави від збройної агресії [3].

Згідно з п. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» окремі обмеження можуть стосуватися свободи мирних зібрань, проведення масових заходів та інших форм публічної активності. В умовах воєнного стану такі обмеження пов'язані як із безпековими ризиками, так і з необхідністю недопущення провокацій, дестабілізації суспільно-політичної ситуації та виникнення загроз громадському порядку [6].

Разом з тим суттєвих змін зазнала також сфера трудових правовідносин. У період воєнного стану було запроваджено спеціальне трудове законодавство (прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», зі змінами, внесеними Конституційним Судом України від 19 травня 2026 року № 3-р/2026), яке передбачає можливість зміни умов праці, особливості залучення працівників до виконання робіт оборонного характеру, а також окремі відступи від загальних правил організації трудових відносин. Такі заходи обумовлені необхідністю забезпечення стабільного функціонування економіки та підтримки обороноздатності держави [4].

Крім того, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» закріплює гарантію дотримання таких стандартів трудового права, як мінімальна заробітна плата, мінімальний строк відпустки та час відпочинку між змінами на час залучення громадян до виконання трудової повинності та відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження [6].

Однак в будь-якому випадку потрібно констатувати, що ключовою особливістю обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану є їх тимчасовий характер. Конституційна модель правового регулювання виходить із того, що будь-які обмеження повинні застосовуватися виключно протягом періоду існування відповідної загрози та припинятися після її усунення. Це є важливою гарантією недопущення трансформації надзвичайних заходів у постійний інструмент державного управління.

Разом із тим практика застосування правових обмежень в умовах воєнного стану породжує низку складних проблем. Однією з найактуальніших є проблема забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю збереження демократичних стандартів у сфері прав людини. Держава повинна ефективно реагувати на воєнні загрози, однак така реакція не повинна перетворюватися на необґрунтоване звуження правового статусу особи. Серйозною складністю залишається питання пропорційності обмежень. Будь-яке втручання у сферу прав людини повинно бути необхідним,

обґрунтованим та співмірним поставленій меті. Недотримання принципу пропорційності може призводити до надмірного обмеження прав громадян і створювати ризики порушення конституційних гарантій. При цьому важливого значення набуває проблема правової визначеності. Громадяни повинні чітко розуміти зміст установлених обмежень, порядок їх застосування та межі реалізації своїх прав в умовах воєнного стану. Недостатня чіткість правового регулювання може спричиняти неоднакове застосування законодавства та виникнення конфліктних ситуацій між громадянами і державними органами [5, с. 391].

Водночас не менш актуальною є проблема судового контролю за законністю обмеження прав і свобод. Навіть в умовах війни діяльність державних органів повинна залишатися підконтрольною закону, а особа має зберігати можливість захищати свої права у судовому порядку. Саме ефективне функціонування механізмів судового захисту виступає важливою гарантією недопущення свавільного втручання у сферу прав людини.

Війна також продемонструвала необхідність пошуку нових підходів до забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту. Значна кількість внутрішньо переміщених осіб, руйнування цивільної інфраструктури, тимчасова окупація окремих територій та інші наслідки збройної агресії створили нові виклики для державної політики у сфері прав людини. У таких умовах особливого значення набувають механізми соціального захисту населення, підтримки найбільш вразливих категорій громадян та відновлення порушених прав.

Таким чином, обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану є вимушеним правовим інструментом, спрямованим на забезпечення національної безпеки, оборони держави та захисту її суверенітету. Конституція України допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав, водночас гарантуючи недоторканність фундаментальних прав і свобод, які становлять основу правового статусу людини. Практика функціонування правового режиму воєнного стану засвідчує необхідність постійного дотримання принципів законності, пропорційності та правової визначеності під час застосування відповідних обмежень. В умовах триваючої збройної агресії особливого значення набуває забезпечення балансу між потребами державної безпеки та необхідністю збереження демократичних цінностей. Саме такий підхід дозволяє забезпечити ефективний захист держави, не відмовляючись від фундаментальних принципів правової держави та поваги до прав і свобод людини.

---

1. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 08.06.26).

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254к/96-вр. (дата звернення: 02.06.2026).

3. Василюк Н. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану. 2022. URL: https://legalclinic.nlu.edu.ua/2022/05/06/prava-lyudyny-i-gromadyanyna-pid-chas-diyi-voyennogo-stanu/. (дата звернення: 02.06.2026).

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: 02.06.2026).

5. Конституційне право України : Підручник. 11-е видання: (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет») перероблене та доповнене. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2025/07/%D0%9A%D0%9F%D0%A3_2023_%D0%91%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B3%D0%B0.pdf (дата звернення: 08.06.26).

6. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text. (дата звернення: 08.06.26).

Дмитро ПЕРМЯКОВ
здобувач вищої освіти факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України

Науковий керівник:
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

OSINT У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ: ПРАВОВІ МЕЖІ ВИКОРИСТАННЯ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій зумовив фундаментальний зсув у парадигмі збирання доказів у кримінальному судочинстві. Традиційні методи доповнюються або повністю заміщуються інструментарієм розвідки на основі відкритих джерел (далі – OSINT). Методологія OSINT еволюціонувала з допоміжного засобу у ключовий процесуальний механізм документування протиправних діянь та ідентифікації причетних осіб [1, с. 96]. Особливої актуальності питання застосування відкритих даних набуло в контексті повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Якість фіксації цифрових доказів

безпосередньо впливає на перспективи притягнення винних до відповідальності [2]. Водночас глибинна інтеграція цифрових даних у суворо регламентований кримінальний процес породжує юридичні колізії, пов'язані з правовими межами втручання у приватне життя та формуванням критеріїв належності й допустимості доказів [3]. Як вбачається, нагальною потребою є комплексний аналіз нормативно-правових меж використання OSINT для гармонізації національного законодавства з передовими міжнародними стандартами.

Отже, входження технологій OSINT у кримінальний процес об'єктивно потребує переосмислення правової природи доказової інформації. Дані з відкритих джерел найчастіше виступають як відомості про обставини злочину, з яких слідчий конструює доказову базу [4, с. 48]. Цифрові масиви даних здебільшого інтегруються в матеріали провадження у статусі електронних документів або стають об’єктом спеціального експертного дослідження. Дослідники наголошують, що дані OSINT часто стають незамінними у процесі переслідування, коли традиційні джерела інформації є фізично недоступними [5, с. 102].

Разом з тим інтеграція результатів моніторингу відкритих джерел вимагає чіткого законодавчого забезпечення. Незважаючи на закріплення статусу електронних доказів у кримінальному законодавстві України, чинні норми все ще відстають від технологічного прогресу. Вітчизняні науковці вказують на необхідність модернізації Кримінального процесуального кодексу, зокрема доповнення його положеннями про порядок здобуття даних під час зняття інформації з електронних систем за допомогою OSINT [5, с. 113]. Окрім того, існує гостра потреба унормувати використання розвідки з відкритих джерел для безперервного моніторингу в межах оперативно-розшукової діяльності [5, с. 124].

Для подолання проблеми відсутності універсальних стандартів роботи з даними міжнародна спільнота розробила Протокол Берклі щодо розслідування із використанням відкритих цифрових даних [6]. Цей документ визначає комплексні стандарти збору, аналізу та збереження цифрової інформації у спосіб, що відповідає юридичним та етичним критеріям [6; 7]. Означений протокол концептуально не прив'язаний до конкретних технологій, а концентрує увагу на основоположних принципах, що зберігають ефективність за умов радикальної зміни технологічного ландшафту [7]. Його імплементація допомагає суттєво підвищити стандарти розслідування та нівелювати сумніви щодо автентичності інформації.

Трансформація хаотичних цифрових даних у юридично бездоганний процесуальний доказ є найважчим концептуальним викликом. Інформація набуває статусу доказу виключно після належної інтеграції в провадження та оцінки судом на предмет її допустимості й об'єктивної достовірності [8]. Цифрові докази відзначаються високою волатильністю, що вимагає від слідчого застосування спеціального підходу до їх збереження у

первозданному вигляді. Головною вразливістю матеріалів розвідки з відкритих джерел є питання їхньої автентичності. Для визнання інформації допустимим доказом уповноважені особи повинні продемонструвати безперервність ланцюга збереження доказів від моменту виявлення файлу до його безпосереднього відтворення в суді [9].

Однією з найскладніших правових дилем є неминучий конфлікт між суспільним інтересом щодо ефективного розслідування злочинів та конституційним правом особи на недоторканність приватного життя. Закон України «Про захист персональних даних» дозволяє обробку персональних даних без згоди особи, якщо це необхідно для виконання обов'язків слідчими органами або зі спеціальною метою боротьби зі злочинністю [10]. Проте на погляд ряду представників суддівського корпусу – системний моніторинг даних з використанням автоматизованого програмного забезпечення може вважатися повноцінним втручанням у приватне життя, що вимагає санкції суду. Збираючи інформацію шляхом створення легендованих профілів, держава також ризикує порушити право особи на справедливий судовий розгляд та абсолютний захист від самообмови [11, с. 46].

Розвідка на основі відкритих джерел пройшла блискавичний еволюційний шлях, перетворившись на міцний фундамент сучасної доказової бази. Вона відіграє критичну роль у документуванні масових порушень закону та воєнних злочинів. Однак національне законодавство нагально потребує змін для легалізації методів агрегації даних та впровадження стандартизованих процедур їх процесуальної фіксації. Вирішальною вимогою є здатність цифрової інформації трансформуватися у достовірний доказ шляхом прозорої криміналістичної верифікації. Інтеграція міжнародних стандартів, зокрема Протоколу Берклі, сприяє значному підвищенню якості правосуддя. При цьому держава повинна повсякчас зберігати крихкий баланс між безкомпромісною боротьбою зі злочинністю та глибокою повагою до фундаментальних прав людини на приватне життя.

---

1. Ludo Block. The long history of OSINT. *Journal of intelligence history*. 2024. Vol. 23, №. 2. С. 95–109. URL : https://www.tandfonline.com/doi/ epdf/10.1080/16161262.2023.2224091?needAccess=true (дата звернення: 04.06. 2026).

2. OSINT як доказ у розслідуванні воєнних злочинів: представники Верховного Суду взяли участь у відкритому семінарі. *Прес-реліз*. Судова влада України [Офіційний портал]. 23 вересня 2025. URL: https://supreme.court.gov.ua/ supreme/pres-centr/news/1883443 (дата звернення: 04.06.2026).

3. Належність та допустимість доказів: *презентація*. Національна школа суддів України. [Офіційний портал]. URL: https://www.nsj.gov.ua/files/ 1486463500%B2.pptx (дата звернення: 04.06.2026).

4. Шевцов Андрій, Костюченко Олена. Використання відкритих джерел інформації (OSINT) при розслідуванні злочинів проти людяності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2(130) / 2025. С. 46-51. URL: https://legal.bulletin.knu.ua/en/article/download/ Вісник_Юридичні+науки_№2(130)-46-51.pdf. (дата звернення: 04.06.2026).

5. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: *підручник*. Одеса: Вид-во: «Юридика», 2024. 180 с. URL: https:// dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/106c5467-2afb-4055-a0fb-3a500102d b9c/content (дата звернення: 04.06.2026).

6. Протокол Берклі щодо розслідування із використанням відкритих цифрових даних. Jurfem. URL: https://jurfem.com.ua/protokol-berkli. (дата звернення: 04.06.2026).

7. Протокол Берклі – принцип ведення розслідування з використанням електронних цифрових даних. GRACERS (LAW FIRM). [Онлайн-платформа]. 19 листопада 2022. URL: https://gracers.com/pres-centr/protokol-berkli-pryntsyp-vedennia-rozsliduvannia-z-vykorystannia-elektronnykh-tsyfrovykh-danykh/ (дата звернення: 04.06.2026).

8. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations : A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information. UN. Office of the High Commissioner for Human Rights; School of Law. Human Rights Center. 2022. 98 p.

9. Open Source Investigations and SCRSV. Chicago Journal of International Law. URL: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1873& context=cjil. (дата звернення: 04.06.2026).

10. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 04.06.2026).

11. Стефанів Надія. Допустимість е-доказів у кримінальному процесі. LexInform. [Онлайн-платформа]. 07 березня 2025. URL: https://lexinform.com.ua/ dumka-eksperta/dopustymist-e-dokaziv-u-kryminalnomu-protsesi/ (дата звернення: 04.06.2026).

Роман ПЛІХТЯК
курсант навчально-наукового інституту №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена ЮШКЕВИЧ
професор кафедри теорії та історії держави та права Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах дії правового режиму воєнного стану баланс між правами та обов'язками громадян кардинально змінюється, ніж в мирний час. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню,

військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [1]. Держава змушена обмежувати деякі права громадян заради виживання та безпеки. Загальна ідея – це вихід обов'язків на перший план, а прав та свобод – на другий. Це необхідно для збереження максимального функціонування держави в складний період.

Водночас не можна говорити, що права та свободи людини під час дії правового режиму воєнного стану мають умовний характер. Законодавець регламентує перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних умов, зокрема в період дії правового режиму воєнного стану. У статті 64 Конституції України визначено чіткий перелік таких прав, а саме: право на життя, право на рівність, на рівні права в шлюбі, право не свідчити проти себе самого та інші [2].

Водночас обмеження конституційних прав під час воєнного стану повинні відповідати принципу пропорційності. Це означає, що втручання держави у сферу прав і свобод людини має бути необхідним для досягнення легітимної мети, адекватним наявним загрозам та не виходити за межі, обумовлені потребами національної безпеки. Саме принцип пропорційності виступає юридичною гарантією недопущення надмірного обмеження прав громадян навіть в умовах збройної агресії.

Також реальність воєнного стану вимагає законного звуження тих прав, які в мирний час є базовими, але в умовах війни можуть створювати зайві ризики для публічної безпеки. Серед найпомітніших обмежень, запроваджених в Україні, є тимчасове обмеження свободи пересування (через комендантську годину та особливий режим в'їзду-виїзду), обмеження права на мирні зібрання, мітинги та демонстрації, а також контроль за засобами зв'язку й таємницею листування з метою запобігання загрозам національній безпеці. Таке обмеження прав не є свавіллям держави, оскільки воно повністю узгоджується з міжнародними стандартами, зокрема зі статтею 15 Європейської конвенції з прав людини, яка дозволяє державам під час війни тимчасово відступати від своїх зобов'язань у суворих межах, яких вимагає становище [3].

Зміни в правовому статусі особи супроводжуються не лише пасивним «забиранням» свобод в громадян, а й покладанням на них нових обов'язків, або посиленням нагляду за вже існуючими. Яскравим прикладом є конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (стаття 65 Конституції) [2], який стає центральним і домінантним елементом правосвідомості громадян. Він проявляється у необхідності неухильного дотримання правил військового

обліку, проходження мобілізаційних процедур та, за потреби, залучення до суспільно корисних робіт для потреб сил оборони.

Окрім виконання мобілізаційних обов'язків, громадяни зобов'язані дотримуватися вимог комендантської години, правил військового обліку, режиму світломаскування, а також виконувати законні вимоги військового командування та органів державної влади, запроваджені в межах правового режиму воєнного стану. Невиконання таких обов'язків може спричиняти юридичну відповідальність, встановлену законодавством України.

Науковці наголошують, що навіть в умовах воєнного стану держава не звільняється від обов’язку забезпечувати фундаментальні права людини та гарантувати їх захист. Як зазначає Х. Маркович, повага до прав людини залишається однією з ключових ознак демократичної держави навіть у період війни, а обмеження прав повинні здійснюватися виключно в межах, необхідних для захисту національної безпеки та конституційного ладу [4, ст. 98]. Такий підхід відповідає принципу верховенства права та сприяє збереженню довіри громадян до державних інституцій навіть в умовах збройної агресії.

Досвід держав, які перебували в умовах воєнних конфліктів або надзвичайних загроз, свідчить, що тимчасове звуження окремих прав громадян є поширеною міжнародною практикою. Водночас демократичні держави прагнуть забезпечити баланс між потребами національної безпеки та захистом основоположних прав людини, що є необхідною умовою збереження конституційного ладу та довіри суспільства до державних інституцій.

Підсумовуючи, можна сказати, що в умовах дії правового режиму воєнного стану співвідношення прав і обов’язків громадян зазнає суттєвих змін. Необхідність захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та безпеки населення змушує здійснювати тимчасові обмеження окремих конституційних прав і свобод, що здійснюється виключно на підставі системи законодавства України. Навіть за таких умов зберігаються фундаментальні права людини, які не можуть бути обмежені за жодних обставин, що свідчить про збереження демократичних засад та принципу верховенства права. Отже, воєнний стан змінює юридичний баланс між правами та обов'язками громадянина, посилюючи значення публічних інтересів і конституційного обов'язку захисту держави. Проте навіть за таких умов правова система України зберігає орієнтацію на забезпечення основоположних прав людини, що є важливою ознакою демократичної та правової держави.

---

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n5. (дата звернення: 03.06.2026).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.(дата звернення: 03.06.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): міжнародний документ від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 03.06.2026).

4. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 95-99 URL : https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124. (дата звернення: 03.06.2026).

Богдан ПРОЦЬ
курсант 2 курсу факультету № 1
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник:
Віталій КУЧЕР
завідувач кафедри загальноправових
дисциплін факультету № 1
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ЗАСАДИ ПРАВОМІРНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ

Застосування поліцейських заходів примусу є невід'ємною складовою діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану.

Умови підвищеного ризику та обмеженості ресурсів підштовхнули законодавця пристосовувати окремі положення Закону України «Про Національну поліцію» до воєнного стану, можливості імпровізації в певних повноваженнях.

З метою оптимізації діяльності поліції під час воєнного стану 15.03.2022 р. внесено чимало змін, зокрема у ч. 5 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» щодо права поліцейських використовувати підручні засоби. Водночас чіткого тлумачення цього поняття законодавцем не надано [1, с. 213]. Невиправдане або надмірне застосування сили може не лише порушити права людини, але й негативно вплинути на рівень довіри населення до правоохоронних органів, що є критично важливим під час дії правового режиму воєнного стану.

З метою ефективної охорони публічної безпеки та протидії загрозам національній безпеці повноваження поліцейського, пов'язані із застосуванням заходів примусу, можуть розширюватися, що підвищує ризик надмірного чи неправомірного втручання у права та свободи людини. У зазначених умовах особливої уваги набуває дотримання принципів законності, пропорційності, необхідності та ефективності при застосуванні заходів примусу. Застосування

поліцейським заходів примусу завжди супроводжується підвищеною увагою з боку суспільства. Така увага підкріплює важливість правомірного застосування таких заходів.

У процесі реалізації покладених на поліцію завдань вона має право застосовувати фізичну силу й спеціальні засоби, вогнепальну зброю у випадках і порядку, передбачених чинним законодавством України. Саме цим пояснюється підвищена увага до цієї проблеми, яка також обумовлюється фактором, що не виключає можливості помилок, свавілля, потурання державних органів чи посадових осіб, які застосовують примус [2, с. 62].

Застосування поліцейським заходів примусу регламентується Законом України «Про Національну поліцію», у якому зазначається їх вичерпний перелік та вимоги щодо їх застосування. Зазначеним законом передбачені наступні заходи примусу: застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї. До заходів примусу, які застосовує поліція в ході виконання покладених на неї повноважень, застосовуються ті ж вимоги, що і до всіх поліцейських заходів. До таких вимог належать: вимога законності, необхідності, пропорційності та ефективності. Законність заходу полягає в його нормативному закріпленні. Обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також, якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам. Поліцейський захід є пропорційним, якщо шкода, заподіяна в ході його застосування, не перевищує блага, для захисту якого він застосовувався. Ефективним поліцейським заходом є захід, який забезпечує досягнення необхідного результату [3].

Порядок застосування поліцейських заходів примусу є важливим елементом правомірності такого застосування. Здійсненню заходу має передувати попередження про намір застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї, а також особі має бути надано достатньо часу для виконання вимоги поліцейського. Вид заходу примусу та інтенсивність його застосування обирається поліцейським з урахуванням самої ситуації, характеру правопорушення та особливостей особи. Одразу після застосування заходу примусу у разі заподіяння шкоди адресату заходу поліцейський зобов’язаний надати невідкладну медичну допомогу, а також звітувати керівництву про застосування заходу примусу, що заподіяв тілесні ушкодження (ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію») [3].

Застосування заходів примусу працівниками Національної поліції вимагає від них високого професіоналізму та знання національного законодавства. Дотримання засад правомірності застосування таких заходів є ключовим аспектом здійснення діяльності поліції, який є необхідним для ефективного виконання покладених на поліцію завдань. Кожен випадок застосування заходів примусу повинен відповідати вимогам законності, пропорційності, необхідності та ефективності. Порушення цих засад тягне

дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність поліцейського.

1. Бойко О. І., Жбанчик А. В. Спеціальні засоби в діяльності поліції: нова концепція. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 5. С. 212-216. URL : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.39

2. Комісаров О. Г., Собакарь А. О., Соболь Е. Ю., Юнін О. С. та ін. Тактико-спеціальна підготовка : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2017. 277 с. URL : https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/573

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Ст. 6, 7, 8, 29. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

Христина ПРОЦЬКОВА
студентка НН15-ПЗдср-2-25-КП
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Сергій КОЛЄСНІКОВ
старший викладач кафедри
теорії та історії держави та права
Харківського національного
університету внутрішніх справ

НАРОДНИЙ СУВЕРНІТЕТ ЯК ОСНОВА КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Народний суверенітет є основою конституційного ладу України та означає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі є народ, який здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади і місцевого самоврядування, що відповідає демократичному характеру української держави [1, 7].

Актуальність теми зумовлена потребою зміцнення демократії, забезпечення участі громадян в управлінні державою та захисту конституційного ладу в умовах сучасних викликів.

Принцип народовладдя означає, що державна влада має походити від народу, діяти в його інтересах і бути підконтрольною суспільству.

Для демократичної держави народовладдя має вирішальне значення, бо забезпечує легітимність влади, її підзвітність і можливість громадян впливати на політичні та правові рішення.

Отже, народний суверенітет є не лише конституційною нормою, а й практичною основою функціонування демократичної, правової та суверенної держави.

Народний суверенітет – це елемент державного суверенітету, що є фундаментом української державності. Він становить основоположний принцип конституційного ладу України, що утверджує за українським народом (як сукупністю громадян усіх національностей) абсолютну, виняткову та невід'ємну повноту влади в межах державної території [11].

Декларація про державний суверенітет України, ухвалена 16 липня 1990 року [8], є одним із фундаментальних політико-правових актів, що сформував підґрунтя для державної самостійності України та реалізації концепції народного суверенітету. Цим документом вперше було продекламовано пріоритетність, автономність, територіальну цілісність та неподільність державної влади України у межах її кордонів.

Декларація консолідувала право українського народу автономно визначати вектори державотворення та формувати стратегію політичного й соціально-економічного розвитку. Було констатовано, що громадяни всіх національностей становлять цілісну політичну націю України, яка виступає ексклюзивним суб'єктом суверенітету. Документ задекларував принципи народовладдя та фундаментальні положення самостійності України у внутрішньополітичному, економічному та зовнішньополітичному вимірах.

Декларація демонструвала інтенцію України щодо конструювання правової демократичної держави, що ґрунтується на гарантуванні прав і свобод особистості. Її норми послугували юридичним фундаментом для розробки та прийняття Акта проголошення незалежності України 1991 року [9], а також Конституції України 1996 року [1]. Таким чином, Декларація відзначається значущістю в історико-правовому контексті, оскільки сформувала базис народовладдя та демократичного державно-правового устрою України.

Ухвалення Акта проголошення незалежності України 24 серня 1991 року [9] стало знаковим виявом народного суверенітету, що легітимізувало право української нації на самовизначення та формування суверенного державного утворення. Положення цього документа були винесені на всенародне затвердження, що засвідчило визнання населення єдиним першоджерелом державної влади.

Всеукраїнський референдум щодо незалежності України 1 грудня 1991 року [6, 10] виступив як безпосередня маніфестація народного суверенітету, оскільки громадяни особисто визначили питання суверенного статусу держави. Загальнонародна підтримка Акта на цьому плебісциті підтвердила, що саме народ України є суб'єктом суверенної влади та має виключне право визначати подальшу траєкторію розвитку своєї країни.

Отже, Акт проголошення незалежності та референдум 1991 року є ключовими ілюстраціями імплементації засад народовладдя в Україні.

Народний суверенітет виступає базовою гарантією легітимності державної влади та її підзвітності суспільству.

Конституція України утверджує концепцію народного суверенітету як один із фундаментальних принципів конституційного устрою держави, визначаючи її, згідно зі статтею 1, як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу [1].

У Рішенні Конституційного Суду України № 6-рп/2005 акцентовано, що народ виступає носієм установчої влади, тобто володіє винятковим правом встановлювати засади конституційного ладу та ухвалювати рішення щодо його модифікації [2].

Стаття 5 Конституції України [1] має вирішальне значення для адекватного розуміння народного суверенітету, оскільки вона проголошує народ носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Українській державі.

Народ реалізує свої владні повноваження двома основними способами: безпосередньо (шляхом виборів, референдумів та інших форм прямого волевиявлення) та опосередковано – через систему органів державної влади та місцевого самоврядування.

Частина третя статті 5 Конституції України фіксує виняткове право народу формувати та змінювати конституційний лад держави. Це повноваження є невідчужуваним і не може бути привласнене ані державою, ані її органами, ані посадовими особами [1].

Конституційний Суд України також наголосив, що повноваження державних органів є похідними від суверенітету народу, з чого випливає обов'язок усіх державних інституцій функціонувати виключно в рамках компетенції, визначеної Конституцією України.

Суттєву роль для втілення народного суверенітету відіграють положення статті 69 Конституції України, що передбачають здійснення народного волевиявлення шляхом виборів, референдумів та інших механізмів прямої демократії [2].

Принцип народного суверенітету органічно корелює з принципом верховенства права (закріпленим у статті 8 Конституції України), який гарантує підлеглість державної влади конституційним та законодавчим нормам України [1].

Втілення народного суверенітету також гарантується доктриною поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6 Конституції України) [1], що спрямовано на запобігання надмірній концентрації повноважень в єдиному центрі.

Народний суверенітет становить підґрунтя демократичної природи Української держави та слугує запорукою запобігання узурпації владних повноважень [1, 2].

Таким чином, як Конституція України [1], так і правові позиції Конституційного Суду України [2] інтерпретують народний суверенітет як

фундаментальний принцип конституційного ладу, який забезпечує пріоритет волевиявлення народу у формуванні та здійсненні державної влади.

Декларація про державний суверенітет (1990) та Акт незалежності (1991) заклали первинне правове поле, де народ визначено єдиним творцем держави [8, 9].

Ст. 5 Конституції України [2, 3] закріпила юридичне абсолютування народного суверенітету. Народ є єдиним джерелом влади, яке не може бути узурповане державою.

Законодавство про вибори та референдуми [4, 6] – це нормативні інструменти, що забезпечують механізм прямого (референдум) та представницького (вибори) народовладдя.

Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року [10] – вища точка прямої демократії; 90,32 % голосів легітимізували незалежність на міжнародному рівні.

Інститут виборів забезпечив регулярну, легітимну та переважно мирну зміну політичних еліт, попри системні кризи.

Коли представницькі інститути давали збій, народ реалізовував суверенітет безпосередньо через мирний спротив (Помаранчева революція 2004, Революція Гідності 2013–2014), відновлюючи конституційний лад.

Народний суверенітет – це не пасивне право, а реальна здатність громадянського суспільства діяти, контролювати держоргани та брати відповідальність за управління. Народний суверенітет як генетична першооснова народовладдя (інститути, процедури) є лише формою, яка без суверенітету народу втрачає сенс [11, 12].

Російсько-українська війна трансформувала юридичний термін у персональний обов'язок. Суверенітет захищає не просто інститут армії, а озброєний народ (ЗСУ, ТрО, волонтери) [5].

Через ослабленість держави на початку АТО 2014 року народ реалізував свій суверенітет безпосередньо – через добровольчий рух та загальне волонтерське забезпечення.

Війна довела, що зовнішній суверенітет (незалежність держави) тримається виключно на внутрішньому народному суверенітеті (готовності нації легітимізувати цю державу та боротися за неї) [1, 2, 3, 5].

Народний суверенітет в Україні еволюціонував від юридичної декларації 1990 р. до практичного інструменту захисту та збереження державності 2014–2026 рр.

Необхідність консолідації демократичних засад, гарантування залученості громадян до управління державою та оборони конституційного устрою в контексті сучасних викликів 2014-2026 рр. трансформувала народний суверенітет із теоретичної доктрини в життєво важливий інструмент національної життєздатності. Досвід воєнних конфліктів продемонстрував, що зовнішня незалежність базується винятково на готовності збройної спільноти

громадян та громадянського суспільства захищати власний конституційний порядок.

Юридичний аналіз нормативно-правових актів засвідчує безумовний характер суверенітету народу. Декларація про державний суверенітет 1990 р. [8] та Всеукраїнський референдум 1991 р. [10] (90,32% голосів «за») сформували первісну правову базу, тоді як стаття 5 Конституції України [1] юридично закріплює народ як єдине джерело державної влади.

Демократія, як форма правління, ґрунтується на сутності народного суверенітету. У випадках дисфункції представницьких інститутів український народ безпосередньо здійснював свій суверенітет, реалізуючи право на мирний громадянський опір (Помаранчева революція 2004 р., Революція Гідності 2013-2014 рр.), шляхом відновлення конституційного порядку.

Народний суверенітет не обмежується пасивною правовою нормою. Для забезпечення ефективної участі громадян у державному управлінні вимагається від суспільства усвідомлення цього принципу та здатності до його практичної реалізації. Це досягається через такі механізми:

1. Свідоме використання виборчих прав.
2. Перманентний громадський моніторинг діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.
3. Формування та зміцнення зрілого громадянського суспільства.

Консолідація демократичних засад та оборона конституційного ладу України детерміновані не стільки абстрактними державними інституціями, скільки рівнем правосвідомості, активності та спроможності кожного громадянина до ефективної реалізації власного суверенітету на практиці.

---

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 30.05.2026).
2. Рішення Конституційного Суду України (справа про здійснення влади народом) від 05.10.2005 № 6-рп/2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05 : (дата звернення: 30.05.2026).
3. Рішення Конституційного Суду України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) від 16.04.2008 № 6-рп/2008. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08 (дата звернення: 30.05.2026).
4. Виборчий кодекс України : Кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20 (дата звернення: 30.05.2026).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 31.05.2026).
6. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20 (дата звернення: 31.05.2026).
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 30.05.2026).
8. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12 (дата звернення: 30.05.2026).
9. Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991 № 1427-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12 (дата звернення: 30.05.2026).

10. Повідомлення Центральної виборчої комісії про результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1758-12 (дата звернення: 30.05.2026).

11. Суверенітет // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Суверенітет (дата звернення: 30.05.2026).

12. Щербанюк О. В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави : монографія / за заг. ред. А. О. Селіванова. Київ : Логос, 2013. Кн. 2. 303 с. URL : https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/library/shcherbanyuk_o.v._narodnyy_suverpnytet.pdf (дата звернення: 30.05.2026).

Владислав РУДИК
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Валентина БОНЯК
завідувач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ ТА ЇЇ ЗАХИСТ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ, МІЖНАРОДНОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РІВНЯХ

Гідність людини є однією з фундаментальних цінностей сучасної правової держави та ключовим принципом системи прав і свобод людини. У сучасній правовій доктрині гідність розглядається як невід'ємна властивість кожної людини, що випливає з самої природи людської особистості та не залежить від соціального статусу, громадянства, рівня матеріального забезпечення чи інших обставин. Особисті права і свободи належать до природних прав і притаманні будь-якій особі від народження [1, с. 131]. Саме тому право на повагу до гідності визнається абсолютним правом людини, яке не може бути обмежене або скасоване навіть за надзвичайних умов. Його зміст полягає у визнанні цінності кожної особи, забороні приниження честі та

гідності, жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

У теоретико-правовому аспекті гідність людини виступає основою всієї системи прав людини. Більшість фундаментальних прав і свобод прямо або опосередковано пов’язані із забезпеченням поваги до людської гідності. Саме через цю категорію розкривається зміст принципів свободи, рівності, справедливості та гуманізму. Визнання гідності як найвищої соціальної цінності означає, що держава повинна не лише утримуватися від посягання на неї, а й активно забезпечувати її охорону та захист.

На національному рівні захист гідності людини забезпечується нормами конституційного, кримінального, цивільного та адміністративного законодавства. В Україні принцип поваги до людської гідності закріплений у Конституції, яка визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2]. Це положення має фундаментальне значення, оскільки воно встановлює пріоритет прав людини над інтересами держави.

На міжнародному рівні право на гідність закріплене у численних універсальних актах, які формують глобальну систему захисту прав людини. Основоположним документом у цій сфері є Загальна декларація прав людини 1948 року, у якій проголошено, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру [3]. Визнання гідності як універсальної цінності означає, що вона належить кожній людині незалежно від її походження, соціального статусу, раси, статі, мови, релігії чи інших ознак. Такий підхід забезпечує рівність усіх людей перед правом та створює нормативні передумови для формування ефективних механізмів міжнародного контролю за дотриманням прав людини. Водночас закріплення цього принципу у Загальній декларації прав людини стало важливим кроком у становленні міжнародного правопорядку, спрямованого на забезпечення свободи, справедливості та миру у світовому співтоваристві.

Важливо зазначити, що Україна закріпила більшість прав і свобод, які закріплені у Загальній декларації прав людини, відобразивши їх в Основному Законі країни (Конституції України). Приділивши цьому питанню окремий розділ, що стосується прав людини та захисту, відповідно до вимог законодавства Європи та відведених для цього організацій (Розділ 2 КУ) [4, с. 119].

Важливе значення також мають міжнародні договори, що містять конкретні механізми захисту людської гідності, зокрема Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Ці акти встановлюють обов’язок держав забезпечувати ефективний захист особи від будь-яких форм приниження її гідності та

передбачають міжнародні механізми контролю за виконанням відповідних зобов'язань.

Особливе місце у системі міжнародного захисту прав людини займає європейський механізм, сформований у межах Ради Європи. Центральним документом у цій сфері є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Хоча Конвенція прямо не формулює загального права на гідність, її положення спрямовані на забезпечення поваги до людської особистості та недопущення приниження гідності людини.

Важливу роль у конкретизації змісту цих положень відіграє практика Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово наголошує, що повага до людської гідності є однією з основних засад Конвенції та демократичного правопорядку загалом. Саме через тлумачення та застосування конвенційних норм Суд розкриває зміст категорії гідності, підкреслюючи її універсальний та невідчужуваний характер.

Отже, людська гідність виступає фундаментальною правовою категорією та базовою цінністю демократичної правової держави, яка визначає зміст і спрямованість усієї системи прав і свобод людини. Її визнання як абсолютного та невідчужуваного права зумовлює обов'язок держави забезпечувати ефективний правовий механізм її охорони і захисту. Аналіз національних, міжнародних та європейських правових актів свідчить про формування комплексної системи гарантій поваги до людської гідності, що передбачає як нормативне закріплення відповідних прав, так і функціонування інституційних механізмів їх реалізації та захисту. У сукупності це підтверджує універсальний характер людської гідності та її визначальну роль у забезпеченні свободи, справедливості й гуманістичних засад сучасного правопорядку.

1. Пірак М. В., Ганущак А. М. Захист прав людини в Європейському Союзі. Матеріали 2 Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина. Ірпінь, 2019. С. 128- 132.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text(дата звернення: 02.03.2026).

3. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 02.03.2026).

4. Микитенко І. А., Сьох К. Я. Європейська інтеграція у сфері забезпечення захисту прав людини. Збірник матеріалів науково-практичного круглого столу. Євроатлантична інтеграція України в умовах збройної агресії: теорія і практика. Київ, 2025. С. 116 - 120.

Христина СВІДЕР
студентка 1 курсу
Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Сергій КОЛЄСНІКОВ
старший викладач кафедри теорії та
історії держави та права
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВА ПРИРОДА DEEPFAKE-КОНТЕНТУ В СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Одним із найактуальніших викликів для сучасної правової системи в умовах цифрової трансформації є поява та стрімкий розвиток технологій генеративного штучного інтелекту (далі – ШІ), зокрема тих, що забезпечують створення deepfake-контенту. Такі технології дають змогу автоматично генерувати текстові, аудіо- та відеоматеріали, які за своїми зовнішніми ознаками та якістю сприйняття практично не відрізняються від контенту, створеного реальною людиною.

Особливу увагу в теоретико-правовому аспекті привертає deepfake-контент як нове цифрове явище, здатне впливати на реалізацію та захист конституційних прав і свобод людини. Його використання може створювати загрози для таких конституційних цінностей, як людська гідність, право на приватність, свобода вираження поглядів, право на достовірну інформацію та інформаційну безпеку. Крім того, поширення deepfake-технологій сприяє створенню фейкових повідомлень, маніпулятивних наративів і дезінформації, що можуть вводити суспільство в оману, підривати довіру до державних інституцій та негативно впливати на демократичні процеси [1, с. 93]. У цьому контексті постає необхідність визначення правової природи deepfake-контенту та його місця в системі конституційних цінностей, а також вироблення ефективних правових механізмів забезпечення балансу між свободою творчості й вираження поглядів та захистом конституційних прав людини від потенційних зловживань новітніми цифровими технологіями.

Deepfake – це різновид синтетичного цифрового контенту (відео, аудіо або зображення), створеного за допомогою технологій штучного інтелекту, зокрема методів глибокого навчання. Завдяки використанню сучасних алгоритмів такі матеріали здатні з високим рівнем достовірності відтворювати зовнішність, голос або поведінку реальних осіб, що значно ускладнює

розмежування справжньої та штучно згенерованої інформації. Використання deepfake-технологій набуло поширення у сферах кіберзлочинності, інформаційних маніпуляцій, політичного впливу, порушення права на приватність і завдання шкоди діловій репутації особи [2, с. 46].

Американські дослідники R. Chesney та D. Citron визначають deepfake, як форму синтетичних медіа, у якій зовнішність особи, її зображення або голос замінюється на зображення іншої особи за допомогою методів машинного навчання, зокрема глибоких нейронних мереж, таким чином, щоб це виглядало переконливо для спостерігача [5].

Актуальною ця проблема є в умовах правового режиму воєнного стану, коли громадяни України перебувають у стані підвищеної емоційної вразливості. За даними сучасних досліджень і практики протидії кіберзлочинності, шахраї дедалі частіше використовують технології voice deepfake для клонування голосів родичів, військовослужбовців або знайомих з метою введення громадян в оману та заволодіння їхніми коштами. Для створення такої цифрової копії достатньо кількох секунд запису голосу, отриманого із соцмереж або месенджерів [3].

Механізм ШІ-шахрайства із використанням голосових deepfake-технологій, як правило, передбачає поетапне отримання зловмисниками коротких зразків голосу особи з відкритих джерел, зокрема соціальних мереж (TikTok, Telegram, Instagram, YouTube тощо). Надалі за допомогою спеціалізованих сервісів штучного інтелекту створюється синтетична голосова модель, здатна імітувати мовлення конкретної особи. На наступному етапі шахраї здійснюють телефонні дзвінки потерпілому, видаючи себе за близьких родичів або знайомих, та повідомляють про нібито критичні життєві обставини, такі як дорожньо-транспортна пригода, поранення, полон, затримання чи інша термінова ситуація, що потребує негайного переказу коштів.

З правової точки зору такі дії кваліфікуються як шахрайство, оскільки їх головною ознакою є введення особи в оману або зловживання довірою з метою незаконного заволодіння майном.

У своїй практиці Верховний Суд України неодноразово підкреслював, що визначальною ознакою шахрайства є саме обман або зловживання довірою потерпілого, незалежно від способу його реалізації, включно з використанням сучасних цифрових та ШІ-технологій [3].

Проте сьогодні в Україні відсутнє спеціальне законодавче регулювання, яке б комплексно визначало правовий статус deepfake-контенту, порядок його створення та поширення, а також встановлювало окрему юридичну відповідальність за його неправомірне використання [2, с. 48]. Водночас це не свідчить про повну відсутність правових механізмів реагування. Окремі прояви суспільно небезпечного використання таких технологій можуть підпадати під дію чинних норм Кримінального кодексу України (далі – ККУ). Передусім йдеться про застосування ст. 190 ККУ, що встановлює

відповідальність за шахрайство. У випадках, коли deepfake-технології використовуються для незаконного отримання інформації або несанкціонованого втручання в роботу інформаційних систем, можливе також застосування положень ст. 182, 361 та 361-2 ККУ. Крім того, особи, чиї права були порушені внаслідок використання deepfake-технологій, можуть звертатися до механізмів цивільно-правового захисту честі, гідності, ділової репутації та права на приватне життя, що передбачені Цивільним кодексом України [3].

У 2025-2026 роках Верховний Суд України активізував формування правових підходів до оцінки електронних доказів, цифрового контенту та використання технологій штучного інтелекту у правозастосовній практиці. Показовою є ухвала Київського апеляційного суду від 20 квітня 2026 року у справі №757/11875/26-к, в якій було зафіксовано використання учасниками шахрайської діяльності, пов'язаної з call-центром, технологій deepfake під час відеозв'язку з потерпілими. З матеріалів справи випливає, що зловмисники застосовували зміну зовнішності в режимі реального часу для приховування своєї особи та створення уявлення про діяльність легальної юридичної структури. Хоча вказане рішення не містить окремої правової кваліфікації deepfake як самостійного правового явища, сам факт фіксації використання таких технологій у кримінальному провадженні свідчить про їхнє поступове проникнення у сферу організованої злочинності [3].

Відсутність чіткої правової кваліфікації deepfake-контенту як специфічного цифрового явища зумовлює труднощі у правозастосовній діяльності, ускладнює процес розслідування відповідних правопорушень та спричиняє виникнення прогалин у судовій практиці [2, с. 48]. У той же час на рівні державної політики Україна поступово імплементує європейські підходи до регулювання штучного інтелекту. Зокрема, посилюється увага до забезпечення прозорості створення та використання ШІ-контенту, а також до встановлення відповідальності за його маніпулятивне застосування з метою введення в оману або порушення прав і свобод людини [3].

У цьому контексті доцільним є також удосконалення адміністративно-правового механізму регулювання, який має адаптуватися до нових технологічних реалій із збереженням балансу між свободою вираження поглядів та необхідністю протидії дезінформаційним загрозам. Перспективним є нормативне закріплення вимог щодо обов'язкового маркування контенту, створеного із застосуванням генеративного штучного інтелекту, що забезпечить підвищення прозорості походження інформації. Окрему увагу слід приділити запровадженню адміністративної відповідальності за створення та поширення дезінформаційного контенту, згенерованого автоматизованими системами, особливо у випадках, коли такі дії спричиняють або можуть спричинити значну суспільну шкоду. Також важливим напрямом є розвиток ефективних механізмів верифікації та ідентифікації інформаційних джерел, зокрема шляхом впровадження

спеціалізованих технологічних рішень і програмного забезпечення на рівні держави, що дозволить підвищити рівень інформаційної безпеки та зменшити ризики поширення маніпулятивного контенту [1, с. 93-94].

Отже, чинна правова система України поки що не повністю відповідає темпам розвитку генеративного штучного інтелекту. Водночас навіть за відсутності спеціального нормативного регулювання deepfake-технології та ШІ-зловживання можуть бути кваліфіковані в межах чинного кримінального та цивільного законодавства. Судова практика поступово адаптується до нових цифрових викликів, що свідчить про формування передумов для подальшого розвитку спеціального правового регулювання штучного інтелекту як одного з ключових напрямів сучасного права.

Правова природа deepfake-контенту набуває комплексного характеру, оскільки він одночасно виступає результатом реалізації свободи вираження поглядів і творчості та потенційним інструментом порушення конституційних прав і свобод людини. Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення deepfake як правового феномена в системі конституційних цінностей із метою вироблення ефективного балансу між інноваційним розвитком цифрових технологій та гарантіями захисту прав людини.

---

1. Карапетян О. О. Адміністративно-правові аспекти захисту свободи слова в умовах цифрової трансформації медіа. Кваліфікована наукова праця на правах рукопису. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2025. URL: https://phd.znu.edu.ua/page/Doc/2025/karapetyan_o/Karapetian_O_.pdf (дата звернення 31.05.2026).

2. Громов А. Виявлення deepfake-контенту: методи та виклики в цифровій криміналістиці. Збірник матеріалів науково-практичної конференції студентів та молодих учених. Харків. 29 травня 2025 р. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%96-29.05.2025_compressed.pdf (дата звернення 31.05.2026).

3. Deepfake-атаки на українців: шахраї клонують голоси родичів за допомогою ШІ. // Судово-юридична газета. 27 травня 2026. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/362157-deepfake-ataki-na-ukraintsev-moshenniki-kloniruyut-golosa-rodstvennikov-s-pomoschyu-ii (дата звернення 31.05.2026).

4. Ухвала Київського апеляційного суду від 20 квітня 2026 року у справі №757/11875/26-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/136054217 (дата звернення: 02.06.2026).

5. Chesney R., Citron D. Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security // California Law Review. 2019. Vol. 107, №6. P. 1753. URL: https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/640 (дата звернення: 02.06.2026).

Вадим СОРОКІН
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної
безпеки Київського інституту
Національної гвардії України

Науковий керівник:
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності факультету забезпечення
державної безпеки Київського
інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Проблематика національної безпеки України набуває критичного значення в умовах розгортання комплексу сучасних гібридних загроз. Безпрецедентна за масштабами й інтенсивністю російська збройна агресія створила принципово нові виклики для української держави, змушуючи фундаментально переосмислити наявну архітектуру безпеки.

Як показують події останнього десятиліття, сутність гібридного протистояння полягає в асиметричному характері загроз, їх комплексності та нелінійності. Агресор одночасно застосовує різноманітні інструменти деструктивного впливу – від повномасштабних військових дій до політичного шантажу та маніпулювання інформаційним простором, що вимагає від України формування адаптивних механізмів правового реагування та протидії [1, с. 106]. Особливо небезпечним, на погляд ряду сучасних дослідників, є синергетичний ефект, коли різні за своєю природою інструменти гібридної агресії взаємно посилюють один одного, створюючи багатовимірний тиск на державні інституції та суспільство в цілому [2, с. 15].

Відповідно метою дослідження доцільно визначити критичний аналіз динаміки розвитку нормативно-правової основи забезпечення національної безпеки України та формулювання конкретних пропозицій щодо її вдосконалення з урахуванням специфіки та еволюції гібридних загроз в умовах правового режиму воєнного стану.

Отже, нормативно-правова база національної безпеки України формувалася здебільшого ситуативно, реагуючи на безпекові виклики різних історичних періодів. Ще у 2018 році, вже в умовах російської гібридної агресії,

було ухвалено Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII, що заклав концептуальні основи державної політики в оборонній сфері та визначив інституційні механізми гарантування національної безпеки. Цей Закон став певним проривом у структуруванні безпекового сектору держави, проте містив і містить окремі внутрішні суперечності та неузгодженості з іншими нормативними актами [3].

Не менш важливим кроком стало затвердження Стратегії національної безпеки України Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, в якій було ідентифіковано актуальні загрози та окреслено довгострокові пріоритети безпекової політики. Паралельно формувалася низка галузевих стратегічних документів: Воєнна доктрина, Стратегія кібербезпеки тощо [4; 2, с. 18-19].

Однак практичне застосування національно-безпекової нормативної бази виявило низку суттєвих прогалин у системі національної безпеки. Зокрема, спостерігається недостатньо чітке розмежування повноважень між державними органами, що призводить до зниження ефективності їх функціонування та створює перешкоди для оперативного реагування на комплексні загрози. В окремих випадках має місце надмірне дублювання функцій, як-от у сфері кібербезпеки, де одночасно діють підрозділи РНБО, Держспецзв'язку, СБУ та інших відомств із недостатньо розмежованими сферами відповідальності [5, с. 161-162; 6, с. 132].

Така інституційна фрагментованість, правові прогалини та колізії обмежують потенціал української держави у протидії критичним загрозам зовнішнього характеру і потребують невідкладного усунення.

Отже, досвід дванадцяти років протистояння агресії російської федерації дає підстави для виявлення системних проблем у правовому регулюванні національної безпеки України.

По-перше, характерною є проблематика реактивності нормативно-правового регулювання. Парламентська процедура внесення змін до законодавства суттєво відстає від динаміки гібридних загроз, що змінюють свої форми та масштаби в режимі реального часу. Яскравим прикладом є ситуація з протидією дезінформації – від початку масованих інформаційних кампаній агресора до ухвалення відповідного законодавства інколи минає більше року, що є неприпустимим в умовах повномасштабної агресії, у тому числі й інформаційної війни [7, с. 109; 8, с. 381-382].

По-друге, спостерігається виразна фрагментованість управлінських повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки. Безпековий сектор України представлений численними органами та структурами з частковим перетином функцій, що ускладнює узгодженість дій та оперативність реагування на гібридні виклики. Кожен орган діє в межах власного бачення та відомчих інтересів, часто без належної координації зусиль та ресурсів, що призводить до неефективності системи загалом [9, с. 96-97].

По-третє, відсутня уніфікована система критеріїв оцінювання стану національної безпеки. Існуючі методики не дають змоги об'єктивно визначити ефективність заходів протидії масштабним гібридним загрозам зовнішнього характеру. Відсутність уніфікованого підходу унеможливлює раціональний розподіл ресурсів і вчасне коригування безпекової політики. Показовим прикладом є використання різними відомствами власних методик оцінки кіберзагроз, що ускладнює формування цілісної картини загроз [10, с. 204-205].

По-четверте, недосконалими є механізми міжнародної інтеграції України у сфері безпеки. Попри декларований курс на членство в НАТО, правова гармонізація з альянсом має певні неузгодженості. Зокрема, не повною мірою імплементовано стандарти НАТО у сфері захисту критичної інфраструктури, розвідувальної діяльності, протидії гібридним загрозам тощо [11, с. 92; 12, с. 57-58].

По-п'яте, спостерігається суттєве відставання нормативного регулювання інформаційної та кібернетичної безпеки від темпів технологічного розвитку. Законодавство не встигає за еволюцією кіберзброї та методів ведення інформаційних операцій. Особливо гострою є проблема протидії впливу соціальних мереж та месенджерів, що використовуються як канали поширення дезінформації та координації дій агресора [13, с. 69; 14, с. 109].

З огляду на вищезазначене, як вбачається, напрями удосконалення механізмів правового регулювання забезпечення національної безпеки в умовах повномасштабної збройної агресії повинні бути наступні:

1) комплексне оновлення безпекового законодавства;

2) удосконалення механізмів міжвідомчої координації;

3) запровадження системи індикаторів та метрик оцінки безпекового середовища;

4) поглиблення міжнародного безпекового співробітництва;

5) розбудова системи правового регулювання інформаційної та кібернетичної безпеки;

6) формування правових основ стійкості суспільства.

Отже, сучасні гібридні загрози, пов’язані із повномасштабною збройною агресією, вимагають принципового переосмислення підходів до правового регулювання національної безпеки України. Наявна нормативно-правова база, попри позитивні зрушення останніх років, залишається недостатньо ефективною для протидії комплексним і динамічним загрозам. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що ключовими проблемами є: інертність правового регулювання, фрагментованість управлінських функцій, відсутність уніфікованих індикаторів оцінки безпекового середовища, недостатня інтеграція в міжнародні безпекові механізми та відставання нормативного регулювання від темпів розвитку технологій. З огляду на це, пріоритетними напрямами вдосконалення механізмів правового регулювання мають стати комплексне оновлення безпекового законодавства з прийняттям спеціального закону про протидію гібридним загрозам, удосконалення

механізмів міжвідомчої координації з посиленням ролі РНБО, запровадження системи індикаторів та механізмів оцінки безпекового середовища, розбудова системи правового регулювання інформаційної та кібернетичної безпеки, а також удосконалення правових основ суспільної стійкості. Реалізація зазначених напрямів дозволить суттєво підвищити адаптивність і ефективність системи національної безпеки України та забезпечити її спроможність протистояти сучасним викликам.

1. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Київ: НІСД, 2016. 528 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/ default/files/2017-01/Vlasuk-fin-99d56.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

2. Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика. / Укл.: Алієв Р. В., Джус О. А., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пєтков В. П., Пєтков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М., Юрков А. В. Київ. ВД «Професіонал», 2024. 480 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/natsionalna-bezpeka-ukraini-v-umovakh-voiennogo-stanu .pdf?srsltid=AfmBOoru4FF3wHF_aRaBf1PzKC5PzcX0Tu5XqtFU0iNtThDdMnhSI8Fy (дата звернення: 29.05.2026).

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII / *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст.241.

4. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/ 3922020-35037 (дата звернення: 29.05.2026).

5. Горбулін В. П., Литвиненко О. В. Національна безпека: український вимір. Київ: НІСД, 2019. 284 с.

6. Муляр Г. В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023, № 61. С. 130-133. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/26.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

7. Стичинська А. Б. Інформаційна агресія російської федерації: виклики та подолання. *«ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ» (Online). Політична культура та ідеологія.* № 1, 2024. С. 108-112. URL: https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/15019 (дата звернення: 29.05.2026).

8. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: *монографія.* Наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/antonov-v.o.-konstitutsiyno-pravovi-zasadi-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

9. Сіцінський Н. А. Проблеми координації діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 6. С. 95-100.

10. Бодрук О. С. Системи національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку: 1991-2021 роки. Київ: НІСД, 2022. 344 с.

11. Чалий В. О. Міжнародні аспекти гібридної війни проти України. Київ: Центр глобалістики «Стратегія XXI», 2019. 195 с.

12. Назаренко С. А., Шарий В. І., Кіфін О.О. Перспективи інтеграції національних безпекових механізмів України із системами колективної безпеки ЄС і НАТО. *Economic space*. № 194, 2024. С. 55-59. URL: 314553-Текст статті-728290-1-10-20241104.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

13. Петров В. В. Інформаційна безпека в системі національної безпеки України. *Правова інформатика*. 2021. № 3. С. 65-72.

14. Довгань О. Д. Правове забезпечення кібербезпеки в Україні. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2018. № 1. С. 107-113.

Олександр СТЕЦКОВ
здобувач вищої освіти факультету
забезпечення державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України

Науковий керівник:
Андрій БЕЙКУН
доцент кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності факультету забезпечення
державної безпеки Київського
інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ КІБЕРЗАГРОЗ ЯК ГІБРИДНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Цифровізація суспільних відносин та стрімкий розвиток інформаційних технологій зумовили появу нових викликів для національної безпеки держави. Критична інфраструктура держави перетворилася на стратегічний актив, від безперебійного функціонування якого залежить оборонний потенціал, стабільність економіки та життєзабезпечення населення, оскільки кіберзагрози давно набули форм ефективної зброї, а їх реалізація може спричинити катастрофічні наслідки для країни та суспільства [1, с. 179; 2, с. 8].

Україна, перебуваючи в умовах необхідності відбиття повномасштабної збройної агресії російської федерації, зіткнулася з безпрецедентним зростанням кібератак на об’єкти критичної інфраструктури. Енергетичний сектор, телекомунікаційні мережі, фінансова система та державні інформаційні ресурси постійно піддаються деструктивному впливу. Відповідно формування ефективної системи правового регулювання захисту критичної інформаційної інфраструктури стало пріоритетним завданням державної політики у сфері національної безпеки [3].

У наукових колах не припиняються дискусії щодо змістового наповнення правових механізмів захисту критичної інформаційної

інфраструктури в Україні та виявлення ключових елементів системи кіберзахисту національних інтересів у цифровому просторі.

У зв’язку з цим, як вбачається, доцільно розглянути національний нормативний базис системи кіберзахисту об’єктів критичної інфраструктури як цілісну, проте багатоаспектну категорію.

Як відомо, фундаментом національної системи захисту критичної інфраструктури виступає Закон України «Про критичну інфраструктуру», який визначає правові та організаційні засади функціонування механізмів захисту стратегічно важливих об'єктів. Законодавець встановив, що критична інфраструктура охоплює матеріальні та нематеріальні активи, функціонування яких має вирішальне значення для економіки, безпеки, оборони держави та забезпечення життєво важливих функцій суспільства [4].

Критична технологічна інформація, яка обробляється в системах управління технологічними процесами, потребує особливого правового режиму захисту. Законодавство встановлює комплексну систему вимог щодо забезпечення функціональності, безперервності роботи, відновлюваності, цілісності та стійкості критичної інфраструктури. Національна система захисту формується через координацію діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та операторів критичної інфраструктури.

Особливе значення має категоризація об’єктів критичної інфраструктури, яка здійснюється відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 1109 «Деякі питання об’єктів критичної інфраструктури». Процес ідентифікації та класифікації об’єктів за категоріями критичності дозволяє диференціювати вимоги до їх захисту та оптимізувати розподіл ресурсів для забезпечення безпеки найбільш важливих елементів інфраструктури [5].

Базовим підзаконним нормативно-правовим актом у сфері кіберзахисту критичної інфраструктури є Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 року № 519 «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури». Цей документ встановлює організаційні та технічні заходи, які мають впроваджуватися на об'єктах критичної інформаційної інфраструктури для забезпечення захисту від кібератак [6].

Загальні нормативні вимоги до кіберзахисту вже зараз передбачають формування політики інформаційної безпеки, управління доступом користувачів, ідентифікацію та автентифікацію, реєстрацію подій та їх періодичний аудит, мережевий захист, забезпечення доступності та відмовостійкості компонентів інформаційних систем. Кіберзахист розглядається як невід’ємна складова всіх стадій життєвого циклу об'єкта критичної інформаційної інфраструктури – від проєктування до експлуатації та модернізації.

Відповідно до оновленої редакції означених вище Загальних вимог, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 13 листопада 2025 року № 1470, оператори критичної інфраструктури зобов'язані затверджувати,

щороку переглядати та оновлювати план кіберзахисту з урахуванням результатів управління ризиками кібербезпеки. Такий підхід у більш значній мірі, ніж вимоги попередньої редакції, забезпечує адаптивність системи захисту до еволюції кіберзагроз та технологічних змін [6].

Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2020 року № 1176 «Про затвердження Порядку проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом» регламентує порядок проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури [7]. А регулярний моніторинг рівня безпеки, передбачений Постановою Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 року № 821 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу рівня безпеки об’єктів критичної інфраструктури», дозволяє своєчасно виявляти вразливості та корегувати заходи захисту [8].

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1426 затверджує Положення про організаційно-технічну модель кіберзахисту, яке визначає архітектуру національної системи протидії кіберзагрозам. Модель передбачає створення багаторівневої системи захисту, яка інтегрує можливості державних органів, суб'єктів критичної інфраструктури та спеціалізованих підрозділів з кібербезпеки [9].

Важливим елементом системи є механізм виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти, встановлений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 року № 1295. Функціонування системи забезпечує оперативне виявлення кібератак, координацію дій відповідальних суб'єктів та мінімізацію наслідків інцидентів інформаційної безпеки [10].

Законодавство встановлює чітку систему відповідальності операторів критичної інфраструктури за забезпечення належного рівня кіберзахисту. Власники та керівники об’єктів зобов'язані впроваджувати заходи захисту відповідно до встановлених вимог та законодавства у сфері захисту інформації.

Так, державні органи зобов'язані отримувати доступ до мережі Інтернет виключно через систему захищеного доступу Державного центру кіберзахисту або через власні системи із створеними комплексними системами захисту інформації з підтвердженою відповідністю. Така вимога мінімізує ризики несанкціонованого доступу до державних інформаційних ресурсів та критичної технологічної інформації.

Контроль за дотриманням вимог кіберзахисту здійснюється через систему періодичних аудитів, моніторингу та оглядів стану безпеки. Методичні рекомендації, затверджені Адміністрацією Держспецзв'язку, деталізують процедури оцінки відповідності та визначають показники ефективності впроваджених заходів захисту.

Отже, правове регулювання захисту критичної інформаційної інфраструктури в Україні сформоване як комплексна система нормативно-

правових актів, які визначають організаційні, технічні та процедурні аспекти забезпечення кібербезпеки стратегічно важливих об'єктів. Законодавство та інша галузева нормативна база базується на міжнародних стандартах та загалом враховує сучасні виклики у сфері кіберзагроз.

Відповідно ключовими елементами національної системи захисту є: чітка категоризація об’єктів критичної інфраструктури, встановлення обов'язкових вимог до кіберзахисту, створення механізмів моніторингу та реагування на інциденти, а також розподіл відповідальності між державними органами та операторами критичної інфраструктури. Регулярний перегляд планів кіберзахисту та адаптація заходів безпеки до еволюції загроз забезпечують динамічність системи захисту.

Водночас в умовах інтенсифікації кіберзагроз та технологічного прогресу необхідним є подальше удосконалення правових механізмів захисту критичної інформаційної інфраструктури, посилення міжнародної співпраці у сфері кібербезпеки та підвищення спроможності національної системи протидіяти сучасним викликам у цифровому просторі.

1. Ковальчук А. Т. Система правового регулювання захисту об’єктів критичної інфраструктури в Україні: сучасний стан та напрями удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія ПРАВО*. Випуск 90: частина 5. 2024. С. 172-184. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu. ua/article/ view/340847/328843 (дата звернення: 05.06.2026).

2. Возненко О. М. Забезпечення безпеки об’єктів критичної інфраструктури: європейський і національний підходи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Теорія та історія публічного управління*. Том 34 (73), № 4, 2023. С. 7-12. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/4_2023/2.pdf (дата звернення 05.06.2026).

3. Богдан Б. В. Актуальні питання нормативно-правового регулювання захисту критичної інфраструктури в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2022. № 6. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-01-09 (дата звернення 05.06.2026).

4. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20 #Text (дата звернення 05.06.2026).

5. Деякі питання об’єктів критичної інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 року № 1109. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text (дата звернення 05.06.2026).

6. Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 року № 519 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 13 листопада 2025 року № 1470). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-п (дата звернення 05.06.2026).

7. Про затвердження Порядку проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2020 року № 1176. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2020-%D0%BF#Text (дата звернення 05.06.2026).

8. Про затвердження Порядку проведення моніторингу рівня безпеки об'єктів критичної інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 року № 821. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2022-%D0%BF#Text (дата звернення 05.06.2026).

9. Про затвердження Положення про організаційно-технічну модель кіберзахисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1426. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1426-2021-п (дата звернення 05.06.2026).

10. Деякі питання забезпечення функціонування системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 р. № 1295. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/1295-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 05.06.2026).

Анастасія ТАРАНЕНКО
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

БАЛАНС МІЖ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах війни особливо виразно постало питання про межі допустимого державного втручання у сферу прав і свобод, адже навіть за наявності реальної загрози національній безпеці держава не отримує абсолютної свободи дій [5; 6]. Навпаки, саме в кризовий період найбільшої ваги набувають конституційні запобіжники, які не дозволятимуть надзвичайному режиму перетворитися на інструмент свавілля.

Конституційна модель України ґрунтується на безумовному визнанні людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю. Звідси випливає, що будь-яке обмеження прав у період воєнного стану не може бути довільним, а повинно відповідати критеріям законності, необхідності, пропорційності та тимчасовості. Саме ці підходи випливають зі змісту ст. 64 Конституції України, яка допускає

встановлення окремих обмежень прав і свобод у разі воєнного або надзвичайного стану, але водночас чітко закріплює перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. До таких належать права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–63 Конституції України [2].

Правовий режим воєнного стану визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану», який формулює його як особливий правовий режим, що вводиться у разі збройної агресії або загрози нападу і передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню та військовим адміністраціям повноважень, необхідних для відсічі агресії, а також тимчасове обмеження окремих конституційних прав і законних інтересів юридичних осіб [8]. Зміст цього закону демонструє важливу правову ідею: воєнний стан не скасовує конституційний лад, а лише змінює режим його реалізації в межах суворо визначених меж. Тому ключовим питанням стає не сам факт допустимості обмеження прав, а його юридична якість, обґрунтованість і здатність пройти перевірку на відповідність Конституції.

Збереження балансу між захистом державної безпеки та забезпеченням гарантії прав і свобод громадянина – пріоритетне питання для української держави [10]. У цьому контексті особливого значення набуває практика Конституційного Суду України, який неодноразово підкреслював, що обмеження прав і свобод можливе лише за умови його суспільної необхідності та домірності меті, якої прагне держава [9]. Це означає, що навіть в умовах збройної агресії держава повинна доводити не лише формальну законність обмеження, а й його реальну необхідність для захисту національної безпеки, суспільного порядку та життя людей. Такий підхід утверджує концепцію юридичної відповідальності держави за сам спосіб реалізації надзвичайних повноважень.

Водночас справедливо наголосити на дуалістичній природі конституційних гарантій. З одного боку, вони мають універсальний характер і визнаються невід'ємними, з іншого – за умов війни окремі права можуть зазнавати законних обмежень, не втрачаючи при цьому свого конституційного змісту [4]. Саме тому доречно говорити не про "скасування" прав, а про тимчасове звуження порядку реалізації окремих прав в умовах підвищеної небезпеки. Така трансформація допустима лише тоді, коли вона чітко окреслена в часі та просторі, не виходить за межі мети й не знищує саму сутність права. У цьому аспекті особливо важливими є адміністративні процедури, які мають забезпечувати прогнозованість, прозорість і можливість оскарження будь-якого обмежувального заходу.

Серед прав, які мають особливе значення в умовах воєнного стану, провідне місце посідає право на життя. Саме воно є тим фундаментом, без якого реальне здійснення інших прав втрачає сенс. Конституція України покладає на державу безумовний обов'язок охороняти життя людини, а тому

у кризовий період усі владні рішення мають бути зорієнтовані насамперед на збереження життя і здоров'я населення [2].

Саме з цією метою Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану, яким було забезпечено приведення системи цивільного захисту в готовність до виконання завдань за призначенням [7]. Паралельно діє й порядок евакуації населення у разі загрози або виникнення надзвичайної ситуації, що свідчить про наявність у держави процедурного механізму реагування на загрозу життю громадян [4]. Отже, захист права на життя в умовах війни має не декларативний, а організаційно-практичний вимір.

Важливим елементом конституційно-правового механізму захисту прав людини є міжнародно-правовий вимір. Україна є учасником багатьох універсальних та регіональних договорів у сфері прав людини, а отже, зобов'язана дотримуватися не лише внутрішньої конституційної моделі, а й міжнародних стандартів. У цьому контексті особливого значення набувають механізми дерогації, передбачені міжнародним правом, коли держава в умовах надзвичайної ситуації повідомляє про відступ від окремих зобов'язань і водночас залишається під контролем міжнародних інституцій [11; 12]. Йдеться насамперед про механізми, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Така багаторівнева система захисту – національна, міжнародна та судова – не лише підсилює гарантії від зловживань, а й створює додатковий запобіжник проти надмірного розширення державної дискреції.

Окремо варто наголосити, що воєнний стан не може використовуватися як підстава для безконтрольного звуження конституційних прав. Саме тому законодавець встановив перелік прав, які не підлягають обмеженню за жодних умов. До них належать права і свободи, закріплені у статтях 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–63 Конституції України [2]. Саме ця категорія прав утворює ядро конституційного статусу особи, що не може бути зруйноване навіть у найскладніших безпекових умовах.

Водночас парламент у період воєнного стану вже ухвалив низку законів, спрямованих на захист окремих груп прав і правових інтересів, зокрема щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги, захисту інтелектуальної власності, функціонування сфер зайнятості та соціального страхування, а також посилення гарантій соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, що свідчить про намагання держави не тільки реагувати на загрози, а й забезпечувати функціонування соціально-правових механізмів у надзвичайних обставинах.

Поряд із цим необхідно визнати, що ефективність конституційних гарантій значною мірою залежить від якості судового захисту. Навіть за умов воєнного стану держава повинна забезпечити кожному доступ до правосуддя, право на оскарження дій органів влади та можливість отримати ефективний

засіб юридичного захисту. Саме судова влада виконує стабілізуючу функцію в кризовий період, оскільки вона покликана запобігти свавільному втручанню держави у сферу прав людини й надати оцінку правомірності будь-яких обмежувальних рішень. У цьому полягає одна з найважливіших ознак правової держави: навіть у період воєнної небезпеки держава залишається пов'язаною правом, а її дія має здійснюватися у межах конституційного порядку [1].

Отже, конституційно-правові механізми захисту прав людини в умовах воєнного стану в Україні становлять цілісну систему, в якій поєднуються конституційні обмеження, спеціальні закони, судовий контроль і міжнародно-правові стандарти. Воєнний стан допускає тимчасове звуження окремих прав, однак не скасовує їх сутності та не усуває обов'язку держави діяти в межах права. Найбільш значущими гарантіями залишаються право на життя, людську гідність, свободу, судовий захист і правничу допомогу, оскільки саме вони формують ядро конституційного статусу особи. Подальше вдосконалення правового механізму має бути спрямоване на забезпечення чіткості законодавчого регулювання, посилення судового контролю та збереження балансу між безпекою держави і непорушністю основоположних прав людини. Головним завданням конституційно-правового механізму в умовах воєнного стану залишається недопущення надмірного звуження принципів правової держави та збереження пріоритету людської гідності як основоположної конституційної цінності.

1. Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах режиму воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7–18. URL : https://pd.onu.edu.ua/article/view/257802/256420.

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

3. Озель В. І. Основний закон – гарантія прав і свобод людини в умовах війни. *Dictum factum*. 2022. № 2 (12). С. 164–168.

4. Полховська І. К. Реалізація прав і свобод особи в умовах воєнного стану. *Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2023. № 2. С. 66–79.

5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 1 трав. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.

6. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text.

7. Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 179-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-р#Text.

8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про вибори Президента України», «Про Державний реєстр виборців», «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо виборів Президента України» та Кодексу адміністративного судочинства : Рішення Конституційного Суду України від 19.10.2009 № 26-рп/2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text.

10. Скрябін О., Куракін О. Конституційно-правові особливості обмеження прав громадянина в умовах воєнного стану: український досвід. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. Вип. 2 (4). С. 108–112.

11. Толкачова І. А., Омельченко Н. В. Механізми захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 5, ч. 1. С. 146–151. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/27.pdf.

12. Чепік-Трегубенко О., Лазарян А. Забезпечення верховенства права як умова вступу України до ЄС: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 4. С. 62-68. URL: https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/2742

Анастасія ТАРАНЕНКО
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Володимир КИЯН
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Цифровізація суспільних відносин стала одним із визначальних чинників трансформації сучасного ринку праці. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток цифрових платформ, поширення дистанційної зайнятості та автоматизація управлінських процесів суттєво впливають на характер трудових правовідносин. Тому поряд із новими можливостями для реалізації права на працю виникають додаткові виклики, пов’язані із забезпеченням належного рівня соціально-трудових гарантій,

захистом персональних даних працівників, дотриманням права на відпочинок і збереженням балансу між інтересами роботодавця та працівника.

Поняття цифровізації пов'язують із комплексним впровадженням цифрових технологій в усі сфери суспільного життя, що супроводжується переходом значної частини соціально-економічних процесів у цифровий простір [2]. В Україні цифрова трансформація набула стратегічного значення та знайшла відображення у державній політиці розвитку цифрової економіки. Важливим кроком стало приєднання України до програми «Цифрова Європа», яка передбачає підтримку розвитку цифрових навичок, інформаційних технологій, штучного інтелекту та цифрової інфраструктури [10]. Для сфери праці це означає не лише технологічне оновлення виробничих процесів, а й необхідність адаптації правового регулювання до нових форм зайнятості.

Правовий механізм захисту соціально-трудових прав охоплює систему юридичних гарантій, способів захисту, компетентних органів та процедур відновлення порушених прав. У цифровому середовищі його значення суттєво зростає, оскільки трансформація трудових відносин нерідко супроводжується послабленням традиційних механізмів соціального захисту. Поширення цифрових технологій змінює характер взаємодії між працівником і роботодавцем, створюючи нові ризики, пов'язані з нестабільністю зайнятості, алгоритмічним контролем праці та невизначеністю правового статусу окремих категорій працівників.

Одним із найбільш помітних проявів цифровізації стало нормативне закріплення дистанційної форми організації праці. На думку ряду авторів, поштовхом до цього процесу стало поширення коронавірусної пандемії COVID-19 [1]. В подальшому – введення воєнного стану через збройну агресію РФ та ведення повномасштабної війни змусили значну кількість працівників вимушено залишити роботу та почати виконувати трудові функції поза межами робочих приміщень, що змусило законодавців адаптувати трудове законодавство під вимоги часу. Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX започаткував законодавче регулювання дистанційної праці, а подальші зміни до Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) деталізували порядок її застосування. Так, відповідно до ст. 60-2 КЗпП України дистанційна робота визначається як форма організації праці, за якої працівник виконує роботу поза приміщеннями роботодавця із використанням інформаційно-комунікаційних технологій [6; 8].

Водночас законодавче закріплення дистанційної праці не усунуло всіх проблем правового регулювання. Практика засвідчила складність забезпечення контролю за робочим часом, реалізації права на відпочинок, дотримання вимог охорони праці та визначення меж допустимого контролю роботодавця. Фактичне поєднання особистого і професійного простору нерідко призводить до порушення права працівника на приватність, а використання цифрових інструментів моніторингу створює ризики надмірного втручання у його особисте життя [11, с. 211].

В сучасних умовах модернізації трудового законодавства цифровізація спричиняє трансформацію класичної моделі трудових відносин. Поширення платформної зайнятості, фрілансу та інших нетипових форм праці поступово руйнує традиційну конструкцію трудового договору як основної форми організації праці. Дистанційна робота та фріланс можуть здійснюватися як у межах трудових, так і цивільно-правових відносин, що нерідко створює труднощі у визначенні правового статусу особи [5, с. 36].

Особливо гостро ця проблема проявляється у сфері цифрових платформ. Особи, які фактично перебувають у стані економічної залежності від платформних операторів, часто формально розглядаються як самозайняті особи або виконавці за цивільно-правовими договорами. Внаслідок цього вони позбавляються права на оплачувану відпустку, соціальне страхування, гарантії мінімальної заробітної плати та захист від незаконного звільнення. Така ситуація призводить до звуження сфери дії трудового законодавства і створює передумови для поширення нестандартної та недостатньо захищеної зайнятості.

Відсутність належного нормативного врегулювання платформної праці породжує не лише правові, а й соціально-економічні проблеми. Серед них – зменшення надходжень до системи соціального страхування, порушення принципів добросовісної конкуренції та звуження можливостей реалізації соціальних прав працівників [12, с. 98]. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває формування сучасної судової практики щодо встановлення факту трудових відносин у цифровому середовищі.

У цьому контексті особливого значення набувають й критерії розмежування трудових і цивільно-правових відносин. Серед них пропонуються темпоральний критерій, який характеризує тривалість та систематичність виконання роботи, ступінь економічної залежності працівника від цифрової платформи, а також частка доходу, отриманого від відповідної діяльності у загальній структурі заробітку особи [12, с. 98]. Комплексне застосування таких критеріїв здатне забезпечити справедливішу кваліфікацію правовідносин та сприяти поширенню трудових гарантій на осіб, які фактично перебувають у трудовій залежності.

Окремим напрямом правового захисту в умовах цифровізації виступає забезпечення права на приватність та захист персональних даних працівників. Використання програм контролю продуктивності, систем геолокації, електронного документообігу та алгоритмічного управління персоналом значно розширює обсяг інформації, що збирається про працівників. За відсутності належних правових обмежень це може призводити до порушення права на повагу до приватного життя. Тому модернізація трудового законодавства повинна супроводжуватися вдосконаленням механізмів кібербезпеки та захисту персональних даних.

Цифрова трансформація впливає також на систему управління персоналом. Традиційні адміністративні та соціально-психологічні методи

управління виявляються менш ефективними щодо дистанційних працівників і фрілансерів через відсутність безпосередньої взаємодії між сторонами трудових відносин. Відзначається обмежена результативність класичних механізмів контролю та мотивації персоналу, що потребує розроблення нових підходів до організації праці та управління людськими ресурсами [9, с. 169].

Разом із тим цифровізація не повинна розглядатися виключно як джерело загроз для працівників. Навпаки, сучасні технології створюють додаткові можливості для реалізації трудових прав. Електронний документообіг спрощує кадрові процедури, цифрові сервіси забезпечують швидкий доступ до інформації про трудові права, а автоматизація окремих процесів сприяє підвищенню прозорості трудових відносин. Важливим завданням держави є створення таких правових умов, за яких технологічний розвиток поєднуватиметься із збереженням соціальної функції трудового права.

Важливим є подальша модернізація трудового законодавства відповідно до потреб цифрової економіки. Попри стрімкі технологічні зміни, основною метою трудового права залишається захист працівника як економічно слабшої сторони трудових правовідносин [4, с. 382]. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя, здоров'я, честь, гідність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [7], а тому будь-які цифрові інновації повинні впроваджуватися з дотриманням принципу пріоритетності прав людини.

Перспективними напрямами вдосконалення правового регулювання є створення уніфікованих цифрових систем електронного документообігу, запровадження ефективних механізмів захисту персональних даних працівників, законодавче врегулювання платформної зайнятості та закріплення обов'язку роботодавців забезпечувати професійне перенавчання працівників у зв'язку з трансформацією виробничих процесів [5, с. 37].

Таким чином, цифровізація формує якісно нову модель трудових відносин, яка поєднує значний потенціал економічного розвитку із серйозними викликами для системи соціально-трудового захисту. Ефективність правових механізмів у цих умовах залежить від здатності законодавства своєчасно реагувати на нові форми зайнятості, забезпечувати належний рівень соціальних гарантій, захищати персональні дані працівників та підтримувати баланс між інтересами працівника, роботодавця і держави. Лише комплексне поєднання технологічного прогресу із соціально орієнтованим правовим регулюванням здатне забезпечити реальну ефективність трудових прав в умовах цифрової економіки.

---

1. Volodymyr Ya. Kyian, Ruslan V. Kolosov, Nataliia V. Bilianska, Hanna V. Churpita, Igor M. Dovban. Protection of the Rights of Persons Who Have Lost Their Jobs Because of the Spread of COVID-19 *Cuestiones Políticas* Vol. 39, №71 (2021), 267-288 IEPDP-Facultad de Ciencias Jurídicas y Políticas – LUZ. URL: DOI: https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.13.

2. Адаменко М. Цифровізація. Термінологія. Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. 2022. 22 лют. URL: https://oth.nlu.org.ua/?p=5614.

3. Анатійчук В. В. Трансформація трудових відносин в умовах цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 376–383. URL : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.61.

4. Балашова Д. Д., Швець Н. М. Шляхи цифровізації законодавства про працю. *Вісник УжНУ. Серія: Право. 2025. Вип.* 3. № 86. С. 69–75. URL : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.10.

5. Бутинська Р. Я., Яновицька А. В. Трудове право; право соціального забезпечення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 2. С. 32–39. URL: https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-5.

6. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

7. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 № 540-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text.

9. Середа Г. 2021. Актуальність формування концепції дистанційного HRM в цифровій економіці. *Економіка і організація управління. (Жов. 2021*), 168-180. URL : https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.3.16.

10. Україна приєдналася до програми «Цифрова Європа»: що це означає. Офіц. Вебсайт Міністерства цифрової трансформації України. 2022. URL : https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-doluchylasia-do-prohramy-tsyfrova-ievropa-shcho-tse-oznachaie.

11. Федосенко Н. Цивільно-правовий захист трудових прав дистанційного працівника. Вісник УжНУ. Серія: Право. 2023. Вип. 1. № 75. С. 211–215. URL : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.34.

12. Шумило М. М. Нестандартні трудо-договірні відносини на цифрових платформах. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2023. № 11. С.94–99. URL: https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.94-99.

Владислав ТАРАНОВ
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО
професор кафедри
теорії та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, доктор
філософських наук, професор

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Конституція України, як Основний Закон держави, виступає не лише політико-правовим фундаментом суспільного ладу, а й головним юридичним інструментом гарантування та захисту прав і свобод людини. Закріпивши у статті 3 імперативне положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, держава взяла на себе позитивний юридичний обов'язок щодо створення ефективного механізму реалізації цих прав [1]. Ця конституційна парадигма кардинально змінює акценти у відносинах між особою та владою, перетворюючи державу з домінуючого суб’єкта на інституцію, головним обов'язком якої є утвердження та безперебійне забезпечення прав людини у всіх сферах життєдіяльності. Фундаментальною властивістю Конституції, яка забезпечує її реальну дієвість у правозахисній сфері, є принцип прямої дії її норм, закріплений у статті 8. Цей принцип означає, що конституційні положення не є виключно декларативними нормами-принципами, які потребують обов'язкової деталізації у галузевому законодавстві, а право на судовий захист реалізується безпосередньо на основі Основного Закону [4, с. 47]. Це створює надійний запобіжник проти можливої бездіяльності законодавця та дозволяє судам загальної юрисдикції застосовувати норми Конституції безпосередньо у випадках прогалин або колізій у поточному нормативному масиві. Епохальним етапом посилення правозахисного потенціалу стало запровадження інституту конституційної скарги, який надав особі процесуальне право звертатися до Конституційного Суду України у разі,

якщо вона вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні закон суперечить Основному Закону [2].

Як слушно зазначає професор кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ В. О. Боняк, досліджуючи механізми конституційно-правового забезпечення, ефективність Основного Закону визначається не лише вичерпністю переліку закріплених у ньому прав, а й надійністю та розгалуженістю системи інституційних гарантій [3, с. 24]. Конституція формує складну архітектуру захисту, яка включає беззаперечний судовий контроль, а також спеціалізовані незалежні інститути. Ключове місце серед них посідає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює неупереджений парламентський контроль за додержанням конституційних прав на всій території держави. Особливої ваги роль Конституції як оберега прав людини набуває в умовах екстремальних викликів, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану. Стаття 64 Конституції України допускає тимчасове обмеження окремих прав і свобод із обов'язковим зазначенням строку дії цих обмежень, проте одночасно встановлює абсолютну, невичерпну заборону на обмеження фундаментальних прав. До таких належать право на життя, повага до гідності, право на справедливий суд, рівність перед законом, презумпція невинуватості та заборона зворотної дії закону в часі. Цей імперативний перелік гарантує збереження правової державності та унеможливлює перехід до свавілля навіть під приводом захисту національної безпеки. Судовий контроль за співмірністю обмежень інших прав під час війни залишається головним маркером демократичності влади [1].

Підсумовуючи, слід констатувати, що Конституція України є живою правовою матерією, яка об’єктивно захищає особу через систему принципів, норм прямої дії та глибоко ешелонованих інституційних гарантій. Подальше посилення захисної ролі Основного Закону вимагає не стільки перманентного внесення змін до його тексту, скільки формування високої конституційної культури в суспільстві та забезпечення неухильного дотримання конституційних приписів у щоденній практиці правозастосовних органів.

---

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text.

3. Боняк В. О. Механізми конституційно-правового забезпечення прав і свобод людини в Україні: сучасний стан та вектори розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро : ДДУВС, 2023. № 2. С. 21–28.

4. Заєць А. П. Пряма дія норм Конституції України як гарантія захисту прав людини. *Право України*. 2021. № 6. С. 45–53.

Дарія ТКАЧЕНКО
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРЕЗИДЕНТСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК РИЗИК АВТОРИТАРИЗМУ: ПРИКЛАДИ США, ФРАНЦІЇ ТА КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Питання меж президентської влади потребує все більше уваги у сучасному конституційному праві зарубіжних країн, адже тенденції до персоналізації політичних режимів стрімко набирають обертів.

Актуальність вивчення теми ризиків авторитаризму полягає у тому, що деякі країни, маючи сильну виконавчу владу, відзначаються державною стабільністю, в той час як для інших країн прояви авторитаризму руйнують демократичні інститути. Визначити ключові моменти, де законне управління перетворюється на диктатуру, допоможе порівняльний аналіз державних моделей США, Франції та Латинської Америки. Важливо розуміти реальну сутність суперпрезиденціалізму, щоб запобігти зосередженню влади в руках однієї особи і зберегти ідею ліберально-демократичних цінностей у міжнародному масштабі.

Дослідницькі праці визначають поняття авторитаризму як логічний наслідок деформації владних процесів, за які відповідає правляча політична еліта. Такий режим зазвичай характеризується концентрацією влади в руках однієї особи, або її всевладдя, а також обмеженням громадянських свобод [1, с. 19]. Персоналізація влади часто виникає через недостатню правову та громадянську культуру, за якої суспільство при виникненні системних криз та негараздів повністю покладається на владу.

У сучасному авторитарному підході до правління часто практикується наявність елементів демократії, які існують лише формально. Авторитарні правителі можуть допускати можливість існування символічної опозиції, що відрізнятиметься демократичним характером, але лише для створення ілюзії легітимності [2, с. 13]. Таким чином, інститут виборів дискредитується і

перетворюється на технічну процедуру, яка слугує підтвердженням повноважень чинного правителя. Можемо бути свідками подібних процесів у Венесуелі або ж РФ.

Традиційно ми можемо назвати США прикладом країни, що має президентську форму республіки, у якій ризики виникнення авторитаризму є мінімальними за рахунок наявності жорсткого поділу влади. Президент Сполучених Штатів істотно обмежується Конгресом через проміжні вибори та право Сенату затверджувати важливі рішення [3, с. 26]. Також варто сказати про довічне призначення суддів та відсутність права президента щодо розпуску парламенту. Ці фактори так само слугують інструментами запобігання американській владі деградувати до рівня диктатури однієї особи.

Говорячи про сучасність, можемо згадати діючого президента США Дональда Трампа, стиль правління якого має ознаки персоналізованої влади, але американська правова система залишається достатньо гнучкою, щоб стримувати початок трансформації демократичної республіки на авторитарну.

Досвід Франції презентує напівпрезидентську республіку, де певні ризики створюються дуалізмом виконавчої влади. Наприклад, якщо президент і парламент контролюються однією партією, то всі резервні сфери (економіка, соціальна сфера, сфера екології, збройні сили тощо) контролюються президентом необмежено [4, с. 165].

Отже, французька модель є досить гнучкою. Вона може мати риси демократичного характеру в періоди співіснування президента і парламентської більшості, але швидко перетворюється на авторитарну республіку, коли вся влада буде концентруватись на одній фігурі.

Латиноамериканський регіон має найбільші ризики щодо виникнення проявів авторитаризму. Цьому регіону часто притаманне поняття суперпрезиденціалізму – форми, в якій президент через обхід закону підпорядковує собі всі гілки влади [3, с. 16]. Проблемою Латинської Америки є те, що їхня конституція містить елементи конституції США, але регіон не зміг організувати владу належним чином, впровадити до своєї системи культуру взаємних обмежень.

Стосовно Венесуели та Нікарагуа існують деякі приклади. Даніель Ортега та Ніколас Мадуро – лідери двох латиноамериканських країн, чиї політичні режими мають багато проявів авторитаризму та поступово переходять до диктаторського режиму. Серед цих проявів можна вирізнити скасування обмеження термінів перебування при владі через підконтрольні суди [3, с. 51-52]. Це є типовим прикладом того, як відсутність ротації державних еліт може призвести до занепаду влади та режиму в країні. Конституція може змінюватись, підпорядковуючи свій зміст під одну особу, саме тоді право перестає бути регулятором і виконує роль інструменту примусу.

Також слід зазначити про сучасний етап розвитку авторитаризму, який пов’язаний з технологіями. Існує поняття цифрового авторитаризму, яке

передбачає використання ІТ-технологій для всебічного контролю над усіма сферами життя суспільства [2, с. 14]. Цей етап є надзвичайно небезпечним, адже якщо раніше диктатору була потрібна фізична сила, армія та зброя, то сьогодні йому достатньо контролювати алгоритми соцмереж та інтернет-трафік для подальшого придушення будь-яких інших поглядів.

На думку О. В. Талдикіна, особливістю людини цифрового суспільства, як об'єкта тоталітарного контролю, буде скоріш за все: споживче фрагментарне мислення, обумовлене залежністю від гаджетів, та мережі Інтернет, внутрішня готовність делегувати штучному інтелекту право приймати важливі рішення в широкому колі галузей, довіра до неупередженості та об'єктивності результатів таких рішень [5, с. 48].

Отже, підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що президентська форма правління завжди піддається ризику появі концентрації влади в одних руках, але існують ефективні механізми протидії у вигляді системи стримувань і противаг, які демонструє влада США. Водночас приклад Франції та Латинської Америки говорить про те, що без належного суду та сильного парламенту президентська республіка може легко перетворитись на суперпрезидентську. Демократичні держави повинні постійно вдосконалювати конституційні механізми захисту, аби цифровий контроль та маніпуляція виборчими інструментами не створювали ніякого ризику.

1. Скрипнюк О. О. Сучасний авторитарний режим: характерні риси і прояви. *Journal «ScienceRise: Juridical Science».* 2020. № 2(12). С. 18-23.

2. Березовська-Чміль О. М. Порівняльний аналіз демократичного та авторитарного політичних режимів. *Вісник Прикарпатського університету.* 2023. № 15. С. 11-17.

3. Данилко Х. П. Порівняльний аналіз президенціалізму у Сполучених Штатах Америки та країнах Латинської Америки: кваліфікаційна робота бакалавра Х. П. Данилко; наук. кер. П. Р. Байковський. Львів: УКУ, 2024. 68 с. URL: https://er.ucu.edu.ua/items/b7d12e80-6b05-4ca0-80d2-bc465c602c40

4. Кочубей Л. О. Напівпрезидентська республіка сучасної Франції: шлях до авторитаризму чи демократії? *Журнал «Політичний менеджмент»*. 2011. № 5. С. 164-173.

5. Талдикін О. Цифровий тоталітарний режим. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 1. С. 46-51.

Павло ТРИПАДУШ
курсант 1 курсу
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олена ЮШКЕВИЧ
професор кафедри теорії та історії
держави і права Харківського
національного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР І ПРАВОВА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Тридцять років тому, 28 червня 1996 року, Україна прийняла свій Основний Закон – документ, який за своїм значенням виходить далеко за межі звичайного нормативно-правового акта. Конституція України є водночас юридичним і суспільним феноменом: вона відображає баланс між різними політичними силами та соціальними верствами, виступаючи своєрідним суспільним договором, що акумулює й узгоджує їхні інтереси [1, с. 5-7]. На відміну від звичайного закону, конституція не лише встановлює норми поведінки, а й визначає саму філософію державного устрою: хто є носієм влади, заради чого вона здійснюється і які межі є для неї абсолютно непорушними. Саме тому її норми є відправною точкою для всього державного і громадського устрою країни, а будь-який правовий акт, що суперечить конституційним приписам, позбавляється юридичної сили.

Конституція України як суспільний договір передбачає чітке письмове закріплення основоположних правил співіснування держави та суспільства, що забезпечує визначеність, стабільність і передбачуваність правового регулювання. За своєю сутністю вона відображає досягнення балансу між різними суспільними інтересами та соціальними групами, закріплюючи базові права, свободи й гарантії для кожного члена суспільства. Так, у конституційних положеннях знаходять відображення гарантії права власності (ст. 41), права на працю та соціальний захист (ст.ст. 43-46), а також право громадян брати участь в управлінні державними справами (ст. 38). Договірна природа Конституції чітко простежується у статті 5, відповідно до якої носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ, а право визначати й змінювати конституційний лад належить виключно народові і не може бути узурповане державними органами чи посадовими особами [2]. Отже, саме

народ виступає джерелом легітимності державної влади, визначаючи межі її здійснення, а відступ від конституційних засад становить порушення фундаментальних принципів функціонування демократичної правової держави.

Суспільний договір передбачає не лише делегування повноважень, а й взаємну відповідальність його сторін. Стаття 3 Конституції України закріплює цей принцип: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека проголошуються найвищою соціальною цінністю, а держава зобов'язана відповідати за свою діяльність перед кожним громадянином. Обов'язок утверджувати і гарантувати права та свободи людини [2] є, по суті, головним зустрічним зобов'язанням держави у цих договірних відносинах. Важливо, що ця відповідальність є не декларативною, а забезпечується конкретними конституційними механізмами: правом на судовий захист (ст. 55), правом на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів влади (ст. 56), а також правом знати свої права і обов'язки (ст. 57). Таким чином, конституційний текст моделює двосторонні зобов'язальні відносини між людиною і державою, характерні саме для договірної конструкції.

Роль Конституції України як головного джерела національного права реалізується через принцип верховенства права, закріплений у статті 8: жоден закон чи підзаконний акт не може суперечити Конституції, а її норми мають пряму дію і не потребують додаткового підтвердження [2]. Це означає, що кожен громадянин має право посилатися на конституційну норму безпосередньо в суді, не очікуючи прийняття відповідного галузевого закону. Верховенство права охоплює широке коло складових – законність, поділ влади, народовладдя, юридичну визначеність і незалежне правосуддя [3]. Конституційний Суд України послідовно підтверджує, що ці вимоги є обов'язковими для всіх гілок влади, зокрема й для законодавця [4]. Принцип юридичної визначеності, як складова верховенства права, зобов'язує законодавця формулювати норми чітко і передбачувано, щоб кожен суб'єкт правовідносин міг завчасно знати правові наслідки своїх дій. Стаття 6 Конституції доповнює цю конструкцію принципом поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, що унеможливлює концентрацію всіх повноважень в одних руках і є додатковою гарантією конституційного правопорядку [2].

Конституція визначає й межі взаємодії національного та міжнародного права: стаття 9 включає ратифіковані міжнародні договори до складу національного законодавства [2], що дозволяє безпосередньо застосовувати міжнародні стандарти у сфері прав людини. Водночас укладення міжнародних договорів, що суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних конституційних змін. Тобто Конституція зберігає примат над міжнародними зобов'язаннями у внутрішньому правопорядку. Поряд із цим стаття 157 встановлює непорушне ядро Конституції України:

положення щодо прав і свобод людини, незалежності та територіальної цілісності держави не підлягають зміні ні за яких обставин [5, с. 12], що свідчить про самообмеження установчої влади на користь захисту фундаментальних цінностей. Наявність такого «непорушного ядра» – ознака зрілої конституційної демократії, яка захищає себе від власного розмивання навіть у разі набуття антиконституційними ідеями парламентської більшості.

Окремої уваги заслуговує питання дії Конституції в умовах правового режиму воєнного стану, введеного в Україні у лютому 2022 року. Стаття 64 Основного Закону прямо передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, однак встановлює абсолютний перелік прав, що не можуть бути обмежені за жодних обставин [2]. До них належать, зокрема, право на життя (ст. 27), заборона катування (ст. 28), право на судовий захист (ст. 55) та принцип незворотності дії закону в часі (ст. 58). Тим самим Конституція виступає не лише правовою основою воєнного законодавства, а й його межею. Вона одночасно уповноважує державу на надзвичайні заходи і захищає людину від їх надмірності. Це підтверджує договірну природу Конституції: навіть у найскрутніших обставинах держава не може виходити за межі, встановлені первісним суспільним договором з народом [4].

Конституція України є також носієм конституційної ідентичності України – тих ціннісних орієнтирів, що відрізняють нашу правову систему і не можуть бути нівельовані ані поточним законодавством, ані міжнародними зобов'язаннями. Преамбула Конституції проголошує прагнення забезпечити права і свободи людини та гідні умови її життя, зміцнити громадянську злагоду і розвивати демократичну, соціальну, правову державу. Стаття 1 Конституції закріплює Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну, правову державу [2]. Кожна з цих характеристик є конституційно-ціннісним орієнтиром, що визначає вектор розвитку всієї правової системи. Саме через ці фундаментальні цінності Конституція виконує інтегративну функцію: вона об'єднує суспільство навколо спільних правових ідеалів, формуючи правову культуру і правосвідомість громадян. У цьому сенсі Конституція України є живим документом, що не просто фіксує досягнутий компроміс, а задає горизонт, до якого правова система має постійно прагнути [1, с. 28-30].

Отже, Конституція України постає одночасно як суспільно-правовий компроміс і як вершина ієрархії національного права. У першій іпостасі вона легітимізує державну владу, закріплюючи народний суверенітет і взаємну відповідальність між громадянином і державою; у другій – забезпечує внутрішню узгодженість і конституційну відповідність усієї системи законодавства. Договірна природа Конституції виявляється у тому, що вона не лише встановлює правила, а й фіксує взаємні зобов'язання народу і держави, порушення яких є посяганням на саму основу правового порядку. На тридцятому році чинності Конституції України, в умовах правового режиму

воєнного стану, актуальність прямої дії її норм та непорушність конституційного ладу набувають особливої ваги. Повага до Конституції України – не лише юридичний обов'язок, а й моральний вибір суспільства, що обрало шлях демократії та правової державності й готове відстоювати цей вибір навіть в умовах збройної агресії.

1. Головатий С. П. Еволюція української офіційної доктрини конституційного права. Конституція України в практиці Конституційного суду України: офіційне тлумачення та юридичні позиції 1997-2023. Київ : ВАІТЕ, 2024. С. 5-32. URL : https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2024_konstytuciya_ukrayiny_tlumachennya_ku_yur_pozyciyi_1997-2023_0.pdf.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

3. Конституційний Суд України. Верховенство права як принцип (ст. 8 Конституції України). URL : https://ccu.gov.ua/storinka/8.

4. Конституційний Суд України. Найвища юридична сила та пряма дія норм Конституції України. URL : https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/33-nayvyshcha-yurydychna-syla-ta-pryama-diya-norm-konstytuciyi-ukrayiny.

5. Берченко Г. В. Конституція як акт установчої влади : реф. дис. ... д-ра юрид. наук [12.00.02] / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Київ, 2024. 45 с. URL : https://ccu.gov.ua/library/konstytuciya-yak-akt-ustanovchoyi-vlady.

Уляна ХОРОШУН
здобувач освіти ННІ № 5
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ксенія ГУРТОВА
старший викладач кафедри
конституційного і міжнародного
права та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії

РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В СУЧАСНИХ КРАЇНАХ В УМОВАХ МАСОВИХ КРИЗ

У сучасних умовах розвитку держав і суспільств конституціоналізм набуває складного та багатовимірного характеру, оскільки він виступає не лише як система правових норм, а як механізм організації та обмеження державної влади. Конституціоналізм у сучасному розумінні сягає значно

глибше за протиставлення соціальній системі, заснованій на безмежному свавіллі, та уособлює конституювання й обмеження державної влади. Відстоювання розуміння конституціоналізму як нормативно та інституціонально опосередкованого конституювання та здійснення державної влади забезпечує її обмеження та контроль відповідно до встановлених меж і узагальнює історичний досвід ліберальної та демократичної традицій. Важливо підкреслити, що юридичні обмеження владних повноважень у сучасному конституціоналізмі стають дієвими лише у зв'язку з відповідними контрольними механізмами [1, с. 69].

У сучасному конституціоналізмі важливого значення набуває не лише встановлення юридичних обмежень влади, але й створення ефективних механізмів контролю за їх дотриманням. Відзначається, що юридичні обмеження владних повноважень не є ефективними самі по собі, а стають дієвими лише у взаємозв'язку з відповідними контрольними інституціями. Таким чином, конституціоналізм постає як єдність ідеології, доктрини та практики, що визначає порядок здійснення державної влади, її легітимність та способи реалізації. У цьому контексті він також виступає як особливий спосіб обґрунтування та підтвердження легітимності державної влади в сучасному суспільстві [1, с. 70].

В умовах глобальних трансформацій та масових криз зростає взаємозалежність політичних, економічних та соціальних процесів, що безпосередньо впливає на розвиток конституційних систем. Сучасний етап розвитку конституціоналізму в Україні характеризується становленням соціально-правової держави та забезпеченням демократичного розвитку суспільних інститутів і ринкової економіки. Конституція України виступає основним інструментом регулювання суспільних відносин, від ефективності реалізації норм якої залежить функціонування демократичної, правової та соціальної держави [2, с. 13].

Особливого значення набуває положення про те, що народ здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади і місцевого самоврядування. Однак у період суспільних криз та радикальних змін ускладнюються соціальні та політичні відносини, трансформуються механізми легітимації державної влади та її сприйняття громадянами. У таких умовах досвід різних країн свідчить, що розвиток економіки значною мірою залежить від ефективності конституційно-правового регулювання та визначення ролі держави в економічних процесах [2, с. 13].

Прийняття Конституції України у 1996 році стало важливим етапом у розвитку державності, оскільки закріпило основні соціальні стандарти та гарантії прав людини на конституційному рівні та визначило основні принципи організації державної влади. Водночас ефективність Конституції безпосередньо залежить від наявності законів, які деталізують його положення. Умови кризових процесів виявляють проблеми реалізації конституційних норм, зокрема у сфері захисту прав і свобод людини [3, с. 35].

Важливим принципом є положення Конституції про те, що права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Позитивним аспектом Конституції є її пряма дія, яка дозволяє захищати права людини навіть за відсутності спеціального законодавства. Однак у практиці правозастосування цей механізм використовується недостатньо ефективно, що свідчить про певні недоліки у функціонуванні державних інституцій та судової системи. Подальший розвиток конституціоналізму передбачає необхідність удосконалення механізмів реалізації конституційних норм та підвищення їх ефективності в умовах кризових викликів [3, с. 38].

Конституціоналізм у сучасному розумінні є невід'ємним елементом правової культури суспільства, оскільки забезпечує практичне втілення принципів конституційної демократії. У розвинених демократичних державах дотримання Конституції виступає основою стабільності правової системи. Водночас у багатьох країнах, зокрема й в Україні, конституціоналізм тільки набуває ознак невід'ємного елемента правової культури і правової свідомості суспільства [4].

Таким чином, розвиток конституціоналізму в умовах масових криз полягає у зміцненні механізмів його реалізації, забезпечення стабільності державної влади, підвищенні ролі Конституції як основного регулятора суспільних відносин та утвердженні принципів правової держави.

1. Терлецький Д. С. Конституціоналізм та ефективне правління. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 2. С. 3-18.

2. Бабій Р. В. Проблеми захисту конституційного права на підприємницьку діяльність у контексті теорії та практики сучасного конституціоналізму // Сучасний конституціоналізм: нові виклики, цінності та євроінтеграційні перспективи : матеріали наукової конференції. – Київ, 2022. – С. 13–15.

3. Тацій В. Актуальні питання розвитку вітчизняного конституціоналізму на сучасному етапі державотворення / В. Тацій // *Вісник Академії правових наук України*. 2008 р. №3(54). Харків : Право, 2008. С. 35-42.

4. Бабенко К. А. Розвиток конституціоналізму як елемент сучасної правової культури в Україні // Сучасний конституціоналізм: нові виклики, цінності та євроінтеграційні перспективи : матеріали науково-практичної конференції. – Київ, 2022.

Роман ШАХІН
курсант групи ННІ 2-25-102Пр
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Анастасія БАЙБАК
доцент кафедри адміністративної
діяльності Харківського
національного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДОКТРИНАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ ВІЙНИ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В КОНСТИТУЦІЯХ СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Поняття «війна» є одним із найдавніших і водночас найбільш дискусійних понять у міжнародному та конституційному праві. Незважаючи на широке вживання цього терміна, єдиного загальновизнаного визначення його у науковій доктрині та в нормативно-правових актах держав не існує.

У доктрині міжнародного права базовим вважається визначення Ласа Оппенгайма, який у праці «International Law: A Treatise» (1906) сформулював його так: «Війна – це суперництво між двома або більше державами через їхні збройні сили з метою подолання одне одного та нав'язування таких умов миру, які задовольняють переможця» [8]. Схожу позицію займає Джозеф Габріель Старке, за визначенням якого «війна у загальновживаному значенні – це суперництво між двома або більше державами переважно через їхні збройні сили, кінцева мета кожного учасника якого – здолати іншого та нав'язати власні умови миру» [9].

Класик військової теорії Карл фон Клаузевіц дав принципово інше визначення ще у трактаті «Про війну» (1832): «Війна – це не що інше, як продовження державної політики іншими засобами» а також «Акт сили, щоб змусити ворога виконати нашу волю» [7].

Квінсі Райт, комбінуючи правовий, соціологічний та психологічний підходи у своїй монументальній праці «A Study of War» (1942), запропонував свої визначення: «Війна – це правовий стан, що однаковою мірою дозволяє двом або більше ворожим групам вести між собою насильницький конфлікт збройними силами», а також «Війна – це одночасне зіткнення збройних сил, народних настроїв, правових догм і національних культур, які настільки близькі за своєю суттю, що призводять до крайнього загострення кожного з цих елементів» [10].

Таким чином, спільним для згаданих визначень є те, що основними суб'єктами війни виступають держави; головним інструментом – збройні сили або організоване насильство; мету війни визначають як перемогу над противником і нав'язування власних умов миру. Водночас К. Райт розширює поняття війни, включаючи до її інструментів не лише збройну боротьбу, а й правові, психологічні та культурні чинники, розглядаючи її як комплексний суспільний конфлікт.

Якщо на доктринальному рівні підходи різняться, то на рівні нормативного права ситуація є ще складнішою: жодна з чинних конституцій держав-членів ЄС не містить легального визначення поняття «війна». Замість цього конституції або вводять функціонально споріднені терміни (стан оборони, стан облоги, надзвичайний стан), або вживають слово «війна» без жодного пояснення, лише в контексті механізму її оголошення чи заборони.

Незважаючи на брак чітких визначень, аналіз європейського законодавства дозволяє виокремити три базові моделі ставлення до концепції війни.

Перша модель – «пацифістська», або модель заперечення. Вона характерна для держав, які на конституційному рівні відмовляються від агресії як способу врегулювання міждержавних конфліктів. Найбільш показовою тут є Конституція Італійської Республіки 1947 року, ст. 11 якої проголошує: «Італія відрікається від війни як інструменту посягання на свободу інших народів і як засобу вирішення міжнародних суперечок» [3]. Конституція Португалії 1976 року не використовує слово «відречення», проте ст. 7 містить ідейно близьку норму: держава «проводить зовнішню політику, спрямовану на скасування всіх форм агресії та загального і контрольованого роззброєння». Проте тут є й унікальна для європейського законодавства норма – пункт 3 цієї ж статті прямо визнає право народів на повстання проти гнобителів [4].

Друга модель – «функціональна», або модель замінника. Її суть полягає в тому, що автори конституції уникають вживання слова «війна» взагалі, натомість оперуючи суміжними правовими термінами. Найбільш показовим прикладом є Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина 1949 року. Німецька конституція у ст. 26 прямо забороняє «підготовку агресивної війни» як антиконституційне діяння [6], а замість «стану війни» використовує поняття «стан оборони». Відповідно до ст. 115a, «стан оборони» (Verteidigungsfall) встановлюється, якщо «федеральна територія зазнає збройного нападу або коли такий напад є безпосередньо неминучим» [6]. Таким чином, зокрема через травматичний досвід 20 століття, ФРН свідомо уникає використання поняття «війна» – вона лише «констатує стан оборони», що є принципово іншим юридичним актом.

Третя модель – «процедурна». Тут війна сприймається як суто юридичний факт або особливий державний статус. Основні закони таких країн не дають моральних чи філософських оцінок конфлікту та не розкривають змісту поняття «війна», а просто фіксують алгоритм дій органів влади. Так,

Конституція Іспанії 1978 року у ст. 63.3 передбачає, що «Король з попереднього дозволу Генеральних кортесів оголошує війну і підписує мир» [2]. Конституція Французької Республіки 1958 року у ст. 35 встановлює: «Оголошення війни дозволяється парламентом. Уряд інформує Парламент про своє рішення направити збройні сили за кордон не пізніше трьох днів після початку відповідного втручання» [5].

Попри відмінності моделей, конституції держав-членів ЄС поєднують кілька ключових рис. По-перше, всі вони мають переважно оборонну спрямованість з відмовою від ініціювання наступальної війни. По-друге, у всіх системах рішення про вступ до стану війни є колегіальним і вимагає участі щонайменше двох конституційних органів – виконавчого і законодавчого, що забезпечує парламентський контроль. По-третє, в умовах членства в НАТО та ЄС реальна воєнна функція держав дедалі більше регулюється на наднаціональному рівні – зокрема ст. 42 Договору про ЄС закріплює зобов'язання взаємодопомоги у разі збройної агресії [1].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що юридичний вимір поняття «війна» залишається багаторівневим і суперечливим як на доктринальному, так і на нормативному рівні. Однак варто констатувати, що брак єдиного офіційного визначення війни в європейських конституціях – це не законотворча помилка чи прогалина, а зважена правова стратегія, продиктована різними національними традиціями та історичним досвідом.

---

1. Договір про Європейський Союз (консолідована версія 2012 р.). Офіційний журнал ЄС. С 326. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:12012M/TXT.

2. Конституція Іспанії 1978 р. URL : https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011.

3. Конституція Італійської Республіки 1947 р. URL : https://www.senato.it/istituzione/la-costituzione/principi-fondamentali/articolo-11.

4. Конституція Португальської Республіки 1976 р. (зі змінами 2005 р.). URL: https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf.

5. Конституція Французької Республіки 1958 р. (зі змінами 2008 р.). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008.

6. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина 1949 р. (зі змінами). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html.

7. Клаузевіц К. Про війну / пер. з нім. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 392 с.

8. Oppenheim L. International Law: A Treatise. Vol. II: War and Neutrality. London: Longmans, Green and Co., 1906. 786 p.

9. Starke J. G. Introduction to International Law. 10th ed. London: Butterworths, 1989. 612 p.

10. Wright Q. A Study of War. 2nd ed. Chicago: *University of Chicago Press*, 1965.

Каріна ШАФЄЄВА
студентка 1 курсу
навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Сергій КОЛЄСНІКОВ
старший викладач кафедри теорії та
історії держави та права
Харківського національного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження зумовлена запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації, що обумовило необхідність тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина. Одним із таких прав є право на свободу пересування. В умовах правового режиму воєнного стану його реалізація зазнає суттєвих обмежень через запровадження комендантської години, особливого режиму в'їзду та виїзду, функціонування блокпостів, а також обмеження виїзду окремих категорій громадян за межі держави.

Водночас держава зобов'язана забезпечувати дотримання принципу верховенства права та гарантувати, щоб обмеження конституційних прав були законними, необхідними й пропорційними поставленій меті. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження конституційно-правових підстав і меж обмеження свободи пересування в умовах воєнного стану, а також пошук оптимального балансу між потребами національної безпеки та захистом прав людини.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» свобода пересування – це право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом [2].

Згідно зі статтею 33 Конституції України кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування,

вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [1].

Стаття 13 Загальної декларації прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [6], підтверджує ст. 33 Конституції України і зазначає, що кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави, а також кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну. Допускаються тільки такі обмеження прав і свобод людини, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [4, с. 366]. Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права свобода пересування не може бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших [4, с. 366].

Аналіз міжнародно-правових актів свідчить, що право на свободу пересування не є абсолютним та може підлягати обмеженням навіть у демократичному суспільстві. Водночас такі обмеження повинні відповідати трьом основним критеріям: бути встановлені законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідними й пропорційними поставленій меті. Саме через призму цих критеріїв доцільно оцінювати обмеження свободи пересування, запроваджені в Україні в умовах правового режиму воєнного стану.

Згідно зі ст. 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [1]. Тобто, аналізуючи норму, стаття 33 не відноситься до списку тих прав, що не можуть бути обмеженими.

Відповідно до ч. 5-6 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні можна запроваджувати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світлового та інших видів маскування, встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів, обмежувати в'їзд (вхід), перебування в населених пунктах, з яких проводиться загальна обов'язкова евакуація.

Додатковою правовою підставою обмеження свободи пересування є ст. 12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», відповідно до якої свобода пересування може бути обмежена на територіях, щодо яких введено воєнний або надзвичайний стан [2]. Практичним проявом таких обмежень в умовах дії воєнного стану стало запровадження комендантської години, функціонування блокпостів, здійснення перевірки документів громадян, встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду з окремих територій, а також обмеження виїзду за межі України окремих категорій громадян, зокрема військовозобов'язаних чоловіків. Зазначені заходи мають на меті забезпечення національної безпеки, підтримання громадського порядку та створення належних умов для здійснення мобілізаційних заходів.

При цьому такі обмеження повинні відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності, які випливають із Конституції України та міжнародних стандартів захисту прав людини.

Верховний Суд у постанові від 17 серпня 2023 року у справі № 380/7792/22 дійшов висновку, що обмеження свободи пересування в умовах воєнного стану є співмірним із метою забезпечення оборони держави та не є свавільним. Суд зазначив, що з огляду на першочерговий пріоритет публічного інтересу, обумовлений безпрецедентним масштабом загрози суверенітету та незалежності України, спосіб реалізації державою прав і свобод громадян визначався потребою мобілізації оборонних людських і матеріальних ресурсів для забезпечення захисту державності [5].

Отже, право на свободу пересування є одним із фундаментальних конституційних прав людини, гарантованих як національним законодавством України, так і міжнародно-правовими актами. Водночас воно не належить до переліку прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. Аналіз Конституції України, міжнародних стандартів та національного законодавства свідчить, що обмеження свободи пересування є допустимим за умови його законності, наявності легітимної мети та дотримання принципу пропорційності. Запровадження комендантської години, особливого режиму в'їзду та виїзду, а також інших заходів, передбачених законодавством про воєнний стан, спрямоване на забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави. Водночас ефективність таких обмежень повинна поєднуватися з належним рівнем гарантій захисту конституційних прав і свобод людини.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2020). *Відомості Верховної Ради України.* URL : https://share.google/IxrPOecVJ4OONlH2F (дата звернення: 02.06.2026).

2. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. *Відомості Верховної Ради України.* URL : https://share.google/yI1DugUXAN5gTMfT0 (дата звернення: 02.06.2026).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (Редакція станом на 04.03.2026) // *Відомості Верховної Ради України.* URL : https://share.google/45QlTnXAHtlGQow4P (дата звернення: 02.06.2026).

4. Продивус С. В. Правомірне обмеження права на свободу пересування: міжнародно-правові стандарти та практика Європейського суду з прав людини // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 365–370. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/84a58a30-0194-45e4-9850-10c7b9abf172/download (дата звернення: 02.06.2026).

5. Верховний Суд: хоча і свобода пересування може бути обмежена тільки законом, але спосіб реалізації державою прав і свобод громадян визначається потребою мобілізації оборонних людських ресурсів. Судово-юридична газета. URL : https://sud.ua/uk/news/publication/280111-verkhovnyy-sud-khotya-i-svoboda-peredvizheniya-mozhet-byt-ogranichena-tolko-zakonom-no-sposob-realizatsii-gosudarstvom-prav-i-svobod-grazhdan-opredelyaetsya-potrebnostyu-mobilizatsii-oboronnykh-chelovecheskikh-resursov (дата звернення: 02.06.2026).

6. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL : https://ips.ligazakon.net/document/MU48001D (дата звернення: 02.06.2026).

Єлізавета ШКУТА
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олександр ТАЛДИКІН
доцент кафедри теорії держави та
права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФЕРЕНДУМ ШОТЛАНДІЇ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО РУХУ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Актуальність теми полягає в тому, що шотландський референдум 2014 року став одним із найважливіших прикладів демократичного вирішення питання про державний суверенітет у сучасній Європі. Він не призвів до утворення незалежної держави, але суттєво змінив політичну систему Великої Британії, посилив роль Шотландії як окремого політико-правового суб’єкта та перетворив ідею незалежності з маргінальної вимоги на стабільний елемент суспільного життя. Особливої актуальності ця тема набула після Brexit, оскільки більшість виборців у Шотландії підтримала збереження членства в

Європейському Союзі, тоді як загальнобританський результат призвів до виходу Сполученого Королівства з ЄС.

Шотландське питання має глибокі історичні передумови. Шотландія до початку XVIII століття існувала як окреме королівство, а після Акта про унію 1707 року увійшла до складу об'єднаної британської держави. Водночас вона зберегла окремі елементи правової, освітньої, церковної та культурної автономії. Саме ця особливість стала підґрунтям для формування стійкого уявлення про Шотландію як про націю, що має власну політичну традицію, але тривалий час не володіє повним державним суверенітетом.

Референдум відбувся 18 вересня 2014 року. На голосування було винесено просте й водночас історично значуще питання: чи має Шотландія стати незалежною державою. Результат виявився переконливим, але не остаточним у політичному сенсі: 55,3 % виборців проголосували проти незалежності, 44,7 % підтримали її. Явка становила 84,6 %, що стало надзвичайно високим показником для сучасної британської політики та засвідчило глибоку суспільну зацікавленість у питанні майбутнього Шотландії [4, с. 165].

Формально перемогла позиція збереження Шотландії у складі Сполученого Королівства. Однак політичне значення референдуму було набагато складнішим. Прихильники незалежності не здобули більшості, але показали, що майже половина шотландського суспільства готова підтримати створення власної держави. До 2014 року незалежність часто сприймалася як програма окремої партії, насамперед Шотландської національної партії.

Важливим наслідком референдуму стало посилення політичної ролі Scottish National Party. Після 2014 року SNP змогла закріпити за собою статус головної політичної сили Шотландії, яка поєднує ідею національного самовизначення з вимогами соціальної держави, європейської інтеграції та розширення автономії. Референдум не завершив рух за незалежність, а фактично створив для нього нову політичну легітимність [2, с. 88].

Особливу роль у переосмисленні результатів 2014 року відіграв Brexit. Під час кампанії перед референдумом про незалежність одним з аргументів противників відокремлення було те, що незалежна Шотландія може втратити доступ до Європейського Союзу. Однак у 2016 році ситуація змінилася: Велика Британія проголосувала за вихід з ЄС, тоді як Шотландія підтримала членство в Євросоюзі. Шотландський уряд і сьогодні наголошує, що Шотландія проголосувала за збереження зв'язку з ЄС, а повернення до Європейського Союзу розглядається як одна з головних переваг незалежності.

Однак головна проблема полягає у правовому механізмі повторного референдуму. Уряд Великої Британії після 2014 року неодноразово заявляв, що голосування було подією «once in a generation», тобто вибором на покоління. Шотландський уряд, навпаки, наполягав, що право на самовизначення не може бути вичерпане одним голосуванням, особливо якщо відбулися фундаментальні зміни в політичному становищі держави. Ця

суперечність вийшла за межі політики й стала предметом конституційно-правового спору [3, с. 117].

У 2022 році Верховний суд Великої Британії одноголосно постановив, що шотландський парламент не має повноважень самостійно ухвалювати закон про проведення референдуму щодо незалежності без згоди Вестмінстера. Суд виходив із того, що такий референдум, навіть якщо він мав би консультативний характер, стосувався б зарезервованих питань, зокрема унії Шотландії та Англії і суверенітету парламенту Великої Британії [5, с. 87].

З одного боку, рішення Верховного суду зміцнило юридичну позицію Лондона. З іншого боку, воно посилило політичний аргумент прихильників незалежності, які почали стверджувати, що добровільність британської унії ставиться під сумнів, якщо одна з її частин не може самостійно ініціювати демократичне голосування про власне майбутнє. Тому референдум 2014 року і подальші спори навколо другого референдуму виявили одну з головних суперечностей британського конституціоналізму: поєднання парламентського суверенітету Вестмінстера з політичним принципом народного самовизначення.

Сучасний рух за незалежність у Шотландії не є однорідним. У ньому поєднуються різні мотиви: національна ідентичність, прагнення до соціально орієнтованої політики, незгода з централізмом Лондона, європейська орієнтація, екологічний порядок денний, а також бажання самостійно вирішувати питання міграції, енергетики, бюджету й міжнародних відносин. Шотландський уряд у серії документів «Building a New Scotland» розробляв бачення незалежної держави, включно з питаннями міграційної політики та можливого повернення до Європейського Союзу [1, с. 321].

Водночас політична ситуація після 2024 року показала, що рух за незалежність не розвивається лінійно. На парламентських виборах до Вестмінстера 2024 року SNP зазнала значних втрат у Шотландії, отримавши лише 9 місць, тоді як Labour здобула 37 шотландських мандатів. Це стало серйозним сигналом для прихильників незалежності, адже частина виборців почала більше зосереджуватися на питаннях економіки, охорони здоров'я, вартості життя та якості управління, а не лише на конституційній темі.

Разом із тим ідея незалежності не зникла. Шотландія залишається суспільством, глибоко поділеним щодо свого конституційного майбутнього. За оцінкою Institute for Government, понад десятиліття після референдуму майже половина виборців послідовно схиляється до підтримки незалежності у разі нового голосування. Це означає, що референдум 2014 року не закрив питання, а радше зробив його постійною частиною політичної ідентичності Шотландії.

Після виборів до шотландського парламенту 2026 року SNP знову залишилася найвпливовішою силою, хоча й без абсолютної більшості. За повідомленнями британських медіа, партія Джона Свінні здобула 58 зі 129 місць, а шотландські зелені, які також підтримують незалежність, отримали

рекордні 15 місць. Це створило у парламенті пронезалежницьку більшість, хоча дискусія про те, чи є така більшість достатнім мандатом для нового референдуму, залишається гострою.

Шотландський референдум також показує відмінність між правом на самовизначення у класичному міжнародно-правовому значенні та внутрішнім демократичним самовизначенням у межах розвиненої конституційної держави. Шотландія не є колонією і не перебуває в умовах зовнішнього поневолення, тому її претензія на незалежність не вкладається в традиційну антиколоніальну модель.

Отже, шотландський референдум не вичерпав питання незалежності, а створив нову політичну реальність. Він перетворив незалежність на легітимну, масову й тривалу конституційну вимогу. Для державного конституційного права зарубіжних країн цей досвід є важливим прикладом того, як у демократичній державі можуть співіснувати принципи територіальної цілісності, парламентського суверенітету, автономії та народного самовизначення. Саме тому шотландський випадок залишається актуальним не лише для Великої Британії, а й для всіх багатонаціональних держав, які шукають баланс між єдністю держави та правом окремих народів на політичний вибір.

---

1. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків. Право 2018. 384 с.

2. Волощук О. Т. Конституційне право зарубіжних країн : навч.- метод. посіб.. Одеса. Фенікс. 2021. 145 с.

3. Закоморна К. О. Державне (конституційне) право зарубіжних країн (навчальні матеріали та схеми) : посіб. для підготов. до іспитів. 2-ге вид., переробл. Харків. Право. 2016. 280 с.

4. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н. В. Мішина, В. О. Міхальов, В. О. Куранін, І. О. Бондаренко, В. С. Віткова ; за заг. ред. Н. В. Мішина, В. О. Міхальов. Херсон. Олді-Плюс. 2019. 641 с.

5. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник. Київ. Юрінком Інтер. 2023. 464 с.

Богдан ШТІН
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юрій ГОЛИК
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематика забезпечення та реалізації конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану є однією з найбільш актуальних у сучасній правовій науці. Повномасштабна збройна агресія проти України та необхідність забезпечення національної безпеки обумовили запровадження особливого правового режиму, який передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина. Водночас навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана забезпечувати дотримання конституційних принципів, гарантувати основоположні права людини та діяти відповідно до вимог верховенства права.

Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю держави [1]. Саме тому забезпечення та захист прав людини є одним із ключових обов'язків держави навіть в умовах надзвичайних викликів і загроз національній безпеці. Разом із тим Основний Закон України допускає можливість встановлення окремих обмежень конституційних прав і свобод у період дії воєнного стану. Такі обмеження повинні мати законний характер, бути обґрунтованими, тимчасовими та відповідати принципу пропорційності.

Правовою основою функціонування держави в умовах воєнного стану є Конституція України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Зазначений закон передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян з метою забезпечення оборони держави, громадської безпеки та захисту територіальної цілісності України [2]. Зокрема, можуть встановлюватися певні обмеження свободи пересування, свободи слова, права на мирні зібрання, права на таємницю листування та

інших прав, реалізація яких може становити загрозу національній безпеці в умовах збройної агресії.

Водночас Конституція України закріплює перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. До таких прав належать право на життя, право на повагу до людської гідності, заборона катувань та жорстокого поводження, право на судовий захист, презумпція невинуватості та інші фундаментальні права людини. Наявність таких гарантій свідчить про пріоритетність захисту людської гідності та забезпечення основоположних прав навіть у кризових умовах функціонування держави.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває принцип пропорційності обмеження прав і свобод людини. Будь-яке втручання держави у сферу конституційних прав повинно бути необхідним, виправданим та таким, що не виходить за межі, необхідні для досягнення законної мети. Науковці наголошують, що обмеження прав людини не повинні призводити до порушення сутності правового статусу особи або створювати умови для зловживання владними повноваженнями [3]. У цьому контексті важливу роль відіграє ефективний парламентський контроль, діяльність судових органів та механізми громадського нагляду за діяльністю органів державної влади.

Сучасні умови функціонування держави вимагають пошуку балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки та гарантуванням прав і свобод людини. Воєнний стан не повинен розглядатися як підстава для необґрунтованого обмеження прав громадян або відступу від принципів демократичної правової держави. Навпаки, саме в кризових умовах особливо важливими є дотримання законності, забезпечення правової визначеності та ефективне функціонування механізмів захисту прав людини.

Отже, конституційні права і свободи людини в умовах воєнного стану залишаються фундаментальною цінністю правової держави. Тимчасові обмеження окремих прав є допустимими лише за умови їх законності, обґрунтованості та відповідності принципу пропорційності. Забезпечення ефективного механізму контролю за діяльністю органів державної влади та гарантування невідчужуваних прав людини є необхідною умовою збереження демократичних засад державності та утвердження принципу верховенства права в Україні.

---

1. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М. І. Козюбри./ Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.

2. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 648.

Вікторія ЯСНОГОР-МАСЛОВА
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ДОРОГОВКАЗ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сучасний розвиток конституціоналізму в Україні нерозривно пов'язаний із процесом європейської інтеграції, адаптацією національного законодавства до права Європейського Союзу та набуттям Україною статусу держави-кандидата на вступ до ЄС. У цих умовах особливого значення набуває дослідження європейського конституціоналізму як своєрідного дороговказу реформування правової системи України, що визначає напрями вдосконалення національного законодавства, зміцнення демократичних інститутів та утвердження принципу верховенства права.

Нині конституціоналізм розглядається не лише як система конституційно-правових норм, а й як комплексна політико-правова концепція, що ґрунтується на принципах верховенства права, демократії, гарантування прав людини та обмеження державної влади в інтересах особи й громадянського суспільства [1]. Одним із найбільш розвинених проявів цієї концепції є європейський конституціоналізм, сформований на основі спільних демократичних цінностей і правових традицій європейських держав.

Фундаментальні цінності європейського конституціоналізму закріплені у ст. 2 Договору про Європейський Союз. До них належать повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема осіб, які належать до національних меншин [2]. Значення цих цінностей полягає не лише в їх нормативному закріпленні, а й у створенні дієвих механізмів практичної реалізації. Саме тому європейський конституціоналізм сьогодні виступає не лише теоретичною концепцією, а й практичним орієнтиром для здійснення правових та інституційних реформ у державах, які прагнуть інтеграції до європейського правового простору.

Одним із ключових принципів європейського конституціоналізму є верховенство права. В Україні цей принцип закріплений у ст. 8 Конституції України та отримав подальший розвиток у практиці Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України. Його зміст охоплює не лише формальне дотримання закону, а й забезпечення юридичної визначеності, рівності перед законом, заборони свавілля державної влади та ефективного захисту прав людини. У Доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» наголошується, що цей принцип є фундаментом демократичної держави та передбачає відповідність законодавства вимогам справедливості, демократії та прав людини [3; 8]. В умовах євроінтеграції верховенство права виступає одним із визначальних критеріїв оцінки демократичного розвитку держави та ефективності функціонування її інститутів.

Важливим напрямом впливу європейських стандартів на українське законодавство є утвердження пріоритету прав і свобод людини. Під впливом положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практики Європейського суду з прав людини в Україні сформовано систему конституційних гарантій захисту прав людини. Конституція України закріплює принципи рівності, невідчужуваності прав і свобод, заборони дискримінації та гарантує кожному право на ефективний судовий захист. Відповідно до ст. 55 Конституції України кожна особа має право оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, що узгоджується з вимогами статей 6 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6; 9].

Суттєвий вплив європейських стандартів простежується також у реформуванні судової системи України. У межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та з урахуванням рекомендацій Венеціанської комісії у 2016 році було проведено комплексну судову реформу. Її основними складовими стали оновлення порядку добору суддів, їх кваліфікаційне оцінювання, створення Вищого антикорупційного суду, Етичної ради та реформування системи суддівського врядування [4; 8]. Подальшим кроком стало ухвалення Закону України від 13 грудня 2022 року № 2846-IX, яким удосконалено конкурсну процедуру добору суддів Конституційного Суду України та запроваджено участь міжнародних експертів у процесі оцінювання кандидатів. Такі зміни спрямовані на підвищення незалежності судової влади, прозорості кадрових процедур та зміцнення суспільної довіри до судових інституцій.

Не менш важливим спрямуванням впливу європейського конституціоналізму є розвиток демократії та місцевого самоврядування. Європейська модель публічного управління ґрунтується на принципах відкритості, участі громадян у прийнятті рішень та субсидіарності. Саме тому реформа децентралізації, розпочата в Україні у 2014-2015 роках, стала одним із найбільш успішних прикладів імплементації європейських підходів. Передача значної частини повноважень і фінансових ресурсів територіальним

громадам сприяла підвищенню ефективності місцевого самоврядування та наближенню системи публічного управління України до європейських стандартів [5; 7]. У результаті відбулося посилення спроможності територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення, що відповідає сучасним тенденціям розвитку демократичного врядування в Європі.

Отже, європейський конституціоналізм виступає важливим дороговказом реформування правової системи України. Його цінності та принципи знаходять своє відображення у національному законодавстві, судовій практиці та діяльності державних інституцій. Імплементація європейських стандартів сприяє зміцненню верховенства права, удосконаленню механізмів захисту прав людини, підвищенню ефективності судової влади та розвитку місцевого самоврядування. У контексті європейської інтеграції України європейський конституціоналізм виконує не лише нормативну, а й стратегічну функцію, визначаючи подальші напрями модернізації правової системи та утвердження демократичної, правової держави.

1. Крусян А. Р. Науково-практична парадигма сучасного українського конституціоналізму: вплив реалій правового режиму воєнного стану та викликів повоєнного розвитку України (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 7 лютого 2024 року). *Вісник Національної академії наук України.* 2024. № 4. С. 25–37. DOI: https://doi.org/10.15407/visn2024.04.025.

2. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. (консолідована редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

3. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Report on the Rule of Law (CDL-AD(2011)003rev). Strasbourg, 2011. URL : https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2011-003rev-e.

4. Демчик Н. П. Судова реформа в умовах євроінтеграційних процесів. *Нове українське право.* 2023. № 5. С. 73–79. DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2023.5.11.

5. Реформа децентралізації і розвиток громад : навч.-метод. посібн. для здобувачів вищої освіти денної та заочної форми навчання / Н. В. Мішина, С. В. Степаненко, Д. Є. Волкова, В. М. Панасюк, С. С. Сон. Одеса : Фенікс, 2021. 107 с. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/9c6bb317-5f87-4662-aac3-6f7fdb2e4b70.

6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

7. Chepik-Trehubenko O., Petrychenko K. To the issue of efficiency and restrictions on the activities of public authorities under the legal regime of martial law. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 2. С. 104-110. DOI https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-2-13.

8. Чепік-Трегубенко О., Лазарян А. Забезпечення верховенства права як умова вступу України до ЄС: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2025. № 4. С. 62-68. DOI https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-07.

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Наукове видання

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЗАПОРУКА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПРАВОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Матеріали
всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 30-річчю прийняття Конституції України

(м. Дніпро, 24 червня 2026 року)

Відповідальна за випуск
д.ю.н., професор В. О. Боняк

Редактор, оригінал-макет, – *А. В. Самотуга,*
Редактор *О. Ю. Чижевська*
Коректор *М. С. Ксян*

Підп. до друку 28.07.2025. Формат 60×84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 19,71. Обл.-вид. арк. 21,19. Зам. № 06/26-зб

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024